

M. ALĚŠ, SV. VÁCLAV.

Akvarelovaná kresba perem z r. 1890. Moderní galerie v Praze.

SVATOVÁCLAVSKÝ SBORNÍK

NA PAMÁTKU 1000. VÝROČÍ SMRTI
KNÍŽETE VÁCLAVA SVATÉHO

I

KNÍŽE VÁCLAV SVATÝ A JEHO DOBA

VYDAL
NÁRODNÍ VÝBOR PRO OSLAVU SVATOVÁCLAVSKÉHO
TISÍCILETÍ
TISKLA STÁTNÍ TISKÁRNA V PRAZE

1934

Tisící výročí smrti českého knížete Václava Svatého bylo beze sporu nejvýznamnějším jubileem, které osvobozený národ československý dosud oslavil. Vědomí, že národ, nedávno teprv vstoupivší znovu mezi samostatné národy světové, není národem novým, nýbrž že může před celým světem prokázati nepřetržitou kulturní činnost více než tisíciletou, přispělo podstatně k povznesení národního sebevědomí i k posílení národní myšlenky, jejímž představitelem byl po dlouhá století národní hrdina český sv. Václav. Svatováclavské slavnosti přispěly také nemálo k utužení jednoty všech národních kmenů, nadšeně se přihlásivších k účasti na nich ve všech zemích svatováclavské koruny, na Slovensku i v cizině. To vše bylo radostným výsledkem jubilejního roku svatováclavského.

Než svatováclavské milénium bylo mimoto také podnětem plodného zájmu jak o nejstarší epochu našich kulturních dějin, tak i o sledování nejvýznamnější naší národní tradice v celých deseti stoletích jejího trvání. Zájmu tomu děkuje za svůj vznik řada významných prací vědeckých, jež obohatily naše vědomosti, rozšířily obzory a našly radostný ohlas u všech národně cítících Čechů i Slováků. Bylo proto myšlenkou přirozenou shromáždit výtěžky těchto prací, roztroušených a namnoze nesnadno přístupných, v jeden velký Sborník, v němž by bylo zachyceno a zhodnoceno vše, co dnes známe o osobnosti a době knížete Václava Svatého, o vývoji a významu svatováclavské ideje v našich dějinách, a v němž by konečně byly i jednotně a pokud možno úplně vypsány samy miléniové slavnosti a jejich ohlas ve vlasti i v cizině.

Tohoto úkolu ujala se podepsaná redakce, zvolená Národním výborem pro oslavy tisícího výročí smrti sv. Václava, aby z rukou přípravného redakčního komitétu převzala a řídila vydání důstojného Sborníku svatováclavského. Snahou její bylo shromáždit vážné pracovníky všech vědeckých oborů, kteří mohli přispěti k ob-

jasnění osobnosti, doby a tradice svatováclavské, aby obraz životního i posmrtného díla velkého národního světce v dějinách českých byl co nejúplnější a nejvšestrannější. Redakce řídila se přitom zásadou naprosté nestrannosti, obracejíc se ke všem vážným pracovníkům bez rozdílu přesvědčení vědeckého, náboženského nebo politického a může se zadostučiněním konstatovati, že snahy její našly téměř všude pochopení. Výsledek práce předkládáme české i mezinárodní veřejnosti jako trvalou upomínku na mileniový rok svatováclavský.

Rozsáhlost látky a nezvyklé množství přispěvatelů, úměrné ovšem významu díla, vynutily si samy rozdělení celého Sborníku na tři díly. Z nich první je věnován osobnosti a době sv. Václava, druhý vývoji jeho tisícileté tradice, třetí pak vylíčení milenioových oslav. Již z tohoto rozdělení je patrné, že Sborník takto pojatý nemohl býti vydán k vlastnímu výročí svatováclavskému. Vychází-li později, přispělo to, jak doufáme, k zvýšení jeho úrovně po všech stránkách. Svatováclavské milénium nebylo oslavováno jen pro dny, v nichž se dovršovalo, jeho význam je trvalý, jako je trvalá národní myšlenka, svatováclavskou tradicí ztělesňovaná. A Sborník svatováclavský chce býti památkou ceny rovněž trvalé, chce patřiti ke knihám dokumentárním, jichž hodnota se časem nezmenšuje. Dosáhl-li tohoto cíle, děkuje za to ovšem svým přispěvatelům, kteří se spojili k společné práci, aby snesli pro thema vše, co mu doba může poskytnouti. Těmto ochotným přispěvatelům patří také díky podepsané redakce, jež nemá jiného přání, než aby národní obec československá přijala s porozuměním tento projev úcty a lásky k prvnímu svému příslušníku, jímž se národ domohl uznání a slávy na poli mezinárodním a jenž zůstane jeho chloubou i ochranou po všechny věky.

V Praze, ve výroční den smrti sv. Václava, r. 1934.

KAREL STLOUKAL

JAN KAPRAS

KAREL GUTH

ANTONÍN NOVÁK

OBSAH

President Masaryk o významu sv. Václava.	
Předmluva.	
<i>Josef Pekař</i> , Svatý Václav.	9
<i>Ferdinand Hrejsa</i> , Osobnost knížete Václava.	102
<i>Jindřich Matiegka</i> , Anthropologické vyšetření ostatků sv. Václava. (Tab. I—VII.)	116
<i>Antonín Podlaha</i> , Hrob svatého Václava. (Tab. VIII—XII.) . . .	130
<i>Josef Schráníl</i> , O zbroji sv. Václava. (Obr. 1—2, tab. XIII—XVII.)	159
<i>Josef Schráníl</i> , Korunovační meč, zvaný svatováclavský. (Tab. XVIII.)	173
<i>Gustav Skalský</i> , Kníže Václav Svatý a počátky české mince. (Tab. XIX.)	184
<i>Kamil Hilbert</i> , O nálezech rotundy Václavovy. (Ob. 3—5, tab. XX—XXVIII.)	220
<i>Josef Cibulka</i> , Václavova rotunda sv. Víta. (Obr. 6—101.) . . .	230
<i>Karel Guth</i> , Praha, Budeč a Boleslav. (Obr. 102—116, tab. XXIX—XLIX.)	686
<i>V. Flajšhans</i> , Jména osob a míst v legendách svatováclavských. . .	819
<i>F. M. Bartoš</i> , Kníže Václav Svatý u Vidukinda.	833
<i>Jan Slavík</i> , Mladší slovanská legenda o sv. Václavu a její význam pro kritiku legend latinských.	842
<i>Miloš Weingart</i> , První česko-církevněslovanská legenda o svatém Václavu. (Tab. L—LV.)	863
Résumé	1089

JOSEF PEKAŘ

SVATÝ VÁCLAV

DEFINITIVNÍ VYDÁNÍ PRÁCE VYŠLÉ R. 1929,
OPATŘENÉ POZNÁMKAMI.

Zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku.

V PRAZE

TISKEM STÁTNÍ TISKÁRNY

1932

lavíme letos tisíci výročí smrti mladého knížete českého, výročí smrti, jež byla zároveň dnem zrození, rodným dnem světce, ku kterému jako hlavnímu prostředníku, zástupci a plnomocnému vyslanci kmene českého u trůnu božího, obracely se po deset století myšlenky předků našich, zejména ve chvílích, kdy přispění nebes a jejich mravní sankce dovolával se ohrožený zájem státní nebo národní. Jeho role posmrtná v našich dějinách je nepochybně důležitější než jeho krátká historie pozemská: jinak řečeno tisícileté panování světce Václava znamenalo v naší minulosti nepoměrně více než několikaletá vláda knížete.

Obojí dějství, to na zemi i ono na nebi, spolu ovšem souvisí, bez onoho by nebylo tohoto, Václava svatého od Václava knížete bez násilí dělití nelze — oba v jedno nerozlučně spojila víra křesťanská, jež z člověka vytvořila světce a dala mu moc žítí i po časné smrti a panovati dále svému národu. Bez porozumění logice a moci této náboženské víry není možná porozumění významu a dějinné úloze sv. Václava, ale bez ní nebylo by lze porozumětí celým staletím našich dějin, zejména nikoliv husitství. Může-li plně oddati se kouzlu dějinného zjevu Václavova jen Čech katolicky věřící, cítí přece Čech každý bez rozdílu vyznání, že ve sv. Václavu vytvořily nám dějiny postavu tak mocného duchovního obsahu a významu, že přerůstá rámec zájmu pouze církevněnáboženského. Čech

Poznámka: Práce tato, od počátku pro Sborník Svatováclavský určená, vytištěna byla po prvé v Čes. časopise Historickém, roč. XXXV (1929); její zvláštní otisk vyšel zároveň nákladem Klubu Historického. Práce byla r. 1929 vyznamenána státní cenou. Otisk, jenž následuje, je na rozdíl od textu původního jen nepatrnou měrou upraven, po případě doplněn. Poznámky k němu jsou dodány nové; poslední redakce jejich náleží do ledna r. 1932.

bez rozdílu nemůže neskloniti hlavu v úctě před kultem, jenž po tak dlouhé věky byl (a dosud býti nepřestal) posilou a útěchou předkům našim v dnech radosti i bolesti a jenž byl zároveň projevem kulturního osamostatnění národního, jež hledalo vlastního vůdce a vlastní cestu do bran věčnosti.

Psáti historii světce Václava, t. j. historii jeho kultu a vztahu mezi ním a národem jeho během dlouhých století po jeho smrti, je, jak jsem napověděl, naléhavějším úkolem dní jubilejních, než vylíčiti životní tragedii mladého knížete. Je to také úkol vděčnější — je to zajisté pouť českými dějinami, pouť doslova konaná *sub specie aeternitatis*, pouť po boku světcově s jeho nadpřirozenou mocí, protkanou divy a zázraky. A je to i úkol snadnější — nesnáž jeho tkví snad jen v tom, že úcta věků nahromadila takové množství a tak rozmanitých dokladů a příkladů nábožných styků mezi zbožněným knížetem a lidem jeho, že úkol dějepiscův je stížen jen přebytkem pramenů, bohaté kupících se všemi věky. Poněkud jinak je tomu u úlohy, jíž jsem se podjal především, t. j. vyložití v podstatných rysech, čeho třeba k poučení přítomnosti o dějinných skutečnostech, v nichž a na jejichž půdě odehrálo se prvé velké drama našich dějin, které mělo tak neobyčejným způsobem duchovně nésti a prostoupiti jejich doby pozdější. Zde bychom zajisté všude chtěli zvěděti mnohem více, než poskytují prameny — ale veliké dálky mají v času jako prostoru svá tajemství, jež střeží žárlivě, jakoby vědouce, že ona jsou spolu kusem kouzla jejich. Za to hlavní, co přece víme, děkujeme jen sv. Václavovi — jím a díky jemu počíná se česká historiografie vůbec, jen díky jemu zachován je nám jakýs takýs obraz osudů našeho kmene od báječného vstupu Přemyslova na hrad pražský až do let smrti Václavovy; bez sv. Václava a sv. Ludmily počínaly by se dějiny české několika skrovnými údaji někdy až v době Boleslavů. Úcta předků a velikost hrdiny vytvořily jak již v 10. stol., tak v stoletích pozdějších velmi bohatou řadu životopisů sv. Václava — byla to ovšem teprv novodobá věda historická, která seznámila s nimi plně a která dopřála nám tak viděti v souvislosti života světcova jasněji a hloub než mohli předkové. Je tomu teprv sto let, co národ sv. Václava poznal staroslovanskou legendu o sv. Václavu, ze všech nejstarší a nejdůležitější, a je tomu teprv

25 let, co byly odstraněny těžké omyly, jimiž znehodnotilo v některém směru naše studium nejstarších dějin našich neporozumění doby osvícenské, t. j. zejména Dobnera a Dobrovského. Není důvodu, abych pomínil mlčením, že v tomto přehodnocení hlavních pramenů, v tom především v postavení práce Kristiánovy — Lžikristiánovy, jak se říkalo dříve — na čestné místo, jež jí náleží a v objevení nejstarší legendy latinské, předlohy Gumpoldovy, vykonal jsem v několikaleté práci nejvíce a měl příležitost seznámiti se dokonale s legendární tradicí o sv. Václavu a sv. Ludmile.¹ A přece — jak lituji, že nám prameny nezachovaly více!

Ten stesk nad nedostatečností písemné tradice týká se ne tak osudů sv. Václava přímo — tu se zajisté dovídáme podrobností, jimž podobných nezvíme u žádného knížete našeho z dob o sto dvě stě let pozdějších — jako toho, že nevidíme jasněji do českého světa kolem něho. Věda naše sic snažila se rozličně, aby mezery podání vyplnila: užila všeho, čím k poznání situace přispívá studium jazyka, archaeologie, analogie se sousedními národy i zpětné soudy ze stavů pozdějších. Výsledkem toho studia je obraz sic v mnohém hypotetický, v mnohém však dosti bezpečný — i v něm ovšem vzdálilo se naše poznání podstatně na př. od představ doby Palackého. Poznati aspoň v hlavních rysech prostředí, do něhož dramatická historie Václavova a Boleslavova náleží, popatřit poněkud blíž ve tvář vlasti naší před tisícem let, je nepochybně nezbytné k prohloubení obrazu. Pokusím se o to se stručností, kterou přikazuje rámeček mého vypravování.

I.

(Země česká před tisíciletím. Příroda a obraz kraje. Hospodářství, stát, společnost, otroci, brad pražský. Styky s cizinou, poměr k Němcům, povaha Čechů. Maďaři, Bavoři, Sasové. Pokřesťanění Čechů prvé a druhé. Slovanští kněží. Kultura staročeské společnosti.)

Předem několik vět o vnější podobě naší země na počátku jejího dějinného života. Představme si ji zarostlou lesy aspoň v míře dvakrát tak veliké jako dnes, lesy většinou listnatými s dubem a bukem v popředí,

¹ Srov. níže pozn. 99.

představme si ji s řekami a potoky, bohatými vodou v míře dnes neznámé, místy s bažinatými krajinami — příroda ještě všude skoro nedotčená ve své svrchovanosti vládne mocně člověku; pochopíme dobře, proč jediné zmínky, jež se nám dochovaly o pohanském kultu našich předků, týkají se uctívání posvátných stromů a hájů nebo lesních pramenů, proč mluví o pohřbech v lesích a polích a obřadech náboženských na křižovatkách cest. To, co dala příroda sama a přímo, nekonečné lesy, vody a travnaté pastviny, bylo daleko větší měrou než půda orná, ještě nehojně a primitivně potahy otroků vzdělávaná (zdá se, že poskytovala nejvíc proso, len a konopí) podkladem hospodářského života národního. Kdyby naši předkové před tisícem let mohli vydati statistiku svého vývozu, našli bychom v ní nepochybně jako hlavní položky kožešiny, med a vosk z lesních včel, plátno (kusy plátna byly směnným platidlem v obchodu vedle cizí mince), koně a — otroky. Poměrně malý rozsah zemědělství, v němž však již spatřován vyšší stupeň hospodářské činnosti, souvisel s tím, že země byla obydlena velmi řídko — hádáme, že celé Čechy v dnešních hranicích neměly ani tolik obyvatelstva, co má dnes jediná Praha. Nebylo ovšem měst, ba ani vesnic v našem slova smyslu, nikde bys nespátral kamenné stavby domu, kostela nebo hradu — všude, kde byla skrovná lidská sídla, jen dřevěná stavení od knížecího domu na hradě, hliněnými valy opevněného, až do chatrčí rodin nesvobodných nebo otrockých, jež kupily se kolem osamělého dvorce svobodného Čecha, »muže« českého (později bychom snad řekli »zemana« nebo »vladyky«), vlastního to representanta národní společnosti.

S představou svobodného Čecha přecházíme na pole politické a sociální — tu třeba říci především, že země naše byla »česká« jen z menší části, že původně netvořila ještě jeden mocenský státní celek, nýbrž rozpadala se v tolik knížetství, kolik bylo rozličných kmenů v zemi; každému kmeni (předpokládáme, že jich bylo aspoň 15) vládla jiná knížecí rodina; vzájemné boje těchto knížat nebo aliancí jejich, v nichž nebylo pohrdáno ani pomocí ze zahraničí, vyplňovaly jistě nemalou část těch dvou tří století před nastoupením sv. Václava, jež nám na

² Prof. *Flajšhans* mne upozorňuje, že vskutku se říkalo tehdy v naší zemi nikoliv »v Češích«, nýbrž »v Čechách« — ale smysl té formy byl (jak výše tvrdím):

otázky do počtu, rozsahu, rozdílech, jménech a hradech těch drobných států »českých« odpovídají skoro bez výjimky zatvrdelým mlčením. Kmen Čechů sídlil jen ve středu země, na levém břehu dolní Vltavy; přední hrad jeho, Praha, shlížel v nejstarší době, jak se zdá, přímo přes Vltavu, t. j. tam, kde staletí pozdější vybudovaly slavnou metropoli země, město Prahu, do země cizí, nečeské, která náležela již pravděpodobně k hradu a knížetství kouřimskému; stál-li tenkrát na místě pozdějšího Vyšehradu hrad zaniklého jména, byl to hrad knížete kouřimského. Říci »v Čechách« znamenalo tedy před tisícem let míti na mysli jen západní střed Čech pozdějších; neříkalo se ostatek »v Čechách«, nýbrž »v Češích«, podobně jako v Pšovanech, Lutoměřicích, Děčanech, Chorvatech² — představa kmene měla ještě převahu nad představou území; byl to ohlas starších dob, kdy kmeny ještě neměly pevných sídel, dobývajíce si v nájezdu vojenském nebo v nuceném přesídlení nových útočišť a krajin. Cizina byla si ovšem té státní rozmanitosti naší vlasti dobře vědoma, ale přece měla na mysli již celek její, snad v hranicích ještě větších než mají Čechy dnešní, užívala-li o něm vedle širokého označení »Sclavinia« i názvu souhrnného »Boemanni« (t. j. doslova »čeští muži«) nebo »Boemia«. Tu představu celku vytvořila kromě výrazného geografického základu země pravděpodobně i skutečnost, že v době, o níž mluvíme, podařilo se již a to snad trvaleji než dříve, jednomu nebo dvěma kmenům zvlášť mocným přiměti řadu sousedů k uznání své přednosti nebo vůdcovství, vytvořiti buď sňatky mezi knížecími rodinami nebo mečem větší svazy státní v zemi. Hlavnímu takovému svazu knížetství stáli patrně v čele Čechové, jinými slovy Praha česká panovala již tenkrát dobré polovici, ne-li většiny kmenů zemských; druhým mocenským střediskem takovým byli, zdá se, na severovýchodě Chorvati (asi v dnešním Hradecku a Boleslavsku); jejich to asi knížata známa jsou potom pod jménem Slavníkovců. Ale není vyloučeno, že i oni stáli již pod svrchovaností Prahy — společné vystoupení všech, jak se zdá, kmenů české země před cizinou, jak o něm uslyšíme k r. 845 a 895, prozrazuje patrně, že vědomí kmenové sounále-

v Češích. Proto jsem mylný údaj (jenž však usnadní čtenáři porozumění věci) nechal beze změny.

žitosti, představa celozemské slovanské větve národní, jež na západě měla jméno »Boemannů«, žila v Čechách samých již v 9. století.

V době tedy, do níž náleží panování prvních historií známých knížat kmene našeho, Bořivoje (zemřel roku 893—894), Spytihněva a Vratislava, musíme si představití moc českou jako již imponující domovu i cizině; hrad pražský se svým příslušenstvím, jež pokrývalo snad celé dnešní Hradčany, představoval rozsahem i počtem obyvatel již sídlo rozsahem městské. K těm »hradčanům« náležela především knížecí družina, t. j. sbor několika set bojovníků, »mužů« českých, sbor vyzbrojený, šacený a živený knížetem; část »mužů« byla zároveň dvořany knížecími; zdá se, že ti z nich, kteří měli důležité funkce soudní nebo úřední vůbec, sluli »žpany« (župany). Práce řemeslná všeho druhu soustředěna byla také u hradů knížecích, dávajíc jim na rozdíl od vlastního venkova jistý ráz městský; v sousedství hradu pobývalo i něco cizinců, zejména obchodníků, v tom i židovských; u hradů byly i občasné hlučné trhy. Styk s cizinou si musíme představití vůbec jako dosti živý; styky obchodní šly jak na sever k Baltu ke kvetoucím osadám Slovanů pobaltských nebo dánských Normanů, tak k poslovaňujícím se již Normanům ruským, tak na západ do Bavor a Frank a před vpádem maďarským (a v menší míře i po něm) do Moravy, Bulhar a Byzance. I na hradech druhotných (známe v Čechách té doby z nich jen Budeč a [Levý] Hradec) byly zbrojné posádky mužů českých; ostatek »mužů« sídlil na svých dvorcích, asi celkem stejného, hospodářsky nevalně významného rozsahu; velkostatků ještě nebylo, leč snad někde po vzoru ciziny na půdě knížecí; v rukou knížecích soustřeďovalo se ještě všechno nemovitě i movitě bohatství země. Těmi »muži« sluší rozuměti tutéž vrstvu plně svobodnou či chcete-li urozenou, která později (od 13. stol.) sluje šlechtou; žili z práce a dávek poddaných jako jejich šlechtičtí potomci; dobývati si živobytí vlastní rukou bylo i v desátém stol. považováno za známku nesvobody.³ Kníže a »mužové« jeho byli vlastním národem či kmenem českým, Čechy ve vyšším nebo pravém slova smyslu; k »Čechům« tedy (a podobně »Chorvatům«, »Pšovanům« atd.) nebylo

³ Tak *Kristián*, mluvě o zázračném potrestání vrahů Václavových: a zbývají-li kteří, vydělávají si živobytí vlastníma rukama.

počítáno obyvatelstvo nesvobodné, jež žijíc z lovu, chovu dobytka a rolnictví, zavázáno bylo dávkami naturálními k výživě knížecího dvora; k nim ovšem nenáleželi ani otroci, zaměstnaní prací všeho druhu ve dvorech knížecích i ve dvorcích Čechů svobodných. Otroků si musíme představit v každém knížetství počet nemalý; byli původu domácího, otroci rodem i otroci z trestu; byli i ze zajatců nabytých v bojích s nepřáteli; trhy na otroky v podhradích lákaly i daleké obchodníky z krajů románských ba i orientálních; arabský popis zemí slovanských, vyšlý původně ze záznamů takového židovského otrokáře z doby Boleslava II., zachoval nám prvá cenná data o situaci a povaze slovanského světa. Nekonečná širokost zemí slovanských a tím nepřeborné množství vývozního zboží otrockého vysvětlují, že na trzích zemí románských a germánských na západě stalo se jméno Slovana a otroka synonymem. Ale nezapomínejme, že všechna hospodářská struktura společnosti starověké, Řeků a Římanů především, opírala se o práci otrockou a že i později Románi i Germáni měli otroky své krve zrovna tak jako naši slovanští předkové.

Co pověděno, prozrazuje, že v životě státním a společenském nebylo valného rozdílu mezi soudobými Germány, zejména saskými a normanskými, a kmeny českými; musíme si zajisté představit, že valná část severního Slovanstva žila po staletí pod vlivem nebo přímo panstvím gótských družin vojenských a že nejedna z knížecích rodin jejich, snad i na naší půdě, byla jen poslovaněnou ratolestí rodu dřív germánského, podobně jako to víme bezpečně o knížetech Slovanů ruských, jejichž pyšné čeledi vojenské byla nesmírná vitalita podmaněné massy slovanské učinila z Germánů Slovany. S německými jmény setkáváme se v české společnosti ještě v době Václavově — tak vrahové sv. Ludmily, Tunna a Gomon, mají jména patrně germánská, ale byli to již jistě »muži« českého jazyka, »Čechové«; když kníže Bořivoj, přijav křest z rukou Metodových, vrátil se do své vlasti a když strana křesťanství protivná zvolila si proti němu za knížete Strojmira, který, žije po dlouhá léta jako vyhnanec mezi Němci, byl slovancky zapomněl, byla podle

Kristiána hlavním důvodem nespokojenosti s novým knížetem jeho neznalost rodné mluvy. Vůbec, mluvíce o poměru a vztahu prvých Slovanů českých ke Germánům, musíme se rozejít se staršími teoriemi o zásadních rozdílech mezi oběma světy, zejména v nauce o holubičí nebo rolnické mírumilovnosti Slovanů na rozdíl od bojovných, tvrdých Germánů — u Čechů aspoň této protivy nenalzáme. České kmeny té doby, o níž mluvíme, jsou státně organisovány na vojenském základě podobně jako Germáni (proč a jak Germáni Slované předstihli kulturou, zejména Germáni v mezích bývalé římské říše osídlení, nepotřebuje, tuším, výkladu), a co povahy se týče, dosvědčují nám souhlasně soudobé výroky cizí i domácí, že právě Čechové byli pověstni svou divokou bojovností: »národ, jenž se nad jiné národy za divočejší samou povahou svou pokládá«, čteme o nich u Kristiána, »Čechy zuřivější než jejich šelmy«, čteme o nich v době Karla Velikého. Že tato surová energie vybíjela se víc ve vzájemných zápasech a nenávistech vnitřních, nedovedouc pravidlem sjednotiti svou sílu proti cizině, je faktem, jenž nám poněkud vysvětluje, proč staří Slované přes svou početnost a své schopnosti byli takovou měrou státně organisováni nebo ovládnáni cizinci.

To také asi především činí srozumitelným, proč ona osudová pohroma, která stihla Slovanstvo v Podunají právě asi v době narození sv. Václava, t. j. ovládnutí Pannonie a vyvrácení státu moravského skrze ugrofinské nájezdníky maďarské, změnila trvale ethnické poměry v sousedství a ohrozila nebývalým způsobem české kmeny i od východu. Morava, kterou v letech panování knížete Bořivoje byl Svatopluk vybudoval na velmoc dunajskou, byla za synů jeho, v době před vpádem maďarským, rozervána vnitřními boji, a kmeny české, odřekše se státního společenství s ní brzo po smrti Svatoplukově (894), stály v kritických chvílích maďarského nájezdu po boku bavorských Němců, nikoliv Moravanů. Pohříchu nevíme naprosto, jak daleko k sídlům Slovanů českých zasáhl panství maďarské, kde asi byly hranice jeho (z Kristiána se zdá vyplývati, že Morava byla v 10. stol. cele nebo z největší části v moci jejich). Neslyšíme-li nic o bojích Čechů s Maďary, není to ovšem důkazem, že bojů takových nebylo; ale není také potřebí před-

stavovati si poměr nových sousedů jako nutně nepřátelský. Maďaři ovšem vyvrátili nejen říši moravskou, ale zdeptali i vojenskou pýchu národa bavorského: učinili konec expansi jeho na východ do Pannonie a vrhli jej daleko zpět až za řeku Enži. Ano v opětovných nájezdech pozdějších, jež náležejí do dob mládí a vladaření Václavova, zeslabili moc kmene bavorského (do nedávna předního representanta moci říše východofrancké čili německé a nositele koruny císařské) tak, že to přispělo takřka k rozpadu říše na jednotlivá skoro samostatná a navzájem se nepřátelsky potírající vévodství, v nichž kmenoví vévodové, vyšší ze starých rodů domácích, byli ochotni pěstovati víc partikulární politiku kmenovou než hájiti myšlenky říšské. Tak v době Václavově vládl v Bavořích takřka samostatně vévoda Arnulf, tak na severozápadě Čech v mocném kmeni saském (t. j. ne v dnešním Sasku, jež bylo ještě slovan-ské, ale v severním Německu, na východ až k Labi a Sále) zakládal státní moc v zemi ještě jen na venek křesťanské vévoda Jindřich (od r. 912). Roku 919, ještě v době chlapeckých let Václavových, byl Jindřich zvolen králem kmenů německých — tu je počátek královské dynastie saské, která měla restaurovati pokleslou moc říše uvnitř a zároveň obnoviti její vrchnostenské nároky na venek, zejména na Slovaný, sídlící na východě. České kmeny dosud, vyjma řadu let, kdy uznaly vrchní panství Svato- plukovo, uznávaly nad sebou svrchovanost říše východofrancké, Bavořý zastoupené; s nastoupením krále Saského nastávala doba, kdy nová moc německá na severu bude pravděpodobně jako nositelka říšské myšlenky královské činiti nárok na svrchovanost nad Čechy sama.

Bavoři, kteří seděli na půdě rozličně dotčené civilisací starého římského imperia a proto stáli v každém směru výše než Sasové, přijali křesťanství vlivem svých knížat a misijní činnosti apoštolů irskoškotských a anglosaských (jaký pendant k makedonskému východisku našeho křesťanství!) již v první polovici 8. stol., t. j. ještě před dobou Karla Vel.; tenkrát již vzniklo v starých pevnostech římských na území jejich, v Řezně a v Pasově, biskupství, takřka doslova na hranici sídel Slovanů českých. Sasové byli ke křesťanství a k říši donuceni v nelítostných bojích, vedených velkým dobyvatelem Karlem v l. 772—804; byli obráceni opravdu krví a železem. Kdy přijde řada na české Slovaný?

Zdá se, jakoby na bojovné kmeny jejich, sedící v mocné hradbě svých lesnatých hor hraničních, si západ dlouho netroufal; od počátku 9. století Frankové a Bavoři, obcházejíce Čechy, šířili své panství a s ním křesťanství mezi východními Slovy podél lehkou přístupné cesty dunajské, do dnešních Rakous, tenkrát ještě slovanských, do Moravy, do uherské Pannonie; kostel zasvěcený prý sv. Jimramovi (Emmeramovi), patronu řezenskému, zbudovaný knížetem Pribinou někdy před r. 830 v Nitře, je první kostel křesťanský, o němž víme na půdě našeho státu.⁴ Teprve na počátku r. 845 slyšíme najednou, že ke králi Ludvíkovi (do Řezna) přibýlo ke slavnosti Zjevení Páně 14 knížat českých se svými družinami, žádající si křesťanství; král dal je pokřtiti.⁵ Tedy bez boje, po dobrém, vlastní volbou, a snad veškerá knížata zemí českých rozhodla se přijmouti (sto let později než Bavoři a padesát let později než Sasové) víru křesťanskou. Je to skutečnost, jež, tuším, nemá příkladu v soudobé christianisaci národů pohanských a zároveň událost, již zcela nezaslouženě věnovalo tak málo pozornosti naše dějepisectví. Co se stalo, svědčí nepochybně velmi důrazně o politické zralosti a prozíravosti předků našich; delší předchozí působení křesťanských misionářů a diplomatů musíme při tom v Čechách předpokládati. Tenkrát tedy, třeba uzavíratí, přijal křest i nejmenovaný kníže kmene českého, sídlící v Praze. To vše musilo ovšem znamenati, že do Čech přibýli cizí kněží, nepochybně znající slovansky (v Bavořích místy a ve Francích na Mohanu seděli tou dobou ještě četní, již aspoň z části pravděpodobně pokřesťanění Slované), že stavěny kostelíky na hradech a dály se pokusy

⁴ V. Chaloupecký upozornil, že pramen náš (Anonym. de conversione etc.) nepraví, že by kostel byl zasvěcen sv. E m m e r a m u (Jimramovi). Ale dohad je dosti pravděpodobný.

⁵ Palacký (I, 1, 126) vyložil zprávu Annálů fuldských («Hludovicus quatuordecim ex ducibus Boemanorum cum hominibus suis christianam religionem desiderantes suscepit et in octavis theophaniae baptisari jussit») tak, že tu šlo o 14 lechů neboli pánů (knížátek) českých, t. j. jen o malou částku všech: kníže zemský, vévoda Hostivít (tak napsal Palacký, důvěruje vybájeným Kosmou jménům českých knížat) nebyl mezi nimi. V události vidí přece skutek památný; má za to, že již před tím nabylo křesťanství v Čechách některých vyznavačů. Novotný (Dějiny, I, 1, 284) mluví správně o knížatech, ale má za to, že to snad byli lidé »z jižní části země«, hledající ochrany před nátlaky kmene českého; jinak, ač podobně, i já ve své školské učebnici.

rozšířiti z hradů knížecích nové poselství spásy dále do nitra země. Ale stalo se patrně, co vidíme skoro u všech národů s říší sousedících, mezi nimiž tenkrát nebo dříve šířena byla nauka křesťanská, co vidíme u Frisů, Sasů, Dánů, Švédů i Slovanů polabských. Brzy po r. 845 čteme o těžkých vojnách mezi Bavory a Slovary, t. j. třeba si představit, že se politická situace změnila a že v důsledku toho vzepřela se část nebo většina země novému náboženství, vracejíc se k starým kultům domácím; kostely byly pobořeny, kněží vyhnáni — třeba snad ne všude. Tím si také vysvětlíme, že česká tradice domácí neví o pokřtění českých knížat r. 845 praničeho; česká historiografie, počínající se Kristiánem, vypravuje teprv o počátku druhého, již trvalého křesťanství v rodě knížat pražských: jak mladistvý kníže Bořivoj přijal na dvoře Svatopluka moravského (asi r. 874) křest z rukou Metodových.

To bojovné utkání germánskolatinského západu a byzantskořeckého východu a jeho zápas o české Slovary, do poslední čtvrtiny 9. stol. spadající, náleží nepochybně k nejdramatičtějším chvílím našich dějin. Pochopíme, že v Praze postihli výhody situace a dali přednost misii křesťanské, pochozí z Byzance, z císařského sídla, jež v perspektivě soudobé mělo význam ještě větší než Řím (Byzanc a Řím byly tehdejší střední Evropě asi tím, čím jí jsou dnes Londýn a Paříž) a jež zároveň, dávajíc do rukou Slovanů svaté texty náboženské v řeči a písmě jejich,

Považuji dnes hořejší výklad za správnější. Že domácí tradice nic o křtu z r. 845 neví, nesvědčí ani o nehistoričnosti ani o historické bezvýznamnosti jeho; synoda mohučská z r. 852 zmiňuje se o Moravě jako zemi již křesťanské (třebas vytkla, že tu jde o »rudis adhuc christianitas«) a přece i tu domácí paměť dějepisná odvozuje počátek křesťanství jejího jen od díla Cyrilova. Důležito je, že knížata byla pokřtěna spolu se svými »muži«, tedy předními osobami z urozených rodů, kteří tvořili průvod knížecí. Při tom lze stěžii mysliti na to, že křest, tedy přijetí křesťanské víry a kázně, byl dílem náhlého rozhodnutí; mnohem pravděpodobnější je, že v knížetstvích českých již dříve působily missie křesťanské a že křtenci větší nebo menší měrou podrobili se podmínkám katechumenátu, k nimž náleželo naučiti se vyznání víry (symbolu) a otčenáši. Pozoruhodno je i, že křest byl vykonán v oktávu po zjevení Páně; svátek zjevení Páně byl pod vlivem orientu oblíbeným v některých krajích dnem křestním vedle fádnych dob křestních, t. j. velikonoce a letnic.

představovala v každém směru velkorysejší, sympatičtější a účinnější formu kulturní propagandy. Ale Metod byl vysvěcen na biskupa a autorisován jako apoštol zemí slovanských v Římě; on i bratr jeho starali se, aby dílo jejich bylo schváleno Římem — přes to pak, že o stanovisku Říma k otázce slovanské liturgie v době Svatoplukově (určitěji řečeno k otázce, do jaké míry možno užívatí jazyka slovanského v bohoslužbě) podávají nám prameny údaje si odporující, třeba říci, že dědici a pokračovatelé bratří soluňských na západoslovanské půdě byli přesvědčeni, že slovanské písmo je schváleno Římem a že ve věcech učení a kultu, jak z literárních památek činnosti jejich poznáváme stále určitěji, přizpůsobili se snad ve všem římskému obyčeji.⁶ Pokřtění knížecího rodu pražského Metodějem (řekli jsme již, že i tato druhá christianisace potkala se s odporem v zemi, s povstáním Strojmirovým, jež bylo třeba přemoci mečem) znamenalo ovšem, že slovanští kněží a slovanské písmo zaujalo pevné místo u dvora jeho; přijala-li i jiná knížata země »české« křesťanství z Moravy Metodovy, nevíme, ale je to pravděpodobno nanejvýš; netřeba ovšem vylučovati, že někde udrželi se kněží latinští z misíí bavorských. Po smrti Svatoplukově, když čeští Slované r. 895, vedeni náčelníky dvou svazů státních, představujících, jak se zdá, veškerenstvo kmenů českých — byli to Spytihněv, strýc sv. Václava a Vitislav, snad kníže Chorvatů — zřeknuvše se státního spojení s Moravou, podrobili se ve vsí formě v Řezně králi Arnulfovi, t. j. znovu Bavorům,⁷ počali jistě přicházeti do země zase kněží latinští ze západu; biskup řezenský stal se zas duchovním správcem českého křesťanství. Že by v situaci podobné nedošlo záhy k třenicím, sporům a žárlivostem mezi nimi a kněžími slovanskými, jest ovšem těžko předpokládati, třeba by zpráv o takových bojích nebylo.⁸ Co víme, opravňuje

⁶ Hlavním svědectvím toho jsou hlaholské zlomky mešní knihy římského obřadu známé pod jménem *Kyjevských listů* (vydal *V. Jagić* r. 1890; *Cunibert Mohlberg* o nich r. 1928 dckazuje, že je z prototypu římského z 6.—7. stol. přeložil sám sv. Cyril), ale i některé jiné památky. Odkazují na vývody *Snopkovy*, *Brücknerovy* a *Sobolevského*, o nichž bližší data najdeš naposled v nekrologu *Miloše Weingarta* v Almanachu čes. akademie na rok 1930 (roč. XL), str. 132—168 a na stať *Jos. Vašiči*, Sv. Václav v památkách církevněslovanských (Hlídka 1929 a úplněji latinsky v *Acta conventus Pragensis pro studiis orientalibus anno 1929 celebrati* (Olomouc,

k závěru, že ještě po stu letech, v době Vojtěchově, kněží obou písem vedle sebe a zdá se svorně působili v zemi. Nepochybuji, že ti, kteří považují vliv slovanských kněží a církevněslovanského písma a literatury na české půdě za nepatrný nebo jen chvilkový, podléhají omylu, jehož vznik sahá od nepřátelství Kosmova k slovanské liturgii⁹ až k ne dbání nebo neznalosti svědectví Kristiánova a počtu a významu legend slovanských.

Vnější přijetí křesťanství knížetem a dvorem jeho neznamenal o všem pokřesťanění země ani ještě stvoření opravdové křesťanské kultury národní; bylo až na jednotlivce s počátku víc aktem politické úvahy nebo nutnosti než výrazem proměny duchovní, víc vnějším zdáním než pravidlem myšlenky a života. Nesmíme si také představovati, jakoby kmeny Čechů teprv křesťanstvím dostaly vše to, co zveme kulturou, jinými slovy jako by před tím žily v učiněném »barbarství«. Třeba naopak míti za to, že knížecí rodiny zemí našich nestály, i kdyby nebylo civilizačních vlivů z Byzance, v tom, co tenkrát kulturou slulo, nikterak za knížecími rody saskými nebo normanskými na severu nebo nejpokročilejšími kmeny polabských Slovanů. Že je z části v jedno spojoval společný původ, bylo již jako pravděpodobné naznačeno, a styky obchodní s cizinou, pasivní i aktivní, cesty a výzvědy do sousedních zemí otvíraly již tenkrát sebevědomému a ctižádostivému národu širší obzory kulturní a nutily k napodobení. Naši předkové té doby znali nejen nejbližší centrum kulturní, hradiště řezenské, naplněné již kamennými kostely a kláštery, kde bylo sídlo jim nadřízeného biskupa a hrob bavorského apoštola a světce, Jimrama, ale cesty vedly jednotlivce nepochybně již tenkrát do Itálie a do Bulhar a Byzance, jako asi nechybělo v okolí knížecím mužů, kteří měli vědomost o duševních centrech ger-

1930). Pro informaci o církevněslovanských památkách srv. *V. Vondráka, Církevněslovanská chrestomatie* (Brno, 1925). Srv. i níže pozn. 71.

⁷ O závislosti Čech té doby na Bavořích srv. můj výklad v ČČH, 1903, 157 sq.

⁸ Srv. *Fr. Hýbl* (Brun Querfurtský a jeho životopis sv. Vojtěcha) v ČČH, IV (1898), 75, že v klášteře sv. Bonifáce na Aventinu v Římě žili pohromadě (jde o 10. století) mniši západní i východní církve podle svých vlastních pravidel.

⁹ Srv. pozn. 21 a 107 níže.

mánského západu, o slavném svou školou klášteru ve Fuldě, o proslulém klášteře saském na Vezeře, Korbeji, kde chován byl poklad ostatků sv. Víta nebo o metropolitním hradě někdy Karla Velkého, Cáchách, pověstném svými stavbami a hrobem velkého císaře. Že máme právo představit si naše předky 9. a 10. stol. jako lid jistého kulturního sebevědomí (přes to, že nemůžeme neviděti jejich sklonu k násilí často barbarskému), o tom vydává svědectví pramen původní, ač málo povšimnutý: jsou to jména v rodinách knížecích obvyklá, zdroj velmi věčný pro studium životní filosofie a psychologie knížecích vrstev kmenů našich v té době. Přes patrný základ indoevropský a zároveň přes příbuznost s prostředím severogermánským, podává on přece poučení i o duševním životě slovanském. Ideál slávy vojenské nebo slávy světové a mocenské vůbec má v těch rodných jménech všude místo přední, aniž zatlačuje mravně-výchovné výzvy jiné povahy. Není-li výmluvné v té souvislosti na př. jméno Ludmily (i když tu »lidem« rozuměti sluší zbrojný lid svobodných mužů českých), nekáže-li Sptyihněvovi jméno jeho, aby krotil a moudře ovládal své hněvy, nežádá-li dobrotu a lásku jméno té, která chtěla býti světu milá (Dragomir)? Podobně nám tlumočí vojenský nebo politický program značného rozpětí, shrnutý v zkratku jména, názvy Bořivoje nebo Strojníra — a co ideálu slávy se týče, kde našli bychom nahromaděno najednou tolik výzev, tolik žádostí a slibů o lesk moci a okázalého zdaru než u knížete Vratislava a obou synů jeho? Jméno otcovo nepotřebuje výkladu: za to zastaviti se třeba nikoli bez podivu u jmen obou historicky proslulých synů jeho: Václava a Boleslava. Obě jména vyjadřují tutěž žádost, zpovídají tutěž touhu: Větší sláva, Více slávy! volají do budoucnosti.¹⁰ Obojímu zvolání měl osud vskutku dopřáti sluchu — obojímu jiným způsobem.

¹⁰ Ze zmíněný obsahový smysl obou jmen byl cele přístupný porozumění doby, ukazuje *Kosmas*, jenž jméno Václavovo překládá: *maior gloria*. Ve jménu Bole-

II.

(Historie sv. Václava. Legendy. Jejich obraz situace. Studie Václavovy. Význam kulturních vlivů byzantských. Drahomír a Ludmila. Prvé zápasy Václavovy. Václav knížetem; chvály činů a zásluh jeho. Asketické ideály doby, poměr Václavův k nim. Cizina a církevní a náboženský život v zemi Václavově. Zavraždění sv. Václava. Zločin Boleslavův a motivy jeho.

Přenesení sv. Václava.)

Běžná nauka ukládá historikovi, aby proti legendě postavil skutečnost, bez ohledu na to, podlehnou-li kritické zkoušce estetické a etické hodnoty, jimiž naplnila a vykrášlila během věků danou historii pieta legendotvorné paměti. Jsou legendy, jež při chladném doteku dějezpytného rozboru hynou smrtelně: odtud také slovo legenda nabylo smyslu takřka souzvučného s výmyslem. Vskutku slovo »legenda« znamená to, co má být čteno v den svátku výročního o životě světcově; jde tedy v zásadě o životopisy světců. Legendy václavské náležejí k těm životopisům svatých, jež zbudovány jsou v podstatě na skutečnostech historických; nejsou ovšem prosty legendárních motivů. Úkolem historika, snažícího se o rozumové zachycení skutečnosti, je v takovém případě, rozlišiti to, co postižitelné skutečnosti odpovídá nebo může odpovídati, od legendárních příkras a výmyslů. Ale nesmíme zapomenouti, že i tyto legendární živly jsou v jistém smyslu kusem skutečnosti, t. j. plodem ducha doby, výrazem jeho víry a naděje. Kdo chce se seznámiti bezprostředně s duchovní atmosférou doby a sledovati cesty její pravdy, nechť vezme do ruky starou legendu, na př. dílo Kristiánovo přímo; tak octne se rázem mezi lidmi 10. stol. a otevře si cestu k chápání duše jejich; bude odměněn i prostou krásou legendy jako díla literárního. Naše doba touží ovšem po výkladu věci co možná racionálním, v duchu svého světového názoru; pokusíme-li se o to, nezapomínajíc ovšem, co bylo právě pověděno o zcela odlišné duchovní konstituci středověku, obdržíme asi obraz, jak následuje.

★

slava zní nám vstříc dnešní ruské bolěje, t. j. více (z »bolšij«, veliký), dnes tak popularisované jménem bolševiků.

Václav narodil se roku 907 nebo 908.¹¹ Byl nejstarším synem knížete Vratislava; matka jeho¹² slula Drahomiř (Drahomíra) a pocházela z knížecího kmene Stodoranů (v dnešních Branibofích), týchž, kteří později sluli Lutici a náleželi k nejzdatnějším národům slovanského severu; sňatek je důkazem, že politické vztahy pražských knížat měly daleké obzory. Václav narodil se pravděpodobně mimo hranice pražského knížetství; jeho otec Vratislav neseděl totiž v té době na pražském stolci, nýbrž v některém knížetství údělném v sousedství »Čech« pražských, možná na př. že v zemi Pšovanů, odkud pocházela matka jeho Ludmila, choť někdy Bořivojova; v Praze vládl od r. asi 893—4 starší bratr Vratislavův Spytihněv a to až do r. 915, kdy po bezdětné smrti bratrově Vratislav ujal se vlády.¹³ V té době mělo mladé křesťanství české za sebou čtyřicetiletou nepřetržitou minulost; v zemi i v knížetstvích sousedních musíme předpokládati již jistý třebaš neveliký

¹¹ Srv. podrobný vývod, jakou cestou lze přibližně, ale dosti spolehlivě časové datum toto zjistiti, v mých Wenzels- u. Ludmilalegenden (1906), 222—3, 260. Východiskem je datum smrti Vratislavovy (únor 920 nebo 921; srv. níže pozn. 18); v té době byl Václav neschopen ujmouti se sám vlády, t. j., jak se dohaduji, neměl ještě 14 let. Předpokládáme-li, jak z výkladu nad čarou patrnó, že nastoupil r. 922, t. j. že byl r. 922 již 14—15 let stár, dospějeme k pravděpodobnému závěru, že narodil se v l. 907—8. Prvé bezpečné datum, jež o době jeho panování mají legendární prameny, vztahuje se ovšem až na říjen r. 925, kdy dal z Tetína převéztí do Prahy tělo sv. Ludmily (srv. str. 224 výše citované knihy a níže pozn. 42). Zpráva *legendy staroslovanské* obou ruských textů (otištěna naposled *J. Vajsem* v Sborníku staroslov. liter. památek o sv. Václavu a sv. Ludmile; Praha, 1929; o rukopisech a starších edicích a j. srv., podobně jako u ostatních legend, i mé Wenzelslegenden), že Václavovi bylo při smrti otcově 18 let, je ovšem zřejmým omylem, zaviněným písařskými chybami opakujících se opisů (v tom i převodu z písma hlaholského); legenda sama ve všech svých třech textech upozorňuje, že při smrti Vratislavové byli oba synové jeho ještě malí a vlády neschopní.

¹² Jejím jména ani původu nejstarší legenda latinská *Crescente fide* (a ovšem ani z ní odvozená latinská legenda *Gumpoldova*) nezná; jméno Drahomíry zachovala jen legenda staroslovanská a *Kristián a prolog slovanský* o přenesení sv. Ludmily; i slovanský překladatel *Gumpoldův* (leg. *Nikolského*) vsunul je nově do svého textu; údaj o zemi stodorské jako vlasti Drahomířině má jen *Kristián* (odtud převzal jej *Kosmas*, dodav ovšem podle zkušenosti své doby, že Drahomíra pocházela z divokého pohanského národa Luticů). Zajímavó je, že jména Drahomířina neuvádí ani stará legenda o sv. Ludmile, t. zv. *Menkenova* (srv. mou německou knihu, str. 69—70 a 204 sq.), ani pozdější legenda *Diffundente sole*, ačkoli obě líčí obšírněji zlobu a zločin její (o obou více níže v pozn. 27 a 102).

počet dřevěných »církví« či kostelů na hradech a dosti značný počet duchovenstva, slovanského i latinského, k službě jejich zřízeního. Jak o Bořivojovi, tak o Spytihněvu poznamenávají legendy všeobecně, že byli shromažďovateli kněží a žáků a budovateli kostelů božích; určitá data mají pouze o tom, že první kostel křesťanský v zemi založil Bořivoj (ještě před povstáním Stojmírovým) na Levém Hradci a zasvětil jej sv. Klimentu, témuž světcí-papeži, jehož ostatky přinesl bratr Metodův Cyril do Říma, druhý pak kostel Panny Marie postavil na hradě pražském po pokošení Stojmíra; syn jeho Spytihněv založil kostel sv. Petru apoštola na hradě Budči.¹⁴ Zde v Budči ustanoveni byli (bylo to již po podrobení se Spytihněvově Bavorům) kněží latinští, kdežto u kostelů založených Bořivojem a v okolí Ludmilině třeba předpokládat kněze slovanské, příšlé z Moravy. Ludmila, která přežila chotě i syny Spytihněva a Vratislava, žila v době Vratislavově na hradě pražském, dělic se se

¹⁴ Datum smrti Spytihněvovy určití jest zprávou *Kristiánovou* (a *Menkenovy legendy*), že umřel ve stáří 40 let (*legenda staroslovanská* se o Spytihněvovi nezmiňuje). Podle dat o stáří a smrti Ludmilině (srv. níže p. 27) mohl se narodit nejdříve v letech 875—876; zemřel tedy roku 915 nebo 916 (srv. mou německou práci, str. 222). *Novotný* (Děj., I, 446) klade smrt jeho k r. 905, což je po mém soudu nemožné; odvolává-li se při tom na *Letopisy české* (Fontes, II, 380), stačí upozornit na to, že nespolehlivý pramen tento klade na př. smrt Bořivojovu k r. 801 (smrt Spytihněvovu k r. 805), což je hrubou chybou, i když opravíme číslo na 901.

¹⁴ Zprávy o založení prvních kostelů sv. Klimenta na Hradci (teprv v 12. stol. převládlo jméno Levý Hradec, jež má *Kosmas*) a P. Marie na hradě pražském zachoval nám jen první historik českého křesťanství, *Kristián*. O založení kostela sv. Petra na hradě Budči Spytihněvem ví ovšem také *Kristián*. *Legenda Crescente fide*, starší *Kristiána*, zahajující vypravování své omylem, že Spytihněv byl prvním křesťanským knížetem Čechů (je pravděpodobno, že chce zamlčeti vědomě prvou církevněslovanskou dobu českého křesťanství), praví, že vystavěl chrám P. Marie a jiný k počtě sv. Petra; dáme více víry *Kristiánovi*, že kostel P. Marie byl založen již Bořivojem. Že kostel sv. Petra byl v Budči, *Crescente fide* neví; ví jenom (ve shodě s *Kristiánem* a *staroslovanskou legendou*), že do Budče byl poslán sv. Václav, aby se tam učil žaltářů u jakéhosi kněze jménem »Ucennus.« *Gumpold* jen opakuje a rozvádí slova *Crescente fide*; o knězi a jménu jeho se nezmiňuje. Že v Budči počal se Václav učiti knihám latinským, praví výslovně *legenda staroslovanská*, jejíž pozorný zřetel k otázce jazykové výchovy Václavovy je vůbec charakteristický pro kulturní situaci Čech v 10. stol.; před tím podle téhož pramene dala hocha bába jeho Ludmila učiti knihám slovanským. *Kristián* se o jazykové stránce studii Václavových nezmiňuje — není jí interesován tou měrou, jako kněží slovanští; stojí mimo tábor jejich, ač patrně nikoli nepřátelsky proti němu. Srv. i pozn. 17.

snachou Drahomírou v péči o vnuky a vnučky; Drahomiř přijala křest patrně teprv po svém sňatku s Vratislavem.¹⁵ Vratislav a Drahomíra měly spolu tři syny (kromě Václava a Boleslava prý ještě Spytihněva, o němž potom není zmínky) a čtyři dcery; z nich známe jménem jen Přibyslavu.¹⁶

Vratislav následoval příkladu bratrova a otcova v službě křesťanství;

¹⁵ Srv. níže pozn. 38.

¹⁶ Zprávu, že Václav měl dva mladší bratry, Boleslava a Spytihněva, má pouze *slovenský prolog* o sv. Václavu (Sborník, I. c., 66; Fontes, I, 125); o čtyřech sestřích jejich, jež vdány byly v rozličná knížetství, zmiňuje se výslovně *staroslovanská legenda*. Tato legenda jako veškerá ostatní tradice legendární ví jen o dvou synech Vratislavových, Václavovi a Boleslavovi. O Přibyslavě vypravuje, mluvě o zázračích sv. Václava, jediný *Kristián*, a to na dvou místech; po prvé ji představuje (k r. 929) jako ctihodnou paní, sestru sv. Václava, jež ovdověvši, věnovala se cele pobožnosti, toužíc po tom, vstoupiti do kláštera (ve snu jí bylo sv. Václavem po zavraždění jeho zjeveno, že useknuté ucho jeho zapomenuto bylo u zdi kostela ve St. Boleslavi; naležší je, postarala se, aby bylo připojeno k tělu pohřbeného; o tom, nejmenuje však výslovně Přibyslavu, ví i *Vavřinec*); po druhé, jak později po letech, zdá se, že již v době Boleslava II., jako jeptiška návodem nejmenovaného svatě žijícího poustevníka a v dorozumění s knězem Štěpánem od sv. Víta zmocnila se tajně čelisti mrtvého těla bratrova. *Kristián* mluví o tom jako o věci obecně známé («quod quia rudis — původně snad nostris? — constat factum temporibus plurimisque patet»); všichni vinníci (v tom i syn zmíněného kněze Štěpána) byli potrestáni nenadálou smrtí. Svědectví toto nepřekáželo době Karlově, aby tělu »venerabilis et devote matrone« nepořídila nový čestný hrob, stejně jako tělu věrného služebníka Václavova, *Podivena* (srv. pozn. 75), a to u vnější zdi kaple svatováclavské při kostele sv. Víta (srv. *Beneš z Veitmile* k r. 1367 ve Fontes, IV, 536); pozoruhodno je ovšem, že pokosmovská česká tradice kronikářská vypravování o provinění Přibyslavině cele umlčela, registrujíc jen k r. 929 zmínku o nalezeném uchu. Ale z práce *L. Zoepfa* *Das Heiligen Leben im 10. Jh.* (1908) lze se poučiti, jak takové »laudabile furtum« (»sancti fures«) ostatků bylo v té době dosti časté a pravidlem oslavy hodné. Vypravování *Kristiánova* o Přibyslavě užil později *Dalimil*, ale nikoliv přímo, nýbrž z *Oriente iam sole*. Blahosl. Přibyslavě věnoval (klassicky omylný) článek *J. Loserth* v *MVGDB*, XIV (1876). Některé výklady a zmínky o bl. Přibyslavě jsou naplněny omylem o Přibyslavě, kněžně chorvatské, se sídlem v Jablonné, omylem jenž vznikl záměnou s bl. Zdislavou z Křižanova († 1252), chotí Havla z Lemberka.

¹⁷ Že Vratislav založil kostel sv. Jirí, nepraví *legenda staroslovanská* (ta zná na hradě pražském jen chrám P. Marie); zprávu má za to *Crescente fide* (a z ní *Gumpold*), *Kristián* jí však doplňuje údajem, že Vratislav zemřel, nedočkav se vytouženého posvěcení kostela; z dalšího vypravování jeho je zřejmo, že kostel byl vysvěcen na žádost Václavovu spolubiskupem řezenským teprv potom, když do něho bylo přeneseno tělo sv. Ludmily z Tetína (ačkoli při té příležitosti *Kristián* se výslovně o kostelu sv. Jirí

na hradě pražském založil vedle kostela Bořivojova druhý kostel, zasvěcený sv. Jiří;¹⁷ jeho vysvěcení se však nedočkal. Zemřel v únoru 920 (nebo 921), stár prý teprv 33 let¹⁸ — jak tu časnou smrt, podobně jako u obou jeho předchůdců na trůně, vysvětliti, snad zraněním na poli bitevním, nevíme; jedna legenda dí sice, že Vratislav přemohl nepřátele bez počtu, jiná zve jej »slávou velikým«;¹⁹ vyplniti chválu představou

nezmiňuje; výslovnou zmínku takovou najdeme však v *slovanském prologu* o sv. Ludmile; teprv po vysvěcení kostela podařilo se tělo sv. Ludmily umístiti v hrobě. O tom *Crescente fide* (a *Gumpold a legenda Nikolského*, jež obě jsou odvozeny z *Crescente*) nevedí ničeho. Srv. níže pozn. 42.

¹⁸ Dobu smrti Vratislavovy jest z údajů legend nesnadno určit. *Menkenova legenda* (původu zřejmě prastarého) tvrdí, že Vratislav zemřel stár 33 let (*slovanský prolog* o sv. Ludmile má však, že vládl 33 let, *Kristián* dí, že zemřel stár skoro 33 let). Bezpečným východiskem je poznání, že Vratislav zemřel ještě za života své matky, Ludmily. Byla-li Ludmila usmrčena v září 920 (či 921; srv. níže pozn. 28), mohl Vratislav umřít nejpozději v první polovici r. 920 (921); datum to se do souvislosti historie rodiny knížecí hodí dobře; přijmeme-li je, třeba uzavřít, že Vratislav nastoupiv po Spytihněvovi r. 915—6 na pražském stolci, vládl pouze 4—5 let, s čímž se také údaj, že nedočkal se dohotovení a posvěcení kostela sv. Jiří, dobře shoduje. Byla však již výše namítuta myšlenka, že se mu dostalo ještě za života Spytihněvova některého knížecího úředu mimo Prahu (srv. o mém kolísání v poměru k tomuto výkladu Nejšť. kroniku českou, str. 32, pozn. 1 a mou německou práci str. 223). Také tvrzení *Menkenovy legendy* (potvrzené *Kristiánem*), že Vratislav zemřel stár 33 let, naráží na výkladové obtíže; je-li pravdivé, narodil by se Vratislav asi r. 887—8, t. j. 11—12 let po starším bratru Spytihněvovi. To je sice možné, ale přece je ta velká mezera mezi zrozením dvou bratří nápadnou. *Záznam prologu*, že Vratislav 33 let vládl, setkává se s nesnázi větší: tu bychom, předpokládajíc, že Vratislav narodil se r. 876—7, musili uzavřít, že ujal se správy svého knížetství v stáří nejvýše 11 (až 12) roků. Bezpochybným omylem, vzniklým patrně poruchou textu, v této legendě tak hojnou, je ovšem věta jedné (minejní) verse *legendy staroslovanské*, motivující dosazení hochy Václava na stolec knížecí slovy, že Vratislav „sám byl stár, očekával své smrti.“ Připomenouti jest, že v jednom *breviáři Kunhutíně* (dcera krále Přemysla II, abatyše u sv. Jiří), pochozím z první čtvrtiny 14. stol., kde připojena jsou úmrtí léta některých Přemyslovců (srv. čl. *Kalouškův* v *Osvětě* 1878, str. 32), je den smrti Vratislavovy určen na 13. únor 921; také v t. zv. *Letopisech českých*, o jejichž pochybné spolehlivosti jsme se již zmínili, je udán r. 921 (vlastně 821). S možností, že aspoň prvý z těchto záznamů srovnává se se skutečností, třeba však počítati; proto výše určil jsem datum smrti Vratislavovy k r. 920, event. 921. Srv. o důvodech, proč dávám přednost roku 920, níže pozn. 28.

¹⁹ »Velikým slávou« zve jej *staroslov. legenda* (nikoliv však v kráceném textu chorvátskohlaholském); *Crescente fide* a její odvozeniny v stručných zmínkách svých nevedí (krom založení kostela sv. Jiří) nic o jeho skutcích vládařských, podobně ne *Kristián*;

konkrétní pohřích nedovedeme. Do let krátkého panování Vratislavova náleží slavnost postřizín mladého Václava, t. j. obřadné ujetí vlasů dospívajícímu hochovi, jak to bylo od dob pohanských obyčejem v slovanských i germánských rodinách knížecích; křesťanství, jak se zdá, posvětilo obřad zvláštním ritem, podobným asi způsobem jako u křtu, jenž tenkrát udílen také pravidlem dětem dospělým. Dovídáme se, že při slavnosti byl přítomen biskup Notar, odjinud neznámý, snad podbiskup řezenský a že obřad postřizení provedl kníže, jenž byl tehdy ve Vratislavově zemi — i tu jsme v rozpacích, zda máme myslet na bavorského Arnulfa, s nímž přišel Notar, či některého z předních po Vratislavovi knížat země, ač by odpověď na otázku, zejména pro politicky státo-

je to tuším v shodě s předpokladem, že Vratislav vládl, aspoň v Praze, jen krátce. Teprv *Vavřinec* píše, že Vratislav přemohl slavně téměř bezpočetné své nepřátele a chválí zásluhy jeho o rozšíření pravé víry; v tom jde v chválách svých ještě dále legenda *Oportet nos fratres* (srv. o těch sepsáních více níže str. 82—83).

²⁰ O postřizínách dospívajícího hochy Václava nemá latinsky psaná tradice legendární ani zmínky; víme o nich jen z *legendy staroslovanské* a to pouze z dvou versí jejich; třetí nejobširnější a pravidlem nejsrozumitelnější (text minejní čili Makarijský; srv. k tomu mé výklady v ČČH, 1903, str. 322 sq.), mluví místo o postřizínách o slavnostním nastolení Václava na stolec knížecí a to ještě za života otce Vratislava, jenž prý byl stár a očekával své smrti. Pověděli jsme již, že tato poslední věta je historicky nemožná a také nastolení nedospělého chlapce na trůn za života otce je, lze říci, podivné, zejména že legenda níže, mluvíc o smrti Vratislavově, praví zase: I posadili knížete Václava na stolec otce jeho, dodávajíc ještě, že správy země ujala se Drahomír, protože synové její byli ještě mladí a vzrůstem malí. Jest tedy dáti přednost oběma druhým versím legendy, t. j. rumjancevské čili vostokovské a hlaholské a to tím spíše, že v líčení obřadu, o nějž jde, shoduje se s nimi vlastně i text minejní. Starší literatura odmítala vůbec možnost obřadu postřizín v Evropě mimo svět pravoslavný (srv. na př. nprostě odmítnutí jeho ještě v *Novotného Děj.*, I, 453, p.; *A. Naegle* ve své *Kirchengeschichte Böhmens I* (1915) a nejnověji v spise *Der heilige Wenzel, der Landespatron Böhmens* (1928) ukázal, že obřad takový byl znám všem národům, zejména evropským, ode dáвна a že církev katolická velmi záhy posvětila jej zvláštním rituálem, podobně jako církev východní. Pozoruhodno je, že dvě na sobě nezávislé práce z roku jubilejního, *Jos. Vajse*, *Postřiziny sv. Václava* (Čas. kat. duchov. 1929) a *Vladimira Gruzina* *Slovanský svatý Václav* (Praha 1929, str. 27 sq.) shodly se v tom, že žehnajíc modlitba, jež při postřizínách Václavových byla biskupem, obřad vykonávajícím podle vypravování *legendy staroslovanské* pronesena, shoduje se v jádře s rituálem církve východní. Potom při ovšem bylo biskupovi Notarovi (jeho jméno zachoval text Makarijský a hlaholský, v rumjancevském čteme o »jakémsi« biskupovi, ale je zřejmo, že »etera« je tu místo původního »Notara«) spatřovati nikoli podbis-

právní souvislosti její, byla nám velmi vítána. Nejnovější badání namítá myšlenku, zda Notarem nesluší rozumět biskupa slovanského; blahořečení mu v legendě v ústa vložené stýká se totiž s ritem církve východní.²⁰

Hlavní je, co se dovídáme o školské výchově mladého Václava: »i dala jej bába jeho Ludmila učiti knihám slovanským a on následuje učitele, naučil se rozumu všemu vbrzce. Přesadil jej pak kníže Vratislav v Budeč a chlapec počal se učiti knihám latinským a naučil se dobře«. Dodáme-li, že legenda slovanská, mluvíc o Václavovi o několik let starším, připomíná, že Bůh seslal takovou milost naň, že rozuměl knihám latinským jako biskup nebo duchovní a že když vzal knihy řecké nebo slovanské, četl v nich bez chyby,²¹ připomeneme-li, že učitel jeho

kupa řezenského, nýbrž kohosi z vysvěcenců Methodových. Že šlo o obřad vykonaný kněžími slovanskými, prozrazovala by, tuším, nejvíc okolnost, že o něm se vypravuje právě jenom v *legendě staroslovanské*, nikoli však v *Crescente fide*. Naproti tomu sluší uvážiti, že počátkem 10. století možno sotva mluvit o rozdílech rituálu církve východní a římské v tom smyslu, že by text východní byl nepřijatelný nebo zholá neznámý střední Evropě; zdá se mi, že může jíti jen o rozdíl mezi věroučnou nikterak nepodmíněnými liturgickými obyčeji východu byzantskoorientálního a západu; vlivy orientu mohly dobře zasahovati až do Němec, jinými slovy formule žehnací, o kterou jde, mohla být pronesena i zástupcem řezenského biskupa. Pramen náš nemluví sic o zástupci, nýbrž přímo biskupu Notarovi — biskupa toho jména neznáme ani z Řezna ani ovšem z Moravy či Bulhar; tuším, že možno počítati i s výkladem, že jde nikoli o jméno osobní, nýbrž o jméno funkcionáře, *notaria*, píše a v starším středověku často posla a zástupce vysokých církevních hodnostářů (text minejní má: episkop i notarij; jistě chybou mluví o přítomných biskupech v plurálu; text hlaholský dí však výslovně: *i m e n e m* Notara). S biskupem Nothariem (asi biskup v Lüttichu), jenž je znám z *Kanaparjova* života sv. Vojtěcha, nemůže míti jméno staroslov. legendy ovšem nic společného. S otázkou, šlo-li o církevního hodnostáře řezenského či někoho z kruhu žáků Methodových souvisí poněkud i otázka, která to byla knížata, která (ve funkci kmotrů obřadních) vykonala ujetí vlasů Václavovi (tak text rumjancevský), či který to byl kníže, jenž byl tehda v jeho zemi (tak text minejní). Druhá verze by ukazovala na knížete z ciziny, tedy nejspíše snad bavorského Arnulfa. V tom smyslu jsem údaj vyložil a vysvětlil v ČČH, IX, 157 sq. Ale z vydání *Vajsova* ve Sborníku (l. c., str. 21) hlásí se možnost, že i text minejní měl původně plurál (knížata) — potom by zbyl jen výklad, že kmotr při obřadu byla česká knížata, stojící pod svrchovaností Prahy nebo žijící v přátelství s knížecím rodem pražským. — Dodávám ještě, že obřad postřižin (ve stáří asi 7 let) je dosvědčen u polského Měška a Boleslava Chrabrého, tedy v nejbližším sousedství fyzickém i časovém.

²¹ Údaje tyto má jen *legenda staroslovanská* v obou textech ruských; text chorvatsko-hlaholský, zřejmě krácený, vynechává vracející se větu, že Václav rozuměl knihám latin-

v Budči má již v nejstarší legendě latinské výmluvné jméno české »Učený«,²² shrnuli jsme všechna data, jež pro pochopení dějinného zjevu Václavova i životní tragedii jeho jsou nepochybně zvláště důležitá. Třeba zajisté si uvědomiti, že středověkému panovníku dostalo se literárního vzdělání jen v případech výjimečných, že z našich knížat a králů až do 13. stol. málo kdo uměl čísti a psáti — nic z toho nebylo tenkrát pokládáno za nezbytné pro výchovu příštího panovníka; je to právě jen doba 9.—10. stol., která pod vlivy a příklady, vycházejícími z císařské Byzance, dává některým králům Franků na západě vzdělání knižní. I na dvoře Vratislavově, jak důraz položený na knihy slovanské a řecké ukazuje, je vzorem a popudem příklad Byzance, která tou dobou literární kulturou naplnila i slovanský již dvůr bulharský, vliv prostředkovaný patrně kněžími příšlymi z Moravy Metodovy; studium latinské je, možná, jen konkurenčním důsledkem pokrokového úsilí slovanského.

Neboť v německém světě je to teprv dvůr saského Oty I., syna Jindřichova, jež otvírá se učenému studiu (Ota sám naučil se až v pozdním

ským, slovanským i řeckým (srv. níže v pozn. 71 o hypotese, že text ten vzdělán je až v 14. stol.; potom by vynechání zmíněné věty bylo nejsnáze srozumitelné); zato *legenda Nikolského* ví o Václavově znalosti knih jak latinských tak i řeckých, korigujíc tak vypravování svých latinských předloh. Zpráva, že sv. Václav učil se i řečtině, setkává se s nedůvěrou některých historiků (srv. na př. přednášku *Kroftovu* z r. 1929, o níž ČČH, 1929, 646), jak mám za to, neprávem. Rozsah knižního vzdělání Václavova, na tu dobu v knížecích rodinách západoevropských zcela výjimečný, vysvětlíme si jen ze skutečnosti, že péči o něj měli duchovní, kteří sami svou kulturou souviseli s dílem Methodovým a jeho vlastní řeckobyzantskou a jichž několik musíme v Čechách v okolí sv. Ludmily (i později) předpokládati; jde tu zajisté o následování toho, co na dvoře byzantském bylo vítě a samozřejmě ode dávna; tomu měl se přizpůsobiti i knížecí stolec pražský, o jehož kulturní a náboženské povznesení měli péči právě odhovanci řeckoslov. propagandy; víme přece, jak tímže způsobem a touž dobou povznesli k vysoké kulturní snaze řeckoslov. učitelé i barbarský dvůr bulharský. Zprávy o řečtině ve studiu Václavově jeví se mi naopak známkami vysokého stáří *legendy staroslovanské*; čím dále se vzdalujeme od 10. stol., tím nesnadněji by bylo vyložití zprávy o řeckém studiu v Praze u legendisty z 2. pol. 11. nebo 12. stol. (srv. i mou stať v Lid. Novinách 22. září 1929: Sv. Václav, kulturní prostředí doby). Předpokládati ovšem možno právem, že legenda upřilishuje, tvrdí-li se, že se sv. Václav naučil čísti ve třech jazycích bez chyby; pozoruhodné je však, že také *legenda Vavřincova* klade zvláštní důraz na neobyčejný úspěch Václavových studií (»v každém směru za rovna svým učitelům byl považován«). Dodávám, že jako dnes budí zprávy o řeckých učitelích v Praze v létech desátých 10. stol. tu a tam nedůvěru, že podobně

věku čísti), pod vlivy těmi vyrůstají potom dva císařové velkého kulturního formátu, Ota II. a Ota III., přítel sv. Vojtěcha. Protože musíme si představit, že i bratří Václavovi byli účastní podobného vzdělání jako Václav a s ním místy snad i knížecí dorost v knížetstvích s Čechy sousedících, na př. chorvatském (Slavníkovském), máme všechno právo představit si kulturní život Čech 10. stol. (na rozdíl od 11. a 12. stol.) jako v některém směru výše stojící a tím rozloučiti se s představami, jakoby prvé historické století našich dějin bylo nutně dobou větší zostalosti kulturní, než obě století následující. Tyto mylné představy měly v nejednom směru nepříznivý vliv na chápání situace u našich historiků od doby Dobnerovy až do dob nejnovějších; jen zhostíme-li se jich, pochopíme plně nejen sv. Václava, ale i sv. Vojtěcha a dílo Kristiánovo.²⁸ Německá věda zvykla si, vypravujíc o tom rozkvetu věd v Sasích v 2. pol. 10. stol. a o tom zanícení jednotlivců pro službu pokrokové myšlenky náboženské, mluvit o »otónské renaissanci«; vskutku mnohem vhodnějším slovem by bylo mluvit o romantismu v 10. stol.,

před nalezením staroslovanské legendy byla naší vědou, ovládanou *Dobrovským*, potírána rozhodně možnost, že by slovanský obřad a slovanský jazyk spisovný mohly býti známy Čechům 9.—10. stol. (srv. mou německou knihu, str. 3 sq.). I po nalezení *staroslovanské legendy* r. 1827 pronikalo nové poznání pomalu; rozsah slovanské knižní kultury i liturgie omezován byl dohady rozličné, zejména v pracech německých badatelů (srv. ostatně ještě *Novotného Děj.* I, str. 452, že důraz *staroslov. legendy* na učení Václavovo knihám slovanským — o řeckých se N. vůbec nezmiňuje — činí zprávu její *p o d e z ř e l o u*, dále že slov. liturgii v Čechách nesmíme přeceňovati, že v době Václavově šlo již jen o její zbytky), až nové nálezy, v tom staroslovanské vzdělání legendy *Cresc. fide* a *Gumpoldovy* (r. 1905; *legenda Nikolského*; srv. str. 87) poučily o tom, že kněží slovanští musili na naší půdě působiti i ku konci 10. stol. *Kosmovo* nepřátelství k slovanské církvi, jehož doklady jsou známy, stejně jako žádost krále Vratislava z r. 1079, aby papež v Čechách propustil slovanský obřad a existence slovanského kláštera sázavského, dovolují hájiti domněnku, že na české půdě udrželi se kněží slovanští až do konečného vypuzení jich za Břetislava II. koncem 11. stol. Srv. i *Miloše Weingarta* v stati o *Sobolevském* v Almanachu České Akademie 1930, str. 161 sq.

²² Tak, »U c e n u«, psáno zřetelně v nejstarších mnichovských rukopisech *Cresc. fide* (srv. *Wenzelslegenden*, str. 37, pozn. 1); přes mé upozornění setrval *Novotný* (*Děj.*, I, 452) při čtení »Wenno« podle tisku *Fontes I. z vatikánského rukopisu*. Vydání *slovanské legendy Nikolského* potvrdilo, že jméno kněze bylo U c e n, U č e n i j — tak dostalo se nám mezi prvá slova jazyka našeho, zachycená písmem v 10. stol., jména vedle jména Přemyslova kulturně zvlášť významného.

²⁸ Srv. k tomu můj výše dotčený článek v Lid. Novinách 22. září 1929.

o romantismu, jenž byl prvním květem vyrostlým z úrodné půdy, které konečně se ujala ruka sadaře, prvním blouznivě nedočkavým rozběhem mladé a nadané rasy za hodnotami vyššího světa, jež jí otevřela kultura římskokatolická. Sv. Václav je na germánsko-slovanské půdě severu prvním představitelem tohoto nového ducha, prvním, jemuž s literárním vzděláním dostalo se nezbytné výzbroje pro vyniknutí duchovní, pro službu ideálu, jehož kouzlu duše žákovy, nové slávy žádostivá, patrně podlehla mocně. Tím však, lze říci, mladý horlivec vystoupil povahou i snahou z řádu svého, stal se zcela nepodobným kněžici a dědici trůnu, jak jej znala a chtěla míti doba, dechem nové myšlenky ještě sotva dočtená — »co si počneme s ním; ten, jenž měl býti knížetem, je zkažen od kněží a je jako mnich!«.²⁴ V té žalobě okolí, okolí nikoli snad nepřátelského křesťanství,²⁵ ale žádajícího si míti v čele kmene a státu ne zbožného učence, nýbrž knížete hrozného nepříteli a dávajícího přednost společnosti bujných dvořanů před obcováním s kněžími a před modlitbami v kostelích, tkví patrně vlastní podstata konfliktu, jenž měl zneřádně vyrůst v krvavé drama.

²⁴ Tak *Crescente fide* a podle ní rozvádí *Kristián*, ovšem i *legenda Nikolského* (jež dodává, že Václav »je zkažen od mé tchyně«). *Gumpold* citovanou větu *Cresc. fide* pomínul, spokojiv se všeobecným naznačením smyslu jejího; pěkně a výmluvně rozvedla důvody nespokojenosti s Václavem *legenda Oportet nos fratres* (mé vydání str. 399). *Legenda slovanská* — to je hlavní rozdíl její od tradice latinské, neví nic o překážkách, jež bylo Václavu překonati v době jeho jinošství a jeho křesťanských zálib; neví také nic o účastenství Drahomíry v těchto bojích; ví jen, že Václav později vyhnal matku svou z knížetství, ale jen na návod zlých rádců; Drahomíř byla nevinna. Podobně jako *Crescente* píše *Vavřinec*: lidé se horšili, odmítajíce krále, jenž jsa jakousi duševní chorobou stížen, vede spíše mnišský, než krále důstojný život.

²⁵ To platí plně jen o líčení *Kristiánově*. *Cresc. fide* ví totiž o matce Václavově, že nevěřila v Boha a že po zavraždění Ludmilině vyhnala ze zeně mnohé kněze a žáky; ještě určitěji představuje si a líčí pohanství Drahomířino *Gumpold*, ač i jeho slova: »rodem a nešlechtností skutků pohanka« namítají výklad, že byla formálně křesťankou. — Nejdále ze starších legend jde *legenda Nikolského*, jež dodává k vypravování *Gumpoldovu* ze svého, že Drahomíř poručila skoliti každého kněze, jdoucího k Václavovi, že po celé zemi postavila svatyně modlám, nutíc k účtě jejich i Václava. O stanovisku *staroslovanské legendy* srovnej poznámku předchozí.

²⁶ O tom všem neví ovšem nic *Crescente* (ani *Gumpold*) — *Crescente* si představuje situaci tak, že po smrti Vratislavově vyvolili »omnes populi« země české Václava za knížete a posadili jej na stolec otcův — aby pak vypravovala o zbož-

Celá hloubka rozporu mezi ideálem, k němuž přilnul chlapec, a světovým názorem valné části jeho okolí počala být zřejmě teprv po několika letech, když v čele nespokojenců s učenecky-mnišskými sklony Václavovými stanula jeho matka Drahomiř. Nebyla již, jak víme, pohankou a smířila se nepochybně s duchem a rázem dvora Vratislavova — ale s tím lze srovnati dobře, že když po předčasné smrti mužově stala se sama vládkyní země, snažila se vtisknouti poněkud jinou podobu dosavadnímu režimu a zejména vychování Václavovu. Zdá se, že ti u dvora pražského, kteří přáli dosavadnímu stavu a vývoji věcí, tušili, že od Drahomiřy hrozí nebezpečí; čteme zajisté, že sic knížecího hochu, tou dobou sotva třináctiletého, povolali z Budče na hrad pražský a povýšili jej ve vsí formě na stolec knížecí, ale rozhodli zároveň, aby péče o další vychování jeho i bratra jeho byla svěřena bábě jejich Ludmile; vladařkou státu zůstala ovšem Drahomiř.²⁰ Je na snadě, že snesením takovým cítila se uraženou a poníženou Drahomiř i jako matka i jako kněžna; za zápasu stran při dvoře, jistě rozličně osobně zakaleného, nechybělo Drahomiře rad, aby napravila mocí, co se jí jevilo křivdou a

ných činech jinocha knížete a konečně překvapila čtenáře větou: »Cum autem factus esset vir . . . « a aby již dříve z nářku okolí Václavova (»ten, který měl být knížetem, je pokazen od kněží«) prozradila, že jinoch Václav, ač prý již boursal vězení a šibenice a předsedal při soudech jako vládnoucí, skutečný kníže, vskutku dokud nebyl »učiněn mužem«, knížecí moci nevykonával. Ten zmatek, ještě slovně rozličně zesílený, má ovšem i *Gumpold*, jenž slova *Crescente* o mužném dospění Václavově: »Cum autem factus esset vir« rozvádí: »když pak pomínil šťastný věk let jinošských a kníže sám postoupil výše v sílu ducha mužného . . . « Z dalšího je však zřejmo, že jde o totéž, oč v *Crescente*: v krásné řeči své, ohlašující odhodlání vládnouti přísně křesťansky, praví Václav, ujímaje se vlády sám, že prý co pachole nastoupil na trůn, ale nyní, stav se z jinocha mužem, vyhne se všemu, což bylo jinošského atd. U *Kristiána* tohoto zmatku, t. j. té představy hochu Václava knížecí vládu vykonávajícího dříve než dospěl, není; jeho výklad je jasný a vzbuzující důvěru: po smrti Vratislavové byl Václav povolán z Budče do Prahy a povýšen na stolec knížecí (»ab omni plebe«). Poněvadž však byl nedospělý, byl i s bratrem Boleslavem svěřen po radě všech předáků k vychování bábě Ludmile. To bylo vlastní příčinou nenávisti Drahomiřiny k Ludmile; Drahomiř se naplnila obavou, že Ludmila se chce zmocniti panství v zemi. Přes to, že Ludmila, aby se konfliktu vyhnula, vydala oba hochy zpět v ruce Drahomiřiny, došlo v vraždě tetínské. Václav *Kristiánův* zatím jako hoch je oddán studiím a svým zbožným, polo ještě dětským zálibám (peče hostie a lisuje víno k svatě oběti), až konečně posílen Bohem a opasán statečností (virtute), povolává matku a všechny

nebezpečím. »Proč má mi ona býti jako paní? Zahubím ji a dostanu v moc svou všechno bohatství její a panovati budu svobodně.«²⁷ Tak zrála nenávist snachy proti tchyni k činu. Ludmila nadarmo, vidouc hněv mladé kněžny, zřekla se poručnictví nad vnuky a uchýlila se s kně-

předáky a vytýká jim, že mu překázeli učiti se zákonu božímu a sloužiti Bohu. Byl-li jsem dosud pod vaší péčí a mocí, odmítám ji nyní a chci sloužiti Bohu . . . Tu tedy teprv postihujeme shodu s představami *Crescente*, ano i přímé užití *Gumpolda*, z něhož *Kristián* již prve slovně opsal líčení snu Václavova o zavraždění Ludmily (v tom i s *Gumpoldovou* charakteristikou Drahomíry). Také *legenda staroslovanská* má výklad situace shodný s *Kristiánem*, ač mnohem stručněji pojatý: po smrti Vratislavově byl Václav (jenž dosud dlel v Budči) povýšen na stolec, ale protože byl nedospělý, vládl Drahomíra, až Václav dospěl. *Legenda* neví však nic, jak povéděno, o protiventstvích, jež bylo Václavu hochu a jinochu zažiti pro okázalou horlivost v křesťanské praksi; naopak níže, mluvíc o návratu Drahomiřině z vyhnanství, dí, že Drahomiř radovala se z víry syna svého a z milosti, kterou chudým prokazoval. Ne zcela logický výklad (dí nejdřív, že Drahomiř vládlá dotud, dokud své syny nevychovala, takže počal vlásti sám Václav; potom po několika větách chval zbožného působení Václavova mluvív o tom, jaká změna nastala, když dospěl i Boleslav a když Václav byl ještě mlád) je, jak předpokládám, krácením text vědomě upravujícího péra učiněn jasně srozumitelným v recenzi hlaholské.

²⁷ Tak z legend 10. stol. jediný *Kristián* a skoro v slovné shodě s ním *legenda Menkenova*. Ve své práci o legendách václavských hájím mínění, že obě zmíněná sepsání, t. j. vypravování o sv. Ludmile od *Kristiána* i *legenda Menkenova* jsou odvozeny ze společného ztraceného pramene z 10. stol., životu a utrpení Ludmilině věnovaného, možná že slovansky napsaného. Stručným výtahem z té ztracené legendy je i *staroslovanský prolog* o sv. Ludmile ke dni 16. září se slovními některými shodami s oběma prameny předchozími a s údajem, že Ludmila dosáhla 61 let stáří (*Kristián* toho data nemá; *legenda Menkenova* má ve většině rukopisů číslo 41 — ukázal jsem v ČČH, 1903, 412, že chyba souvisí podle všeho s nepozorným převodem čísla hlaholské předlohy; číslo *m* v hlaholici znamená 60, ale v cyrilici 40); také *slovanský prolog* ke dni umučení sv. Václava ví (na rozdíl od *staroslovanské legendy*), že zlí lidé, kteří navedli Václava, aby vyhnal matku svou, vinili ji také: »neboť ta zabila i dříve bábu tvoji Ludmilu«. Ludmila je v obraze *staroslovanské hlavní legendy*, sv. Václavu věnované, představena čtenáři určitě jako odchovanka slovanských kněží; je to Ludmila, jež pečuje o to, aby Václav byl nejdříve vzdělán v knihách slovanských. Proto je na snadě myšlenka, že právě mezi slovanskými kněžskými v Čechách těšila se Ludmila úctě zvláštní a že již v 10. stol. sepsána byla její oslava v legendě slovansky psané, jejímž ohlasem, jak povéděno, jsou vytčené práce s *Kristiánem* a *legendou Menkenovou* v čele. A proto je také záhadou nemalou, proč *staroslov. legenda*, sv. Václavovi věnovaná, se o Ludmilině smrti vůbec nezmiňuje.

²⁸ O datu smrti sv. Ludmily bylo již výše v pozn. 18 povéděno, že bezpečně zjištění jeho (r. 920 či 921) zápasí s dvoji nesnázi; více o tom i o historii sporu o ně viz (po práci *Kalouskové*) v mé německé knize str. 221—2, pak v spise *Fr. Stejskalové*

žimi svými z Prahy na hrádek Tetín; zloba snachy pronásledovala ji i tam, a tak došlo ke dni 16. září 920 (15. září 921?),²⁸ kdy dva z »mužů« Drahomířiných, Tunna a Gomon,²⁹ přepadli se svými lidmi Tetín a Ludmilu zavraždili. Z legend, na jejichž slově záleží, plyne

z r. 1919 o sv. Lidmile (str. 85), před tím u *Novotného*, Děj., I, 455, pozn., a nejnověji u *Vlad. Gruzína*, Slovanský sv. Václav (1929), str. 38 sq. Dva rukopisy *Kristiána* (v tom jeden fragment z konce 12. stol.) mají číslo 16. září, ostatní (v tom dva kusy z konce 12. stol.) mají 15. září. Poněvadž *Kristián*, stejně jako *staroslovanský prolog* (jenž klade svátek sv. Ludmily také k 16. září) praví, že vražda stala se v sobotu v první hodinu noční (*Menkenova legenda* pohřichu data dne nemá), vyplývá odtud, že zahynula-li Ludmila 16. září, mohlo to býti jen r. 920, neboť toho roku připadal den 16. září na sobotu; na den 15. září připadala však sobota r. 921. Uvážití jest dále, že svátek sv. Ludmily slaví se, patrně od nepaměti, v den 16. září — den umučení, jenž byl středověku rodným den svátce, zachoval se, jak přirozeno, v paměti nejpečlivěji a nejtrvaleji — a že k těmto dni je psán i *prolog staroslovanský* (pozdější legenda *Diffundente sole* — srv. níže pozn. 102 — nemá data). Výklad *Kalouskův* a *Stejskalův*, že staršímu středověku počínal se den s večerem dne předcházejícího, event. že Ludmila byla zavražděna večer, po nešporách, tedy církevně již dne 16. září a že tedy Ludmila zemřela 15. září večer, k němuž jsem příklonil se v poznámkách k *Střížovu* překladu *Kristiána* (1927), vyvrací, rozumím-li dobře, *Gruzín* na udaném místě; dospívá zajisté i tou cestou k r. 920. Soudím, že možno vrátiti se k mínění, že datum 15. září (XVII. kal. Octobris) ve většině textů *Kristiánových* je omylem písařským (srv. o tom, jak časté jsou takové omyly o jeden den, v ČČH, 1903, str. 404, pokud jde o staré texty *Cresc. fide* a i níže v pozn. 71) a tedy i k důsledku toho, že totiž Vratislav zemřel již r. 920, nikoliv 921 (srv. pozn. 18 výše). Oba tyto závěry se zřetelem k rozdílům písemné tradice, o něž jde a dosud zcela nevyjasněné otázky počítání začátku dne nemohou však býti jmíny za zcela bezpečně zjištěné, t. j. dávám přednost roku 920, ale nechci vyloučiti určitě ani rok 921, podepřený svědectvím sic pozdním (z *breviáře Kunbutina* z poč. 14. stol.), ale přece pozoruhodným. Zajímavou je, že k r. 920 kladou umučení sv. Ludmily i kronikáři 16. stol. (*Hájek a Velešlavín*). *Kosmas*, jenž celou historii Václava a báby jeho s odkazem na legendu o sv. Václavovi (t. j. *Kristiána*) vynechal, nemá o umučení Ludmilině ani slova, zmínky nemají ani t. zv. *letopisy pražské a české*. *Dalimil* již užívá dat *Kristiánových* (jména vrahů Ludmiliných a j.), ale na rozdíl od něho a starých legend vůbec dává Ludmilu uskrtni z á v o j e m (ne provazem); je zajímavou, že touž zprávu mají pozdní rukopisy *slovan. prologu* o sv. Lidmile (srv. *Serebrjanského* v *Sborníku*, I. c., str. 53); v nich octl se »ušev« (závoj) asi písařskou chybou místo »uže« (provaz), z toho pak vzešlo i »uvivalo« (závoj), jak se čte již v edici ve *Fontes*, I. Pozoruhodno je, že touž chybu má *Dalimil*. *Neplach* má datum smrti k 16. září, datum přenesení k 10. listopadu (data tohoto nemá výslovně *Kristián*; srv. níže pozn. 42).

²⁹ Jména vrahů i historie potrestání jejich Drahomírou samou jsou u *Kristiána* a v *Menkenově leg.*, potom v *Diffundente* (zkaženo v Tumia a Gumon); u *Dalimila* čteme již vedle formy Tunna, Gomon i Tuma, Tumna, Tuň, Tym, Komon, Komoň.

dosti jasně, že důvodem zločinu Drahomířina nebylo vroucí křesťanství Ludmilino, nýbrž nezkrotné rozčilení ženy, jež se považovala v svém právu zkrácenou a s ním chtivost, chtivost kněžny i jejích rádců, po nahromaděném statku Ludmilině. Impulsivní vášnivost, již při tom u Drahomíry třeba předpokládati, ilustrují dobře i další zprávy Kristiánovy, jak Drahomíř zneprátelila se brzo na smrt s oběma muži, kteří se stali vykonavateli její vražedné zloby: tytéž, jež spolu s rody jejich zahrnovala dřív přízní a dary, pronásledovala potom nenávistí tak nelítostnou, že vyhnala ze země nebo vyhubila oba i s příbuzenstvem jejich, nešetříc ani nedospělých dětí. Tak tenkrát — a nejen tenkrát — vražda hromadná byla ještě takřka právní institucí národní, která ve chvíli rozčilení vstupovala na místo normálního řádu soudního.

Přes to že, jak pověděno, zahynula Ludmila jako oběť nenávisti osobní, není dobře myslitelné, aby rozpor mezi křesťanstvím činu a křesťanstvím slova, jenž dělil dvůr od nastoupení Drahomířina, neměl svůj díl i v zločinu tetínském: šlo patrně i o to, odstraniti s cesty nebo po-

J. Jireček v Pam. archeol. V, 331 shledává podobnost mezi těmito jmény a jmény osad *Tmaň* a *Kvaň*, při čemž je snad nejvíce pozoruhodno, že *Tmaň* leží blízko Tetína. *Tmaň* je stará ves farní a sídlo vladyčího statku; *Kvaň* je ves v okr. zbirožském u Sv. Dobrotivé, tedy již daleko. — *Staroslovanský prolog* přičiní hněvu Drahomířina neuvádí; praví jen, »že tehdy začala máti Václavova zle smýšleti proti své tchyni a všelijak hleděla ji zahubiti.« Z *Kristiána* je také zřejmo, že vrahové spokojili se zabítím stařeny a že Drahomíř zmocnila se všeho jejího statku (suppellectile); kněží Ludmiliní a čeled její prchli sic po vraždě, ale nebyli dále stiháni, takže mohli se vrátiti na Tetín a tělo paní své pochovati. *Staroslov. prolog* praví, že Ludmila byla pochována nikoli v kostele, ale pode zdí hradní a vypravuje o divech, jež se tam dály (svíce v noci hořící, nějaký slepec tam prozřel); o světlech v noci nad hrobem zářících ví i *Kristián*, dále i o vůni, příjemnější všech květů, jež z hrobu vycházela (připomenouti jest, že tato libezná vůně je z nejběžnějších divů v podobných situacích v legendách té doby); to vedlo k rozkazu Drahomířině, aby dům Ludmily v Tetíně byl nad hrobem jejím vystaven na způsob kostela (tak doslova) a kostel pojmenován ke cti sv. Michala, tak aby další záznaky byly přičteny ostatkům svatých tam chovaných (z toho by se zdálo, že nový kostel byl řádně vysvěcen a ostatky svatých opatřeny; srv. však výše, že *prolog* v o kostele na Tetíně ještě za života Ludmilina). V 13. století byly na Tetíně kostely dva: sv. Michala a sv. Lidmily (srv. Boh. II, 201 k r. 1266, dále str. 313 a 625 k r. 1288). *Legenda Menkenova*, jež je myšlena jako breviářový prolog k potřebám bohoslužby (a tudy jen výňatkem z legendárního sepsání obšírnějšího) končí se vraždou světice; nemá tedy již nic o dalších osudech Tetína.

³⁰ *Kristián*, jak pověděno (srv. pozn. 29) vlastně o pronásledování nebo ze země

trestati tu, která sama žijíc skutkům křesťanského milosrdenství a v účinné zbožnosti závodíc se svými kněžskými rádci, byla považována za hlavní původkyni zvráceného vychování Václavova. Útěk Ludmilin do Tetína a zahubení její, jež mělo v zápětí i rozptýlení jejího kněžstva — v tom zločin tetínský jest jen předobrazem zločinu boleslavského; smrtelný souboj dvou žen, snachy a tchyně, jež předchází, má podobné důsledky jako bratrovražda, jež následuje — měly dáti i jiný směr a ráz výchově dospívajícího hochaknížete: tu vlastně se počíná životní boj sv. Václava.³⁰ Čteme, že noví vládci na pražském dvoře bránili styku jinochově s kněžskými učiteli jeho, takže jen tajně a v noci přijímal návštěvy jejich; čteme ovšem, že všechny ty úklady vyzněly na prázdno, utvrzující jen a idealisující zbožné odhodlání žákovo.³¹ Mělo-li dříve zaujetí jeho pro vše, co se službou boží souviselo, ráz dětských hříčků, že na př. stál o to, aby svatý pokrm Těla a Krve Kristovy si vlastní rukou připravil, sám s věrným sluhou našal pšenice, sám ji vymlátil a semlel a v hostii upekl, sám z hroznů vinice připravil víno, sly-

vypuzení kněžstva tetínského neví nic a také důsledně nic o jeho zpět povolání po nastoupení Václavově, jak o tom mluví *Cresc. fide*; jen v odstavci o visi Václavově o příštím umučení sv. Ludmily, jež převzal cele z *Gumpolda* (tedy pramene, pokud netkví na *Crescente fide*, skoro bez výjimky nevhodného) čteme — na rozdíl od vlastního *Kristiána!* — že Ludmila bude umučena pro vyznání víry křesťanské, a že kněžstvo křesťanské bude matkou Václavovou a její nenávisť k nové víře ze země vyhnáno a zloupeno. *Cumpold* tu ovšem zašel (jako pravidlem) dál než pramen jeho, *Cresc. fide*: ten dí pouze, mluvě přímo o smrti Ludmilině, že »i mnohé kněze a žáky (vrahové) oloupili a vyhnali ze země. I naplněno jest nedávné proroctví jeho.« *Slovanský prolog* nemá o vyhnání kněží slova; za to *legenda Nikolského* zveličuje svým způsobem zprávy *Gumpoldovy*, že po smrti Ludmilině následovalo v české zemi velké pronásledování kleriků a ničení chrámů, stavba modlářských svatyní a j. (srv. pozn. 25 výše).

³¹ I tu ovšem je rozdíl mezi *Kristiánem* a staršími předlohami jeho, *Crescente* a *Gumpoldem*. Podle *Crescente* hrozili lidé Drahomířiní Václavovi, aby jej od pravé víry odvrátili (*Gumpold* má, že jej přemlouvali, aby jej aspoň poněkud odvrátili); *Kristián* tvrdí něco podobného, ale v jiné souvislosti: matka Václavova s rádci svými, pozorující, že syn je zkažen od kněží a jako mnichem učiněn, počali mu činiti nesnáze, hrozili a jiná přemnohá příkoří připravovali, jeho kněze a některé řeholníky usilovali o život připravit a hrozbami zastrašiti, takže je Václav jen tajně vpouštěl k sobě, uče se s nimi v noci. Z líčení je přece zřejmo, že kněží zůstávali nadále v Praze v okolí dvora a že hrozby a násilí Drahomíry a okolí jejího směřovaly jen k omezení Václavovy horlivosti náboženské a studijní. O odvracování od víry křesťanské není u *Kristiána* řeči. *Legenda staroslovanská* nemá o těchto věcech ani slova; zlí rádci, Jidášové, jsou sic

šíme nyní větu zásadní tíhy: horoucí duch jeho snažil se naplnit skutkem, co od učitele písem postřehl sluchem.³² Těto opravdovosti ve službě myšlenky měla plnější zvůli dáti teprv chvíle, jež zbavila jinocha poručnictví a moci matčiny.

Stalo se to tuším v době, kdy překročil čtrnáct let — ten věk byl u starých národů až dlouho do středověku považován za mez mužné dospělosti; srovnej na př., že Ota II., stár 13 let, vedl vojsko do Itálie a třináctiletý byl korunován císařem. Je-li ten dohad správný, mohli bychom nastoupení Václavovo klásti nejvhodněji do r. 922. K převratu, ježž Václavovo ujetí vlády v zemi musilo znamenati, nedošlo bez krveprolití. Podrobností pohříchu neznáme; čteme jen, že strana »spravedlivých«, ač byla menšinou, nabyla převahy nad stranou »nešlechtných«. Nestalo se to, jak možno uzavíratí, bez zásahu z ciziny: v té souvislosti by bylo nejsnáze vysvětlitelno vojenské vystoupení bavorského vévody Arnulfa v Čechách, jež se klade celkem souhlasně právě do r. 922 a vysvětlitelno i energické provedení převratu: Drahomiř i hlavní přívrženci její, »synové sváru«, byli ode dvora nebo ze země vypuzeni,

podle ní také v okolí Václavově, ale jsou to ti, kteří Václava přiměli k tomu, aby vyhnal matku svou ode dvora, ač byla nevinna a kteří pak namlouvali Václavovi, že Boleslav, uradiv se s matkou, chce jej zabítí.

³² Tak *Kristián*.

³³ O tom vypravuje jediný *Kristián* v odstavci cele historickým zájmem neseném a (dodati možno) jen u autora písíciho ještě v 10. stol. vysvětlitelném. Šlo o boj mezi předáky, kteří drželi se zbožným knížetem a těmi, kteří stáli za Drahomírou. Vyhnání Drahomíry ze země (*slovanský prolog* má: na Budeč) chápe *Kristián* zároveň jako trest za zavraždění Lidmilino, ale poznamenává hned při té příležitosti, že kníže po čase, pamětliv jsa přikázání božího o ctění otce a matky (touže větou vykládá rozhodnutí Václavovo *legenda staroslovanská*), povolal ji zpět, nedávaje jí ovšem podílu ve vládě. Nejpozoruhodnější je ve vypravování *Kristiánově* věta: Ale jak všechny ty věci se přihodily, přecházíme mlčením pro velikou neobyčejnost (enornitas; či snad: obšírnost?) jejich. Cele přerem historika je stylisována i věta poslední: Potom zažila (Drahomiř) mnoho protivenství a svízelsů, v tom i zavraždění syna svého jeho bratrem mladším. — O zakročení Arnulfové r. 922 v Čechách srv. stručné zápisy bavorských annálů (S. Rudb. Salisb., auct. Garst., Ratisbon.), otištěné v MG. SS. IX a XVII, dále fakt, že Arnulf zove se v jedné listině »divina ordinante providentia dux Baioriorum et

»zuřivé různice« utišeny a »pokoj církve Kristovy« založen.³³ Počala se vláda Václava svatého.

O ní, jak víme, vypravuje nám několik legend, psaných ještě za dosti živé paměti na knížete, na člověka a dílo jeho. Oslavný a výchovně agitační ráz jejich vede k jednostrannosti, jež obrací pozornost především k zásluhám příštího mučedníka a dovoluje nedbati skutečností, jež by nás neméně zajímaly. Ta tendence ovšem i způsobuje, že některé legendy sahají v své chvále a svém obdivu k schematickému vzoru, pro takové práce od staletí ustálenému. Na štěstí máme o sv. Václavu a to právě z 10. stol. životopisy, pochozí z trojího prostředí, lišícího se rozličně pojetím, vědomostmi i národním původem: to usnadňuje, abychom kritickou konfrontací jejich dospěli poněkud bezpečněji k poznání skutečnosti.³⁴ Vypravování o tom, jakým se hrdina Bohu osvědčoval, jakých škod, vojín Kristův, Pánu svému slouže, ďáblu nadělal, zaujímají ovšem v životopisech místo přední; z Václavovy historie světské, pokud s historií duchovní nesouvisí, nedovídáme se takřka ničeho; jen výjimkou čteme u Kristiána, že Václav byl vytrvale spojen šťastným přátelstvím s králem Jindřichem, jenž první mezi Sasy, jak se tu dí, došel z milosti Kristovy koruny (o Arnulfovi bavorském ne najdeme ani zmínky).³⁵ Jen výjimkou čteme tamtéž, že Václav vedl

eciam adjacentium regionum« (*Waltz*, Heinrich I [1863], 54), konečně domněnku *Tomkem* r. 1858 (ČCM, 484) dobře odůvodněnou (na základě údaje legendy *Brunonovy* o sv. Vojtěchu, že otec sv. Vojtěcha byl »proximus nepos« krále Jindřicha II.), že dcera vévody Arnulfa byla chotí knížete slavníkovského, děda sv. Vojtěcha. Z závěru toho by vyplývalo, že křesťanství bylo v zemi Slavníkově opatřeno dokonaleji než v knížectví Přemyslovců v době, kdy v něm vládla Drahomíra; strana stojící při Václavovi mohla podle všeho spoléhati na pomoc ze země slavníkovské i z Bavor.

³⁴ T. j. jednak prostředí kněžstva církevněslovanského, jednak latinsky evropského, konečně domácí prostředí české (*Kristián* a s ním česká redakce leg. *Cresc. fide*).

³⁵ Je to zpráva zájmu historického, u *Kristiána* z nejdůležitějších; prozrazuje ovšem (což je důležité pro otázku stáří *Kristiánova*), že je psána ještě za panování králů rodu saského. Podobně pro dobu sepsání legendy je důležitá zmínka její, že slovanská země, z níž sv. Ludmila pocházela a jež dříve byla nazývána *P š o v s k e m*, sluje nyní vrstevníkům (modernis) podle hradu nedávno vystavěného *M ě l n i c k e m* (srv. mou něm. knihu 166, 310, 371 sq. a ČCH, 1931, 217) a podobně je významný závěr *Kristiánovy* kapitoly první, v němž se dí, že v důsledku kletby Methodovy je Morava obětí rozličných pohrom, spuštění a úchvatů (*direpcio, captivitas, preda, desolacio*) »a ž d o d n e š n í h o

vojnu s nejmenovaným knížetem Kouřimským; kronikář Dalimil zve jej později, po bezmála 400 letech, Radslavem, knížetem Zlickým.⁸⁶ Určitě zní také zprávy, že Václav po čase povolal matku svou zpět k svému dvoru;⁸⁷ rozdíl, který najdeme v názoru na vinu její již

d n e«. Je zřejmo, že ty věty, jež jsou zároveň psány jako výstraha Čechám (qui domum vicini sui conspiciet concremari, suspectus esse debet de sua), nemohou být datovány do 2. pol. 11. stol. nebo do stol. 12. Třeba jich nepochybně užití i k řešení sporné otázky o náležitosti Moravy k Čechám v době Boleslava II., jak jsem upozornil již v ČCH, 1903, 159 a 1904, 53. Dodati třeba, že *Kristián* spisoval svou práci v letech 992—994. Srv. i Wenzels- und Ludmillegenden, str. 199.

⁸⁶ Tu jde o poslední odstavec práce *Kristiánovy*, kde po obšírném vyčtení zázraků nad hrobem sv. Václava u sv. Víta čte se, jakoby na závěr, že Bůh pro zásluhy sv. Václava pomáhá i ve válkách. Na doklad toho vypravuje se o lidnatém hradu (urbs populosa), o knížectví (civitas) kouřimském, jehož kníže pozdvihl se proti sv. Václavu. Když boj již trval déle, došlo k úmluvě takové, aby utkali se v zápase knížata sama: když oba nastoupili k souboji, spatřil kníže kouřimský na čele Václavově obraz zářícího kříže. Odhodiv zbraně, vrhl se k nohám jeho. Došlo k smíru: Václav podmanil si knížectví kouřimské, ale dal je v užívání poraženému soku na čas života jeho. — Legendární ráz historie je patrný; očekávali bychom snad, že zázračná událost takového významu by v kompozici legendy měla mít místo význačné, přímo v líčení života Václavova (jako na př. později v *Oriente iam sole*) a nikoli být posunuta na konec za řadu zázraků, z nichž některé imponují jen svou prostotou. Ale nemáme důvodu předpokládati, že tu jde o dodatek či přípisek pozdější (nic v textu na to neukazuje); zdůrazniti jest, že zápis má zřejmé rysy vysokého stáří, t. j. nemůže na př. psán být v 12. stol., kde věty jako »urbs quedam, Kurzim vocata, populosa dum erat«, nebo »ipsum civitatemque sue dicioni firmat, donans ei civitatem regere« jsou již archaické; Kouřimsko té doby, jeden ze správních krajů země, mohlo by snad být dáno v úděl některému členu rodu panovnického, ale nikoliv již slouti »civitas« v tom smyslu, že se tím rozumí celé území. Jména knížete, jak pověděno, *Kristián* neuvádí; opírá-li se údaj *Dalimilův*, psaný o tři sta let později, o Radslavovi, knížeti Zlickém, o nějaký pramen starší, sice nevíme, ale těžko mítí za jisté, že by tu šlo o pouhý výmysl *Dalimilův* (jen u něho ovšem a tedy teprv poč. 14. stol. slyšíme jméno *Zličanů*; *Dalimil* opakuje, že prý starší jméno Kouřimska je Zlicko a jmenuje (úředními) knížaty zlickými i Oldřicha v 1. pol. 11. stol. i Děpolda III. poč. 13. stol.). *Tomek* ukázal (ČČM, 1858, 486), že je takřka nepochybné, že Kouřimsko patřilo ke knížetstvím slavníkovským. Mohlo jíti tedy v době Václavově o srážku s některým z úředních knížat, patřících pod svrchovanost slavníkovskou, sotva o boj s celým státem slavníkovským; ten zajisté zaujímal plochy větší, než pouhou zemí kouřimskou; tomu nasvědčuje snad i zmínka *Dalimilova*, že Slavník (otec sv. Vojtěcha) byl sestřencem knězi zlickému. Jméno Zlicko, není-li omylem, upomíná na dvůr *Licko* (Licek) mezi Hradištěm a Kravary u Kolína; *Dalimil*, jenž z pozdějších kronikářů první užil zprávy původně *Kristiánovy* o souboji sv. Václava s knížetem kouřimským (ke zlatému kříži, zjevivšímu se na čele Václavově, přidal ovšem — a po

v textech staroslovanských, zůstává však nevysvětlen.³⁸ Nepochybná jsou i data o tom, že Václav založil třetí kostel na hradě pražském, posvěcený proslulému tou dobou patronu národa saského, sv. Vítu, a že si vyžádal autorisaci k zbožnému úmyslu svému od biskupa řezenského

něm i *Pulkava* — dva anděly na obou stranách jeho) lokalisují zápas ke dvoru Žito-měři (Stolmíři) u Ces. Brodu. *Pulkava* plete si, mluvě o vévodě Slavníkovi, jména »zlický« a »libický«. Nezdá se však, že by z téhož omylu vzniklo i Zlicko *Dalimilovo*.

³⁷ V tom je, jak víme (srv. pozn. 33 výše) shoda mezi *legendou staroslovanskou* a *Kristiánem*.

³⁸ *Slovanský prolog* o sv. Ludmile líčí zavraždění sv. Ludmily Drahomírou zcela podobně jako *Kristián* nebo *legenda Menkenova*. Ale *staroslovanská legenda*, jak víme, nedí o tom ani slova; vypravuje pouze, že když Václav dospěl a ujal se vlády, namlouvali mu zlí rádci, že ho bratr Boleslav, v srozumění s matkou, chce zabít, titíž zlí rádci, kteří (»již dříve« podle textu hlaholského) přemluvili Václava, aby vyhnal matku svou bez viny. Ale Václav, porozumév bázni boží a chtěje naplniti spravedlnost, kaje se s pláčem, povolal matku svou zpět, ona pak radovala se z víry syna svého i z milosti, kterou prokazoval. Později, ve chvíli vraždy v Boleslavi, čteme v téměř prameni, že Drahomíř, uslyšeвши, že Václav je zabit, padla na srdce jeho a plačíc sbírala údy těla jeho; druhové radili Boleslavovi zabít i Drahomíru (Boleslav nejdříve odmítl, pak však poslal vrahy); ta však obávajíc se smrti, prchla do Chorvat. Také leg. *Vavřincova* z konce 10. stol. má příznivou charakteristiku Drahomíry (deo digna) a neví nic o sv. Ludmile. Naproti tomu nejstarší legenda latinská *Crescente fide* (a práce na ní závislé) vypravuje, ač zcela stručně, jak matka Václavova — *Cr. fide* nezná jejího jména — jež byla nevěřící (incredula et inimica dei) dala ze zášti zavraždit Ludmilu a to proto, že syna jejího, jenž měl být knížetem, zkazila v mnicha; z to udělal *Gumpold*, že Ludmila zahynula pro vyznávání víry křesťanské a Drahomíru představil jako obludu nenávidící křesťanství vůbec a kněze jeho ze země vymítající (že kněží byli až do nastoupení Václavova ve vyhnanství, najdeme ostatek i v *Cresc. fide*); jak thema rozvedl v Drahomířino budování pohanských svatýň atd. slovanský překladatel *Gumpolda*, jsem již pověděl (srv. pozn. 30 výše). O vyhánění Drahomíry po nastoupení Václavově a zpět povolání jejím neví *Crescente fide* a její věrní následovníci ničeho, ani ovšem o přítomnosti Drahomířině v St. Boleslavi. Zcela jinak chová se k problému *Kristián* — lze říci, že snaží se najíti střední cestu mezi oběma versemi, s nimiž se setkal v pramenech v dnech spisování svého. Je-li pozoruhodno, že již česká redakce legendy *Crescente fide* (s níž jsem po prvé seznámil ve své knize) zmírňuje nebo škrťá slova své předlohy, tvrdící, že Drahomíř byla nevěřící protivnicí boží (str. 35 mé německé knihy), porozumíme snáze, že *Kristián*, srovnávaje sic Drahomíř s Jezabel, jež vraždila proroky, nebo mluvě o jedovatém nitru jejím, o její aroganci, o ponuknutí dábelském, o bohaprázdnosti (impia) její a jejích rádců, ano přijímaje do díla svého slovně tu stránku díla *Gumpoldova*, jež vypravuje o vidění hochy Václava, předpovídajícího zavraždění Ludmilino a mluvícího o matce jako o pohance rodem i zločinnosti skutků (doklady ducha prorockého nesmely chyběti podle názoru doby v životopise světčové) — zdůrazňuje přece, že Drahomíř

Tutona.³⁹ Dnes přístupny jsou základy a popsána povaha toho umělého díla, prvé stavby kamenné na hradě, jehož budovateli byli ovšem cizí mniši, z Francie či Bavor pochozí.⁴⁰ Volba saského patrona pro nový nádherný kostel pražský nasvědčuje již nové politické orientaci Čech Václavových; zajímavě je ovšem, že jeden text staroslovanské legendy

dala Ludmilu zabítí jen z obavy, že tchýně chce vyrvati jí z rukou vládu zemskou, neví nic o vyhnání křesťanského kněžstva Drahomírou ze země, vypravuje, jak Drahomiř sama hrozně potrestala vrahy Ludmiliny, nepřátelivši se s nimi a vyhubila všecken rod jejich, vypravuje, jak nad hrobem sv. Ludmily dala vystavěti kostel sv. Michala, což by přece neučinila pohanka, vypravuje, jak Václav, dospěv mužnosti a vlády, vyhnal Drahomiř z Prahy, ale jen proto, aby byl obnoven mír v knížectví a aby po překonání nesváří ji v pokoji a z lásky ke Kristu povolal zpět; má větu i o tom, že Drahomiř později zkusila mnoho protiventství, v tom i zavraždění sv. Václava, i o tom, že to byla ona, jež s několika věrnými pohíbila tělo sv. Václava v Boleslavi. Vše to je tím významnější, že kromě *legendy Menkenovy*, jež vplynula z téhož, snad slovanského sepsání o sv. Ludmile jako Kristián a jako slovanský *prolog* o sv. Ludmile, veškerá tradice legendární i kronikářská jednoslovně opakuje, že Drahomiř byla tvrdou pohankou: tak *Kosmas*, tak *Diffundire solum*, tak již *Oportet nos* z poč. 11. stol. pochozí; ještě odpudivější obraz Drahomíry podává ovšem v 13. stol. *Oriente iam sole*: v ní je Drahomiř srozuměna i se zavražděním sv. Václava — až v legendě, sepsané *Karlem IV.*, je Drahomiř z trestu za zločiny své pohlčena za živa do země. Plyne-li ze všeho, co právě pověděno, že *Kristián* píše sic v době, jež měla v rukou již líceň *Crescente fide* a *Gumpoldovu*, ale zároveň v době blízké a přístupné obrazu *staroslovanské legendy*, t. j., že je vyloučeno, že by spisoval dílo své v 12. stol., lze odtud odvoditi dohadem i poučení o stáří *legendy staroslovanské*. Je zřejmo, že musela býti sepsána ještě před líceňím *Crescente fide*, jež takovou měrou ovládlo všechnu pozdější tradici, v tom i v prostředí kněží slovanských (srv. *legendu Nikolského*). Řeším kombinaci záhadu asi tak, že vznikla v době, v níž svatost sv. Ludmily nebyla ještě součástíkou českého vědomí a dodejme: české legendární propagandy, v době, která sic o zavraždění Ludmily v Tetíně musila věděti, ale která zároveň byla o něm zpravena asi v tom smyslu, že tu šlo o čin některých velmožů z okolí Drahomiřina, čin, v němž Drahomíra nebyla zúčastněna, jímž byla nevinná. Když pak po založení pražského biskupství a zejména kláštera svatojirského, kde byla Ludmila, zbožná a ctihodná paní, jež se tolik zasloužila o křesťanské vychování Václavovo, pochována, zrodila se v českém prostředí touha postavit po bok svatému Václavu také prvou českou světici, když lze říci, propagována byla myšlenka, že třeba slavnými díly literárními stvořiti a národu dáti sv. Ludmilu, nabyla patrně vrchu ta verše o smrti Ludmilině, již po prvé zaznamenala *Crescente fide*, verše od staršího výkladu *staroslovanské legendy* se lišící, ač snad některými pamětníky událostí z let dvacátých hájena již dříve. Dohad ten může tuším vysvětliti poněkud poměr *staroslovanské legendy* k Drahomiře; v něm zároveň hlásil by se nový argument pro větší stáří *staroslovanské legendy*, jemuž, jak známo, nasvědčuje zejména okolnost, že legenda, jež sice ví již o přenesení sv. Václava z Boleslavi do Prahy, neví nejen nic o nějakém zázraku při

dí, že kostel byl posvěcen sv. Jimramu (Emmeramu), tedy patronu bavorskému; ale zdá se zároveň, že tu jde jen o náhodnou chybu písářskou.⁴¹ Nejobjasněji jsme zpraveni (ale jen Kristiánem a dvěma větami staroslovanského prologu o sv. Ludmile) o tom, jak Václav dal slavnostně — stalo se to v říjnu 925⁴² — přenést tělo báby své Ludmily

translaci nebo později v Praze u sv. Víta, že spokojuje se jedním či dvěma zázraky, jež prý svatost Václavovu ozřejmily již v Boleslavi a zejména že dodává: A ještě doufáme, že Bůh na modlitbu blahosloveného Václava větší div zjeví. To vše by bylo z h o l a n e m o ž n é, kdyby, jak někteří za to mají (nepokusivše se pravdu mínění svého dosud vůbec obhájit), složena byla *legenda staroslovanská* později v 11. nebo 12. stol. Srv. k otázce stáří *legendy staroslovanské* ještě, co bylo pověděno výše (pozn. 21) o Václavově znalosti knih řeckých i co je šíře vyloženo v mé německé knize str. 15. Ale možno tuším připustiti, že práce vznikla i několik desetiletí po r. 929. Srv. i pozn. 47.

³⁹ Tak *Cresc. fide*, *Gumpold* i *Kristián*; *Gumpold* ovšem vzdělává nepozorné pramen svůj, t. j. *Cr. fide*, vypravuje, jak Václav kostel sv. Víta dostavěl a skrze Tutona dal posvětit; *Cr. fide* dříve totíž ve větě bezprostředně následující, že sv. Václav chtěl odebrati se do Říma a státi se mnichem a dáti křižetství Boleslavovi, ale nemohl pro kostel zmíněný, protože dosud nebyl hotov. Toho *Gumpold* pominul, kdežto *Kristián* opakuje to věrně. *Legenda staroslovanská* má jen: vystavěl chrám sv. Víta, jak vložil Bůh v srdce jeho (v textu minejním místo sv. Víta: sv. Abrahama, patrně omylem z: Emmerama; srv. níže). Táž *legenda* dříve výše, že sv. Václav zřídil kostely na všech hradech. Slovan. *legenda Nikolského* následuje *Gumpolda*. *Vavřinec* o založení kostela neví nic, ač vypravuje, jak tělo Václavovo bylo přeneseno z Boleslavi do Prahy do chrámu sv. Víta, jenž jak dodává, nyní téměř ode všech chrámů sv. Václava je jmenován.

⁴⁰ Srv. články *K. Gutba* v Památ. archaeolog., 34, str. 113 sq. a *Birnbauma* ibidem, 35, 167 sq. a stať *Jos. Cibulky* v Lid. Novinách 25. září 1929 a ovšem pojednání jeho níže v tomto Sborníku.

⁴¹ Jde tu o text minejní (nejobjasnější a častěji nejsprávnější); forma »Avraama« je patrně přepsání místo »Imrama« (Emmerama), jak čteme v textech hlaholských. Tyto a text vostokovský, mluvící o založení nového kostela Václavem, mají: kostel sv. Víta, podobně oba prology o sv. Václavu. Zdá se, že v minejním rukopisu jen nedorozuměním došlo k záměně zmíněné: o několik řádek níže praví totíž *legenda*: Přišel pak den sv. Emmerama, jemuž byl slib svůj učinil (tak v textu minejním); ve vostokovském čteme: k němuž zaslíben (oběščen) sv. Václav, veselil se v Bohu; v hlaholském: k němuž bě obětan (Václav); věta je sice nejasná (srv. o ní i níže pozn. 80); na prvý pohled se zdá, že je v nějaké souvislosti se stavbou kostela sv. Víta; také neuspokojí výklad, že se mluví den, kdy Václav byl pozván dvořany Boleslavovými k jízdě na posvěcení do Boleslavi (o tom totíž bezprostředně na to *legenda* vypravuje); připomenouti jest, že svátek sv. Emmerama slavil se 22. září, tedy několik dní před jízdou do Boleslavi. Ale ze zprávy plyne přece, že svátek bavorského světce, sv. Emmerama, zaujímal v mladém křesťanství českém význačné místo.

⁴² Data ku podivu přesná — šlo patrně o to slavnostní akt elevace a translace i s jeho zázraky, jak toho žádala doba u všech velikých svatých (srv. zejm. knihu *Zoepffovu*,

z Tetína na hrad pražský a pohřbítí ji jako svěťci v chrámu sv. Jiří, ježž byl právě podbiskup řezenský na žádost Václavovu vysvětil. Zázraky, jež při tom svatost mučednice prokazovaly, jsou ještě skrovné počtem i povahou, ale celé vypravování o obřadu přenesení a nepochybně již slavnost přenesení sama jsou přizpůsobeny ustálenému vzoru translací takových; nebylo snad v 8.—9. století proslulejšího kostela na západě, kde by podobně obřadným způsobem nebyli slavili přenesení nově získaných svatých ostatků a nebyli užili příležitosti doplnit novými zázraky, jež staly se při přenesení světce, serií zázraků, k nimž došlo po jeho umučení. Že ani v Tetíně takových divů se nenedostávalo, prozrazuje zpráva, že Drahomíř dala nad hrobem Ludmiliným vystavěti kostel ke cti sv. Michala, aby tomuto velkému svěťci, nikoli zavražděné tchyni její, byly přičítány zázraky, o nichž pověst vypravovala.⁴⁸ Sv. Václav je nám v legendě o přenesení sv. Ludmily představen jako prvý kníže Čechů, oslavující hrad pražský pokladem, jenž byl víře doby a mladému křesťanství země nejvzácnějším, tělem prvé světice — netušil jistě, že po sedmi letech rozmnoží mrtvé tělo jeho samého poklad na Hradčanech způsobem mnohem okázalejším.

Legendy o sv. Václavu, vypravující o činech a zásluhách jeho života, jsou psány již pod dojmem tohoto svatého konce a tedy přirozeně dočteny snahou, aby zásluha mučednictví jevila se úměrnou hodnotě života. O ctnostech člověka i knížete zpravují nás namnoze souhlasně:

Das Heiligen-Leben im 10. Jh., str. 151, 202, 206 sq.) představiti čtenáři zevrubně a dokumentovati určitě i chronologicky. *Kristián* dí, že tělo sv. Ludmily bylo v Tetíně nalezeno ve středu 19. října, v hodině dvanácté a přineseno s plesáním do Prahy v pátek 21. října. To mohlo býti jen r. 925. Dnes však (a jistě od nepaměti) slaví se svátek přenesení sv. Ludmily 10. listopadu. Data toho *Kristián* nemá, ale lze je z vypravování jeho zdůvodniti dobře. Ludmila prý byla vnesena do kostela (sv. Jiří) a tu vystavena, aby zástup se sběhnuvší (křesťanů i nevěřících) přesvědčil se o neporušenosti těla i šatstva jejího; pak vykopán byl v kostele hrob. Ale když z něho vyrazila voda, odložili pohřeb, majíce za to, že sv. Ludmila se vzpírá zvolenému místu pohřebnímu (takové spolupůsobení světce na volbu místa pohřebního je v legendách té doby často dosvědčeno). Václav krátce vyslav posly do Řezna k biskupu Tutovi, žádal jej, aby přišel pohřbít svěťci sám a aby zároveň vysvětil kostel dosud nesvěcený. Tento omlouvaje se svým stářím, poslal spolubiskupa, jenž kostel vysvětil a potom po šesti dnech pohřbil tělo světice v hrobě prve vykopaném — voda, když byl kostel řádně vysvěcen, se již neukázala . . . Ze všeho hlásí se dobře závěr, že konečný pohřeb sv. Ludmily byl kol

je to zase jeho učenost, jež stojí v popředí, všude pak skutky křesťanského milosrdenství v starosti o chudé, sirotky a vdovy, v štědré péči o kněze, kleriky, hosty a poutníky — ty chvály vyvrcholuje Kristián pěknými větami »pravdomluvný byl v řeči, spravedlivý v soudu, věrný ve všem, co mu svěřeno, míru lidské dobroty překonáváje.«⁴⁴ A staroslovanská legenda shrnuje je v prostá slova ještě mocnějšího účínu: »věřil v Boha celým srdcem svým a vše dobré činil v životě svém.« »I kostely,« pokračuje, »vystavěl na všech hradech a dobře činil jim, a boží sluhy shromáždil ode všech národů, a služba za něho se konala po všechny dni k Bohu jako u velikých národů, vedením dobrého a spravedlivého knížete Václava.« Tu v slovech »jako u velikých národů« mihne se nám před zraky ten motiv, o němž, mluvíce o žádostivosti slávy, kterou zpovídala rodná jména synů Vratislavových, zmínili jsme se výše: netřeba pochybovati, že v povzbuzující výchově vzdělaných učitelů Václavových, příchozích z ciziny, přijímány byly ty rady, jež pobízely vyrovnat se skutky a zásluhami příkladu velikých národů, povznést význam a úctu svého kmene, nejopravdověji a nejžádostivěji. Neméně významnou chválu Václavových zásad vládních najdeme ve větě starého latinského životopisu:⁴⁵ násilím a lstí nikomu nic neodjal — věta to, již by bylo lze napsati o málokterém panovníku v dobách, kdy moc sama byla právem nejvyšším.

10. listopadu: 12—13 dní, jichž bylo třeba pro posláni do Řezna a pro příchod koepiskopův, plus šest dní lhůty po vysvěcení kostela vyplňují dobu od 21. října do 10. listopadu. *Kristián* hned potom mluví o zázraku, jenž se stal v den svátku sv. Ludmily (tedy 16. září), prvního svátku jejího, jenž slaven v Praze po jejím přenesení. K svátku 10. listopadu srov. i pozn. 1 v mé německé knize str. 54, kde se cituje tvrzení moravského passionálu z 13. stol., že svátek (přenesení) sv. Ludmily položil kterýsi biskup pražský na 10. listopad. K tomu dni je svátek zaznamenán i v kalendáři rkpsu univ. VI G 11 z konce 12. stol. (*Truhlář*, I, č. 1177) a podobně i v hlaholském kalendariu v Paříži asi z 14. stol., pochozím odněkud z Pířimostí (*Vajsův Sborník*, str. 147). *Kristián* data 10. list. n e z n á; je-li vskutku stanovení toho svátečního dne pozdějšího původu (ale i bez toho předpokladu), je to novým důkazem *Kristiánovy* pravosti. — *Leg. Diffundente* zachována je, zdá se, kuse; chybí v ní historie přenesení.

⁴⁴ Srv. výše pozn. 29.

⁴⁵ V té oslavné větě užil však *Kristián* slov *Crescente fide*.

⁴⁵ Jde tu zase o *Crescente fide*, jež přímo na to připojuje větu kulturněhistoricky

Jen v jednom směru není souhlasu mezi jednotlivými čeledmi legend: legenda staroslovanská nedí nic o mnišsky asketických sklonech Václavových, o nichž souhlasně, třebaš rozličně svědčí všechny ostatní životopisy. Ty vypravují, že sv. Václav týral tělo hrubým oděvem zíněným jako mnich, že potíral žádostivost tělesnou omezováním spánku i potrav, že toužil po životě v panictví — byl ženat, ale zplodiv se ženou syna Zbraslava, dědice trůnu, chtěl žítí s ní dále pouze v manželství duchovním, jako bratr se sestrou⁴⁶ — aby konečně naplnil se touhou

vysoce zajímavou: exercitumque suum (t. j. svou zbrojní družinu) non solum armis induebat, sed etiam optimis vestimentis.

⁴⁶ Zprávu o sňatku Václavově má pouze *Kristián* a slovanská *legenda Nikolského* v samostatné vložce, od *Gumpolda* neodvislé (Sborník I. c., str. 107). Zpráva *Kristiánova* není zcela jasná, ale je pozoruhodno, že je vsunuta do vět, v nichž *Kristián* takřka slovně opisuje legendu *Crescente fide* a že přímo proti tvrzení svého pramene, v němž se dí: vultu procerus et corpore castus, ita ut coelebs libentini animo optabat vitam finire, blandum habebat contra mites eloquium etc., mění slova své předlohy takto: Procerus vultu, castitatem amplectens, quae mvis hec rara vis (vix?) uxoratis, martirio presentem inhians finire vitam, blandum semper cum mitibus habebat colloquium etc. Text je zřejmě porušen, ale vložená věta, počínající se určitým »quamvis«, přece nenechává čtenáře v pochybnosti, že *Kristián* má na mysli pohlavní zdržlivost u muže ženatého a že vynechává slova *Crescente*, že Václav chtěl zemřít jako panik (srv. o podobných případech v legendách té doby citovanou práci *Zoepfovu*, str. 164). Že chtěl umřít jako mučedník, opakuje *Kristián* po *Crescente fide* níže ještě jednou, i že chtěl v Římě obléci roucho mnišské, ale to mu nepřekáží, aby energickou korekturou neprotestoval proti tvrzení o panictví Václavově (*Gumpold*, ač v jiném pořádku, rozvedl chvály *Crescente fide* široce, ale věty o panictví Václavově ku podivu nedbal. Je to krom zmínky o Podivenu (pozn. 75) nejvýznamnější rozdíl obou textů). *Legenda Nikolského* vypravuje, že Václav byv přinucen od bratra a bojarů, pro zrození synů, »přiložil k sobě ženu« a zplodil s ní syna jménem Zbraslava. Pak řekl k ní, že učinili nepravost; přijavše plod, zanechme toho; měj mne za bratra, já tebe za sestru. Žena souhlasila, ale pak jednou zhrěšila s milým služebníkem Václavovým. Sv. Václav, pozoruje to, vytýkal jí, proč selhala před Bohem; »tobě bylo lze vdáti se (»jítí za muž«) nebo nevdati.« Vyžádal si pak od ní naprosté mlčení, aby rozvážil, co činiti, vystrojil velkou hostinu a aniž kdo věděl, co zamýšlí, provdal ji (není výslovně řečeno, za koho), čině jí onomu (v orig. »tomuže«; tedy snad zmíněnému služebníku) sestrou. Zpráva je po mém soudu plodem legendární obrazivosti, z něhož historik s pomocí data *Kristiánova* musí odvoditi jen skutečnost, že Václav byl ženat a měl syna Zbraslava a že snad vskutku po zrození syna chtěl žítí se ženou beze všeho pohlavního styku. Že by, jak má za to vydavatel legendy v »Sborníku«, *J. Vašica*, Václav matku Zbraslavovu vůbec nepojal za ženu (jak slova »přiloží k sobě ženu«, patrně vyhýbající se zmínce o řádném sňatku, mají naznačiti), je

odebrati se do Říma k prahům apoštolů a požádati papeže té doby, aby jej oblékl v roucho mnišské a ostříhal na klerika, aby potom z lásky k Bohu vzdal se knížetství a zůstavil je bratru svému, oddanému, běda, příliš věcem světským. A to by byl, dodávají latinské legendy, vskutku vykonal, kdyby nebyla mu v tom bránila nedokončená stavba kostela sv. Víta. Zasloužilému historiku generace předchozí, Jos. Kalouskovi, který prvý z novodobých dějepisců našich věnoval celý spis obraně a oslavě sv. Václava, jevíly se všechny zprávy toho druhu daremnými po-

myšlenka, na niž mohl jako na záchranu připadnouti nerozpačitý legendista, ale již tuším historik musí odmítnouti. Také proto, že by skutek takový těžko bylo uvéstí v soulad s mravně náboženským stanoviskem Václavovým, i proto, že chceme-li skrze často naivní výmysly legend proniknouti k historické skutečnosti, musíme míti za to, že Václav, jako jiná knížata i neknížata svého věku, oženil se záhy, jak žádala příroda, mravní i společenské prostředí doby i zájem rodu knížecího. Možno také ukázati na to, že kdyby šlo o pouhou soulož beze sňatku, neměl by syn tak zrozený nároku na člena a práva rodu knížecího a že by za takových okolností byla velmi podivnou žádost Václavova: napříště buď mi pouze sestrou. Naopak ve výkladu: dosud jsi mi byla ženou, nadále budeš jako sestra, je vše srozumitelnější. Také, jak za to mám, nebyla by se matka Zbraslavova, kdyby nebyla oddána s Václavem a kdyby zavázala se slibem žítí nadále jako jeho sestra, dopustila hříchu souloží s jiným mužem. Připustiti jest, že naopak nesnadno vysvětlíme slova Václavova (šlo-li o řádnou ženu jeho, s níž se zřekl styku pohlavního): tobě bylo lze vdáti se nebo nevdati. To je jedna z námitek *Vašicových*, jenž hájí věrohodnosti citovaného zápisu *legendy Nikolského* a s ním i these, že Václav vůbec nebyl ženat; odkazují na jeho vývod (Sborník, str. 80 sq.), jež snaží se také vypravování legendy uvéstí v soulad s právy a obyčejí církevními. Nejsem však jimi přesvědčen, nejsem zejména přesvědčen slovy, že zpráva *Nikolského* dává jasný smysl a nejsem také přesvědčen pokusem *Vašicovým* vymýtiti i z *Kristiána* svědectví o sňatku Václavově. *Vašicovu* konjekturu, již text *Kristiánův* chce pozměniti v: »procerus vultu, castitatem amplectens, quamvis hec rara, vi (místo: vix) uxoratus sine matrimonio presentem inhians finire vitam«, mám za násilnou a neudržitelnou. Poznámka ibidem (str. 82) o mém kolísání o úpravě textu této věty, jak se jeví v rozdílu vydání *Kristiána* v »Nejst. kronice české« a potom v práci německé, je správná, také poukaz na to, že »vix« nemá významu »nedávno«, je tuším důvodný. Ale vše přece těžko může otlásti větou *Kristiánovou* »quamvis hec rara uxoratis«, jež je v textu *Kristiánově* jasně obsažena. Nejnověji řeší záhadu porušené věty tuším dokonale *Bob. Ryba* (ČMM, 1931, 469) jednoduchou opravou: quamvis hec rara a vis uxoratis. Protest druhé recenze legendy *Ut annuncietur* (z 2. pol. 14. stol.) proti utrhačům svatého muže, týká-li se opravdu zmínky o manželství Václavově (jak má za to *Vašica*, l. c.), může se týkati nejspíše právě *Kristiána*, zrovna jako proti němu je obrácena polemika legendy *Oriente iam sole*, hněvající se na slova *Kristiánova*, že Václav někdy přece pil nad míru (srv. Die Wenzelslegenden, 57, pozn. 1).

vídačkami; měl za svou povinnost očistiti sv. Václava od pověsti, jako by byl oddán »růženečkářskému pobožnůstkářství«. ⁴⁷ Soud Kalouskův nevěšel z pronikavějšího studia doby a její legendární literatury; šlo mu především o to, aby zjev sv. Václava byl zbaven rysů, jež jeho době a jejím představám o historické nebo mravní velikosti nezdály se obdivuhodnými, ba namnoze ani uvěřitelnými. Víme zajisté, že právě to, v čem doba Kalouskova spatřovala zvrácené sklony náboženské, bylo v starším středověku, v duchovním prostředí, vzpínajícím se k vrcholnému ideálu křesťanské dokonalosti, cílem nejvyšším, předmětem svatého usilování, zápasem o nejdrahocennější metu kulturní. Askese, zejména pod vlivem byzantského východu, byla tenkrát v prostředí vroucně křesťanském kladena zásluhou svou na roveň mučednictví; jako ostatky mučedníků, tak i asketů měly ve víře doby božskou sílu. Ale víme zároveň, že právě tento kult askese vedl skladatele legend 9.—10. stol., aby pravidlem, a to takřka podle mechanického schematu, přičetli o své újmě hrdinům svých skládání všechny ty vlastnosti a zásluhy, jež byly vrcholem asketického ideálu: bezmála všichni svatí této hagiografické literatury svádějí tuhý boj s nevěreckým okolím o svou pravdu, bezmála všichni touží od počátku po tom, aby zřeknouce se svobody, panství a světa, zavřeli se do cely klášterní nebo aby dosáhli koruny dokonalosti, t. j. mučednictví, skoro všichni mají vise, v nichž předpovídají věci budoucí, mnozí dychtí po tom odebrat se do Říma, k hrobům apoštolů — a při tom každé následující vzdělání thematu chce starší předlohu svou překonat

⁴⁷ *Kalousek*, Obrana sv. Václava proti smyšlenkám a křivým úsudkům o jeho pozave (1901). Je to práce, jež vznikla rozšířením feuilletonů v deníku *Pokrok* z r. 1892, první větší samostatný spis, věnovaný před knihou *Stejskalovou* thematu novodobou českou historiografií; rozboru legend a dokonalého seznámení se s prameny ovšem pomíjí. Hlavní oporou *Kalouskova* pojetí sv. Václava byla data *legendy staroslovanské*, která zdůrazňuje jednak velkou učenost Václavovu, pak jeho skutky křesťanského milosrdenství, v tom i ochranu sirotků a pocestných, zřizování kostelů na hradech, shromažďování a hojné obdarovávání kněží ze všech národů v zemi jeho: dobrý a spravedlivý panovník a ctitel Boží, sluha a milovník Kristův. V oslavné uzavřenosti jejího obrazu postrádáme však skutečnosti víc světského rázu, jako na př., že sv. Václav byl ženat (*Kristián*); podivno je též, že nic nedí o smrti sv. Ludmily.

⁴⁸ Srv. k tomu všemu častěji citovanou knihu *Ludwiga Zoepfja*, *Das Heiligen-Leben im 10. Jahrhundert* (1908), bohatě dokumentovanou příklady z legend

novými příklady zbožnosti světce, novými doklady jeho moci zázračné, podobně jako leskem slov a vět přispěti k větší oslavě nového nebešťana.⁴⁸ V tomto duchu pojala život Václavův i prvá latinská legenda, někdy v letech 70tých, nejspíš v Bavořích sepsaná, legenda *Crescente fide*, slovem i stylem ostatek ku podivu prostá; její obraz ovládl skoro všechnu pozdější tvorbu legendární, prolomen jsa místy realisticko-individualistickými rysy jen Kristiánem, ale naopak rozveden a zveličen právě v svých ryze legendárních složkách všemi pracemi dalšími. Legenda staroslovanská naproti tomu jeví se již tím, že je jí cizí tento řemeslně typický portrait světce 10. stol., sepsáním nepochybně starším a původnějším, víc biografii než legendou; proto máme právo, v souhlase s Kalouskem, představit si skutečnost především podle ní. Ale zamítnouti úplně a bez výhrady všechno, co na rozdíl od legendy staroslovanské tvrdí *Crescente fide*, bylo by, tuším, ukvapené: legenda má přece hojnost určitých, v tom i nepochybně spolehlivých dat, čerpaných z českého prostředí; pochází z doby létům života Václavova poměrně blízké, některé shody s ní najdeme i v skládáních z prostředí slovanického⁴⁹ a jedna z latinských legend málo pozdějších, legenda Vavřincova, jež nepoznala *Crescente fide*, potvrzuje, odvolávajíc se na zprávy českých informátorů, v celku její výklad a její pojetí Václavovy historie.⁵⁰ Důležitější je, tuším, že obraz knížete, jak nám jej představuje (a to zcela nepochybně v zabarvení řemeslně legendárním) *Crescente fide*, obraz tak těžko srovnatelný s dnešními představami o ideálu kní-

9.—11. století *Zoepef* rozeznává ve svém pramenném materiálu jednak biografie s v a t ý c h, jednak ž i v o t y jejich, jednak l e g e n d y o nich — legendou rozumí takové vyličení života světce, jež je sepsáno bez zřetele k historické skutečnosti a individuální představě a v němž obyčejné živel zázračný převládá. V tom smyslu do slova vzato by nebyla legendou žádná práce o sv. Václavovi; biografickou nejvíc by byla jen *slovanská legenda*, ostatek by patřil vesměs do skupiny »životůk«, v nichž ovšem hraje také značnou roli zázrak i fantasmie skladatelova, ale jež přece přinášejí řadu historických dat a usilují o obraz určité individuality v jejím vnějším i vnitřním vývoji.

⁴⁸ Srv. níže pozn. 56 a 59, 66, 68, 77, 101.

⁵⁰ Srv. výše v pozn. 24 citovaná slova *Vavřincova*, že Václav v jakési duševní chorobě spíše mnišský než krále důstojný život vede, dále, že rozdělil celé své rodinné dědictví (*patrimonium*) chudým, že stoje na zemi, duchem stále proléval v nebi — ale i: z milosti boží nepřátele své téměř bezpečně slavně přemohl.

žete, podává nám historická skutečnost v císaři Otě III., císaři, jenž chce se státí mnichem — mám za to, že není důvodu, míti za nemožné v Čechách 10. stol. to, co lze bezpečně postihnouti o nemnoho později na větší scéně dějinné v sousedství, v sousedství, jež bylo teprv o půl století později zachváčeno tou mocnou vlnou blouznivě křesťanské kultury, která u nás stvořila postavu Václavovu.

Soudím tedy, že nemáme práva obrazu *Crescente fide* nedůvěřovati vůbec a bez výminky. Ani potom nemusíme si, čteme-li pozorně texty a vývody legend, představití sv. Václava jako slepého fanatika myšlenky: jeho ideál, jak byl vyložen, je dán jasně a určitě, ale náboženský zanícenec nepohlcuje v něm úplně knížete sebevědomého národa, ani nevyhýbá se kompromisům, jež diktují okolnosti. Takovým kompromisem, službou povinnosti státní a knížecí byl, zdá se, již jeho sňatek — a v nejstarší latinské legendě, téže, která prvá podtrhla asketický ráz zbožnosti Václavovy, mluvíc pěknými slovy i o jeho touze po mučednictví, dočítáme se několika zpráv, které rozličným způsobem, třebaš by šlo o věci menšího dosahu, prozrazují snahu Václavovu o smíření povinností askety i knížete: hrubé roucho žíněné nosil vespod, na venek však oděn byl rouchem královským, družinu svou netoliko nejlepšími zbraněmi, ale i oděvem tělo vyzdoboval. Není-li to svědectvím péče o skvělou representaci i o zdatnost vojenskou? Vskutku dočítáme se v témže životopise, že sv. Václav ve mnohých bitvách byl vítězem. Pohříchu pomínuly legendy, jak pověděno, politickou historii let jeho skoro naprostým mlčením; jen z Kristiána dovídáme se o válce Čechů s Kouřimskem, v níž na konec mělo dojíti k osobnímu souboji sv. Václava s knížetem odbojného kmene; zázrak ovšem donutil rebela, aby se pokořil ještě před bojem.⁵¹ Ale i zprávy, že Václav vyhledával záminek rozličných, aby nemusil se účastniti bujných hodů svých Čechů,

⁵¹ Srv. výše pozn. 36.

⁵² Tak *Kristián*; srv. výše v pozn. ⁴⁶ o protestu legendy z 13. stol. proti takovému snižování sv. Václava.

⁵³ Tak *Crescente fide* a s ní skoro veškerá latinská tradice legendární.

⁵⁴ Srv. níže pozn. 101.

⁵⁵ Zde na štěstí můžeme odkázati na svědectví historicky podepřené a zvláště závažné: na slovo saského kronikáře *Widukinda*, jenž psal před r. 970. O sv.

jež ještě souvisely se starým kultem pohanským, nebo že nemoha se vyhnouti podílu v kvasu a pití přes míru, spěchal ráno do kostela, aby se kál z poklesku minulé noci, dávaje knězi nejkrásnější roucho své na přímělu za prominutí hříchu,⁵² prozrazují, že mladý kníže nechtěl nebo nedovedl podříditi své okolí tvrdě a bezohledně své vůli, víc příkladem a dobrotou než zlobou nebo násilím raze cestu svému ideálu. S tím by se shodoval údaj, že předsedaje soudu, vycházel ven, když měl býti vynesena ortel smrti; psáno je zajisté: Nesudte, abyste nebyli souzeni!⁵³ Ale s tím by se neshodovala další zpráva téhož pramene, že Václav pobořil vězení a dal podtíti šibenice ve své zemi. Je na snadě, že kdo svolil, aby za jeho nepřítomnosti byl vynesena rozsudek smrti, stěží mohl brániti tomu, aby ortel byl proveden; odstranění vězení a trestu smrti bylo by nepochybně činem revolučním, ohrožujícím budoucnost země, která proti zlu, jehož se jistě nenedostávalo, měla dosud jediný prostředek obranný, jímž právě byly žaláře a šibenice. Zde jsme již na vahách, nemáme-li tu co činiti s invencí ryze legendární a jen skutečnost, že mezi hlavní životní ctnosti Václavovy, a to na předním místě, klade se i v slovanském⁵⁴ jednom textu osvobodování vězňů ze žaláře, zdržuje nás od nevěry naprosté. Je také pravda, že námitky a pochybnosti, jež budí v nás naše názory o povinnostech vládnoucího knížete málo váží u těch, kdož proniknutí jsou křesťanským ideálem rázu a obsahu na př. jako u Chelčického.

Pověst o křesťanské horlivosti a učenosti mladého českého knížete roznesla se brzo do zemí sousedních;⁵⁵ pochopíme, že kněží a klerikové z daleka, z Bavor, Šváb, Sas⁵⁶ a jiných zemí hrnuli se, jak dí legenda, na dvůr pražský, přijímání radostně sv. Václavem a štědrostí právě kní-

Václavovi praví: de quo quaedam mirabilia predicantur, quae quia non probamus, silentio tēgi iudicamus. A dále: virum christianum et ut ferunt dei cultura religiosissimum. I z těchto posledních slov možno tuším odvozovati, že obraz sv. Václava, jak se nesla pověst o něm v dalekém sousedství Čech, nemohl býti prost rysů okázalé askese, na které doba kladla důraz takový. Srv. i zprávu *Vavřincovu*, že Václav těšil se pověsti svatosti i v krajinách okolních i slova *Crescente fide* v poznámce následující: kněží a klerikové v cizině, »audientes famam de eo«, hrnuli se do Čech.

žecí, jak jí doba chtěla, uctívání dary ze zlata a stříbra, drahými oděvy a otroky. Čteme, že přinášeli s sebou knihy Písma svatého⁵⁷ i ostatky svatých — nechybělo mezi nimi pravděpodobně ani kněží nehodných (poznáme jednoho z nich na dvoře knížecím v St. Boleslavi); nechybělo asi ani ostatků falešných; obchod s tím drahocenným zbožím byl v té době na západě dosti rozšířený. Nescházelo již tenkrát v křesťanstvu stesků na úpadek kázně a věrnosti v kléru, zejména klášterním, nechybělo ani bezohledných zásahů světských na rostoucí majetek klášterů (jako to učinil právě v době Václavově Arnulf bavorský). Příkladný pokus o nápravu, o návrat ke kázni a chudobě, vyšel také právě v době Václavově z burgundského kláštera v Clugny a to z týchž ideálů křesťansky přísného života, jimž chtěl sloužiti i mladý kníže pražský.

Církevní a náboženský život na hradě pražském za tak čilého styku s Evropou v době Václavově musil nabýti vskutku podoby »jako u velikých národů«; pokud v povahu jeho můžeme nahlédnouti, postihneme, že lišil se v mnohém podstatně od století pozdějších. U národů pohanských, uváděných mocí v novou víru a církev, tak na př. po stu letech u Uhrů a u Poláků, kladla vláda důraz především na některé vnější znaky křesťanství, vynucujíc tvrdě zejména ctění neděle a zachovávání postů. Nic tomu podobného neslyšíme z Čech Václavových; tu zdá se naopak, jako by řády křesťanské byly v zemi od let zavedeny a ustáleny. Tak čteme u Kristiána, že sv. Václav v sobotu před svátky velikonočními a svatodušními, kdy je den obecného křtu v církvi a zkoušek křtu předcházejících, nebylo-li právě křtěnců po ruce, posílal na trh a všechny hochy otrocké, jež obchodníci měli na prodej, vykoupil a dal pokřtiti, aby slavnost křtu mohla se konati jako obvykle. Tu potkáváme se s prastarými řády církevními, jak je známe od 4. stol., s všeobecným

⁵⁶ Zmínku o Bavorech a Švábsku má jen *Crescente*, po ní *Kristián*; *legenda Nikoláského* doplňuje: i ze Sas. *Gumpold* zmínku své předlohy (o Bavorech a Švábsku) vyznačil, podobně jako výše zmínku o knězi Učenovi v Budči; pro něho, dějišti tragédie, místním i osobním detailům jejím cizího, neměly tyto podrobnosti zájmu. I *legenda staroslovanská* praví, že Václav uvedl do nových chrámů, jež zřídil na všech hradech, služebníky boží z mnohých (ze všech) národů.

⁵⁷ Tak u *Kristiána* v slově: »bibliothecas plurimas«, jež Kristián položil na místo »libros« své předlohy, *Crescente fide*. Že »bibliotheca« znamená v starším

křtem nově obrácených a dospívajících, jenž dál se v jmenovaných dnech v kostele hradním (měl-li právo křtu a s ním i baptisterium, t. j. křestní místnost nebo kapli s nádržkou, vhodnou pro ponoření křtenců do svěcené vody); zkoušky o způsobilosti křtence k svátosti měly předcházeti; praxe ovšem, jak zřejmo z vypravování svědkova, bývala jednodušší. Některé kostely měly tenkrát jen privilegium křtu, jiné jen pohřbu — uvážíme-li, že kostely byly jen na hradech a že farní obvod jejich, jak bychom řekli ve smyslu doby pozdější, měřil mnoho čtverečních mil, porozumíme, že ta skrovná síť kostelů v zemi znamenala, že nové náboženství bylo původně, pokud šlo o venkov, jen pro vrcholky společnosti, pro svobodné Čechy, kteří z dvorců svých mohli zajeti koňmo daleko do kostela hradního; jen přímo v hradech a v blízkosti jejich mohl obřadů náboženských účastnit se nesvobodný lid. Čeho si v kultu a životě prvního křesťanství českého všimneme dále, je skutečnost, že svátost oltářní přijímala se ještě pod obojí, jako v církvi prvotní,⁵⁸ že kněží byli ženatí (pravidlem se zakazovalo jenom, aby ovdovělý kněz ženil se po druhé), vedle zpovědi ústní byla zpověď veřejná všech v kostelíku nebo před ním přítomných; čtení Písma, po výtce Starého zákona, bylo povinností ukládanou kněžím i vzdělaným laikům; pro analfabety, t. j. skoro pro veškerenstvo laické obce křesťanské bylo zpívání žalmů snad hlavním obsahem a projevem výkonné pobožnosti.⁵⁹ O věrném bojovníku a dvořanu Václavově Podivenovi se dovídáme z Kristiána, že naučil všechnu čeleď dvorskou, až k nejmenším kuchařům, zpívati žalmy; je pravděpodobno, že kněží slovanští přinesli do země žaltář v jazyce slovanském; jen tou cestou také mohla poesie textů žalmových uchvátiti mysl a srdce věřícího. Nevzdělaný lid byl odkázán při bohoslužbě na vyslovování pouhého slova »krleš«, t. j. zčeštěného

středověku knihy zákona božího, bible, vyložil *J. Volf* v ČČH, 1927, 572 sq.

⁵⁸ Srv. u *Kristiána* o sv. Ludmile: Dominici se corporis et sanguinis participacione muniens a pozn. v *Die Wenzelslegenden*, str. 164.

⁵⁹ Srv. *Nejedlý*, *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách* (1904), str. 14 sq. a *Počátky husitského zpěvu* (1906), str. 18. Sv. Václav byl podle *Crescente fide* poslán na Budeč, aby se u kněze Učena naučil žaltář, podle *Kristiána* zpívala sv. Ludmila i sv. Václav žalmy. Výklad *Nejedlého* srv. také k tomu, co bylo povéděno o »krleš«.

»Kyrie eleison« — odříkával to mechanicky, třeba stokrát za sebou, patrně jako nějakou čarodějnou formulku, jejíž recitace byla milá novému bohu křesťanskému. Neboť že všude ve společnosti národní panoval ještě duch pohanský, je na snadě, jako je známo, že jeho představám přizpůsobilo se rozličně i mladé křesťanství, aby těžkou cestu christianisace duchovní usnadnilo a snad vůbec umožnilo. Míra pověřivosti, víry ve všemožné zázraky, v božskou moc svatých ostatků v boji proti démonům, zlo člověku všude strojícím, jak ji v prvé naší křesťanské společnosti postihujeme, má ještě všude ráz naivní pověřivosti pohanského člověka-dítěte; čteme-li o tolika zázracích, invencí svou pravidlem zcela primitivních, netřeba mysliti vždy na rafinované vylhavače jejich — prostý lid zázrak vskutku tak viděl nebo slyšel-li, byl o pravdě jeho pevně přesvědčen. Doba, kdy na rozdíl od těch dětských začátků mohla církev vychovati věřící k plnému poznání pokladů a tajemství své nauky, vyžadovala staletí nenáhlého vývoje; vyžadovala také pevnější a cílevědomější organisace církevní správy. V době, o níž mluvíme, ustanovuje kněží světský pán kostela, biskupy světský kníže země; Řím má ještě volný vztah k biskupům, a v jednotlivých biskupstvích jsou řády a poměry nezřídka rozličné. Tím si také snáze vysvětlíme, že v knížetstvích Slovanů českých mohli vedle sebe působiti kněží latinští a slovanští, ač mezi nimi, přes zásadní uznávání jurisdikce římské, nemohlo nechyběti rozdílu.⁶⁰

Nemůže býti pochyby, že okázale křesťanský ráz a směr vlády Václavovy měl od počátku v zemi vedle straníků i protivníky, přes to, že ochotné otevření země civilizačnímu vlivu germánskorománského západu i byzantského východu musilo povznést její vážnost na venek a i uvnitř projevit se pokroky a zisky rozličnými, na př. i po stránce

⁶⁰ Srv. výše pozn. 20.

⁶¹ *Vavřinec* je to také, jenž jediný má zprávu, že Václav na žádost Boleslavovu postoupil mu »beneficii gratia« hrad a knížetství (civitatem), jež slulo od starodávna Boleslav. Rozumí se, že pravděpodobnější je vysvětlení, že hrad Boleslav (Stará) teprv mladým Boleslavem samým byl vybudován; možné je ovšem, že, bylo-li tu hradíště již dříve, teprv usídlením se bratra Václavova v něm nabylo svého historického

hospodářské. Můžeme si sice představit, že k temnému úmyslu Boleslavovu zmocniti se trůnu a moci násilným odstraněním bratra došlo bez pohnutek ideově programového obsahu, z pouhé žádostivosti moci, zejména vzpomeneme-li, že Boleslavovi bylo tenkrát nanejvýše 20 let (ale bylo by chybou hodnotiti ta mladá léta podle měřítka novodobého) — zločin takový, jímž v bibli, vypravující o synech Adamových, počíná se takřka historie lidstva, nebyl ani pokročilejšímu středověku nijak významným; poukažme jen na příklad nejbližší, jak o život Oty I., krále saského, usiloval o několik let později mladší bratr jeho Jindřich. Ale bylo by také nepochopitelné, kdyby Boleslavovu odvalu k činu neposilovaly rady a výzvy těch, kteří buď odstrčeni ode dvora Václavova a tím i od důstojenství a zisků mocenského vlivu, nebo těch, kteří jsouc přesvědčeni, že novotný kněžský režim pražský je nebezpečím pro budoucnost země, že je vzpourou proti tradici i potřebám chvíle, smířovali se již dávno s myšlenkou násilného převratu. Nejsrozumitelněji shrnuje nám takové rady a hněvy i jejich jednostranné upříližení mnich montecassinský, o jehož českém zpravodaji jsme se již zmínili: »kníže Václav vede život spíše mnišský, než krále důstojný; myslí, jakoby duchovní chorobou stížen, víc na zisk života posmrtného než na život přítomný; místo nás, předních země, zve k svému stolu nepatrné jakés lidi; chceme, abys ty ujal se vlády a to dřív než bude pozdě, než všechen poklad otce tvého bude od něho pošetile rozházen. Na hradě pražském, silném jeho vojskem a jeho přívrženci, nelze proti němu vystoupiti, ale pozvi jej k sobě do Boleslavi — tam bude snadno vykonati čin žádoucí.«⁶¹ Jisto je, že spiknutí nebylo projevem nějaké reakce pohanské proti křesťanství, nýbrž spíš revoltou proti příliš horlivému křesťanství Václavovu. Boleslav, jenž vládl podobně jako otec jeho, dřív než došel pražského trůnu, pod svrchovaností bratrovou v údělném knížetství kmenovém, se sídlem v dnešní St. Boleslavi, byl kníže jistě vzdělaný nad průměr tou

názvu. *Kristián* dí nejsrozumitelněji, že Boleslav měl svůj dům nebo dvůr v hradě, jenž nesl jeho jméno. Z dohady píše se o tom, že Boleslav byla hradem knížetství Pšovců (sv. *Braníš*, Založení St. Boleslavě v ČSPSC, 1908), ale i tu jest dáti přednost *Kristiánovi*, že to byl po Pšovu nový hrad Mělník královny Hemmy. Zprávu *Kosmovu* o vybudování boleslavského hradu z kamene »more romano« »sicut hodie cernitur«, mám za vyběženou; *Kosmas* zajisté (krom dvou časových dat) neví z historie Boleslavovy ničeho.

dobou obvyklý a křesťanství oddaný; to nepřekáželo ovšem, aby okolí jeho nestalo se střediskem oposice proti pražskému dvoru a nepřipomínalo mladému kněžici jen stinné stránky Václavova režimu. Nejstarší legendy (s výjimkou Gumpolda) zdůrazňují svorně, že Boleslav byl sveden k zločinu rádci svými; teprve pozdější legendy a s nimi především Kosmas udělaly z Boleslava ukrutníka a surovcе, po případě pohana;⁶² byl to také Kosmas, který vymyslel si k dolíčení domnělé bezohledné brutality Boleslavovy historii o tom, jak zlomil odpor svých poddaných, když uložil jim prý vystavěti hrad Boleslav dílem římským, t. j. z kamene, a vymyslel bájku ještě pošetilejší, že právě v den hostiny před zavražděním Václavovým narodil se Boleslavovi syn, jenž proto nazván Strachkvasem, t. j. strašnou hostinou.⁶³

⁶² *Legenda staroslovanská* mluví určitě a s podrobnostmi o zlých rádcích ďábelských, kteří Boleslava k zločinu navedli (zpočátku i tvrzením, že ho Václav chce zabít, uradiv se s matkou svou a muži svými), podobně výtah *prologu*, méně určitě i *Crescente fide* (Boleslav podveden lstí ďábelskou se se zlosynů ohavně uradil proti svatému muži). *Gumpold* staví již v popředí závist a iniciativu Boleslava samého, jenž nemůže se ani dočkat, aby se ohavného činu dopustil a sám vymyslí lest, jak by Václava do své moci dostal. *Kristián* zmiňuje se o přehojných radách zlých lidí, jež ozbrojily Boleslava zbraněmi nenávisti a vraždy proti bratru, ale vůdčí podíl Boleslava, druhého Kaina, v přípravě vraždy líčí podobně důrazně jako *Gumpold*. *Legenda Nikolského*, uchylujíc se podstatně od svých pramenů, klade opět důraz na zlé rádce Boleslavovy a o plánu pozvati Václava do Boleslavi vypravuje stejným způsobem jako *Vavřinec*. I u *Vavřince* vychází iniciativa od nešlechetských rádců Boleslavových; Boleslav je charakterisován jako sluha pekla a vyvrhel vši nepravosti; ještě silnějších slov užívá o Boleslavovi při té příležitosti leg. *Oportet nos fratres*.

⁶³ Je to podle *Kosmy* týž *Strachkvas*, jež Boleslav, chtěje se káti ze zločinu bratrovraždy, zaslíbil, dospěje-li, Bohu, aby mu sloužil za jeho hřích a za lid české země (tu jediné postihneme u *Kosmy* obraz Boleslava litujícího zločinu svého) a jenž pak žil v klášteře řezenském. R. 994 jej biskup sv. Vojtěch, chtěje uniknouti do Říma, přemlouval marně, aby ujal se místo něho českého biskupství — *Strachkvas* prý bránil se rozhořčeně, právě, že odumřel jako mnich světu — aby po roce, když sv. Vojtěch byl prázděn Čech a jaksi vyhnán od lidu svého, zahořel v naduté pýše po biskupství. Tu je *Strachkvas Kosmovi* najednou nevědomcem a utrhačem, jenž zvolen byl biskupem žerty pekla, jenž je pokrytcem, otcem všeho bludu, arcistarostou nešlechetských — »více se o tom falešném biskupu stydím říci«. Dodal však přece, že v Mohuči, před samým vysvěcením na biskupa, *Strachkvas* zemřel, uchvácen »atroci daemonio«, tedy ďáblem.

⁶⁴ V *legendě staroslovanské* je dnem návštěvy Václavovy v Boleslavi slavnost »posvěcení chrámu«, tedy posvěcení (text *vostokovský* praví nejasně, že bylo [toho dne] posvěcení ve všech hradech a že Václav, jezdě po hradech, přijel [i ?] do hradu

Hlavní rysy tragického skonu zbožného a spravedlivého knížete Václava jsou známy příliš, než aby bylo třeba podrobněji se jimi zabývat. Rozumí se, že legendy pozdější snaží se novými a novými detaily zdramatisovati co nejúčinněji ty chvíle blížícího se zrození světce: ve všech skládáních z poslední čtvrtiny 10. století čteme již o velkém hodo-kvasu, jímž měl, v den sv. Kosmy a Damiána, kdy slavila se v Boleslavi pomátka posvěcení tamního kostela, slavnostní den vyvrcholiti⁶⁴ a v němž spiklenci Boleslavovi měli připravené dýky pod šaty, nemajíce přece odvahy čin v té chvíli provésti.⁶⁵ Snad sám Bůh všemohoucí, čteme u Kristiána, nedal jim toho vykonati, přeje si posvětit den následující, den 28. září, na který dosud žádný svátek nepřipadal... A vrcholem dramatické invence je, čteme-li, že sv. Václav, ač varován

Boleslavova, kde byl v neděli přítomen mši v kostele sv. Kosmy a Damiána; podobně text hlaholský; text minejní dí pouze: bylo pak posvěcení chrámu, tehdy jel do Boleslavova hradu); *slov. prolog* má nejsrozumitelněji, že Boleslav požádal bratra, aby přišel k němu na posvěcení: i přišel Václav a mile ztrávili den. Ve všech těchto textech se opakuje, že po mši chtěl Václav odejti, ale Boleslav jej zdržel, dodávaje: nápoj zdravý mám (tedy pozvání k pobytu a pohoštění, ne zrovna k hostině). Václav dal se přemluvíti a vsednuv na kůň, začal hráti a veseliti se s druhy svými na dvoře Boleslavově. *Cresc. fide* má prvá, že Boleslav poslal posla k Václavovi, aby jej lživě pozval k hostině do domu svého; Václav vydal se na cestu a toho dne byl na hostině se svými nepřáteli (*Cresc. fide* neví, že to bylo v Boleslavi, neví ani ovšem o posvěcení, ale patrně ví, že to bylo mimo Prahu) — v ní tedy motiv o hostině vystupuje po prvé. U *Gumpolda* ovšem je vše rozvedeno a zveličeno: hostina je již nebývalé okázalosti, dům Boleslavův skvostně vyzdoben, přátelé sezváni; při tom neporozuměv svému prameni, má *Gumpold* za to, že hostina byla v Praze, že Boleslav Václava osobně v paláci jeho pozval a «vzav jej pod pažďí», uvedl do domu svého. *Kristián* kombinuje zase staré zprávy domáci z oblasti *staroslov. legendy* s tradicí *Crescente fide*: ví, že Boleslav pozval Václava do domu svého v hradě boleslavském k svátku sv. Kosmy a Damiána; kostel těm svatým zasvěcený stál v Boleslavi; z *Cresc.* však přejímá, že Václav byl pozván k hostině a že věděl, jak hroznou hostinu zamýšlí bratr vskutku; po mši v kostele zasedl k stolu Boleslavovu. *Vavínek* ví jako *Kristián*, že Václav byl pozván do sídla Boleslavova k svátku Kosmy a Damiána a že po mši odebral se k připravené hostině i že předem věděl, co jej očekává. Zcela podobně *legenda Nikolského*, ale s dodatkem, jež známe jen ze *staroslov. legendy*, že Václav přijev do Boleslavi, počal s ozbrojenou družinou svou, vsednuv na kůň, rejdiť na nádvoří (při tom pravil k družině: Zdaž bych nedovedl s vámi Čechy vyhledati protivníky naše? T. j. lid knížectví Boleslavova nenáležel patrně ke kmeni Čechů); potom zasedli všichni k obědu. *Oportet nos fratres* rozvádí jen *Gumpolda*.

⁶⁵ Tento motiv s dýkami skrytými pod šaty uvedl do tradice teprv *Gumpold* (*Cres.*

a znaje úmysl vrahů, povstal, aby pronesl přípítek sv. archandělu Michalu, světci tenkrát i později právě v slovanském světě vysoko ctěnému, jehož svátek měl slaven býti pozítří: »Pijme tento kalich, snažně prosíce, aby duše naše ráčil uvésti nyní v pokoj plesání věčného.«⁶⁶ Sv. Michal byl ctěn jako průvodce duší zemřelých do rajske blaženosti⁶⁷ — to tedy znamená, že sv. Václav, vědom si své blízké smrti, vyzývá společ-

fide ho nemá): třikrát hosté vínem opojení vstali, chystajíce se k útoku a třikrát zase v mdlobě usedli; nepřišla zajisté ještě hodina umučení Bohem souzená. Z *Gumpolda* přejal vše *Kristián* a ovšem i *legenda Nikolského*; *Vavřinec* o tom neví; klade však důraz na to, že Václav odebral se do Boleslavi chráněn ozbrojeným průvodem; Boleslav chce i u něho užiti hostiny k činu, ale z obavy před vojiny Václavovými odkládá útok na noc. V tom jest s ním ku podivu zas ve shodě v samostatné větě *legenda Nikolského* (»nemůžeme ho zabít, neboť jeho družina je s ním střízliva«; třeba vyčkati, až časné ráno půjde do kostela).

⁶⁶ O přípítku sv. Michalu zas po prvé *Cresc. fide*; *Gumpold* proslov Václavův ovšem rozšířil (*Kristián* je stručný jako *Crescente*); odtud přešel do vsí ostatní legendární tradice, krom *Vavřince*. U *Vavřince* také nenajdeme zprávu *Crescente fide* a jejich vypisovačů, že ještě před přípítkem byl Václav přítelem důvěrně vyzván, aby uprchl (jen *Kristián* zmiňuje se o koni připraveném stranníkem k útoku, totéž čteme v *Crescente českého* vzdělání), ale třeba poznamenati, že o takové výstraže a to ve chvíli, kdy Václav s druhy rejdl koňmo na dvoře, ví i *legenda staroslovanská*, s dodatkem ještě nelegendárním, že Václav výstraže nevěřil. *Legenda Nikolského* vkládá do přípítku Václavova pozoruhodná slova, že ke dni toho světce (Michala) připadá zítra půst. Ví tedy, že hostina byla v neděli 27. září; půst měl býti ten den před sv. Michalem, t. j. 28. září.

⁶⁷ O tom *J. Soukup*, Přípítek sv. Michalu, VUSN, 1903. *Gumpold* rozvedl svým způsobem stručnou větu *Cresc. fide* o Václavově výzvě k přípítku, ale přidal, že Václav potom líbaje každého, podával mu číši k pití. *Kristián* to upravil tak: Když jemu (Václavovi) někteří věrní odpověděli Amen, vypil nápoj a políbiv všechny, odešel do hostinného obydlí svého. *Leg. staroslovanská* neví o scéně přípítku ničeho.

⁶⁸ T. j. v *legendě staroslovanské* všech tří textů i v *prologu* (»půjde na jitřní, tehdy ulovíme je«... »a vstav šel na jitřní. Zastihl jej pak Boleslav ve vratech«, kde došlo k útoku; raněný Václav prchá ke kostelu, ale tam je zabít ve dveřích chrámových), dále v *Crescente fide* (Václav byl přepaden a zabít, když šel na jitřní), podobně *Kristián*, že byl zabít přede dveřmi kostelními, ubíraje se na jitřní. U *Kristiána* je skutečnost ta opřena zcela spolehlivě výkladem (jehož neznají jeho předlohy), že Boleslav večer dne předchozího uložil kněžím kostela sv. Kosmy a Damiána, aby před Václavem jdoucím do kostela zavřeli dveře. Boleslav věděl, že Václav octne se v kostele dříve než ostatní; kdyby se čekalo, až vyjde po pobožnosti z něho, bylo nebezpečí, že zatím vejdou do kostela vojiny Václavovi nebo jeho věrní nebo sluhové (»kteří byli dosud na lůžku«) a zmaří úklad chystaný. Teprv *Gumpold*, vzdělávaje nepozorně nebo libovolně líceň *Crescente*, dává

nost svých vrahů, aby modlitbou svou přispěla ke vstupu jeho do nebes, do slávy života věčného. Ve vypravování, že vražda odložena na zítří, až Václav půjde časně ráno do kostela k pobožnosti, je shoda ve všech životopisech, na nichž záleží,⁶⁸ také v tom, že Boleslav sám, bratr na bratra, tasil meč — teprv potom, když prý byl silnějším Václavem k zemi poražen, přivolal své muže, aby bratra zabili.⁶⁹ Pozoruhodný

Václavovi vstoupiti po kuropění do kostela k ranním službám božím; Václav vracející se po pobožnosti, aby se spánkem občerstvil, napaden je Boleslavem v úkrytu schovaným. Tak to přejal ovšem i jeho překladatel v *legendě Nikolského*. U *Vavřince* je Václav zabit v předsíni (vestibulum) chrámu; Boleslav čekal na jeho příchod v skryší přede dvěma chrámu. — To vše třeba zdůrazniti vůči pokusům, učiněným bez předchozího vážného studia, dovozovat, že verse *Gumpoldova* je spolehlivější než lícné ostatní nebo dokonce tvrditi, že *Cresc. fide* je odvozena z *Gumpolda* (tak *J. Slavík*, o němž srv. ČCH, 1930, 189). — O zajímavé skutečnosti, že nádherně ilustrovaný *wolfenbüttelský rukopis* legendy *Gumpoldovy* zobrazuje scénu zavraždění sv. Václava podle líčení *Kristiánova*, t. j. jak kněz kostela zavírá dveře, aby se Václav v chrámu zachrániti nemohl, srv. níže pozn. 108.

⁶⁹ *Starosl. legenda (i prolog)* líčí zločin tak: Boleslav udeří Václava mečem po hlavě. Václav porazí Boleslava k zemi a padne naň (var.: stojí nad ním). Příběhne Tuža a sekne Václava do ruky. Václav utíká ke kostelu. Čista (Česta, Tista) a Tira zabijí jej ve dvou chrámových, Hněvisa pak přiskočiv, prosekne mu bok mečem. Zabili pak jiné muže Václavovy a na jiné šli po zemi, děti jejich hubili atd. *Crescente*: Boleslav udeří Václava v hlavu mečem; krev sotva se ukázala. Václav vyrve bratru meč, ale nechce se poskrvnit přemožením jeho. Boleslav volá své lidi; ti příběhše, meči a oštěpy Václava zabili. *Gumpold* to ovšem zveličuje a předělává s fantasií až chorobnou: Boleslav tal silně, jak jen mohl, bratra do hlavy. Když meč se odrazil, neporaniv, opětoval ránu, se stejným výsledkem. Když chtěl tít po třetí, vypadl mu meč z ruky. Václav zdvihl meč, pohrozil jím bratru (k tomu příslušný proslav Václavův) a vrátil mu jej zpět: Urychlí ohavný čin! Boleslav volal soudruhy, děláje, jakoby od bratra byl přepaden a tal po čtvrté v hlavu Václavovu. Konečně ji prorazil; v tom příběhli pomocníci a oštěpy a meči Václava ubodali a již na zemi ležícího dorazili k smrti. *Gumpold* tedy, vyrobiv hojně příhod zázračných, činí Boleslava vrahem bezprostředním. *Kristián* upravuje výklad svůj takto: Boleslav udeří bratra do hlavy; krev sotva vystříkla. Ani druhá rána neměla účinku. Václav vida to, »jak někteří tvrdí«, uchopil Boleslava a porazil jej k zemi, ale nechtěje se poskrvniti krví bratrovou, vrátil mu rukou již zkrvácenou meč a utíkal do kostela. Boleslav jal se volati své druhy na pomoc; ti všichni příběhše zabili Václava meči a oštěpy před dveřmi kostelními (před dveřmi zavřenými zločinným knězem Boleslavovým). Je zase patrné, že *Kristián* hledá jaksi střední cestu mezi lícní *Crescente* a *Gumpoldovou* a zase pozoruhodno, že tvrdí, podobně jako *staroslovanská legenda*, že Václav porazil Boleslava na zem. *Vavřinec* je v jisté shodě s *Kristiánem*: Boleslav udeří bratra mečem, Václav zachytí ránu šatem a obrátiv se proti bratrovi, vyrve mu meč a porazí jej k svým

detail, rušící povážlivě pohodu legendární tradice, má tu jen Kristián: vypravuje, že když Václav prchal napaden útočníky ke kostelu, jenž jako svaté místo byl tou dobou právně uznaným asylem i pronásledovaným zločincům, byl to kněz kostela Boleslavova, jenž zavřel včas dveře, aby Václav nemohl dosáhnouti místa záchrany — »jeden z těch kněží,« dí Kristián, »od kterých vyšla nepravost z Babylonu«. Teprv

nohous. Nechci se poskrvnit krví bratrovou, praví; odhodí meč a pozvedne bratra ze země. Ten zavolá spiklence již utíkající a spolu s nimi Václava zavraždí. Slovanské vzdělání *Gumpolda a Cres. fide (leg. Nikolského)* drží se věrně *Gumpolda*; pozoruhodný rozdíl je jen v tom, že Boleslav, volaje své druhy na pomoc, praví: Roto spiklá, kteráš m ě k t o m u n a v e d l a, což mi nepomůžete? — Jména vrahů, jak vidno, zná jen staroslov. legenda. *Dalimil*, jehož líčení sv. Václava je kombinováno z pozdních legend, zná jediný ve vší pozdější písemné tradici jméno vraha Hněvisy (var. Hněvsa, Hnězu), v jednom rukopise vrahů dvou, Štyrsa a Hněvisa, Štyrsa patrně podle původního Tira; jinde se zmiňuje o Hněvisovi (Hněvsovi) a jeho »bratřích«. Že by *Dalimil* znal staroslovanskou legendu, neprozrazuje pranic v jeho vypravování (srv. Die Wenzelslegenden, str. 63); připustiti by bylo lze, že znal jména vrahů ze *slovanského prologu*, ať již z originálu nebo latinského překladu.

⁷⁰ T. j. druhé redakce legendy *Ut annuncietur* z 2. pol. 14. st. (dílo *Jana ze Středy*). Srv. Die Wenzelslegenden, str. 63 a níže pozn. 104.

⁷¹ K datu srv. mé vývody naposled v Die Wenzelslegenden, str. 255 sq. Jak známo, byl před mými studiemi o nejstarší kronice české pokládán obecně za rok smrti Václavovy nejdříve rok 936. Po objevení *staroslovanské legendy* (podle jejích určitých dat jevil se — bez ohledu k celkovému datování jejímu — rokem skonu Václavova buď jen rok 929, buď 935) pronikal znenáhla (od pol. 19. stol.) rok 935; při čemž ovšem nebylo ještě dbáno svědectví domnělého falsa *Kristiánova*, ani svědectví *Kosmova* ani ostatní písemné tradice domácích, jež znala se k r. 929 nebo r. 928. Teprv po vydání mých prací o pravosti *Kristiána* pronikl rok 929 obecně v české i německé historiografii. Ukázal jsem, že i datováním *staroslovanské legendy* potvrzeno je datum, obsažené v *Kristiánovi* (a potom v *Kosmovi*), t. j. rok 929. *Slovanská legenda* datuje podle světové éry a to rokem 6337, patrným omylem místo 6437, což rovná se roku 929 éry křesťanské, předpokládáme-li, že legenda byla psána v obvodu latinsko-západního ritu (kdybychom počítali podle východní éry, musili bychom počínati rok s 1. zářím a tudy bychom v převodu dospěli k nemožnému roku 928). Nejnověji obíral se otázkou obšírně a na základě, jak zřejmo, vynikající znalosti východního letopočtu *Vladimír Gruzín* (Slovanský svatý Václav, Praha 1929, str. 56—67); dospívá převody svými také a to bezpečně k r. 929, ač nesouhlasí s mým výkladem, že slovanský spisovatel řídil se érou římskou (poznámávám, že to souvisí s celkovou tendencí *Gruzínovy* práce, chtějící chápati slovanské křesťanství české jako pravoslavné, nikoli římské) a ač i v jednotlivostech mého výkladu o číslech indikce, kruhu slunečního a epakt (všech těchto pomůcek k přesnějšímu udání léta užil totiž letopočet slovanské legendy) objevuje odpory, které po jeho soudu nelze smířiti navzájem, ani se skutečností. *Gruzín* má proto za to, že je v letopočtu slov. le-

po bezmála čtyřech stech letech, již v zánvu renaissanční doby, odvážil se český vzdělavatel historie Václavovy tuto událost pojmouti znovu do svého vypravování.⁷⁰ Tak podle Kristiána zahynul Václav před obmyslně zavřenými dveřmi chrámu božího, chrámu těže církve, již chtěl otevřítí dokořán srdce a mysli svého národa. Stalo se to v pondělí dne 28. září roku 929.⁷¹

gendy omyl o jeden rok (podle něho měl by správně býti zapsán rok 6438) a že ten omyl vznikl později, snad až při převedu hlaholského textu v text cyrilský, ale ještě v Čechách, protože jen tak lze prý vyložití falešné číslo 928 v některých rukopisech *Oriente iam sole* a u *Dalimila*. Zajímavé je, že *Gruzín* i na základě *legendy Nikolského*, která doplnila vypravování své předlohy, t. j. *Crescente* a *Gumpolda* o přenesení sv. Václava z Boleslavi do Prahy některými údaji, upomínajícími na *Kristiána* a některými tvrzeními vlastními, dospívá k závěru, že Václav byl umučen r. 929 — *Nikolského legenda* praví totiž, že přenesení se stalo v roce čtvrté indikce, prý třetího roku po vraždě. Čtvrtou indikci, praví, má rok 931, tedy opravdu třetí rok po r. 929; kdyby pozdější autor podrobného data smrti Václavovy, jsa podle textu *legendy staroslovanské* postaven před nutnost rozhodnouti se mezi rokem 929 a 935, chtěl dáti přednost tomuto poslednímu roku, musil by, hledaje třetí rok po zločinu boleslavském, voliti rok 946, neboť teprv ten má zase čtvrtou indikci. K tomu třeba ovšem poznamenat opravou, že translace podle slov *legendy Nikolského* byla po třech letech, tedy během čtvrtého roku po září 929 a že by tedy indikce měla pět; *Václav* také (*Sborník*, I. c., 73), se dohaduje, že v hlaholské předloze legendy bylo číslo 5. Vývodům *Gruzínovým* nelze než vzdáti chválu za bohaté poučení, jež poskytují, ale v hlavní věci nemohu nelze setrvati při svém výkladu, že *legenda staroslovanská* přízřevobila svou chronologii počtu západnímu (čím lépe slovanské písemnictví západoslovanských zemí od doby Methodovy počínaje poznáváme, tím více se přesvědčujeme, že, až na jazyk liturgický, řídilo se světem římskozápadním) a že její datum je s ostatkem sepsání současné; v jednotlivostech mého výkladu, pokud jde o čísla indikce, slunečního kruhu, event. epakt větších a menších, nevyklučuji, že v něm rozpory nebo nesprávnosti jsou. Ale třeba přece počítati se skutečností, že texty staroslovanské legendy jsou, nejen pokud jde o vypravování samo, ale zejména pokud jde o číslíce, opakujícími se opisy a ovšem i překlady z předlohy hlaholské v cyrilskou rozličně porušeny (vidíme na př., že oba ruské texty mají datum přenesení sv. Václava chybně k 3. březnu, kdežto prolog ruský i texty hlaholské mají správně 4. března) i se skutečností, že o jednotlivostech datačních složek a platnosti jejich v obvodu našich zemí (a tuším i na slovanském východě) v 10. stol. nemáme vůbec bezpečného poučení. *Gruzín*, předpokládá, že přesným datem umučen byl doplněna *staroslovanská legenda* teprv později (během 10. či 11. stol.?), opírá se o fakt, že hlaholské texty její nemají data roku, nýbrž pouze datum měsíčního dne smrti Václavovy (toho dovolává se i *J. Slavík* v čl. *Sv. Václav a slov. legendy*, srv. ČCH, 1930, 188). V tom vývodu spatřuji omyl: texty hlaholské jsou texty upravené pro brevíř, k účelům bohoslužebným; proto jsou z původního sepsání kráceny a proto mohou postrádati přesných dat o roku umučen; jim záleželo pouze na

Vrahy Václavovy jmenuje jediná legenda staroslovanská; přední z nich slul Hněvsa, jenž měl dvorec přímo v Boleslavi, asi týž služebníček Boleslavův, o němž vypravuje Kristián, že byl potom z trestu od věrného dvořana Václavova, Podivena, zabit;⁷² druzí dva sluli prý Tista a Tira.⁷⁸ Podle téhož pramene chtěli spiklenci zavraždit i kněžnu Drahomíru, jež před úklady jejich prchla do Chorvat, t. j. do českých Chorvat v zemi Slavníkovců; ale čteme zároveň, že ještě před útekem byla to ona, jež s pláčem vrhla se na tělo zavražděného syna svého, aby

dni výročním, na svátku svěťce, v jehož den měly býti čteny; v breviáři jsou také jen podle pořadu svátků v kalendáři seřazeny; jen výjimkou setkáváme se v breviářích s celými texty legend. Proto nemá také, jak za to mám, ruský prolog, který není než čtením zkráceným z legendy pro breviář, příslušného data (ruská minej, jež také seřazuje legendy podle dat v měsíci, pravým breviářem není); proto i jeden text hlaholské legendy vynechal datum přenesení. Krácení textů pro breviář bývá nestejně rozsahu (srv. o rozličných textech hlaholských na př. výklad *Vajsšv* v Sborníku, I. c., 31 sq.); někdy se k účelům breviáře vytrhne jen kus textu legendárního; to platí na př. o t. zv. *legendě Menkenově* (v ní také chybí data o přenesení sv. Ludmily, jež musila mítí její i *Kristiánova* společná předloha) nebo o zlomcích legendy *Kristiánovy* v breviářích od konce 12. stol. se vyskytujících. Hlaholské texty *slovanské legendy* jsou kráceny poměrně málo, ale přece — ze srovnání jich s texty cyrilskými (pokusal jsem se o ně, chtěje ukázatí nápadné shody textu vosto-kovského čili rumjancevského s výtahy hlaholskými, v ČČH, 1903, 322 sq; při tom dospěl jsem k hypotéze, zda nejsou hlaholské texty odvozeny, snad někdy v 2. pol. 14. stol., a to v emauzském klášteře pražském, z textů cyrilských?) plyne jasně, že všechny ty texty od počátku do konce spolu souvisí, že navzájem se doplňují, event. korigují, že hojná nejasná místa a zřejmě omyly jejich svědčí o velmi staré předloze, z níž jediné novým a novým vzděláváním přepisů diktovaných písařům mohly vzniknouti věty tak porušené, mnohonásob poraněné v boji s délkou a zlobou časů. Nepochybují, že pečlivé srovnání všech textů (co v tom směru se dosud stalo, je zajisté jen kusé a takřka příležitostné) dá za pravdu tomuto stanovisku. To jsou zhruba důvody, jež mne nutkají mítí za nepochybný omyl mínění, že hlaholská redakce má býti měřítkem spolehlivosti obou ruských textů, protože prý je nejbližší textu původnímu (tak podle *Slavika*, ale neprávem se dovoláváje *Vajse*, formuluje to *B. Havránek* v referátu v Č. M. Mor., 1931, 202). Metoda, již volil *Slavík*, t. j. předpokládat, kde se mu to hodí, pozdější vložky, vsuvky, interpolace v textech cyrilských (vsutku víme jen o jedné nepochybné vložce pozdější v textu minejním, t. j. o srovnání se Svatoplukovou vraždou bratří Borise a Glěba r. 1015, vložce, jež se přirozeně vnucovala ruskému kopistovi české legendy; domnělé jiné vsuvky bylo by nemožno v cizím prostředí vysvětliti; předpokládají ostatek zájem, jenž byl cizí mechanické v podstatě práci kopistově), je ovšem laciná, ale vsutku omylná (srv. i mylné *Slavíkovo* mínění, že *Crescente* je výtah z *Gumpolda* nebo že »dnes přijímaný rok smrti Václavovy není nikterak jistý«). Stačí upozorniti na jediný

pak spolu s knězem Krasějem a Pavlem (kněz Pavel se připomíná v okolí sv. Ludmily) pohřbila tělo mučedníkově v kostele sv. Kosmy a Damiána.⁷⁴ Boleslav se svými nespokojil se ovšem pouze zabitím bratra; co se stalo v Boleslavi, mělo být jen prvním aktem státního převratu v pravém slova smyslu; proto již v Boleslavi zbavení života někteří průvodčí Václavovi a pak následovala divá jízda na hrad pražský, kde zabíjení muži družiny Václavovy, pokud se nezachránili útekem. I tenkrát šířila se vražedná msta na děti jejich, jež pryť utápěny

argument, jímž *Slavík* pozdější interpolaci nejistého prý data smrti Václavovy podpírá: v 10. stol. prý legendární práce rok umučení světců neuvádějí. To je zhruba pravda (srv. na př., že *Kanapariův* a *Brunonův* život sv. Vojtěcha, tedy práce časově *Kristiánovi* nejbližší, spokojují se jen měsíčním datem ubití Vojtěchova), ale je vysoce zajímavé, že staroslovanské životopisy Cyrilův i Methodův (i s nimi související staroslovanské texty jiné) rok úmrtí přesně udávají (někde i indikci), podobně jako slovanská legenda václavská. Souvislost práce *Kristiánovy* se slovanskými sepsáními o sv. Václavu je nepochybná a jeví se i v *Kristiánových* údajích o věku Bořivojově, Spytihněově a Vratislavově v čase smrti jejich — odtud tedy si určitou dataci *Kristiánovu* nejen vysvětlíme, ale nabudeme nového poznání o vlivech církevněslovanské tradice a práce na jeho dílo. Myšlenka *Slavíkova*, že datum, o něž jde, je pozdější vložkou, je ostatek sama sebou nepřesvědčivá: interpolovat datum po jednom, dvou stoletích bylo stejně nesnadné jako ostatek nepotřebné. Podívem mne naplnilo pouze, že letmou pochybnost *Slavíkova* široce rozvedl J. Prokeš (ČČM, 1930, 192 sq.). Nezbyvá mi než ho požádati, aby vyložil, který tedy rok kromě roku 929 má za bezpečnější rok úmrtí Václavova. Předpokládat, jak činí *Gruzín*, nějakou souvislost mezi chybou starosl. legendy a rokem 928 u *Dalimila*, je snad možné (srv. jak jsem se to pokusil vyložit v své německé knize str. 260), ale upozorňuji zároveň, že *Dalimil* neví vůbec nic o slovanském klášteře sázavském a slovanské liturgii v Čechách, jako ostatek celý český středověk, jemuž *Mnich sázavský* zůstal spísem neznámým; větším právem snad možno mysliti na písárský omyl, jenž se šířil dále; v době, kdy se datovalo římskými číslicemi, mohla snadno poslední čárka v letopisu DCCCCXXVIII vypadnouti. Jak velikou roli hrají takové chyby písárské v písemné tradici zejména staršího středověku, poznali jsme výše při dnu zavraždění sv. Ludmily, při dnu přenesení sv. Václava — ano lze říci, že není takřka data, jež by v některém přepise legendy nebylo takovou chybou porušeno. I práce *Kristiánova* v jednom rukopise, i jeden výtah její, kladou smrt svého hrdiny k r. 928; v právě zmíněných textech hlaholskochorvatských breviářů, mluvicích o sv. Václavu, je den úmrtí jeho položen jednou k 27. září. Srv. další poznámky o roli takové chyby v zápise o datu smrti Václavovy v 13.—14. stol. v mé německé knize str. 60, v 10.—11. stol. str. 33, pozn. (kodexy psané kol r. 1000 mají den smrti Václavovy k 29. září, ibidem o stejných chybách v datování translace), o stáří Bořivojově (36 a 37 let), dále str 222, pozn.

⁷⁴ Srv. níže pozn. 75.

ve Vltavě a ovšem také na kněží a kleriky kostelů Václavových: byli oloupeni a vyhnáni ze země; ženy jejich, jak čteme v staroslovanské legendě, byly provdány za jiné muže.⁷⁶ Je to důkaz, že nešlo jen o změnu na trůně, ale o změnu systému. Že by převrat souvisel s těžkou porážkou Slovanů daleko na dolním Labi (4. září 929), je kombinací pravdě zhoła nepodobnou.⁷⁸

*

⁷⁸ Srv. výše pozn. 69.

⁷⁴ Zcela shodně ve všech *slovanských textech* se tvrdí, že to byl Tira, jenž vyzýval k zabítí Drahomíry, právě k Boleslavovi: abys najednou přemohl (var. oplakal) bratra i matku; Boleslav odmítá větou nejasnou: Nikam se nepoděje, než jinými dosáhneme jí. Teprv po třech větách dalších, jež líčí, jak kněz Krastěj a Drahomír (která uslyševši o smrti Václavové padla plačíc na srdce jeho a sbírala údy těla jeho) omývali a oblékli tělo Václavovo, aby je položili v kostele, praví se dále, že Drahomír bojíc se smrti prchla do Chorvat (do knížectví Slavnikovského?), Boleslav pak, chtěje ji zabítí (tato tři slova jen v textu minejním), poslal za ní zlé rádce; oni pak šedše nenalezli jí. I tu je zřejmé, jak hlaholský text krátil, v tom předem věty, jež nedávaly jasného smyslu, jako byla motivace útěku Drahomířina a jež jsou v něm vynechány (Drahomír bála se podle ruských textů smrti, »nebo strašné je, aby jí od cizích rukou utrpěla«; čekali bychom asi: od synových rukou). Důležité je, že slovanský údaj o účasti Drahomíry v pohřbu Václavové, tolik přičítací se vši ostatní tradici legendární, má ještě jediný *Kristián*: praví, že matka spolu s některými věrnými položili tělo Václavovo do hrobu a zemí zasypali, ne tak ovšem, jak se slušelo mučedníku, nýbrž komukoli z čestných či blažených smrtelníků. *Cresc. fide* praví, krátce, že vrahové sami — to je asi smysl — vložili tělo Václavovo rychle do hrobu; *Gumpold* rozumí předloze a upravuje ji po svém tak, že někteří věřící, kteří tu byli přítomni, poctivě tělo do rakve vložili a po vykonaném od kněží pohřebním obřadu pochovali vně kostela, jenž stál u místa zápasu. To překládá slovně *leg. Nikolského*. *Vavřinec* dří pouze, že tělo Václavovo v tmě chrámu, v němž vytrpěl, leželo nepohřbeno (pak následuje zpráva o zázraku o [Přibyslavou] nalezeném kloubu ruky Václavovy, jenž připojen k tělu, přirostl hned k němu), až za času pana Vojtěcha, vzneseného vyznavače a biskupa, bylo převezeno do Prahy.

⁷⁵ Nejvíce podrobností o tom v *legendě staroslovanské*, jež mezi zabitými muži Václavovými jmenuje výslovně nějakého Mstinu (ctného muže, dodává text hlaholský) a jež na dvou místech zdůrazňuje, že zabíjeny byly i děti jejich. Tuto novinu najdeme potom zas jen u *Kristiána* (topili děti jejich ve Vltavě) a v *legendě Nikolského*; *Crescente fide*, z níž ostatek oba jmenované prameny čerpají, dří, že vrahové spěchali rychle do Prahy, kde zavraždili všechny přívržence Václavovy a pronásledovali kněžstvo jeho. Následuje ovšem, že vrahové byli potom trestáni od zlých duchů, jedni umřeli štekajíce jako psi, jiní chřadli a zůstali hluiš do smrti. *Gumpold* tentokrát bez zveličení (nebylo ho asi třeba) prostě opakuje; *Kristián* také, ale s pozoruhodnou opravou: Zbývají-li však kteří, vydělávají si živobytí vlastníma rukama. *Kristián* také v samostatné kapitole, vě-

Zázraky nad tělem mučedníka nemohly se nedostaviti — prvý, známý již legendě staroslovanské, záleží v tom, že krev zabitého po tři dny nechtěla v zemi vjíti⁷⁷ — a musilo dojíti také k zbožnému přenesení svatého těla na místo pohřbu důstojnější, do chrámu sv. Víta, zatím vysvěceného. Stalo se to podle tvrzení latinských pramenů až po třech letech, dne 4. března (932)⁷⁸ a to na rozkaz Boleslava, Boleslava již kajícího se ze zločinu svého a s pláčem Boha o milost odpuštění prosícího. Tak po-

nované oddanému služebníku Václavovu Podivenovi a mučnické smrti jeho, vpravuje o potrestání hlavního vinníka vraždy Václavovy samostatně a obšírně. O Podivenovi ví před *Kristiánem* jediný *Gumpold*. *Gumpold* však nezná jeho jména; zmínka jeho je zcela stručná a patrně zmatená (mluví o služebném hochu u Václavově, jenž po smrti svého pána tolik naříkal a sv. Václava tolik chválil, že ho Boleslav dal oběsiti. Na šibenici mu během dvou let sešedivěly vlasy jakoby šlo o živé tělo), ale pozoruhodná proto, že tu jde o jediné věcné plus *Gumpoldovo*, jež nelze dobře vysvětliti pouhým románovým rozvedením jeho předlohy (*Crescente fide*). *Kristián* věnuje Podivenovi celou kapitolu, ohlašující zjev nového mučedníka; její historické jádro budí důvěru; její záračná výzdoba je ukázkou, jak nerozpačité legenda roste: po smrti sv. Václava prchl jeden z jeho »mužů« (milites), jenž býval hospodářem na dvoře sv. Václava (a jenž všechnu čeleď učil zpívati žalmy) do ciziny. Vrátil se po čase zabil (v lázni) předního z původců zavraždění sv. Václava a prchl do lesů. Byl však chycen a pověšen. Mrtvola jeho, jež tři roky visela na šibenici, nebyla dotčena zvěří ani nehnla; nehty, vlasy a vousy rostly mu jako živému. Boleslav dal proto mrtvolu pochovati, ale na hrobě dály se divy a lidé počali místo uctívati. Po létech bylo tělo se ctí pochováno v Praze na hřbitově u sv. Víta a to tak, že je jen zdí odděleno od hrobu sv. Václava. *Kosmas* zmiňuje se k r. 1124 o nalezení hrobu Podivenova, odkazuje přímo na život sv. Václava, v němž se o jeho činech vypráví dostatečně, tedy zřejmě na *Kristiána*; potvrzuje také, že až do časů Šebířových byl hrob Podivenův jen zdí oddělen od hrobu sv. Václava (srv. mou německou knihu str. 135—6). Je to jeden ze zvlášť významných důkazů, že *Kosmas* znal a užil *Kristiána*.

⁷⁸ To se týká výkladu *F. Bartošova*; srv. ČCH, 1929, 647.

⁷⁷ *Cresc. fide* ví o tom rovněž, ale již v zveličené podobě: (vrahové) krev, jíž byla země a stěny postříkány, smyli vodou, ale druhého dne ráno krev se okázala na témže místě. Smyli ji znovu, ale zázrak se opakoval i dne třetího. *Gumpold* to opakuje (ví již jen o krvi na stěně kostelní), ale ovšem zveličuje nehorázným dodatkem: až podnes skví se ta stěna zbarvením krve na znamení úcty. *Kristián* drží se věrně *Crescente fide*, *Nikolského legenda* pak *Gumpolda*. *Legenda staroslovanská* dodává k zmínce, že krev po tři dny nevěla do země: »a třetího dne (»večer«, praví *prolog*) se ztratila a chrám vzešel nad ním, ani všichni lidé to viděli a se divili.« Přes rozličné pokusy dosavadní literatury nejasnou větu vyložití, třeba spokojiti se vyznáním, že věta zůstává nerosrozumitelnou (tak i *Gruzín*, I. c.; srv. k tomu vývodů *Serebrjanského* v *Sborníku* I. c. 51—3; jiný výklad *B. Havránka* v *ČMM*. 1931, 196). Nejdůležitější je, že legenda bezprostředně na to pokračuje: a ještě doufáme v Boha, že se na přímluvu (pravo-

jímá pokání Boleslavovo legenda staroslovanská; nejstarší legenda latinská, *Crescente fide*, nemá o Boleslavovi slova a přenesení vysvětluje z iniciativy »některých«, kteří, snem upozorněni, o půl noci vyzvednou tělo svatého a zázrakem překročivše rozvodněný potok, uloží je ještě v noci do chrámu, ježž byl sv. Václav vystavěl (spisovatel legendy, patrně cizinec, nevěděl, že jde o vzdálenost mezi Boleslaví a Prahou); při tom naleznou, že všechny rány na těle světcově byly zahojeny, »jen

věrného a dobrého) blahoslaveného Václava větší zázrak ukáže. O významu té věty pro stáří *legendy slovanské* srv. výše pozn. 38. Z bohaté serie zázraků pozdějších, jak je zaznamenaly nebo si vymyslíly pozdější legendy, nezná *slov. legenda* žádného, ani žádného zázraku při přenesení, o němž se zmiňuje ku podivu suše a krátce, na rozdíl od latinské tradice, již jsou translace se zázraky svými důležitým kusem oslavy i pravosti světcovy. To vše sic nemusí znamenati, že by legenda byla sepsána již v letech třicátých, brzo po přenesení, ale opravňuje přece k závěru, že nemůže býti mladší let sedmdesátých 10. stol., kdy vznikla *Crescente*, event. že vznikla zcela nezávisle od *Crescente*.

¹⁸ Translace náleží k nezbytným součástkám každé iádne legendy staršího středověku (srv. o tom častěji citovanou knihu *Zoepfovu*). V případě našem nemůže ovšem jíti (jako u sv. Ludmily) o vypravování utvořené uměle machou legendární; i zprávám o datu dne přenesení lze nepochybně důvěrovati, ač není jistoty o roce. *Slovanský prolog* dí jen: po několika letech, podobně *kázání o přenesení*, podle *Voigta* sv. Vojtěchem složené; ostatní slovanské texty nemají zmínky o roku, kdy se to stalo, vůbec; mají jen datum dne: v obou ruských 3. března, v hlaholských a v ruském *prologu o přenesení* 4. března — máme obecně za to, že číslo 3. (března) v některých ruských textech je chybou, jež vznikla při převodu z předlohy hlaholské; písmě q znamená totiž v hlaholici číslo 4, v cyrilici 3. Zajímavé je však, že podobně kolísání, tentokrát mezi 4. a 5. březnem, najdeme v nejstarších rukopisech *Cresc. fide*, z doby kol r. 1000 pocházejících (srv. mou německou knihu, str. 33, pozn.); vykládám to, jak výše vyloženo, chybou písařskou místo správného 4. března. *Cresc. fide* je však prvá, jež má určitou zprávu, že k translaci došlo, když bylo tělo Václavovo tři leta leželo v témž (boleslavském) chrámě. To i datum svátku přenesení k 4. březnu opakují pak *Gumpold* i *Kristián* (tento mluví výslovně o tělu pohřbeném v kostele Kosmy a Damiána po tři roky) i *legenda Nikolského*, jež připojuje prvá i datum roku, vypočítané legendistou samým (čtvrtá indikce, t. j. rok 931; srv. však výše pozn. 71). *Vavřinec* data přenesení nezná; bylo však již řečeno, že je klade až do doby biskupa Vojtěcha, svého vrstevníka. Teprv *Kosmas*, vsunuje historii minulých let do pevného chronologického rámce, vypočetl z údajů legend, t. j. z *Kristiána*, rok 932 (4. března); důležitý rukopis dražďanský, interpolovaný v Sázavě, má tu však rok 931. Vzhledem k tomu, že údaj o tříletém trvání hrobu Václavova v Boleslavi je pověřen jen legendou *Crescente fide*, možno, tuším, pochybovati o spolehlivosti jeho; ale ze souhlasu většiny zpráv, že přenesení bylo 4. března, se skutečností, že slaví se k tomu dni od nepaměti, možno snad vyvoditi správnost jejich.

jedna rána byla krvavá, ta totiž, kterou s počátku jeho bratr mu zasadil«. Kristián, jako častěji, kombinuje data obojí tradice: Boleslav, jat bázní a podivem nad zázraky, jež dály se v Boleslavi nad tělem bratrovým a nemoha odolati, ač pozdě, velkým skutkům božím, poručil tělo přenést k sv. Vítu, ale s podmínkou, že se to pod trestem smrti musí státi v noci.⁷⁹ Historie té noční spěšné pouti do Prahy a zázračné neporušenosti těla Václavova je u něho již vyzdobena hojnějšími divy a zá-

⁷⁹ *Gumpold*, následuje *Crescente*, všechno zas zveličuje: Věrní vyzvednou tělo Václavovo ve strachu, neboť obávají se ukrutnosti knížete; u rozvodněného potoku najdou zřícený most. Že by se to stalo na cestě do Prahy, *Gumpold* nepraví ani neví; věcně povrchnímu vzdělání jeho ovšem nevdá, že setkává se nyní s potokem, jež dělil od sebe místo vraždy Václavovy a hrad pražský (výše, jak víme, měl *Gumpold* za to, že Václav byl zabit někde v Praze; v důsledku toho omylu vynechal i zprávu *Crescente*, že po zavraždění Václava odebrali se vrahové rychle do Prahy, aby tam vraždili věrné jeho, upraviv si tvrzení předlohy tak, že když potom, t. j. po vraždě Václavově ujal se panství Boleslav, odsoudil kněží a věrné Václavovy najednou k smrti). *Legenda Nikolského* kombinuje zajímavě tradici *Cresc. fide*—*Gumpold* s vědomostmi *slov. legendy* a *Kristiána*: Vědicím bylo uloženo ve spánku přenést tělo k sv. Vítu. Ti procitli, ale bojíce se ukrutnosti knížete, mlčeli. Ale vidění ve snu se znovu a znovu opakovalo, děsíc je hrozné. Proto pověděli o všem knížeti. Ten jako by se probral z těžkého sna a poděšen jsa nikoli strachem božím, nýbrž ze studu před lidmi, kázal kněžím, aby šli v noci a přenesli tělo světovo tajně (legendista napsal již dříve, že Boleslav po vraždě zmítán z trestu běsy, vyčítal svým mužům, že ho k zločinu svedli). S tím srovnati jest *Kristiána*: sen (jen jediný) byl oznámen bratrovrachu; ten jsa oděn pláštěm křesťanského vojevůdce a neodvažuje se velikým skutkům božím odpírati, počal se, ač pozdě, diviti. Poslal tedy, poroučeje svaté tělo přenést v noci, s tou podmínkou, že všichni budou trestáni mečem, nebude-li tělo u sv. Víta před svítáním. *Kristián* tedy na rozdíl od *Cresc. fide* a *Gumpolda* tvrdí prvý, že přenesení stalo se na rozkaz bratrovraha; v tom zase je v pozoruhodné shodě s *leg. staroslovanskou*; ostatek, o podměnce Boleslavově, že se to musí státi do východu slunce, je ovšem legendární kombinací, jež vychází vstříc lici obou latinských předloh. *Kristiánem* patrně je spoluurčeno i *Kosmovo* vypravování o translaci. Potok, jehož jména *Gumpold* ovšem neznal, zve *legenda Nikolského* (podobně jako *Kristián*) *Rokytnicí*, ale nemá nic na rozdíl od *Kristiána* o zbořeném mostu přes Vltavu. *Vavřinec*, odpoutaný od tradice *Crescente fide*, představuje si přenesení sv. Václava takto: vede je sám biskup. V ojetých s četným zástupem kněžstva a lidu, nesoucích voskové svíce a žalmy zpívajících. Zázrak záleží v tom, že koňské čtyřspřeží, jež vezlo vůz s tělem, nemohlo náhle (stoupajíc k hradu pražskému) s místa přes všechnu pomoc vnější. V tom přichází Boleslav a jako by litoval skutku svého, klesá nad mrtvolou bratrovou, prose za odpuštění. Potom zapřahají dvanáctéré spřežení volů do povozu; znovu bez výsledku. Biskup dává tedy svolati všechno kněžstvo i lid a všichni spojí se v modlitby k Bohu, o pomoc prosíce. Pak teprv zázrakem se vůz rychle pohne a tělo »svatého krále a mučed-

zraky;⁸⁰ nikde nechybí ovšem ten pěkný motiv o nezhojené ráně, kterou byl bratr zasadil; v jedné pozdní legendě čteme již, že z rány kapala ještě teplá krev. V legendách pozdějších, rozumí se, zázraků dále přibývá, ale i Boleslavovi se upírá kající úmysl: nařídil prý přenést tělo bratrovo proto, aby eventuelní zázraky budoucí přičteny byly sv. Vítu a ne sv. Václavu. Ten výklad vnesl do tradice teprv kronikář Kosmas, Boleslava, jak povědomo, jako ohavu líčící. Při tom legendárním vy-

nika« je pohřbeno v chrámě sv. Víta, vedle oltáře téhož mučedníka. *Vavřinec* se dovolaává toho, že co tu vypravuje, bylo mu sděleno od jednoho hodnověrného obyvatele dotčeného slovanského království (srv. *Zoeffa*, I. c., o zcela podobných zázracích při translaci a o podobném dovolaávání se očitých svědků).

⁸⁰ *Kristián* totiž doplňuje, lze říci, líčení *Crescente fide* a *Gumpolda* o zázračném překročení rozvodněného potoka výkladem, jak i podlomený most na řece Vltava v ě bylo přejítí jen s pomocí zázračnou. *Cresc. fide*, jak víme, nemá jasného názoru o tom, kde byl Václav zabit a odkud tedy byl převážen; *Gumpold* proto si představoval, že to bylo přímo někde v Praze. *Kristián* však, čta v *Cresc. fide* o rozvodněném potoku, porozuměl snadno, že jde o potok na cestě z Boleslavi, tedy, jak kombinoval, Rokytku u Prahy. Ale musil si uvědomiti, že na té cestě bylo překročiti i Vltavu (zapomenul, že vlastně i Labe!); byla-li Rokytnice rozvodněna, byla rozvodněna jistě i Vltava; tak prostou obměnou prvního zázraku připojil pár vět, jak díky modlitbám podařilo se přejíti prolomený most přes Vltavu a zvednouti tělo mučenníkovo, které nabylo najednou veliké tíhy (srv. týž motiv, při translacích běžný, v zázraku *Vavřincově*). O mostu přes Vltavu (že tu byl totiž most aspoň v 2. pol. 10. stol.) srv. mé výklady proti pochybnostem *Novotného* v ČČH, 1931, str. 225. V druhém zázraku, jež *Kristián* dodává, vypravuje se o nějakém knězi, jenž byl sv. Václavovi za života jeho nejvěrnějším přítelem a jenž po přinesení těla mučenníkova k sv. Vítu s leknutím pozoroval, že tělo je blízko rozkladu, neboť hýbají se již nehty rukou jeho. Ale při druhém doteku shledal, že nehty sedí pevně v těle. Tu jde vskutku o nesmělé embryo zázraku. Hned na to zmiňuje se *Kristián* o useceneném uchu Václavově, jež sestra sv. Václava, *Přibyslava*, již v Boleslavi připojila, otevřevši s věrnými hrob jeho, k tělu jeho. Nyní po translaci shledáno, že ucho srostlo s hlavou úplně, nejevíc vůbec stopy rány. — Tělo Václavovo bylo přeneseno podle všeho již do dobudovaného a řádně vysvěceného kostela sv. Víta. O vysvěcení tom máme zprávu *Kosmovu*, že se stalo 22. září, bez udání roku, ale podle chronologického pořadí jeho zpráv třeba míti za to, že akt klade *Kosmas* do let 929—931. *Kosmas* dí, že kostel byl vysvěcen od biskupa Michala řezenského, jež prý sv. Václav ctil a miloval jako duchovního otce svého. Zde je jistě omyl v jméně; biskupem řezenským byl, jak víme, v době Václavově *Tuto*, jenž zemřel v říjnu 930; Michael byl biskupem teprv od r. 941. *Ann. Pragenses*, pramen sic pozdní a sporné autority, tvrdí, že kostel sv. Víta byl vysvěcen 22. září 929 od biskupa Tutona a od Boleslava bratrovraha. Dne 22. září 929 byl sv. Václav ještě živ, jinými slovy: časový údaj *Annálů* je patrně nesprávný. Pozoruhodno je však, že dne 22. září slavil se svátek sv. Emmerama a že

pravování o noční translaci svatého těla na hrad pražský, nemožno nevzpomenouti podobné noční jízdy svatováclavského klenotu z daleka do Prahy, k níž došlo mnohem, mnohem později, až po více než devíti stoletích. Tenkrát, bylo to v srpnu r. 1867, svolila vláda vídeňská k tomu, aby korunovační klenoty české, před válkou s Pruskem do Vídně zavezené, byly vráceny zpět do chrámu sv. Víta. Ale vlak s klenoty měl projeti Moravou a Čechami v noci, aby se tak zmařilo demon-

legenda staroslovanská má o tom dnu, t. j. o svátku sv. Emmerama (r. 929) nejenom zmínku, že »k němu (jsa) „oběšán“, „obětan“, sv. Václav veselil se v Bohu« (nebo podle textu minejního: „jemuž byl slib svůj učinil“). Nelze ovšem dobře uvěřiti, že by legenda zamlčela, že snad právě 22. září 929 dal Václav vysvětití kostel sv. Víta, kdyby k tomu bylo vskutku tenkrát došlo; také ze souvislosti vypravování ostatních legend, kde se tvrdí výslovně, že kostel nebyl za Václava dostavěn, třeba odmítnouti takovou kombinaci. Je-li chronologicky kus pravdy v datu Annálů pražských, lze, tuším, hádati, že kostel byl vysvěcen 22. září r. 930. Legendy václavské se o vysvěcení kostela sv. Víta nezmiňují slovem; *Kristián*, jenž doplňuje zprávu o snu »věrných«, žádajícím, aby přenesli tělo světovo z Boleslavi do chrámu sv. Víta, větou, že prý Václav sám jednou, v době stavby kostela, citoval slova žalmu: Toto jest odpočinek můj na věky věkův (to upomíná na slova *legandy staroslovanské*: i položili jej v kostele sv. Víta po pravé straně oltáře dvanácti apoštolů, kdež byl sám řekl: vystavím chrám tento — tato poslední věta jen v textu rumjancevském; v *prologu* čteme: kdež byl sám řekl, postaviv ten kostel), nezmiňuje se přece o důvodu, jenž takovou roli hrál při pohřbu sv. Ludmily, že by totiž Václav žádal, aby byl přenesen k sv. Vítu především z toho důvodu, že kostel je již vysvěcen. Z ostatních zázraků (chceme-li přestati na těch, jež zná nejstarší tradice, *Kristiánem* uzavřená), zmínili jsem se již (srv. pozn. 16) o dvou, při nichž hraje roli sestra sv. Václava P ř i b y s l a v a. Oba jsou *Kristiánovi* vlastní, t. j. neznámy jeho předlohám; druhý z nich, o zločinu kněze Štěpána od sv. Víta a syna jeho, náleží k svědectvím, že *Kristián* psal ještě v 10. stol. (o zázraku prvním, neznaje však jména Příbyslavy, ví i *Vavřinec*). O jiném také jen *Kristiánovi* známém zázraku, jenž oslavil Václava ještě za života jeho, t. j. o vítězství nad knížetem Kouřimským, srv. pozn. 36 výše. Ostatní zázračné příhody jsou *Kristiánem* vzdělány věrně podle *Cresc. fide a Gumpolda* — v pěti případech týkají se zázračného osvobození vězňů, úpících v žaláři nebo v zajetí pohan-ském a vyzývajících o pomoc sv. Václava, v jednom případě uzdravení slepé a chromé ženy, v jiném chromého cizince ze země Francké v kostele sv. Víta. Tak prostičká invencí je zázraková výzbroj obou latinských legend nejstarších; na jejím základě uzavřel již *Kristián*, že sv. Václav pomáhá zejména lidem spoutaným nebo vězněným. Zdá se však, že měl sám přece za místné, aby zlomil hrot skepsi v tom směru pravděpodobně. Dodal zajisté ze svého k materiálu předloh zázrak nový: nevěřící počali tvrditi, že je to podplacený žalářík a nikoli sv. Václav, jenž osvobozuje vězně. Žalářík ovšem prokázal božím soudem (musil v ruce nésti rozžhavené železo) svou nevinu a zásluhu sv. Václava.

strativní vítání na stanicích. Vskutku byla to právě tato noční jízda, jež dala translaci relief velkolepý. Přes noční hodiny vítaly vlak na stanicích deputace a davy lidu a noční ohně na návrších provázely jeho jízdu v ohromné linii až do Prahy. Zavzněla-li někde na uvítanou koruny svatováclavské i stará píseň svatováclavská, byla to slavnost přenesení, jejíž ideová náplň, vítající v koruně svatováclavské slib a znak nepromlčené svéstátnosti a suverenity národní, tlumočila celému světu, k jak velkolepé symbolice vyrostla během věků v zemi české úcta sv. Václava. Žádného zázraku, velikostí tomu podobného, neznaly ani nedovedly vymyslet prostomyslné staré legendy.

III.

(Zásluby sv. Václava, domnělé a skutečné. Závislost Čechů na říši, poměr Bavor a Sas. Zprávy kronikáře Widukinda a jiných pramenů. Proti podceňování moci české v 10. stol. Skutečná zásluha knížete Václava.)

Ten velký zázrak, o němž jsme se zmínili a na němž spolupracovala celá staletí dějin našich, je ovšem dílem Václava mrtvého, mučedníka Kristova, svatého Václava. Máme-li vrátiti se k Václavu živému, Václavu knížeti a věnovat pozornost otázce, jakou životní zásluhu jest mu přiznati po vítce, musíme polemicky čeliti především výkladu, v němž si oblíbila zejména v poslední době část historiků našich, úctě k sv. Václavu jinak příznivá. Podle toho výkladu osvědčil kníže Václav své neobvyčejné nadání politické tím, že se poddal říši německé, že dal přednost, pro zabezpečení klidného vývoje své země, pokoření před bojem, že slíbil poplatek a snad i plnou právní závislost, stává se tak zakladatelem dobré tradice zahraniční politiky českého státu. Jednou bylo toto stanovisko formulováno dokonce slovy, že již tím si Václav zasloužil, aby se stal národním svatým.⁸¹

Tomuto a tomu podobným výkladům nemohu přisvědčiti. Nikoli

⁸¹ Tak V. Novotný, Dějiny I, 470. Srv. i str. 488: Čechy se staly opět lénem říše (po pokoření Boleslava I. r. 950); »bylo to jistě nejšťastnější rozřešení české otázky. Tím dosaženo základní existenční podmínky našeho národa, rychlým splynutím s říší zabezpečena jeho národní samobytnost... Lze snad říci, kdyby Čechy nebyly se

proto, jakobych měl zásadně za nemožné, že dáti přednost kapitulaci před bojem může býti někdy vskutku projevem státnické rozvahy a tedy ziskem a zásluhou, ale především proto, že v našem případě scházejí všechny předpoklady pro závěr takový. I když dám za pravdu Widukindovi (jenž psal svou historii saskou před r. 970), že totiž král Jindřich přitřhl s celou svou mocí, či lépe vojenskou družinou ke Praze a knížete jejího, známého svým křesťanským životem (jména jeho Widukind nezná, ví jen, že byl bratrem Boleslavovým), přijal v poddanství, není žádného důvodu pojímati situaci tak, jakoby kníže Václav z obavy před vojenskou mocí královou rozhodl se uznati svrchovanost německou, jinými slovy svobodnou dosud zemi svou zavázati službou nebo poplatkem říši. Neboť závislost knížetství českých na říši byla právní, faktickou skutečností, vytvořenou dávno před sv. Václavem. To svědčí faktum z r. 895, kdy všechna knížata »Čechů«, zastoupená na říšském shromáždění v Řezně, ve vsí formě znovu uznala svrchovanost říše, tenkrát representované bavorským Arnulfem (»znovu uznala«, dávající na jevo, že jejich politické spojení s Moravou Svatoplukovou v letech předchozích bylo jaksi porušením právního řádu, výjimkou), to svědčí křesť 14 českých knížat s lidmi jejich v Řezně r. 845, to svědčí zprávy ze starší doby karolinské z r. 817 a 822, podle nichž Čechové (a Moravané) byli považováni za národ, jenž sedí ve svazku a v mezích říše a to svědčí konečně nejen jméno budovatele nové římské říše franckého národa a šířitele hranic jejich daleko na východ do zemí slovanských a avarských, Velikého Karla (jež se Čechům a záp. Slovanům stalo jménem »krále« vřbec), ale snad i stará tradice česká, zachovaná u Kosmy, že prý to byl syn Karla Vel., jenž Čechy prvý podrobil ročnímu věčnému poplatku. Závislost nebo přináležitost Čechů k říši, jež v době Václavově přes občasná přerušení měla již stouletou historii, neznamenalala či lépe neměla znamenati podrobení nějaké říši německé: byla uznáním svrchovanosti císařské, imperia nadnárodního, jež se považovalo za dě-

včas staly částí německé říše, že by později obyvatelstvo jejich bylo se stalo částí německého národa...« Srv. i odmítnutí této these (v níž jádro přijatelné myšlenky je do nemožna porušeno nevhodnou formulací) *Kroftou* v jeho přednášce o sv. Václavu, str. 12.

dice moci císařů římských a mělo vztahovati se na celý svět, na celý *orbis terrarum*. Křesťanství pojalo tuto říši jako dílo a nástroj vůle boží a neslo myšlenku její Bohem chtěné a posvěcené suverenity do všech krajin, kam proniklo: Čechové, jak historie 9. stol. ukazuje, nemohli ani nechtěli popíratí její nároky, tím méně mohla by myšlenka taková zaujmouti sv. Václava, jenž v náboženské horlivosti své zemi svou do kořán otvíral vlivům křesťanské Evropy, toho sv. Václava, jehož předchůdci byli již poměr k říši pevně stanovili, a jenž panoval v době, kdy okupace Uher Maďary vyloučila politiku, hledající opory v druhém císařském dědictví Říma, v Byzanci. Král Jindřich saský sic, jako předchůdce jeho král Konrád, nebyli korunováni korunou císařskou, ale jako nástupci římských imperátorů považovali se za dědice nároků jejich. Václav tedy plnil jen povinnost právního stavu již trvajících a předchůdci jeho uznávaného, uznal-li svrchovanost krále Jindřicha nad sebou.

Ale proč tedy, tážete se, byl Václav vojenským tažením krále Jindřicha k poplatku nebo lépe slibu věrnosti donucen? Odpovídaje, upozorním předem, že zpráva Widukindova o nějakém donucení, o nějakém boji a násilí nedí vlastně ničeho, ač bezprostředně před tím zmiňuje se o krvavém vítězství Jindřichově nad kmeny slovanskými na sever od Čech. Widukind dí, že Jindřich přitrhnuv se vším vojskem svým k Praze, přijal v poddanství křesťanského knížete a učinil Čechy poplatnými. A tuto versi, nenajdeme-li důvodů, jež tvrzení Widukindovo vůbec činí pochybným, lze ze situace vysvětliti dosti vhodně. Od let čtyřicátých 9. stol., tedy po víc než osmdesát let — nepočítáme-li dobu svrchovanosti Svatoplukovy, kdy čeští Slované, jak dí jeden pramen, byli násilím vytrženi z moci Bavorů — byli vykonavateli a představiteli římskoněmecké moci říšské vůči českým kmenům Bavoři, k bavorské diecési řezenské byli také Čechové připoutáni církevně. Ale v době Václavově stal se nositelem královské moci říšské jiný kmen německý, Sasové — to znamenalo nebo mělo znamenati, že sídlo královské měli

⁸² Srv. výše pozn. 35.

⁸³ Jde o legendu *Oriente iam sole* z polovice 13. stol. (srv. mé vydání v *Die Wenzelslegenden etc.*, str. 413), v níž najdeme obsírnější výklad o tom, jak se opozdil sv. Václav, byv volán k poradě říšských knížat ke dvoru císařovu, jak usneseno jej proto potrestati

Čechové napříště spatřovati nikoliv již v Řezně, kde všude ještě bylo viděti stopy světovládné moci římské, ale někde v Merseburku nebo Quedlinburku, dřevěných hradech jako byla Praha, kde jako v Praze teprv tou dobou stavěn prvý kostel nebo prvá zeď hradní z kamene. Ale v Řezně v době Václavově vládl vévoda Arnulf, mocí kmenovou Jindřichovi se jistě vyrovnávající a nepochybně i přesvědčený, že koruny královské mělo se dostatí jemu, nikoliv Jindřichovi. Jindřich si musil uznání své svrchovanosti nad Bavorskem a zeměmi k němu slušícími (byly to Korutany v starém velkém rozsahu a východní Franky na západ od českých hranic) vynutiti vojenským tažením k Řeznu r. 921. Ostatek vše, co víme o historii Arnulfově (Arnulf zemřel r. 937), prozrazuje, že i potom vládl v zemi své jako pán samostatný; závislost na Sasku, tedy na říši, byla jen nominelní. Ze všeho plyne s dostatek jasně, že boj o svrchovanost nad Čechy v době Václavově (byl-li vskutku boj takový) byl bojem mezi nároky Sas a nároky Bavor, boj Sasa s Bavořem, boj o Čechy, ne s Čechy. Václav rozhodl se jistě a to podle práva, pro Sasy: náš svědek domácí, mnich Kristián, strýc sv. Vojtěcha, tvrdí, že sv. Václav byl s králem Jindřichem spojen vytrvalým přátelstvím⁸² a také záznam pozdní legendy, že Václav obdržel od Jindřicha část národního pokladu saského, ostatků sv. Víta,⁸³ a že proto saskému světcu zasvětil svůj nový chrám na hradě pražském, zasluhuje plné víry.

Údaj Kristiánův, jenž není v žádném směru jakkoli podezřelý, předpokládá, že přátelský poměr mezi Sasy a Čechy trval delší dobu; nejsrozumitelnější je, chápeme-li jej tak, že vyplnil leta vlády Václavovy vůbec; také plán, postavití nový kamenný kostel na hradě pražském, nemůžeme posunouti až na samý konec vlády Václavovy. Z toho plyne určitě, že české uznání saské svrchovanosti a založení přátelství mezi sv. Václavem a Jindřichem nemůže náležeti do r. 929, několik měsíců před zavražděním sv. Václava, jak by se zdálo ze zprávy Widukindovy (Widukind přímých dat časových v té příčině nemá, ale souvislosti ča-

a jak nakonec příchozího Václava poctil císař sám okázale, protože Václav vstoupil do shromáždění s andělským průvodem a křížem na čele zářícím. Pozdější legendy mluví již určité o rameni sv. Víta, darovaném Václavovi. *Oriente iam sole* ještě poznamenává, že Václav tenkrát dosáhl od císaře »patrie liberationem«, jež byla dříve zemí poplatnou.

sové, do nichž tažení ke Praze klade, dovolují mysliti nejspíše na rok 929),⁸⁴ nýbrž že (shoduje-li se vůbec se skutečností) by bylo vysvětlitelné jen v době po samém nastoupení Václavově, nebo snad již ve spojení s tažením Jindřichovým proti Řeznu z r. 921. Jak uslyšíme, je dobře možná, že Widukind zařazuje někam k roku 929, co se stalo o řadu let dříve. Došlo-li tenkrát před Řeznem k nějaké úmluvě o právo svrchovanosti nad Čechy mezi Sasy a Bavyry, nevíme; z fakta, že r. 922 zakročuje Arnulf sám v Čechách⁸⁵ a že později, jak uslyšíme, zakročuje spolu s Jindřichem znovu, by se zdálo, že Václavovo uznání saské svrchovanosti nevyloučilo zcela vliv Arnulfův na vývoj věcí českých. Arnulf, jak lze kombinovati, mohl si jako světský pán biskupa řezenského vyhraditi aspoň ochranu církevních zájmů v české zemi, mohl zakročiti ovšem i na žádost Jindřichovu.

Zmínili jsme se o společném zakročení krále Sasa i vévody Bavora v Čechách — tu zajímavou novinu dovidáme se nikoliv z Widukinda, nýbrž z análů bavorských, pochozích sic až z 12. stol., ale obsahujících i staré zprávy původní z 10. stol.⁸⁶ Ve dvou z nich čteme: král Jindřich a vévoda Arnulf přemohli Čechy (v jednom je událost vročena do roku 929), ve dvou je pouze zmínka, že král Jindřich táhl do Čech (po první k r. 930, po druhé k r. 931 zařazená); u trevirského pokračovatele kroniky Reginonovy z 2. pol. 10. stol. čteme k r. 928: král Jindřich vytrhl vojensky proti Čechům a s pomocí Boží je mocně přemohl.⁸⁷ Zde tedy všude je řeč o porážce Čechů, o boji s nimi, ale nikde není zmínky o tom, který kníže stál tehdy v čele Čechů a vročení kolísá mezi lety 928 až 931. Mám-li za to, že tyto zprávy nemohou z důvodů výše vyložených (i z toho důvodu, že částečně vztahují se na dobu po smrti Václavově) týkati se boje se sv. Václavem, nezbývá než vztahovati je na po-

⁸⁴ Srv. k tomu *G. Waitz*, *Jahrbücher des deutschen Reiches unter K. Heinrich I*, 3. vyd. (1885), 125 sq., *Novotný*, *Děj.*, I, 468 a j.

⁸⁵ Srv. výše pozn. 33.

⁸⁶ Srv. k tomu *Waitze*, I. c., 125, *Novotného*, I. c.

⁸⁷ Tím teprv se vysvětluje ve vypravování *Widukindově* (*Kebr*, str. 43: *Post Pragam adiit, Boemiorum urbem, regemque eius in deditionem accepit, de quo quedam mirabilia predicantur, quae quia non probamus, silentio tēgi iudicamus*) věta následující: *Frater tamen erat (Václav) Bolizlavi, qui quamdiu vixit, imperatori fidelis*

koření *Boleslava* po zločinu boleslavském. *Musíme* zajisté předpokládati, že státní převrat v Čechách, zavraždění sv. Václava, věrného to mana a přítele krále Jindřicha, mělo v zápětí vojenské zakročení Jindřichovo a patrně i Arnulfovo k obnovení porušeného právního stavu (podobně jako dříve r. 922); bojovníci a dvořané Václavovi, prchající do ciziny před násilím bratrovraha, přinesli jistě zvěst o tom, co se stalo v Boleslavi, rychle na dvůr saský i bavorský, zároveň s prosbou o pomoc; můžeme proto míti za jisté, že snad ještě v říjnu či listopadu r. 929 přispěchaly vojenské družiny obou panovníků ku Praze a Boleslava donutily, jak zřejmo ne bez boje, ke kapitulaci. Boleslav, jak sluší míti za to, nedíval se na závazek svrchovanosti říšské jinak než jeho předkové; chtěl s odstraněním bratra pouze změnám vnitropolitickým, nikoliv zahraničním; proto podrobiv se, neporušil slibu věrnosti Jindřichovi až do jeho smrti (r. 936). V jeho dlouholetém potomním boji se synem a nástupcem jeho Otou I. nespátruji zápas za myšlenku nezávislosti Čech na říši (jež době a situaci musila býti cizí), nýbrž odboj mocného vasala, jenž byl uražen a rozčilen protiprávní podporou, jíž se dostalo od nového krále Saského jednomu z mimopražských knížat země české, svrchovanosti jeho se vymknouti usilujícímu.⁸⁸ Takových odbojů jednotlivých vévod se nenedostávalo ani v říši samé; ani tenkrát, ani později.

Vojenské zakročení Jindřichovo (a Arnulfovo) v Praze po zločinu boleslavském třeba, jak opakují, považovat za skutečnost nepochybnou. Widukind však o něm nic neví — to znamená, že neubráníme se podezření, že jeho zpráva o tom, jak Jindřich přitřhnul ke Praze, přijal v poddanství bratra Boleslavova, je jen zmateným ohlasem výpravy Jindřichovy do Čech z podzimu r. 929, nikoliv proti Václavovi, nýbrž

et utilis mansit (rozumíme-li: jenž, t. j. Boleslav, pokud císař Jindřich žil, mu zůstal věren), věta, s níž si dřív vykladači nevěděli rady (zejména ovšem proto, že za rok smrti Václavovy považovali rok 935), takže ji vydavatel *Widukinda* prohlásil konečně za pozdější vsuvku. Ovšem vyložili-li bychom slova věty: qui quamdiu etc. na V á c l a v a, našli bychom v ní plné potvrzení toho, co tvrdí *Kristián*, ale stanuli zas před otázkou (jež je i otázkou mou), proč by se Jindřich vypravoval vojensky k Praze proti věrnému manu svému Václavovi? Výklad hořejší řeší záhady tradice i situace tuším nejhodněji.

⁸⁸ »Vicinum subregulam«, jenž podrobil se Sasům, jmenuje jej *Widukind*.

proti vrahu jeho namířené. U Widukinda lze v takový zmatek dobře uvěřiti: o věcech slovanských na východě, zejména v době Jindřichově a vůbec o věcech mimosaských je zpraven chatrně, zaměňuje i jiné osoby, nezná nebo nedrží se, jak sám připomíná, vždy chronologického pořadu událostí (byl to Widukind, jenž vzpomínáje Boleslavovy bratrovraždy teprve v té chvíli, kdy dospívá k nastoupení Oty I., zavinil, že až do mé práce o Kristiánovi byl za rok smrti Václavovy kladen mylně rok 935 nebo 936⁸⁹) a text jeho vypravování o Jindřichově tazení k Praze, domněle proti Václavovi, je sám v sobě tak zmatený, že si s ním nikdo dosud opravdu nevěděl rady. Proto třeba dáti po mém přesvědčení přednost mínění, že v často dotčené zprávě Widukindově jde o omyl; podle skutečnosti by Widukind měl vyložit, jak Jindřich, přitáhnuv k Praze, přijal v poddanství *Boleslava*. Nepochybuji, že by výklad tento byl dávno se ujal mezi historiky,⁹⁰ kdyby jim bylo známo bývalo, že Václav byl zavražděn již r. 929 a nikoliv r. 935. Ale je možný i výklad, jež jsem podal prve, můžeme-li totiž Widukindův záznam datovat k r. 921—2 nebo vůbec k prvním létům panování Václavova. Také Widukindova zmínka o poplatku zachycuje sotva úplně důsledky Boleslavovy porážky — poplatek sám nebyl tou dobou ve všech případech plným svědectvím státoprávní závislosti (srovnej, že Jindřich i Arnulf sami dávali poplatek řadu let Maďarům; zde šlo vlastně o výkup z nebezpečí vojenského nájezdu) — svaz Čechů s říší, naposled r. 895 podáním ruky založený, byl nepochybně pevnější povahy než jakou by vyjadřoval pouhý poplatek. Ale výklad těchto věcí vyžadoval by místa obsírnějšího. Rozhodně však třeba zavrhnouti versi, kterou ke zprávě Widukindově připojil z pouhého dohadu Palacký, že totiž

⁸⁹ Srv. výše pozn. 71.

⁹⁰ Výklad ten, s jehož možností jsem již v své Nejst. kronice české (1904) i v německé práci z roku 1906 počítal, je dnes v říšskoněmecké literatuře přijat obecně zásluhou *Bretholzovou* (srv. jeho stať Über Heinrichs I. Feldzug nach Böhmen im J. 925 v Neues Archiv 3, 4, 1908). *Novotný* (Děj., I, 469) upozornil na to, že zrovna tak chápe situaci i kronikář *Dalimil*, který prvý z českých kronikářů ví o bojích Sasů s Čechy té doby: Toho léta, když byl zavražděn sv. Václav, císař, mstě sv. Václava, ide na kněze Boleslava. Císař Čechy (pro hříchy Boleslavovy) bojem pobi a zemi v daň porobi. Knězi u dvora službu jmiti, kotel nad ohněm káže držeti. Pozdní zpráva doplňuje ku podivu Widukindovo: Bohemias tributarias faciens. Podobně ví o trestné výpravě Sasů proti

sv. Václav zavázal se k poplatku 500 hř. stříbra a 120 volů. Žádný pramen, ani náš ani cizí, nepraví nic takového; Palacký prostě zkombinoval to z údaje kronikáře Kosmy, napsaného v době o dvě stě let pozdější, že prý Čechové již synu Karla Vel. k poplatku toho rozsahu se zavázali a co rok jej platili. Zpráva je ostatek celou svou povahou dosti pochybná; z dějin sv. Václava můžeme ji však cele vymýtiti, a to s tím větším důrazem, čím běžnější a známější je skutečnost té domnělé kapitule Václavovy v populární představě o jeho historii.⁹¹

Popírám-li rozhodně výklady o velké zásluze, jíž si prý před dějinami dobyl kníže Václav, podrobil-li se prý pro zabezpečení dalšího klidného vývoje králi Jindřichovi, musím upozorniti ještě na jednu skutečnost, jejíž přehlížení patrně souvisí s omylem, jež potírám. Slovaný české 9.—10. stol. nesmíme klásti co do národněpolitického sebevědomí a významu jejich na roveň s kmeny Slovanů polabských nebo vůbec si představovati, že by jejich zápas s říší musil nutně skončiti stejně tragicky. O divoké bojovnosti české jsme se zmínili již výše, lesní hradby, Čechy obkličující, byly také mocnější ochranou než jezera a blata v dolním Polabí a co politické a kulturní schopnosti našich předků se týče, prozrazují již naše dějiny 9. i 10. stol., že stála nepoměrně výše, než tomu bylo u Slovanů polabských. Co sv. Václav v této souvislosti znamenal, je kapitolou pro sebe; o kulturní žádostivosti druhého hlavního kmene v Čechách, knížat Slavníkovských, svědčí samo jméno sv. Vojtěcha i jméno Kristiánovo. Politické zisky této probudilosti prozrazuje nám

Boleslavovi (pro zavraždění sv. Václava) druhá redakce legendy *Oriente iam sole*, s verší *Dalimilovými* asi současná; klade ji ovšem do doby Oty I. (srv. Die Wenzelslegenden, str. 60). — *Novotný*, I. c., přidržel se však (proti *Bretholzovi* — a nepřímou ovšem i proti *Kristiánovi*) výkladu staršího a s ním i většina drobné jubilejní literatury z r. 1929 (výjimkou je práce *Naeglova*), z části vyšlá ještě před prvním vydáním mé zde znovu otiskované stati o sv. Václavovi, z části setrvávajíc i později proti ní při starém výkladu o souvislosti věci. Jsem přesvědčen, že odchýlný názor můj je bližší skutečnosti.

⁹¹ Také *Novotný*, *Dějiny*, I, se o nějakém takovém poplatku v době Václavové vůbec nezmiňuje. Mluví jen všeobecně o obnovení poplatku.

⁹² Srv. výše pozn. 33.

již doba Boleslavů; dohadujeme se již příbuzenských svazků mezi knížecími rodinami v Čechách a knížecím rodem bavorským,⁹² v Boleslavovi I. poznáváme šťastného dlouholetého odpůrce moci císařské, v Boleslavu II. také ne povolného mana, ale mocného spojence v odboji bavorského Jindřicha proti králi bratranci — jako tu, tak i nejednou později jsou knížata česká předmětem nejhrošlivějšího usilování, aby pomocí svou dodali váhy té neb oné politice císařské. Byly-li u srovnání s dneškem země českých Slovanů osídleny ve starším středověku poměrně malým počtem obyvatelstva, platí totéž o zemích německých na západě; s českými Slovany tu ostatek nesousedila národně jednotná říše německá, nýbrž řada si vnitřně cizích národů germánských, jež teprv nadnárodní moc císařská spojila mocí v jedno politické těleso. Čechové krátce náleželi od počátku k předním politickým silám tohoto mocenského celku; jen tím lze vysvětliti, že přes časem nepříznivé okolnosti mohli záhy vnitřní nezávislost svou dotvrditi titulem královským, že moc státu jejich naposled převyšovala moc některých německých králů samotných, až konečně dosáhli koruny císařské, t. j. náčelnictví v říši. Boleslav I., 14 let mocnému Otovi vzdorující, je po této stránce dokonalejším tlumočnickem politického významu svého kmene než sv. Václav. Ale bez sv. Václava by tento význam nebyl založen tak hluboce, tak pevně a trvale.

Zásluha křesťanského života, jíž proslul Václav v dalekém sousedství na západě, nemohla — ještě za života jeho — zůstatí bez hlubokého účínu na představu o povaze a významu jeho kmene a jeho země. Vyniknouti horlivostí náboženskou v službě Kristově znamenalo inteligenci soudobé u všech křesťanských národů totéž, co by v řeči naší doby bylo vyjádřeno úsilím o nejvyšší cíle kulturní. Třídu inteligence tvořilo všude tenkrát právě jen vyšší duchovenstvo, ono bylo vlastně duchovním, ba i politickým tmelem jednoty říšské, nositelem myšlenky římsko-říšské a spolutvůrcem její politiky — v jeho nazírání musilo křesťanské usilování Václavovo, zpečetěné obětí života, dáti národu jeho postavení zcela výjimečné mezi slovanskými národy východu. Bylo-li namnoze

násilné šíření křesťanství na východ do zemí slovanských (tenkrát i později) jenom záminkou pro sobecké cíle dobovatelské, musilo dobrovolné a radostné otevření země české nové pokrokové myšlenky učiniti Čechy nezranitelnými vůči nebezpečí takové politiky. K pověsti Čechů jako obávaného lidu vojenského připojila se i představa lidu majícího křesťanské a vzdělané vůdce. Na knižní vzdělání pražského dvora, na učenost Václavovu, třeba v té souvislosti zajisté položit důraz také — řekli jsme, že tou dobou mohl se v tom vyrovnati Václavovi sotva který kníže německý, že kulturní vlivy byzantské daly dvoru pražskému díl lesku, jenž ještě chyběl jak vévodám bavorským, tak saským. Kulturní zájem Prahy nemohl zůstatí beze všeho vlivu i na jiné přední rodiny kmenů českých a tím na povzbuzení a zesílení národního vědomí — kmen, který se cítil kulturně vzdělanějším než byli jeho sousedé na západě nebo který si byl aspoň vědom toho, že se jim svým pokrokovým úsilím rovná, byl duchovně zcela jinak vyzbrojen pro nebezpečí budoucnosti. Václavovou zásluhou je krátce, že přispěl nejvíc k tomu, že národ jeho vešel jako rovnocenný a plnoprávný člen do společnosti západních národů kulturních. Národ, který obávanou svou silou vojenskou doplnil díky Václavově horlivosti křesťanské i výzbrojí duchovní, byl na příště ochráněn nebezpečí, že by v něm německý soused spatřoval vítanou kořist pro své panství, šířené pod záminkou boje za pravdu křesťanskou.

IV.

(Zrození svätce Václava, význam jeho pro Čechy. Legendy svatováclavské, propagace jména svätce. Nesnáze její doma, úspěchy v cizině. Rozvoj a povaha úcty sv. Václava v 11.—12. stol. Posvěcení patriotismu. Husitství, protestantismus a protireformace v svém poměru k sv. Václavu.

Doba nejnovější. Závěr.)

Zásluha Václavova o zrovnoprávnění národa českého s národy západní Evropy, jak byla právě vyložena, může stačiti těm, kteří chtějí oslavovati jen knížete Václava. Ale historiografie sebe »pokrokovější«⁹³ musí přiznati a vyložiti, že to byl teprve svätý Václav, který zásluhu tu vyvrcholil a dal jí vlastní její význam dějinný. Zavraždění

zbožného a spravedlivého knížete rukou vlastního bratra jeho chápáno bylo od počátku ve vroucně křesťanském okolí jeho jako mučednictví pro pravdu Kristovu — co to znamenalo, dovede plně pochopiti jen, kdo seznámil se s náboženským životem a duchem středověku, komu není cizí křesťanský ideál svatosti. »Ale ten blahoslavený vojín,« jásá Kristián, když byl dopověděl historii umučení sv. Václava, »povstává z utrpení a potupy k slávě hojnější, stává se společníkem andělů, soudruhem apoštolů, spoluúdem mučedníků, účastníkem pokoje vyznavačů a neporušitelnosti panen a dostává se mu věnce věčně se zelenajícího a půvabu krásy nehynoucí. Tak pohrdnuv vévodstvím vznešenosti pozemské, jímž dříve mocně vládl, v království nebeské jako pravý vévoda a mučedník vešel . . .« V těchto slovech není nic falešného ani upřílišného — tak doba chápala zrození světce, tak si představovala jeho vstup na nebesa mezi dvořany Hospodinovy. »Nebeské jest dvorstvo krásné, blaze tomu, kdož tam pojde, v život věčný, oheň jasný svatého Ducha . . .«, jak blouznila u vytržení po staletích píseň svatováclavská a jak v nesčíslných variacích vyjadřovalo tutéž myšlenku zbožné vzrušení legend, hymnů, mešních oficií, písní i modliteb. Myšlenka, že je to Slovan, prvý Čech v družině Hospodinově,⁹⁴ který je nadán napříště mocí zázračnou, a pomoci nadpozemské že účastni jsou všichni, kdož vzývají jméno jeho, musila mocně zaujmouti pozemskou družinu věrných jeho a dodávati odvahy úsilí jejich, »aby se snad slunce jasněji ukázalo všem národům, že Bůh všemohoucí národu českému, již nějaký čas k němu obrácenému, velikého svou dobrotou vychoval ochránce« (Kristián). Třeba míti na paměti, že velcí národové západu od dávných dob pyšnili se a rostli slávou svých svatých, v nichž spatřovali tituly svého prvenství mezi národy a pomocníky a ochránce ve svém usilování ať veřejné, ať soukromé povahy, třeba vzpomenouti, že na př. národ saský, nemaje světce vlastní krve a vztahuje také rámě po pomoci nadpřirozené, ozbrojil se pouhou myšlenkou, že je držitelem

⁹⁴ Týká se agitace t. zv. pokrokových směrů proti oslavám tisícileté památky sv. Václava, event. sporů toho se týkajících, jimiž je rozličně dotčena drobná jubilejní literatura, zastávající však většinou stanovisko oslavám příznivé (srv. na př. publikaci *Kroftovu, Stloukalovu, Šimákovu, Urbánkovu* — o nich i o jiných více v ČČH, 1929.

ostatků legendárního svatého, umučeného před staletími v Římě, ostatků přenesených na saskou půdu a jedině ve přispění sv. Víta, jak vyznává Widukind, hledal vysvětlení pro rychlý mocenský vzrůst saského kmene a pro císařskou slávu Otónů. Čechové měli však na příště spolehnouti na přispění světce vlastního rodu, z prastaré domácí rodiny panovnické vzešlého a sama knížete, světce, jehož moc nadpřirozenou nepřestávaly zvěstovati zázraky — tu teprve mohli Čechové soupeřícím národům pyšného západu popatřiti jako rovni rovným v tvář: dosáhli zajisté před světem i před Bohem stejného s nimi stupně národní urozenosti, stejného titulu kulturního šlechtictví. Tak počíná se historie sv. Václava, dědice a patrona české země, veliká báseň a podivuhodná skutečnost zároveň.

*

Lze míti vším právem za to, že v době, kdy seděl na stolci pražském bratrovrah Boleslav I., byla situace málo příznivá propagaci úcty světcovy. Ale legenda staroslovanská o sv. Václavu vznikla, jak se zdá, již v době vlády jeho — je v tom snad i důkaz, že v kněžstvu slovanském v zemi byla horlivě uctívána památka mučedníkovy a spolu snad i známka, že slovanští kněží čeští byli účastni zvláště přízně Václavovy; to ostatek zdá se vyplývati i z předchozího vypravování. Také dlouholeté války Boleslavovy se Sasy byly nepochybně překážkou, aby jméno českého mučedníka pronikalo dále na západ Evropy. Teprv za nástupce Boleslavova se situace proměnila, především založením biskupství pražského, jež náleží do prvých let Boleslava II.; tenkrát teprv asi otevřena brána kultu světce, nad jehož hrobem klenula se přední svatyně nového biskupství. V té době také, lze říci, počíná se cílevědomá propagace významu a slávy českého mučedníka; v ní účast má i světský protektor nového pražského biskupství, císař římský a vnuk přítele Václavova, Ota II. Na jeho žádost vzdělává umělým slohem historii života Václavova kol r. 980 biskup Gumpold, v italské Mantui⁹⁵ — šlo patrně o to,

434 a 645 sq. a 1930, 186 sq.).

⁹⁴ Nejen prvý Čech, ale i prvý Slovan, jemuž se dostalo plného uznání svatosti v světě latinsko-římské kultury.

⁹⁵ To se dovidáme z prologu *Gumpoldovy* práce samé. Mluví o »svatém roz-

aby stylista daleko proslulý svým pérem ujal se oslavného díla a roznesl slávu českého světce Evropou; základem a pomůckou mu dána do ruky prostá latinská legenda, počínající se slovy »Crescente fide« (Když za oněch časů vzrůstala víra křesťanská...), napsaná o něco dříve, snad na bavorské půdě a to autorem patrně sběhlým v takovém díle.⁹⁰ Nic víc, než co bylo v této předloze, krom snad zmínky o Podivenovi, Ital o sv. Václavu nevěděl; měl omylem za to, že historie Václavova náleží do doby před několika lety. Podobně asi o 10—15 let později vyzván byl spisovatel svou klasickou sečtlostí a literární kulturou proslulý, mnich Vavřinec v klášteře Montecassinském v jižní Itálii, aby napsal historii sv. Václava; tenkrát poskytl mu potřebná data mnich

kazu«, jehož se mu dostalo od »nejvítěznějšího císařského Veličenstva« Oty II. Že práce je dílem *Gumpolda*, biskupa v Mantově, dovidáme se z jediného rukopisu jejího, toho totiž, jenž obsažen jest v nádherném kodexu Wolfenbüttelském; o jeho ilustracích a souvislosti s dílem *Kristiánovým* srv. níže pozn. 108. Důkaz, že legenda *Gumpoldova*, kterou kdysi *Pertz* v souhlase s *Dobrovským* byl prohlásil za základ a kořen všeho, co bylo později napsáno o sv. Václavu, je bezcenným vzděláním krátké legendy *Crescente fide*, srv. v mých *Wenzelslegenden*, str. 26—34; jak a kterak si *Gumpold* při tom počínal, vysvitá s dostatek z mých poznámek v této práci. Jen v jednom krátkém odstavci o služebném hochu Václavově (srv. výše pozn. 75), vypravuje *Gumpold* něco, co není v jeho předloze. Protože je sotva myslitelné, aby *Gumpoldu* v italské Mantui byly k dispozici doplňky z tradice ústní, jeho tematů se týkající (kdyby takových zpráv mohl užiti, musili bychom postihnouti mnohem hojnější stopy jejich v práci, ne pouze v jediném detailu; srv. však pozn. 46), kombinuji, že zmínka o (nejmenovaném) hochu Podivenovi byla připojena již k textu *Crescente fide*, jenž dodán byl od propagátorů jména Václavova *Gumpoldovi*, aby stal se jedinou pomůckou a jediným zřídlem informačním jeho básnického vzdělání. Dohady, jako by snad *Gumpold* i *Crescente fide* vplynuly, přímo na sobě nezávisě, ze společného pramene (tak *Novotný* v brožůře *Český kníže*, Václav Svatý, str. 31), lze bez nesnázi usvědčiti z naprostého omylu, podobné pokusy, jako by poměr odvislosti *Gumpoldovy* od *Crescente* nebyl ve všech směrech jasný a průkazný, nýbrž jen většinou pravděpodobný nebo nepochybný (tak *Vacek* v sborníku *Od pravěku k dnešku*, I, str. 47 sq.).

⁹⁰ Tím rozumím vzdělání života Václavova tak, aby se v svých jednotlivostech srovnávalo s vládnoucí v té době představou v literatuře a produkci legendární o ctnostech a zásluhách světcových a o divch činy jeho provádějících. Jímí bylo třeba historické (lze říci) podání o něm okrášlit. Srv. o náležitostech takového obrazu výše str. 23; o tom pak, co *Gumpold* ví víc než jeho pramen, pozn. 46, 75. Původce sepsání *Crescente fide* předpokládám (vzhledem k tomu, že neví na př. nic o Boleslavi, tedy místě vraždy a i jinak v líčení českých věcí prozrazuje se Nečechem) někde v Bavořích, v okolí biskupa nebo některého kláštera řezenského; možno se domýšleti i, že

českého původu a přítel druhého biskupa českého sv. Vojtěcha nebo sv. Vojtěch sám — oba zajisté pobýli v Montecassinu. I Vavřinec má za to, že to, co vypravuje, sběhlo se teprv v době Vojtěchově.⁹⁷ I třetí, o nemnoho mladší latinská legenda václavská, je vzdělána v cizině a zase stylistou prvního řádu a určena také asi pro svět mimočeský; je to legenda počínající se slovy »Oportet nos fratres«, psaná rýmovanou prósou, vroucně dojemná svým pojetím; věcně opírá se o data Gumpoldova, ale místy najdeme korektury nebo doplňky, pochozí z českých pramenů.⁹⁸ Mezi těmito ovšem daleko nejdůležitější místo zaujímá legenda Kristiánova, sepsaná v l. 992—4, také na žádost sv. Vojtěcha, a to vlastním strýcem jeho, nejspíš bratrem panujícího knížete z rodu

práce náleží již do doby, kdy se o zřízení pražského biskupství jednalo a kdy k zduaru úsilí užito jako mocného argumentu světce Václava; proto kladu sepsání do let sedmdesátých 10. stol. (kol r. 980 má je zajisté v ruce již *Gumpold*). Rukopisy jeho v Mnichově jsou nejstarší, již z doby kol r. 1000; o jiných rukopisech a vydáních viz mou německou knihu, str. 24 sq. V českých rukopisech z 13. a 14. stol. najdeme text *Cresc. fide* poněkud pozměněný, event. opravený; v něm počíná se křesťanství českých knížat Boživojem (a nikoliv Spytihněvem), v něm je na př. vynecháno, že matka Václavova byla pohanka a je v něm několik dodatků, s nimiž se z části setkáváme u *Kristiána*. Nazval jsem tento text »*českou Crescente fide*«; zdá se, že úprava jeho náleží také ještě do sklonku 10. stol.

⁹⁷ O legendě *Vavřincově* (otištěna je naposledy, podobně jako *Crescente fide* a *Gumpold*, v *Pramenech dějin českých*, I, [1873]), srovnej můj výklad ve *Wenzelslegenden*, 18—24. Je to jediná latinská legenda, jež unikla vlivu *Crescente fide*; prostotou svého pojetí života Václavova a částečně i svým materiálem datovým blíží se *legendě staroslovanské*, ač přímé souvislosti s ní, stejně jako ani s jinou václavskou legendou, postihnouti nelze — zde jde vsuktku o práci vysoce literárně vzdělaného italského mnicha, jenž sepsal své dílo na základě ústních informací, poskytnutých mu od jednoho obyvatele českého (vlastně jen: slovanského) království (ten asi mu vysvětloval i etymologii slovanských jmen knížecích) a od jednoho mnicha v Monte Cassinu, pochozího ze Sas (sv. Vojtěch pobýl v Monte Cassinu nejspíše poč. r. 989). Že i u *Vavřince* se s rysy askety v obraze Václavově setkáváme, je, jak výše pověděno (str. 55), důvodem, abychom vyvarovali se omylu míti za to, že v tuto podobu upravila křesťanský život Václavův jenom *Crescente fide*. Montecassinský rukopis legendy náleží ještě do konce 10. stol.; i z vnitřních důvodů hlásí se práce tato do dob sv. Vojtěcha. *Vavřinec* měl za to, že umučení sv. Václava náleží do doby zcela nedávné; proto si mohl dobře představit, že biskup Vojtěch vedl procesí translační. Práce *Vavřincova* imponuje jako literární dílo i jako dokument rozsáhlého klasického vzdělání autorova.

⁹⁸ Srv. *Die Wenzelslegenden*, str. 42 sq. (kde první její vydání na str. 388—408) a mou stať v *Čes. Čas. Histor.*, 1904, 414—443. Do češtiny přeložil ji *Ant. Stříž* v knížce: *Život a umučení sv. Václava* (Praha, 1929, Kuncič, str. 52).

Slavníkova. Co napsal mnich Kristián, je mnohem více, než životopis sv. Václava: jsou to dějiny křesťanství českého, od báječného počátku knížat pražských, s obšírným výkladem o díle svatých Cyrila a Metoda a pokřtění Bořivojově a s historií života a smrti sv. Ludmily. Kristián

⁹⁹ V mých poznámkách nemůže, tuším, chyběti krátký výklad o historii *legendy Kristiánovy* a o bojích o pravost její, aspoň pro čtenáře, kteří jsou pracím a sporům naší historiografie v posledních desetiletích vzděláni. Práci *Kristiánovu*, která již svým prologem, adresovaným biskupu pražskému Vojtěchovi (i níže, uprostřed práce, obrací se autor znovu přímo k biskupovi) hlásí se do konce 10. stol., vydal tiskem po prvé *Balbin* ve svých *Dějínách českých* (Epitome rer. bohemiarum) r. 1677, pak znovu v l. 1755—60 *Bollandisté*, známí učení jesuitští vydavatelé ohromného díla, neukončeného do dneška, t. j. velkého souboru *Životů svatých* celého světa. Ale již tenkrát byla napsána mladistvá disertace prvního velkého kritického vzdělavatele českých dějin, *G. Dobnera*, pokoušející se methodou ještě naivní zachrániti slávu *Kosmy* jako prvního kronikáře českého a *Kristiána* dolíčiti jako falsátora z konce 12. stol. Svou práci později *Dobner* jako začátečnickou odsoudil sám a také jí nikdy nevydal tiskem, ale při mínění jednou pojatém setrval, a to i když jeho přítel, augustinián *P. Athanasius* (vlastním jménem *Eliáš Sandrich*, jenž zemřel r. 1772), poučen od *Dobnera* o jeho stanovisku, vystoupil na obranu pravosti *Kristiánovy* zvláštním spisem z r. 1767 (111 str. v 4°), v tom i důkazem, že již *Kosmas Kristiána* znal a užil. *Dobner* se vůbec nepokusil vyvrátiti jeho argumentaci; spokojil se s odpovědí, že *P. Athanasius* nemá pravdu a odkazem na manuskript své netištěné práce z let 1754—5; nadpisy jejich kapitol s krátkým udáním jejich obsahu otiskl. Čeští historikové té doby (na př. *Publika*, *Procházka*) dávali však za pravdu *P. Athanasiovi*, nikoli *Dobnerovi*. To byla první vojna o *Kristiána*, před 160 léty . . . Do nové fáze vstoupila otázka teprv vystoupením *Dobrovského*, když r. 1803 počal uveřejňovati své »Kritische Versuche die ältere böhm. Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen«. Ač žádný z těchto »pokusů« (poslední vyšel až r. 1826) nebyl věnován kritickému rozboru *Kristiána* přímo, ač *Dobrovský* na př. vůbec nevěnoval pozornosti obraně *P. Athanasia*, zastával přece ve svých rozptýlených poznámkách rozhodně stanovisko, že dílo *Kristiánovo* je ubohou bezcennou kompilací ze 14. s t o l. Práce *Dobrovského* zůstane pro vždy klassickým dokumentem povrchní a nedbalé hyperkritiky; odvahu k ní čerpal *Dobrovský* z dvou thesů, v něž pevně věřil: předně, že legenda *Gumpoldova* je nestarší legendou václavskou a normou pravdy pro všechny ostatní, za druhé, že slovanská liturgie v Čechách 9.—10. stol. je bajkou pozdějších věků (to bylo namířeno i proti spisu *Dobnerovu* z r. 1786 *Über die Einführung des Christentums in Böhmen*). Vydavatel první velké kritické edice starých pramenů dějin německých, *Pertz*, pochválil stanovisko *Dobrovského*, podobně souhlasil s ním *Palacký* — tak se stalo, že povrchní práci *Dobrovského* dostalo se sankce takřka posvátné autority, že nikdo neodvážil se pochybovati o pravdě její, a to ani tenkrát, když objevena byla v Rusku (1827) *Vostokovem* staroslovanská legenda o sv. Václavu, jež sama vyvracela vývody a víry *Dobrovského* ze základů. A pak přišla doba, která neměla staré legendy svatých vůbec za hodny zájmu nebo zvláštní pozornosti — krátce

užil již legend *Crescente fide* a *Gumpolda*, užil vůbec tradice se slovan-skými sepsáními o sv. Václavu a sv. Ludmile související, kombinuje s taktem zprávy obojího druhu a ducha v jedno a doplňuje vlastními daty nebo korekturami ze zpráv starých pamětníků.⁹⁰ Zdá se, že rostoucí

vývody *Dobrovského* zůstaly pochybností nedotčeny i po r. 1849, když *Wattenbach* z rukopisu z konce 12. stol. vydal zlomek *Kristiána*, jednající o umučení sv. Ludmily (řeklo se prostě, že ten zlomek *Kristián* pojal v 14. stol. slovně do své kompilace), i když r. 1857 *Büdinger* dovozoval hodnotu *staroslovanské legendy* a bezcennost *Gumpoldovu*, poznamenáváje o *Kristiánovi*, že užil také starých, dobrých pramenů, v tom i *slovanské legendy* a že mu *Dobrovský* patrně ukřivdil (ale i *Büdinger* opakoval a věřil, že je *Kristián* padělán už v 14. stol.), i když r. 1860 *Tomek* dovozoval, že *Wattenbachem* nalezený zlomek *Kristiána* (tenkrát byl ovšem považován za samostatnou legendu, *Kristiánem* do jeho kompilace převzatou) pochází nikoli z 12., nýbrž z 10. stol. Tak se stalo, že první české souhrnné vydání legend českých svatých v *Pramenech dějin českých* (r. 1873), vydání povrchní a nevyčerpávající ani materiál, známý *Dobrovskému*, setrvalo při starých omylech (*Kristiánovu* práci otisklo přece, ač menšími typy a na konec), že při nich setrval i *Jindř. Friedjung* v práci o době Karla IV. (ten posunul sepsání *Kristiánovo* až do časů Karla IV.,; učinil je tedy mladším než je jeho nejznámější rukopis) i *J. Kalousek* ve své *Obraně knížete Václava* z r. 1901. R. 1901 pojal jsem plán napsati knihu o vnitřních poměrech českých do pol. 13. stol.; nezbytnou přípravou k tomu jevil se mi rozepsati na lístky všechna kulturně (v nejširším slova smyslu) důležitá slova a fráze našich pramenů listinných i listinných. Strávil jsem tou pilnou prací přes rok; na konec dal se i do prvního dílu *Fontes*, do textů legend. Tu po první jsem se seznámil s prací *Kristiánovou* a poznal brzo, že to nemůže naprosto býti sepsání ze 14. nebo 12. stol. (za dílo 12. stol. prohlásil je zatím beze všeho odůvodnění berlínský historik *Holder-Egger*) — byl jsem se zajisté s výrazovými prostředky a formami české práce písemné seznámil úplně, zejména pro dobu 12. stol. a postřehl proto hluboký rozdíl jejich od dat a dikce práce *Kristiánovy* zcela bezpečně. Uvědomil jsem si, že jsem na stopě velkému omylu a počal ovšem horlivě otázkou se obírat — tak vyšla ku konci r. 1902 v *Čes. Čas. Hist.* má Nejstarší kronika česká a poč. r. 1903 její rozšířené knižní vydání. Měl jsem za to, že jsem omyl, kterým byla nejstarší česká práce literární z konce 10. stol., práce, jež po některých stránkách zaslouží vskutku názvu nejstarší české kroniky, prohlášena za bezcenný padělek, prokázal jasně a přesvědčivě. Ale nepočítal jsem se silou omylu již více než stoletého a s oposicí badatelů, postižených v opakování nebo nepostřehnutí toho omylu. Tak počaly se boje, v nichž proti mně vystoupil nejdříve *Kalousek*, pak *Vacek*, konečně (1904) *Bretholz*, jemuž se dostalo podpory se strany říšskoněmecké. Částečně také proto, že můj boj s *Bretholzem* chtěl nechtěl nabyt povahy zápasu mezi českou a německou pravdou, českou a německou vědeckou erudicí. Mé polemické stati, sem náležející, plní bohaté ročníky *ČCH* z r. 1903—1905 (srv. bibliografické údaje o nich v mé německé knize, str. 9, pozn.); podnítily mne ovšem zároveň k rozsáhlému studiu legend o sv. Václavu a sv. Ludmile vůbec, k shledávání jejich rukopisů doma i v cizině; při tom se

kult sv. Václava teprv rovnal cesty uctívání jeho báby, sv. Ludmily; teprv od založení kláštera ženského u kostela sv. Jiří, kde Ludmila byla pochována, můžeme snáze předpokládat zvýšení zájmu o prvou českou světici; ale již Kristián musil mít v rukou latinské nebo slovanské sepsání, věnované její historii. Slovanští kněží jsou na české půdě, ještě

mi podařilo najít v městské knihovně v Gdánsku fragment neukončené práce profesora greifswaldské university *Tb. Hirsche*, psané před r. 1857 a dokazující proti *Dobrovskému* pravost *Kristiána*; vydal jsem jej ve Věstníku Uč. Spol. 1905. Potřeba seznámiti s mými polemikami proti *Bretholzovi* německou odbornou veřejnost ovládajícím, i čtenářstvo češtiny neznajícím, vynutila si konečně i německé vzdělání celého thematicu, rozšířeného v monografii o legendách o sv. Václavu i Ludmile vůbec, vzdělání doplněné překladem tří mých polemických statí proti *Bretholzovi* a vydáním tří důležitých legendárních prací o sv. Václavu, dosud v textech svých neznámých. Tak vznikla kniha *Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians* (Praha, 1906, str. 443), již jsem vydal vlastním nákladem. V knize mohl jsem již užiti textu nové slovanské legendy, t. zv. *legendy Nikolského*, o níž jsem podal prvé zprávy (na základě příspěvů prof. *Nikolského* z Petrohradu) již v ČČH 1904 a jejíž petrohradské vydání dokončeno bylo právě r. 1906. *Bretholz* po vydání této knihy umrl, *Holder-Egger* spokojil se poznámkou, že má práce je dílo diletanty, jenž nemá ponětí o methodách kritického rozboru pramenů, že je mu hrubou neohorázností (*krasse Ungeheulichkeit*) uvěřiti, že by dílo *Kristiánovo* mohlo býti z konce 10. st., jak k větší slávě Cechů chce dokázati český profesor (srv. více o tom v ČČH, 1907, 347 sq.; infámie tyto byly předloženy s radostí v Čas. Čes. Musea českému čtenářstvu). Ale má německá kniha měla přece ten dobrý účinek, že přihlásil se nový obhájce pravosti *Kristiánovy*, známý autor velkého životopisu sv. Vojtěcha, prof. *H. G. Voigt*, a to zvláštní prací: *Die von dem Přemysliden Christian verfasste und Adalbert von Prag gewidmete Biographie des h. Wenzel und ihre Geschichtsdarstellung* (Praha, 1907; srv. o ní můj referát v ČČH, 1907, 333 sq.; v některých vedlejších otázkách hájí práce mínění od mého odchylné). Pomijím data o tom, jak zachovaly se k mé práci t. zv. odborné posudky (šlo pravidlem o projevy všeobecného rázu pro nebo contra); většina německých soudů (tak ovšem *Bachmann*, *Loserth*, *Naegle*) stála na straně *Bretholzovů*; v Čechách však mé stanovisko opanovalo pole, ač projevy souhlasu a uznání velké a tolik nového poučení poskytující práci nepotlačily někde všech pochybností; v zásadní oposici setrval ovšem *V. Novotný*, jenž v poznámkách k 1. až 3. dílu svých Dějin (1912—28) přihlásil se k mínění, že *Kristián* padělal svou práci v polovici 12. stol. O tom slíboval opětovně podrobný důkaz obsírný, jehož však dosud, omlouvaje se nedostatkem času a chuti, nepodal. Pouze ve své přednášce o sv. Václavu (1929) vložil zcela krátce své mínění o genealogii legend václavských a některé své důvody proti pravosti. Má stručná odpověď v ČČH 1929, 435 sq., ukazující na neudržitelnost jeho stanoviska, přiměla jej konečně k otisknutí článku, výhradně známým podvrženosti *Kristiánovy* věnovaného (v ČČM 1930); můj polemický rozbor jejich, jenž dovozuje, že pochybnosti ty nemají vůbec průkazné váhy a naplněný stížností, že *Novotný* se dosud

v době sv. Vojtěcha, jak se dohadují, spolutvůrci literárního díla, jež chtělo i v slovanském světě rozšířit známost českých mučedníků; jim patrně náleží i sepsání druhé slovanské legendy, jež překlad Gumpolda a *Crescente fide* doplňuje daty, čerpanými z tradice domácí.¹⁰⁰

Jmenovanými pracemi (bylo by je lze doplniti aspoň zmínkou o oslav-

proti hlavní mé argumentaci pravosti nepostavil, nalezne se v ČČH, 1931. Nepochybuji (jak mohu napsati s jistotou poznání, jež uvážilo všestranné a objektivně během tolika let zápasu stanoviska odpůrců), nepochybuji v nejmenším, že další polemiky, dojde-li k nim, skončí jako dříve jen rozmnožením důkazů pro pravost práce *Kristiánovy*. Vzpomínám tu na př. poznání, že *codex Wolfenbüttelský*, prozrazující rozličné vliv sepsání nebo stanoviska *Kristiánova*, náleží již do doby kol r. 1000 (srv. níže pozn. 108), dále nálezu (v březnu 1931; srv. ČČH, 1931, 148) víc než 70 kusů *denárů kněžny Hemy* z let 990—95 s nápisem »Melnic civitas«, potvrzujících, že hrad *Mělník* byl vybudován vskutku v době *Kristiánově* (srv. výše pozn. 35; dříve bylo známo jen několik málo kusů této mince, takže popěrači *Kristiána* ji vyhlašovali za podezřelou), konečně zjištění, že i *kronikář sázavský* z 2. pol. 12. stol. prozrazuje na jednom místě (o nálezu ciliicia sv. Václava r. 1143), že doba jeho čerpala své vědomosti o historii sv. Václava z *Kristiána* (srv. ČČH, 1931, 226).

¹⁰⁰ O prvním vydání jejím prof. *Nikolským* v Petrohradě r. 1906 (vydal palaeograficky paralelně vedle sebe texty obou dosud známých rukopisů jejích z 15. a 16. stol.), srv. poznámku předchozí. Nové pečlivé vydání její, zároveň s českým i latinským překladem a obšírným úvodem viz v práci *Vašicové* v Sborníku staroslov. literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile, jež uspořádal *J. Vajs* (Praha 1929, str. 71—135). Současné přetiskl ji z vydání *Nikolského* a přeložil do češtiny *Vl. Gruzín* (Slovanský sv. Václav, str. 135 sq.). *Vašica* ukazuje, že cyrilské rukopisy *legendy Nikolského* jsou také přepsány z hlaholských textů původních a zdůrazňuje, podobně jako již dříve *A. Sobolevskij*, že legenda vznikla v Čechách ke konci 10. nebo poč. 11. stol. (téžoz mínění jsem byl ve své německé práci, vyslovuje je s rezervou jen s ohledem na to, že úplný text legendy nebyl mi ještě znám); zkomolení textu někde až k nerozumitelnosti postřehujeme v práci podobně jako v prvé *legendě staroslovanské*; je to i zde důsledek četných přepisů, stoletími od sebe vzdálených. *Vašica* má za to, že skladatel druhé *slovanské legendy*, překládaje *Gumpolda a Crescente*, měl před sebou latinský text *Gumpolda* již rozšířený přídávky v překladu se nalézajícími, a to i přídávky podobného rázu, jak se s nimi setkáváme v druhé redakci legendy *Ut annuncietur* (z 2. pol. 14. st.). Vývody ty mám za mylné; chybné čtení »capillos« místo »capulam« může býti zaviněno čtenářem a překladatelem původního textu *Gumpoldova* přímo; shoda pozoruhodná je jen v úryvku z oslavné řeči *Licet plura*, složené k svátku přenesení sv. Václava (vydal jsem ji v své německé knize, str. 285—8; *H. G. Voigt* o ní dokazuje, že ji složil sv. Vojtěch), ale naproti tomu stojí tolik zásadních neshod mezi obsahem »*Ut annuncietur*« a *legendou Nikolského*, že z jediné této shody by bylo odvážno činiti závěry tak dalekosáhlé; třeba, soudím, hledati vysvětlení prostší. Mám za to, že *Nikolským*, *Sobolevským* i *Vašicou* shodně konstatovaný rozdíl mezi prostou a jedno-

ných promluvách, latinské a slovanské, obou zvláštní poetické krásy, jež na české půdě, ještě v 10. století, byly napsány k oslavě svátku přenesení sv. Václava),¹⁰¹ jež jsou vůbec důkazem, jak poměrně bohatou a pozoruhodnou činností spisovatelskou mohou se pochlubit Čechy z poslední čtvrtiny 10. století, je literární oslava sv. Václava na dlouho

duchou dikcí legendy, kde nepřekládá z latiny a mezi těžkým stylem míst přeložených je sám důkazem, že místa, jimiž rozmnožil autor legendy své vypravování na rozdíl od bezpečně poznatelných předloh jeho, t. j. *Gumpolda a Crescente fide*, ukazují sama a spolehlivě, že jeho plus nejsou překladem, nýbrž samostatnými dodatky, čerpanými z vědomostí, s nimiž se setkáváme rozličně i u *Kristiána* nebo již z tradice v Čechách kol r. 1000 se rozvíjející. Tu lze připojit i projev pochybnosti, zda je správné stanovisko prof. *Serebrjanského*, jenž v právě zmíněném Sborníku vydal nové, a to na základě velkého počtu rukopisů (nejstarší jsou z 14. stol.) i *prology (proložní legendy) o sv. Ludmile, o sv. Václavu a o přenesení sv. Václava* (vydání na str. 64—8; úvod k tomu str. 48—63). *Serebrjanskij* má za to, že *prology*, t. j. krátké výtahy z legend pro čtení breviářová pořizené, byly sepsány nejdříve v 2. pol. 12. stol., snad až poč. 13. stol., na základě staroslov. legend o sv. Václavu i (ztracené legendy) o sv. Ludmile a že užily i *legendy Nikolského*, a že skládány byly podle vzoru ruského prologu o sv. Borisovi. Ukazuje přesvědčivě, že v nejstarší bulharsko-ruské redakci Prologu jich není, ani v nejstarších rukopisech ruskoslovanského Prologu, že přešly teprv do Prologu jiho-ruského, a to současně a že rýs jsou sestaveny týž autorem, a to autorem ruským, v jižní Rusi v době předmongolské. Autorův výklad o pozdním vzniku *prologů* mne nepřesvědčuje; nerozumím, jak by se do sepsání tak pozdě v Rusku vzniklých mohly dostat některé pozoruhodné podrobnosti, jež ukazují na přímou tradici českou; přirozenějším i strozomitelnějším se mi jeví předpoklad, že *prology* byly upraveny ze *slovanských legend* o sv. Václavu a sv. Ludmile ještě na české půdě (srv. že v Sázavě v 2. pol. 12. stol. mají, jistě ze staré zásoby z doby slovanského kláštera, již »prolog« — tak lze pojmenovat pro breviář upravenou *legendu Menkenovu* — o smrti sv. Ludmily) a že spolu se slovanskými předlohami a prameny jejich byly ke konci 11. stol., když slovanští mniši musili na vždy opustiti Čechy, přeneseny do Kyjeva. Nepochybují, že these tato musí podniknouti zkoušku své spolehlivosti teprv v úplnějším a všestrannějším uvážení důvodů pro a proti, než možno zde vůči učené výzbroji výkladů *Serebrjanského* rozvinouti. V poznámce mimotně dávám na uvážení, zda věta jednoho rukopisu *prologu o sv. Ludmile*, na nějž upozorňuje *Serebrjanskij*, pravíci, že Ludmila odešla na hrad zvaný Tetín strany serbskija, nesouvisí nějak s jednoduchou skutečností, že Tetín stál v blízkosti (vsi, dvora) Srbska. Je ovšem na snadě i výklad, že přepisovatel *prologu*, jenž začíná se větou, že Ludmila byla ze země srbské, knížete srbského dcera a že provdala se za knížete českého, skombinoval si sám, že hrad Tetín, na nějž uprchla, byl také v srbské zemi.

¹⁰¹ Tu jde o kázání o přenesení sv. Václava, počínající se slovy *Licet plura*, o němž je zmínka v poznámce předchozí (více srv. v mé německé práci str. 38 až 39, o rukopisech jeho ibid. 379—81, text na str. 385—91). V něm čteme i větu, že dosud

uzavřena; pozdější stol. 11. a stol. 12. nedovedou již, krom krásné legendy o sv. Ludmile,¹⁰² přidati nic ze svého. Teprv v polovici 13. stol. je to druhá velká česká legenda václavská (Oriente iam sole), která znovu kreslí, opírajíc se především o Kristiána, obraz života velkého světce českého,¹⁰⁸ a potom je to druhá polovina 14. stol., doba Karlova,

je více svědků, kteří viděli (po přenesení těla Václavova do Prahy) zázrak, že tělo bylo neporušené a rány jeho zhojené. V některých rukopisech následuje kázání po *legendě Gumpoldově*. Český překlad z pera *Ant. Stříže* otištěn je r. 1929 v *Střížově* převodu legendy »*Oportet nos*« (Život a umučení sv. Václava). Druhou památkou podobné ctihodného stáří je *staroslovanský kanon* (t. j. oslavný zpěv neboli óda na sv. Václava), vydaný již v Prameňech dějin čes. I (1873), str. 136—9, před ním *I. Srezněvským* v Petrohradě 1863 (Drevnije pamjatniki russk. pisma), pak *V. Jagičem* v *Carminum christianorum versio palaeoslovenicorussica* (Petrohrad 1886) z moskevského rukopisu z konce 11. stol., po čtvrté *J. Vajsem* ve Sborníku l. c. 139—145. *Vajs* nemá za bezpečně prokázané, že by *kanon* musil býti složen v Bulharsku, jak má za to *Jagič* (ke konci 10. stol.); k tomu možno dodat, že óda hlásí se sama do Čech, do Prahy: »vadele plesá dnes P r a g, přeslavný tvůj hrad, uctívaje tvou památku . . . , zastkvěl jsi se nad slunce v zemi české (v zemi b o e m ' s č e) . . . svaté tělo tvé, blahoslavený, přijav dnes Prag, proslulý tvůj hrad, zvěstuje světu tvé zázraky . . . « *Že* takové ódy, jejich podoba i terminologie zrodily se v řeckém prostředí kulturněnáboženském, ukazuje výklad *Vajsrův* zřetelně. Zajímavo je, že obsah *kanonu* dotýká se ctností sv. Václava, a to ve smyslu zázraků, vyložených po prvé v *Crescente fide*: »sprošťuješ spoutané bez viny a všeliké nemoci zaháníš od těch, kteří tě volají na pomoc, dáváš věřícím hojná uzdravování . . . Blaze od malička v čisté víře jsa vychován, postem si získav čistý život, Václave divuplný, stal jsi se spoluobčanem andělů . . . Kdo vypoví, ó, slavný, tvé nesčíslné zázraky, které činíš na světě a jimiž nad slunce jsi osvitil sever, jih i západ . . . « Z jedné věty bylo by snad lze dohledati se vysvětlení nerozluštitelné věty »chrám vzešel nad ním« v *staroslov. legendě* (srv. výše pozn. 77): »Skvoucí tvou krví ozdobený tvůj chrám vysílá jasné paprsky zázraků na ty, kdož opěvají tvou památku, chvály hodný.« To týká se ovšem kostela sv. Víta, ale myšlenka o chrámu krví ozdobeném spojuje přece poněkud větu s nejasnou zmínkou *staroslovanské legendy*. Český překlad kanonu najdeš ve Fontes I. a v Sborníku (zde prací *J. Vašicovou*).

¹⁰² T. j. legendy *Diffundente sole*, o níž srv. mou německou práci str. 71 až 74. Legenda má ve dvou rukopisích nadpis: De s. Quirillo et Metudio. Je to často slovný výtah z *Kristiána*, věnovaný jeptiškám u sv. Jíří (kde je hrob Ludmilin) a ovšem v legendární tvorbě prozrazující již pozdější stadium (Method tu na př. přichází osobně do Čech a křtí sv. Ludmilu a prorocí Methodovo vůči Bořivojovi: »Staneš se pánem pánů svých« doplňuje se větou, že se to splnilo na knížatech českých). Není v něm však ještě stopy znalosti *Kosmy*; proto by bylo lze sepsání klásti nejdále do poč. 12. stol. Vydána je (povrchně) ve Fontes I. Srv. pozn. ⁴², že v ní chybí přenesení sv. Ludmily. O českém vzdělání jejím z 13.—14. st. srv. mou německou knihu.

¹⁰⁸ Vydána po prvé v mé německé knize, str. 408—430; výklad o ní *ibid.*

kteřá závodí o literární uctívání hrdiny s podobnou horlivostí, jako kdysi doba Vojtěchova: sám císař Karel chápe se péra, aby účastnil se chval svého svatého předka, a jako v 10. stol. jsou to zas nejproslulejší stylisté doby, mezi nimi Jan ze Středy, kteří v nové umělé roucho odívají podání již čtyry sta let staré a přece stále životné a nově kvetoucí.¹⁰⁴ V gotickém romantismu doby Karlovy jakoby ožívala nábožensky romantická nálada let Vojtěchových. Zasloužil se o to nepochybně i prostě přesvědčivý půvab tradice a jejího hrdiny: mezi svatými, době známými, kteří pocházeli z krve knížecí, nebylo snad postavy, sv. Ludvíka francouzského v to počítaje, která by obsahem svých zásluh, ideálním obrazem křesťanského knížete, neposkvrnivšího ruce své ani násilím ani krví, rovnala se sv. Václavu, nebylo mučedníka, jenž zahynul pro Krista v květu mládí a jehož historie by byla pelem a půvabem mládí tolik naplněna.

Literární propaganda šířila slávu svätce českého do světa, ale nestvořila jí; důkazem toho je nejen staroslovanská legenda, ale i častěji zmíněný Widukind saský, k němuž pověst o zázracích sv. Václava se do-

52 až 61. Je to po *Kristiánovi* druhá václavská legenda českého původu a základ vši legendární tradice pozdější. Je zachována ve dvou recensích, z nichž druhá je rozmnožena zázraky, datovanými do let 1260—1347. Legenda je vzděláním *Kristiána*, *Gumpolda* a *Crescente*, rozšířeným o nová data (v tom vypravováním o dánském králi *Erichovi* [† 1250], jemuž se ve snu zjevil ukřižovaný Kristus, ukládaje mu, aby vystavil kostel ke cti sv. Václava, dále vypravováním, jak sv. Václav byl poctěn zázrakem před císařem a shromážděním říšských knížat a jak od císaře obdržel darem ostatky sv. Víta i osvobození Čech od poplatku). Prvá recenze věcně i formálně pečlivě vzdělané legendy pochází z časů krále Václava I.; druhá recenze sepsána byla asi kolem roku 1300 a pak novými zázraky až do r. 1347 rozšířena. Rukopisy první recenze kolísají, udávající rok smrti Václavovy, mezi r. 929 a 928; druhá má jen 928, ale zároveň zprávu, že císař (Oto!) trestal bratrovraha Boleslava vojenským tazením do Čech a že bídák Boleslav zemřel malomocenstvím (podobně *Dalimil*, ale s tím rozdílem, že Boleslav neumírá; za to země jeho stává se říši poplatnou). Srv. výše pozn. 90. — O souvislostech mezi králem *Erichem* dánským a sv. Václavem srv. nová data v článku *Jos. Opra* Kult sv. Václava v Estonsku v Lid. Listech z 31. prosince 1931.

¹⁰⁴ O legendách doby Karlovy srv. Die Wenzelslegenden, str. 61—7. Prvá z nich je práce, začínající se slovy *Ut annuncietur*, zachovaná také ve dvou recensích, z nichž druhá je rozsahem trojnásob větší než první; tato druhá recenze, slohem zvlášť vybraným psaná a místy již vlivy humanistické kritiky církevních poměrů prozrazující, je v některých rukopisech výslovně přičtena biskupu olomouckému a pak kancléři

nesla až do daleké Korbeje, ještě v době před založením pražského biskupství;¹⁰⁶ vlivem legend nevysvětlili bychom také, že v Čechách slaven byl den umučení sv. Václava jako svátek již ku konci 10. stol. Dovídáme se o tom ku podivu nikoli z Prahy, ale z knížetství Slavníkova, a to ke dni 28. září 995, kdy knížecí rodina, z níž posel sv. Vojtěch a Kristián, byla v Libici Boleslavem II. vyvražděna; pro bratrovražedný boj mezi dvěma soupeřícími rodinami knížecími v zemi nemohla býti vskutku vyvolena chvíle symboličtější, než právě den, kdy v Libici slavili památku toho, jenž před 66 léty byl ubit vlastním bratrem. Nemožno tu nevsunouti poznámku, že styky Slavníkovců s dvorem pražským v době Václavově musily býti podle všeho velmi přátelské, nejspíše příbuzenské, nelze vylučovati ani, jak již napověděno výše, že Slavníkovci již tenkrát a časem i později stáli pod svrchovaností knížat pražských. A snad jde při tom slavníkovském uctívání přemyslovského knížete světce i o více: o stopy a doklady toho, jak sv. Václav spojoval rozdělené kmeny české, budoval silou a slávou své svatosti politickou jednotu země, z národů kmenových tvořil zemský národ. Ve chvíli, kdy

Karla IV., proslulému stylistovi a kulturnímu činiteli své doby Janu ze Středy († 1380). Sepsnání její kladu do let čtyřicátých 14. století. Legendu vydal po prvé Antonín Podlaha (Vita sancti Venceslai, incipiens verbis »Ut annuncietur«, Praha, 1917, str. 67); kratší prvou recenzi otiskl petitem pod čarou, srovnáv i částečně starší tisky ze 17. stol. Práce je vzdělána především na základě *Oriente iam sole a Kristiána*. Dále je to krátká legenda *Inclitum et gloriosam festivitatem*, psaná také v prvé polovici 14. stol., původně skládaná k svátku sv. Václava (začátek její, od slov *Inclitum et gloriosam festivitatem* počínaje, kryje se s lekcemi veršovaného officia sv. Václava, jež vydala Elsa Promnitz [1929, Das Reimofficium des hl. Wenzeslaus]), ale rozšířená o historii jeho (podle prvé recenze *Ut annuncietur a Gumpolda*), potom zvlečená kompilováním celých odstavců z *Oriente iam sole a Kristiána* (dosud nevydáno). *Václavská legenda Karla IV.*, dosud jen z mála rukopisů známá (jedním z nich je nádherný rukopis Liber viaticus Jana ze Středy z let 1354—64), ale převzatá skoro cele do kroniky *Pulkavovy* a pak vydaná *Bollandisty* (český překlad největší části její, učiněný ještě v 14. stol., jenž tištěn byl již r. 1480, byl v 19. stol. vydán r. 1845 ve Výboru z liter. české a 1878 *Emlerem* v Spisové Karla IV.), objímá historii Václavovu v časovém rámci skoro *Kristiánově* (počíná se kitem Svatopluka moravského); vzdělána je však hlavně na základě *Oriente iam sole*, *Diffundente sole* a *Kosmy*. Je stručná a střízlivá, pomíjejíc (až na hroznou smrt Drahomíry) fantastické upřílišnosti svých pramenů; složena byla asi v letech čtyřicátých.

¹⁰⁶ Srv. výše pozn. 87.

obležena byla Pražany Libice, účinků díla toho ovšem nepozorujeme: lidé Boleslavovi volali prý do hradu libického, kde Slavníkovci, odvolávající se na zasvěcený den sv. Václava, žádali příměří: »Je-li vašim svatým Václav, je naším Boleslav!«, rozuměj: Boleslav bratrobijce.¹⁰⁶ Také stesk, že Čechové »skoro nedůstojně se chovají« k sv. Václavu a sv. Ludmile, jakoby nevěřící zůstávající a sloužití jim nechtíce, ač moc jejich denně nehodni spatřují, ježž čteme v předmluvě legendy Kristiánovy, psán je, ještě před vraždami libickými, přerem Slavníkovce.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Srv. vypravování *Brunonovy legendy* o sv. Vojtěchu (Fontes, I, 289). Bruno měl o katastrofě libické přímé zprávy od svědka jejího, kněze *Radly*.

¹⁰⁷ O otázce, je-li *Kristián*, strýc sv. Vojtěcha, jak se v prologu a své legendě představuje, synem bratrovraha Boleslava I. či snad Přemyslovcem, stojícím ve vzdálenějším poměru příbuzenském k němu či spíše členem rodu Slavníkovců, srv. mé výklady ve *Wenzelslegenden*, 283 sq., a pak v mém úvodu k *Střížovu* překladu *Kristiána* (Křišťan, Život a umučení etc., 2. vyd. 1927). V své německé práci hájil jsem mínění, že lze předpoklad, že *Kristián* byl synem bratrovraha, srovnati se skutečností, ale nevylučoval jsem, že mohou mít pravdu badatelé, kteří možnost toho popírají (prvz z nich je *Dobner*; naopak mínění, že *Kristián* je synem Boleslava I., hájí *H. G. Voigt*; srv. výše pozn. 99) a naznačil jsem některé možnosti řešení tomu odpovídající; v předmluvě k dotčenému českému překladu přiklonil jsem se cele k mínění, že *Kristián* nebyl synem Boleslava bratrovraha. Namítl jsem tu výklad, že *Kristián* byl bratrem knížete *Slavníka* a tedy vskutku, jak praví sám, strýcem Vojtěchovým. Data potřebná ke kontrole tohoto závěru poskytují nám jen obě hlavní legendy vojtěšské; *legenda Kanapariova*, psaná v Římě roku 999, zmiňujíc se o českém poselství v Římě (r. 992?), jež chtělo dosíci zpětpovolání Vojtěchova na biskupský stolec pražský, praví, že vůdcem (primas) poselství byl bratr knížete, jehož zemi stál Vojtěch jako biskup v čele. *Legenda Brunonova*, psaná o několik málo let později, čerpala sic především z práce *Kanapariovy*, ale měla i přímé a spolehlivé zprávy o mládí Vojtěchově, o Libici, vůbec o jeho prostředí rodovém, zprávy pochozí od vychovatele Vojtěchova, kněze *Radly* (který byl přítomen vyvraždění bratří Vojtěchových v Libici) — ta dí o zmíněném poselství, že k němu národem (populus terrae) byli vybráni vychovatel Vojtěchův *Radla* a mnich *Kristián*, v ý m l u v n ý m u ž, jenž byl rodným bratrem svému knížeti (frater carnis suo duci erat). Tento *Kristián*, tu po prvě (a naposled) v pramenech našich zmíněný, je jistě totožný se spisovatelem naší velké historie; mám za to, že zprávy o něm, jak je sdělují obě citované legendy, připouštějí výklad, že to byl sic bratr knížete země české, ale země *Slavníkovy*; lze zajisté předpokládati, že usílil o návrat biskupa Vojtěcha do jeho diecése vycházelo především z knížectví jeho, od rodiny jeho, jinými slovy, že tu šlo spíš o slavníkovské poselství než přemyslovské, než celozemské; Vlachy *Kanapariovi* (či papeži Sylvestrovi, jemuž se také přičítá sepsání legendy jeho) mohly zcela dobře tyto poměry a souvislosti uniknouti. *Kosmas*, jenž znal dobře jak práci *Kanapariovu*, tak *Brunonovu*, mohl odvoditi z dat jejich mylný závěr, že mnich *Kristián*

Ač v slovech těch spatřovati sluší asi právem jen stížnost horlitele k větší péči o vlastní hrdiny národní vybízejícího, jsou přece, tuším, důkazem, že i ve vlasti Václavově bylo s počátku třeba na velikost mučednické zásluhy sv. Václava s důrazem poukazovati, národ polopohanský ke kultu jeho vychovávat i že větší porozumění proň měly ještě církevní než politické kruhy; i tu asi ještě spolupůsobily staré viny a hněvy. O druhé choti Boleslava II., kněžně Hemmě, která měla své sídlo knížecí v zemi někdy Pšovauů Ludmiliných, na nově vystavěném hradě

byl bratrem Boleslava II., synem otcovraha — toho tuším užila románová fantasie jeho ke zrůdné kombinaci, že narodil se v den boleslavské vraždy, že proto dáno mu jméno *Strachkvas* (terribile convivium) a že proto dán byl do kláštera v Řezně, aby pomáhal smýt vinu otcovu. Proč *Kosmas* zamlčel, že slul vskutku *Kristián*, že napsal velký spis o nejstarších dějinách českých a o životě sv. Ludmily a sv. Václava, je záhadou, již lze se přiblížiti jen tím neb oním dohadem. *Kosmas* vynechal ve své práci právě vše to, čím se obírá *Kristián*, od pokřtění Bořivoje Methodem až do smrti sv. Václava (mezi jeho pořadovými čísly chronologickými jeze proto r. 894 do r. 929 mezeru), spokojuje se několikafádkovým výčtem o potomcích a nástupcích Bořivojových až do zrození Boleslava a Václava. *Kosmas* poznamenává výslovně, že vynechává vypravování o tom, kterak došel Bořivoj křtu, kterak za nástupců jeho se šířilo křesťanství, který kníže a kolik vystavěl kostelů, proto že prý je to s dostatek známó. *Kosmas* odkazuje tak přímo na sepsání, v němž vedle historie sv. Václava a báby jeho jsou vyloženy české dějiny od křtu Bořivojova, na sepsání, jímž může býti jen dílo *Kristiánovo*, jež obsahuje vskutku vše to, co *Kosmovi* nejeví se nutným opakovati, neboť prý »i jídla se zprotivují, která se častěji jídají«. A přece *Kristiána* slovem nejmenuje, nýbrž praví, že písemnými zřídly toho, co jako obecně známé pomínul, jsou »privilej kostela moravského, epilog země moravské i české a život sv. Václava«. I tu shledáme, že se to může týkati jen *Kristiána*: privilejem země moravské se patrně míní schválení slovanské liturgie, jehož (dle vypravování *Kristiánova*) dosáhl Cyril v Římě, epilogem země moravské a české vypravování *Kristiánovo* o dějinách Moravy za Svatopluka a o zničení jejím a o dějinách prvního křesťanství českého v době Bořivojově; životem sv. Václava zbytek jeho díla. *Kosmas* umlčel v díle svém všechna data o slovanské liturgii na české půdě (srv. výše pozn. 21), ano falšoval i papežský list, jímž se v Praze zřizuje biskupství a panenský klášter u sv. Jiří, ale nikoliv prý podle ritu bulharského nebo ruského a jazyka slovanského, ale pod biskupem latinsky vzdělaným. Zdá se mi, že v této oposici *Kosmově* proti slovanské liturgii sluší hledati vysvětlení, proč *Kosmas* pomínul *Kristiánovy* dějiny sv. Cyrila a Methoda a proč i autora jejich umlčel vůbec, jako umlčel zmínku o slovanském klášteře v Sázavě a o žádosti krále Vratislava v Římě, aby v Čechách byl propuštěn obřad slovanský. Je možné, že patrná nenávisť, s níž líčí osudy a povahu mnicha Strachkvasa, s věh o *Kristiána* (srv. výše pozn. 63), s tím souvisí.

¹⁰⁸ O ní ví *Kosmas*, pravě, že rodem byla nad jiné urozenější, ale, což je důležitější,

Mělníku, víme však, že nádhernou prací malířskou dala si vyzdobiti text legendy Gumpoldovy; malíř však ku podivu řídil se vypravováním Kristiánovým.¹⁰⁸

Teprv s počátkem 11. stol., v době, kdy již dávno jméno Václavovo bylo pojato mezi seznamy svatých řezenské diecése (kanonisace paapežské ve vsí formě doba ještě nežádala), pozorujeme, že úcta sv. Václava šíří se valem¹⁰⁹ nejen za hranicemi, ale i ve vlasti Václavově. Za hranicemi jsou to (od konce 10. st.) biskupské kostely v Němcích, které vyžadují si pro své oltáře části ostatků sv. Václava, a v Čechách s nastoupením knížete Jaromíra, téhož, jenž od jednoho bratra svého byl vykleštěn a od druhého oslepen — uvažme při tom, jakým kulturním květem byl v tomto rodovém prostředí o sto let dříve sv. Václav a co znamenalo, čemu čeliti musilo působení žáků Metodových v zemi, »jejíž národ samou povahou svou za divočejší nad jiné se považuje«¹¹⁰ — najdeme obraz sv. Václava již trvale na mincích knížat českých; na denárech Boleslavů bychom jej ještě marně hledali (otázka, byl-li to již Václav či teprv Boleslav I., jenž razil prvý z knížat našich vlastní minci,

i ušlechtilostí mravů skvělejší. Podle všeho byla příbuzna s královským rodem saským v Bavořích. Zajímavou památkou na její knížecí postavení v zemi (držela patrně někdejší údělné knížectví Pšovské, z něhož pocházela sv. Ludmila; v něm, jak třeba kombinovat na základě *Kristiána*, dala někdy poč. let devadesátých vystavěti si hrad Mělník) je její samostatná mince s nápisem: Hemma regina — Melnik civitas (srv. výše pozn. 99). Podle *Kosmy* zemřela r. 1006. O nádherném kodexu wolfenbüttelském, jí pořízeném, v němž najde se i ilustrovaná *Gumpoldova legenda* o sv. Václavu, srv. nejnověji práci *A. Friedla* *Illuminace Gumpoldovy legendy o sv. Václavu ve Wolfenbüttlu* (Praha, 1926), před tím *Ant. Matějka*, v *Pam. Archaeol.*, 1914, str. 158 sq. a *V. Birnbauma* (ibid., 1921, str. 249). Birnbaum byl prvý, jenž upozornil na to, že ilustrace, provázející život Václavův v tomto kodexu, nejsou ku podivu (aspoň ne vesměs) malovány podle textu *Gumpoldova*, nýbrž podle *Kristiána*; scéna před zavražděním světce u kostela boleslavského představuje nám kněze (podle *Kristiána* s Boleslavem smlouveného), jak zavírá dveře kostela, aby Václav nemohl se zachrániti v svatém asyly kostelním. Že i text *Gumpoldův* v kodexu wolfenbüttelském je doplňován na třech místech z *Kristiána*, upozornil jsem již r. 1906 ve své německé práci (str. 151); postřeh *Birnbaumův*, jež *Friedl* šíře dokumentuje a rozvádí, byl tedy nečekaným potvrzením mého stanoviska o stáří *Kristiánově*. Srv. k tomu mé poznámky v *ČČH*, 1926, 637—8 a 1931, 220. Zajímavé je, že *Friedl* konstatuje, že malíř obrázků wolfenbüttelských podléhal i představám původu byzantského; byzantské vlivy patrný jsou na př. v oděvu knížat. Václav je kreslen jako kulturní Evropan své doby, Boleslav takřka jako hoch;

ač dosud sporná, řeší se většinou ve prospěch Václavův).¹¹¹ To znamenalo po příkladu jiných států křesťanských, že přední světec národní stává se strážcem a symbolem vládní moci panovnické nebo jak bychom dnes řekli spíše: státní; podobně později vstupuje sv. Václav na pečeti českých vévod a králů a na pečeti soudu zemského; právní řád zemský neboli, jak se tenkrát říkalo, »mír« zemský, stojí pod ochranou a autoritou sv. Václava; panující kníže vyznává svou pečeti, že je jen vykonavatelem vůle a rozhodnutí sv. Václava, jenž zobrazen jako sedící na trůně s odznaky vévodské moci panovnické, praporcem v jedné a štítem v druhé ruce. Podobně den 28. září, svátek sv. Václava, stává se jaksi svátkem státním, příležitostí nejdůstojnější k shromáždění předních mužů země ke stolu knížetě; k obřadům oslavy církevní připojují se panovnické akty historického významu a porady a soudy celozemské. Kostelů zasvěcených sv. Václavu přibývá: od polovice 11. stol. buduje se na místě staré rotundy Václavem sv. Vítu zasvěcené velká románská basilika svatého Víta, Václava a Vojtěcha a po několika desetiletích vévodí chrám sv. Václava jako přední svatyně země i Moravě a Malo-

tváře Boleslavových bojovníků mají představití nekulturní orientálce se šikmýma listivýma očima a svislými dlouhými kníry. *Friedl* odvozuje ten typ z autopsie malířovy v českém okolí. Že kodex pochází z konce 10. nebo počátkem 11. stol., je dnes postaveno na jisto; v své německé práci jsem počítal ještě s eventualitou, že je z konce 11. stol.

¹⁰⁹ O tom a následujícím srv. práci *Kalouskovu* Obrana knížete Václava sv. z r. 1901, str. 77 sq. a pak práci *Fr. Stejskalovu*, Sv. Václav, jeho život a úcta z r. 1925 (str. 284). Drobná literatura jednotlivostmi se obírající je tak rozsáhlá, že na př. bibliografický soupis prací a příspěvků k jubileu svatováclavskému z r. 1929 plní v *Jonášové-Hájkové* Bibliografii české historie za léta 1927—29 (vyšlo r. 1931) celých pět stran (str. 265—279). Z přehledů zachycujících to hlavní, co bylo publikováno v době jubilea r. 1929 o díle svatováclavském ve výtvarném umění, upozorniti jest na referát *Zd. Wirtha* v ČČH, 1930, 403—406. O jubil. literatuře vůbec srv. i pozn. 93.

¹¹⁰ Tak *Kristián* v druhém oslovení biskupa Vojtěcha v své práci (str. 113 mého vydání).

¹¹¹ Pravděpodobný důkaz o existenci denárů sv. Václava vede obširné *Gustav Skalský* (Denár knížete Václava sv. a počátky českého mincovnictví; Praha, Akademie, 1929, str. 82). Denár je znám dosud v 7 kusech; že jde tu o denáry sv. Václava, dokazoval již numismatik *V. Katz* ve Věstníku numismat. společnosti 1923, podobně *J. Šejnost* (ibid., 1926) proti pochybnostem starších numismatiků; proti psal *K. Chaura* (1929) v spisku Pravda o denáru svatováclavském a *J. L. Červinka* (srv. ČČH, 1931, 148).

polsku (v Olomouci a Krakově). A co je nejvýmluvnějšího: kostelíky sv. Václava počínají chrániti hraniční pasy zemské na místech vojensky nejdůležitějších — tak na Dobeníně u Náchoda, tak na Brůdce u Kdyně ve všerubském průsmyku. Ochránce právního řádu zemského je zajisté od počátku silným pomocníkem a průvodcem v boji proti nepříteli zahraničnímu; není takřka významnějšího vítězství českých zbraní od 11. stol. do 14. stol., v tom na př. od bitvy u Chlumce r. 1126 do vítězného zápasu u Kressenbrunnu, aby nezjevil se věřícím bojovníkům v oblacích svatý patron zemský ve skvělé zbroji rytířské jako naděje a záslib triumfu. Tradice na obraze svatého knížete, jenž stává se v době gotické rytířským vůdcem v boji, dále budující, přizpůsobuje si, jak přirozeno, životní dílo jeho a panovnické zásluhy jeho ideálům své doby: v legendě Oriente iam sole z polovice 13. stol. je Václav již osvoboditelem české země z poplatné závislosti na říši a zároveň velkým osvoboditelem sociálním: všechny otroky své země učinil pryč dědičně svobodnými; později čteme dokonce, že získal svému vévodství důstojnost královskou. Zvolání oslavné k sv. Václavu, »živote a naději národa našeho!«,¹¹² v němž modlitba nesoucí se k nebesům, naplněna je již vši silou představy o sv. Václavu jako představiteli, zástupci a ochránci národního kmene českého u trůnu božího, téže představy, již stará zbožná píseň měla brzo vnést do všech kostelů českých a naplniti jí veškerenstvo českého lidu, slyšíme již někdy ke konci 13. stol.¹¹⁸ Doba Karlova ten vzešlý úcty a obdivu korunuje: velký romantik na trůně, jenž byl zároveň velmi střízlivým státníkem, počíná nad hrobem sv. Václava stavěti katedrálu, jež by velebností svou mohla rovnati se nejpyšnějším monumentálním stavbám západu, hrob a kapli hrobu jeho zdobí dílem, nad nějž doba drahocennějšího neznala, královské koruně české dává spočinouti na lebce sv. Václava; tak dostává své jméno koruna svatováclavská; svato-

¹¹² Tak čteme v officiu pro svátek přenesení sv. Václava: Ave beate Wenceslae, v i t a, s p e s g e n t i s t u e . . . o r a p r o p o p u l o, i n t e r v e n i p r o c l e r o, u t n u l l i u s d e t u i s p r e d a f i a t h o s t i (Die Wenzelslegenden, I. c., str. 68, pozn.).

¹¹⁸ O písni svatováclavské dokazuje nejnověji *Roman Jakobson* (Nejstarší písně duchovní, Praha 1929), že prvá strofa její vznikla již v 2. pol. 12. stol. Starší literaturu srv. u *Nejedlého*, Dějiny předhist. zpěvu (1904), str. 246 sq. a *Počátky husit. zpěvu* (1907), str. 455 (*Nejedlý* kladl vznik do 13. stol.) a u *J. Jaroše* v Čas. katol. ducho-

václavským sluje již nejen kostel, ale všecek hrad pražský a je jen důsledkem vývoje, vzrůstu a rázu celé tradice, sluje-li někdy i národ český národem sv. Václava a země jeho zemí svatováclavskou. Svatý Václav stává se vskutku jednovládcem, pánem, »dědicem« české země.

Jdeme-li k psychologickým kořenům této rostoucí úcty, shledáme nepochybně, že vůdčí myšlenkou její je posvěcení všeho, co je cítění národnému nejdražšího nebo co je v životě státu českého nejdůležitější — jde krátce o posvěcení patriotismu. V tom je význam tradice svatováclavské nejvlastnější a v tom je, v tom zejména je její dějinná síla. Ani poměrně krátká doba převahy protestantismu v naší vlasti, 80—100 let před Bílou horou (protestantismus nebyl přízniv uctívání svatých), nedovedla jí podlomiti, a to ani u horlivých protestantů samých, na př. Komenského, jemuž je sv. Václav předchůdcem českých mučedníků za pravdu Páně. V počátcích husitství, kdy po prvé ozvaly se protesty kritického racionalismu proti přemíře svatých ostatků a pověřivému uctívání jejich (protesty a kritiky, jimž nejvíce oprávněnosti dodalo až chorobné hromadění svatých ostatků a pověřivé uctívání jejich v Čechách v době Karla IV.), jsou to jen Táboři, kteří, zamítajíce úctu svatých a přímlyvy u nich, nevyjímají ani sv. Václava; ve chvílích prvého fanatismu byl by vskutku dav jejich nenávistmi vedený pobouřil i nádheru kaple svatováclavské u sv. Víta, podobně jako zbořil kostely a paláce na Vyšehradě. V té době dovolávají se katolíci sv. Václava jako svého straníka a pomocníka proti dílu revoluce, píseň svatováclavská zazní nám jednou jako takřka bojovná hymna jejich.¹¹⁴ Ale Hus sám byl ctitelem sv. Václava, a u husitů z doby re-

venstva, 1914, 1 sq.

¹¹⁴ Srv. *Tomka*, Děj. Prahy, III, 544 o vraždě v Praze r. 1413. Srv. i stížnost protitáborského publicisty, jehož veršovaná polemika je známa pod titulem „Václav, Havel a Tábor“ (*Pekař*, Žižka, I, str. 85). Zde již pojmenování výmluvného obháje staré víry V á c l a v e m, je příznačné pro smysl, jenž přikládán byl v té době významu světcové, podobně jako věta, že v bouři „osta Čechův něco vedle Václava svatého“, t. j. mezi stoupence Václavovy nejsou počtení nejen Táboři, ale ani Pražané a nerozhodní.

voluce i v době pozdější, u husitů, kteří vskutku nechtěli býti věrou i kultem ničím jiným než dokonalejšími katolíky, žije úcta sv. Václava¹¹⁵ neporušena a nezmenšena dál; píseň svatováclavská vede k triumfu i šiky vítězů lipanských, zůstávajíc hymnou kališníků a nabývajíc čím dále tím více charakteristického pro nacionální rozčilení doby zbarvení protiněmeckého. V tom duchu dovolává se pro svou svatou při pomoci sv. Václava, dědice našeho, vášnivý manifest husitský do měst českých z jara r. 1420 poslaný, v tom duchu nese se z hrdel českých bojovníků ve velké bitvě s Němci u Ústí r. 1426 a v tom duchu mluví k nám i nápis na korouhvi sv. Václava v kancionále kutnohorském: Na Němce, na zrádce boží!¹¹⁶ A jako státní a národní hymna zní pak píseň svatováclavská ve velkých dnech, určujících na příště osudy země, opětovně: tak na př. při přijetí krále Zikmunda v Jihlavě, tak při volbě Jiřího z Poděbrad, i při volbě Ferdinanda Rakouského v kapli svatováclavské r. 1526. Teprv v pozdější době habsburské pod vlivem šířícího se protestantismu úcta sv. Václava ochabuje.

Pochopíme, že ve chvíli, kdy obrozený katolicismus dal se na výboj ztracených posic, sáhl žádostivě po podpoře sv. Václava. Starali se o to horlivě již jesuité pražští v druhé pol. 16. stol., synoda z r. 1605 přikazuje zase světit svátek sv. Václava, a po Bílé hoře je to především jméno sv. Václava, povýšené k slávě a úctě, jakou mělo za doby Karlovy, jímž vítězný katolicismus chce smířiti českou duši s novým stavem věcí a spojit ji vnitřně se staletou minulostí, protestantismem zvrácenou. Barok je mnohem všestrannější a vynalézavější v propagaci slávy světce než byla gotika: v té době teprv šíří se tiskem stará píseň svatováclavská, v jednom rukopise doplněná o nové verše dosud nepoznané horouc-

¹¹⁵ Srv. k tomu data *F. M. Bartoše* (Kníže Václav sv. v dějinách a v legendě, Praha, 1929, str. 46). Zde vzpomenuto i katolické písně, utěšující se, že sv. Václav, „jenž jest české země hlava, vžene Husy do mécha“ i spisu *Hilaria Litoměřického* proti králi Jiřímu z r. 1467: „Dajž to, Pane Bože, svatý Václave, ať tvá země i tvé plémě nezahyne,“ v němž setkáváme se s ohlasem proslulé sloky písně svatováclavské: Ty jsi dědic české země . . . ; o ni rozmnožil se text její někdy v době krále Václava IV. (ale srv. k tomu pozn. *Bartošovu*, I. c., str. 69).

¹¹⁶ Srv. *R. Urbánek*, Sv. Václav a jeho úcta (Brno, 1930), str. 19—20.

¹¹⁷ Z práce *Jarošovy* (srv. výše pozn. 113) cituje *Bartoš*, I. c.:

Tys sláva rodu našeho, pochvala jména českého,

nosti nacionální,¹¹⁷ ta doba buduje na veřejných prostranstvích první sochy sv. Václava (roku 1678 na dnešním Václavském náměstí), ta doba zakládá Dědictví sv. Václava k vydávání zbožných knih českých (1670), stará se v Římě o rozšíření úcty sv. Václava v celém křesťanstvu, ona to vytváří si tradici o sv. Václavu, dřímajícím s rytíři svými v nitru hory Blaník a připraveném vyjetí vojensky na pomoc ve chvíli nebezpečí — a s jakou vroucností kleká k modlitbě před sv. Václavem, chvěje se o osud svého národa, ohroženého cizinou, jesuita Balbín, z jakých hlubin úzkosti dere se jeho »Nedej zahynouti!«, je známo s dostatek, než aby bylo třeba šíře připomínati. Tu zase sv. Václav, jako ochránce a pomocník ohrožené národnosti stojí v popředí — už nejde o boj s protestantismem, ale s germanisující cizotou, i cizotou katolickou. Pochopte, že již nic potom nedovedlo znovu nabytým místem sv. Václava v úctě národní otřásti: ani úcta sv. Jana Nepomuckého, jež si vzal Balbín na pomoc ve svém boji o obnovení slávy národní, ani později osvícenství, ani doba liberalismu: r. 1848, kdy český lid po prvé vstupuje svobodně na pražskou ulici, aby formuloval své požadavky státoprávní, národní i sociální, děje se to za mešních obřadů před sochou sv. Václava na jeho náměstí, stejně jako r. 1918 na témže náměstí před novým Myslbekovým pomníkem sv. Václava dochází k jedinečnému v našich dějinách triumfu radosti nad darem po generace žádané svěstátnosti, moci a svobody. Že sv. Václav pomáhal i našim legiím ve válce světové, že jeho jméno a obraz koruny svatováclavské spojeny jsou s počátky prvních pluků českých ve velké válce za svobodu, že po válce zasloužil zas obraz jeho na zlatých dukátech, jímž po příkladu starobylých králů českých přihlašovala se k sv. Václavu jako dědici české země republika českoslo-

rozpomeň se na rod svůj, viz bídu naši, při nás stůj!
 Viz, kterak hubí lid tvůj, nás, národové cizí. Braň nás, slavný
 muži, příteli boží! Chraň lidu tvého, svatý Václave.
 Nedej potlačit Cechů tvých, však byvší zde, stál jsi při nich.
 Přijď na pomoc, zažeň zlou moc škůdcův našich, svatý Václave.
 V tvém rameni my doufáme, tu naději k tobě máme,
 že své vlasti, svého království, neopustíš.
 Vypros u Boha milosti, ať slavných předkův hrdinství
 užíváme, v paměti máme
 jich statečnost, bohobojnost.

venská — to obojí je z posledních historicky významných svědectví díla svatováclavského v našich dějinách. Sem náleží i zmínka o tom, čím přihlásilo se k sv. Václavu novodobé české umění: tu všude, ať jde o sochařství, malířství, poesii nebo hudbu, stvořil duch český práce mocného účinku, tu všude také dovedl, s větším snad uměním, ale nemějším opravdovostí než v minulosti, vyjádřiti dílem svým, že má býti holdem světci a svatosti.

Jsou národové v Evropě, kteří mají od dob středověkých světce podobného významu a kultu, jako my ve sv. Václavovi. Ale není, tuším, národa, jehož úcta by takovou měrou soustředila se k jediné postavě, takovou měrou plnila po všechny věky veškerenstvo národní společnosti, která by měla tak slavné středisko kultu, jako je hrad pražský s katedrálou sv. Víta a kaplí svatováclavskou nad hrobem světcovým ve víc než tisícileté metropoli země. A jistě není národa, který by se mohl pochlubiti tak starobylou a tak slavnou hymnou národní, jako je chorál svatováclavský, tou písní naděje a útěchy, písní starou víc než šest století, jež nese se k nám z hlubin minulosti, nasycena modlitbami věků, vždy znovu a znovu spojujíc v jedné prosbě a jedné myšlence nové pokolení národní s generacemi předků, s tou daleko větší a početnější obcí kmenovou, jež žije jen ve vzpomínce a paměti. Vyložil jsem jinde, že je to síla a vůle národního vědomí, jež je nosnou silou, bijícím srdcem našeho dějinného života, řekl jsem výše, že tradice svatováclavská je v nejvlastnější podstatě své výrazem touhy po nadpřirozeném posvěcení, po nebeském autorisování, po zbožnění citu a vědomí národního. Ta snaha smířiti a spojití v jedno profánní a svaté, lidsky národní a božské měla a musila míti nemalou sílu mravněvýchovnou: nemohla dovolávati se pomoci svatého patrona národního, leč tam, kde modlitba její byla srovnatelná se zásadami práva a pravdy. V tom záležela nepochybně a z velké míry i síla nábožensky ukázněného nacionalismu minulosti. Že v tomto požadavku, v tomto chápání národní myšlenky jako myšlenky mravní, jako programu práva, spravedlnosti a nenásilí, shodli se s tradicí svatováclavskou noví velcí vůdcové a zákonodárci vůle národní,

jež nám dalo 19. stol., prozrazuje, že v myšlence svatováclavské jsou hodnoty, jež odpovídají stále reálním požadavkům přítomnosti. To všechno, nejen city piety a sentimentality, je zárukou, že úcta sv. Václava nevymizí z této země. Přejeme si, aby i dále žila a sílila jako posvěcení cítění národního a zduchovnění pout, jež spínají v jedno národ český z časových dálek desíti století. A chceme věřit se zbožně věřícími, že sv. Václav i v druhém tisíciletí své vlády neodepře podpory české zemi, otevřené s důvěrou, v naději na pomoc jeho, osudům budoucnosti.

Svatováclavský sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého, I. díl/Svatý Václav

< Svatováclavský sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého, I. díl

Svatováclavský sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého, I. díl

Josef Pekař

◀ Předmluva

Svatý Václav

Osobnost knížete Václava ▶

lavíme letos tisící výročí smrti mladého knížete českého, výročí smrti, jež byla zároveň dnem zrození, rodným dnem světce, ku kterému jako hlavnímu prostředníku, zástupci a plnomocnému vyslanci kmene českého u trůnu božího, obracely se po deset století myšlenky předků našich, zejména ve chvílích, kdy přispění nebes a jejich mravní sankce dovolával se ohrožený zájem státní nebo národní. Jeho role posmrtná v našich dějinách je nepochybně důležitější než jeho krátká historie

pozemská: jinak řečeno tisícileté panování světce Václava znamenalo v naší minulosti nepoměrně více než několikaletá vláda knížete. Obojí dějství, to na zemi i ono na nebi, spolu ovšem souvisí, bez onoho by nebylo tohoto, Václava svatého od Václava knížete bez násilí dělití nelze — oba v jedno nerozlučně spojila víra

křesťanská, jež z člověka vytvořila světce a dala mu moc žít i po časné smrti a panovati dále svému národu. Bez porozumění logice a moci této náboženské víry není možná porozumění významu a dějinné úloze sv. Václava, ale bez ní nebylo by lze porozumět celým staletím našich dějin, zejména nikoliv husitství. Může-li plně oddati se kouzlu dějinného zjevu Václavova jen Čech katolicky věřící, cítí přece Čech každý bez rozdílu vyznání, že ve sv. Václavu vytvořily nám dějiny postavu tak mocného duchovního obsahu a významu, že přerůstá rámec zájmu pouze církevněnáboženského. Čech bez rozdílu nemůže neskloniti hlavu v úctě před kultem, jenž po tak dlouhé věky byl (a posud býti nepřestal) posilou a útěchou předkům našim v dnech radosti i bolesti a jenž byl zároveň projevem kulturního osamostatnění národního, jež hledalo vlastního vůdce a vlastní cestu do bran věčnosti.

Psátí historii světce Václava, t. j. historii jeho kultu a vztahu mezi ním a národem jeho během dlouhých století po jeho smrti, je, jak jsem napověděl, naléhavějším úkolem dní jubilejních, než vylíčiti životní tragedii mladého knížete. Je to také úkol vděčnější — je to zajisté pouť českými dějinami, pouť doslova konaná *sub specie aeternitatis* pouť po boku světčově s jeho nadpřirozenou mocí, protkanou divy a zázraky. A je to i úkol snadnější — nesnáze jeho tkví snad jen v tom, že úcta věků nahromadila takové množství a tak rozmanitých dokladů a příkladů nábožných styků mezi zbožněným knížetem a lidem jeho, že úkol dějepiscův je stížen jen přebytkem pramenů, bohatě kupících se všemi věky. Poněkud jinak je tomu u úlohy, již jsem se podjal především, t. j. vyložití v podstatných rysech, čeho třeba k poučení přítomnosti o dějinných skutečnostech, v nichž a na jejichž půdě odehrálo se prvé velké drama našich dějin, které mělo tak neobyčejným způsobem duchovně nésti a prostoupiti jejich doby pozdější. Zde bychom zajisté všude chtěli zvěděti mnohem více, než poskytují prameny — ale veliké dálky mají v času jako prostoru svá tajemství, jež střeží žárlivě, jakoby vědouce, že ona jsou spolu kusem kouzla jejich. Za to hlavní, co přece víme, děkujeme jen sv. Václavovi — jím a díky jemu počíná se česká historiografie vůbec, jen díky jemu zachován je nám jakýs takýs obraz osudů našeho kmene od báječného vstupu Přemyslova na hrad pražský až do let smrti Václavovy; bez sv. Václava a sv. Ludmily počínaly by se dějiny české několika skrovnými údaji někdy až v době Boleslavů. Úcta předků a velikost hrdiny vytvořily jak již v 10. stol., tak v stoletích pozdějších velmi bohatou řadu životopisů sv. Václava — byla to ovšem teprv novodobá věda historická, která seznámila s nimi plně a která dopřála nám tak vidět v souvislosti života světčova jasněji a hloub než mohli předkové. Je tomu teprv sto let, co národ sv. Václava poznal staroslovanskou legendu o sv. Václavu, ze všech nejstarší a nejdůležitější, a je tomu teprv 25 let, co byly odstraněny těžké omyly, jimiž znehodnotilo v některém směru naše studium nejstarších dějin našich neporozumění doby osvícenské, t. j. zejména Dobnera a Dobrovského. Není důvodu, abych pomínil mlčením, že v tomto přehodnocení hlavních pramenů, v tom především v postavení práce Kristiánovy — Lžikristiánovy, jak se říkalo dříve — na čestné místo, jež jí náleží a v objevení nejstarší legendy latinské, předlohy Gumpoldovy, vykonal jsem v několikaleté práci nejvíce a měl příležitost seznámiti se dokonale s legendární tradicí o sv. Václavu a sv. Ludmile.^[1] A přece — jak lituji, že nám prameny nezachovaly více!

Údaje o textu

Titulek:	Svatý Václav
Autor:	<u>Josef Pekař</u>
Zdroj:	Svatováclavský sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava svatého. Díl I – Kníže Václav svatý a jeho doba.
Vydáno:	Praha : Národní výbor na oslavu svatováclavského tisíciletí, 1934
Licence:	PD old 70

Ten stesk nad nedostatečností písemné tradice týká se ne tak osudů sv. Václava přímo — tu se zajisté dovídáme podrobností, jimž podobných nevíme u žádného knížete našeho z dob o sto dvě stě let pozdějších — jako toho, že nevidíme jasněji do českého světa kolem něho. Věda naše sic snažila se rozličně, aby mezery podání vyplnila: užila všeho, čím k poznání situace přispívá studium jazyka, archaeologie, analogie se sousedními národy i zpětné soudy ze stavů pozdějších. Výsledkem toho studia je obraz sic v mnohém hypotetický, v mnohém však dosti bezpečný — i v něm ovšem vzdálilo se naše poznání podstatně na př. od představ doby Palackého. Poznati aspoň v hlavních rysech prostředí, do něhož dramatická historie Václavova a Boleslavova náleží, popatřit poněkud blíž ve tvář vlasti naší před tisícem let, je nepochybně nezbytné k prohloubení obrazu. Pokusím se o to se stručností, kterou příkazuje rámec mého vypravování.

Poznámka: Práce tato, od počátku pro Sborník Svatováclavský určená, vytištěna byla po prvé v Čes. Časopise Historickém, roč. XXXV (1929); její zvláštní otisk vyšel zároveň nákladem Klubu Historického. Práce byla r. 1929 vyznamenána státní cenou. Otisk, jenž následuje, je na rozdíl od textu původního jen nepatrnou měrou upraven, po případě doplněn. Poznámky k němu jsou dodány nově; poslední redakce jejich náleží do ledna r.1932.[red 1]

Obsah

- I.
- II.
- III.
- IV.

Redakční poznámky

I.

(Země česká před tisíciletím. Příroda a obraz kraje. Hospodářství, stát, společnost, otoci, hrad pražský. Styky s cizinou, poměr k Němcům, povaha Čechů. Maďaři, Bavoři, Sasové. Pokřesťanění Čechů první a druhé. Slovanští kněží. Kultura stařeské společnosti.)

Předem několik vět o vnější podobě naší země na počátku jejího dějinného života. Představme si ji zarostlou lesy aspoň v míře dvakrát tak veliké jako dnes, lesy většinou listnatými s dubem a bukem v popředí, představme si ji s řekami a potoky, bohatými vodou v míře dnes neznámé, místy s bažinatými krajinami — příroda ještě všude skoro nedotčená ve své svrchovanosti vládne mocně člověku; pochopíme dobře, proč jediné zmínky, jež se nám dochovaly o pohanském kultu našich předků, týkají se uctívání posvátných stromů a hájů nebo lesních pramenů, proč mluví o pohřbech v lesích a polích a obřadech náboženských na křižovatkách cest. To, co dala příroda sama a přímo, nekonečné lesy, vody a travnaté pastviny, bylo daleko větší měrou než půda orná, ještě nehoně a primitivně potahy otroků vzdělávaná (zdá se, že poskytovala nejvíc proso, len a konopí) podkladem hospodářského života národního. Kdyby naši předkové před tisícem let mohli vydati statistiku svého vývozu, našli bychom v ní nepochybně jako hlavní položky kožešiny, med a vosk z lesních včel, plátno (kusy plátna byly směnným platidlem v obchodu vedle cizí mince), koně a — otroky. Poměrně malý rozsah zemědělství, v němž však již spatřován vyšší stupeň hospodářské činnosti, souvisel s tím, že země byla obydlena velmi řídko — hádáme, že celé Čechy v dnešních hranicích neměly ani tolik obyvatelstva, co má dnes jediná Praha. Nebylo ovšem měst, ba ani vesnic v našem slova smyslu, nikde bys nespátřil kamenné stavby domu, kostela nebo hradu — všude, kde byla skrovná lidská sídla, jen dřevěná stavení od knížecího domu na hradě, hliněnými valy opevněného, až do chatřích rodin nesvobodných nebo otrockých, jež kupily se kolem osamělého dvorce svobodného Čecha, »muže« českého (později bychom snad řekli »zemana« nebo »vladyky«), vlastního to reprezentanta národní společnosti.

S představou svobodného Čecha přecházíme na pole politické a sociální — tu třeba říci především, že země naše byla »česká« jen z menší části, že původně netvořila ještě jeden mocenský státní celek, nýbrž rozpadala se v tolik knížectví, kolik bylo rozličných kmenů v zemi; každému kmeni (předpokládáme, že jich bylo aspoň 15) vládla jiná knížecí rodina; vzájemné boje těchto knížat nebo aliancí jejich, v nichž nebylo pohrdáno ani pomocí ze zahraničí, vyplňovaly jistě nemalou část těch dvou tří století před nastoupením sv. Václava, jež nám na otázky do počtu, rozsahu, rozdílech, jménech a hradech těch drobných států »českých« odpovídají skoro bez výjimky zatvrzelým mlčením. Kmen Čechů sídlil jen ve středu země, na levém břehu dolní Vltavy; přední hrad jeho, Praha, shlížel v nejstarší době, jak se zdá, přímo přes Vltavu, t. j. tam, kde staletí pozdější vybudovaly slavnou metropoli země, město Prahu, do země cizí, nečeské, která náležela již pravděpodobně k hradu a knížetství kouřimskému; stál-li tenkrát na místě pozdějšího Vyšehradu hrad zaniklého jména, byl to hrad knížete kouřimského. Říci »v Čechách« znamenalo tedy před tisícem let míti na mysli jen západní střed Čech pozdějších; neříkalo se

ostatek »v Čechách«, nýbrž »v Češích«, podobně jako v Pšovanech, Lutoměřících, Děčanech, Chorvatech^[2] — představa kmene měla ještě převahu nad představou území; byl to ohlas starších dob, kdy kmeny ještě neměly pevných sídel, dobývající se v nájezdu vojenském nebo v nuceném přesídlení nových útočišť a krajin. Cizina byla si ovšem té státní rozmanitosti naší vlasti dobře vědoma, ale přece měla na mysli již celek její, snad v hranicích ještě větších než mají Čechy dnešní, užívala-li o něm vedle širokého označení »Sclavinia« i názvu souhrnného »Boemanni« (t. j. doslova »čeští muži«) nebo »Boemia«. Tu představu celku vytvořila kromě výrazného geografického základu země pravděpodobně i skutečnost, že v době, o níž mluvíme, podařilo se již a to snad trvaleji než dříve, jednomu nebo dvěma kmenům zvláště mocným přiměti řadu sousedů k uznání své přednosti nebo vůdcovství, vytvořiti buď sňatky mezi knížecími rodinami nebo mečem větší svazy státní v zemi. Hlavnímu takovému svazu knížetství stáli patrně v čele Čechové, jinými slovy Praha česká panovala již tenkrát dobré polovici, ne-li většině kmenů zemských; druhým mocenským střediskem takovým byli, zdá se, na severovýchodě Chorvati (asi v dnešním Hradecku a Boleslavsku); jejich to asi knížata známa jsou potom pod jménem Slavníkovců. Ale není vyloučeno, že i oni stáli již pod svrchovaností Prahy — společné vystoupení všech, jak se zdá, kmenů české země před cizinou, jak o něm uslyšíme k r. 845 a 895, prozrazuje patrně, že vědomí kmenové sounáležitosti, představa celozemské slovanské větve národní, jež na západě měla jméno »Boemannů«, žila v Čechách samých již v 9. století.

V době tedy, do níž náleží panování prvních historií známých knížat kmene našeho, Bořivoje (zemřel roku 893—894), Splytihněva a Vratislava, musíme si představití moc českou jako již imponující domovu i cizině; hrad pražský se svým příslušenstvím, jež pokrývalo snad celé dnešní Hradčany, představoval rozsahem i počtem obyvatel již sídlo rozsahem městské. K těm »hradčanům« náležela především knížecí družina, t. j. sbor několika set bojovníků, »mužů« českých, sbor vyzbrojený, šacený a živěný knížetem; část »mužů« byla zároveň dvořany knížecími; zdá se, že ti z nich, kteří měli důležité funkce soudní nebo úřední vůbec, sluli »žpany« (župany). Práce řemeslná všeho druhu soustředěna byla také u hradů knížecích, dávajíc jim na rozdíl od vlastního venkova jistý ráz městský; v sousedství hradu pobývalo i něco cizinců, zejména obchodníků, v tom i židovských; u hradů byly i občasné hlučné trhy. Styk s cizinou si musíme představití vůbec jako dosti živý; styky obchodní šly jak na sever k Baltu ke kvetoucím osadám Slovanů pobaltských nebo dánských Normanů, tak k poslovaňujícím se již Normanům ruským, tak na západ do Bavor a Frank a před vpádem maďarským (a v menší míře i po něm) do Moravy, Bulhar a Byzance. I na hradech druhotných (známe v Čechách té doby z nich jen Budeč a [Levý] Hradec) byly zbrojné posádky mužů českých; ostatek »mužů« sídlil na svých dvorcích, asi celkem stejného, hospodářsky nevalně významného rozsahu; velkostatků ještě nebylo, leč snad někde po vzoru ciziny na půdě knížecí; v rukou knížecích soustřeďovalo se ještě všechno nemovitě i movité bohatství země. Těmi »muži« sluší rozuměti tutéž vrstvu plně svobodnou či chcete-li urozenou, která později (od 13. stol.) sluje šlechtou; žili z práce a dávek poddaných jako jejich šlechtičtí potomci; dobývati si živobytí vlastní rukou bylo i v desátém stol. považováno za známku nesvobody.^[3] Kníže a »mužové« jeho byli vlastním národem či kmenem českým, Čechy ve vyšším nebo pravém slova smyslu; k »Čechům« tedy (a podobně »Chorvatům«, »Pšováním« atd.) nebylo počítáno obyvatelstvo nesvobodné, jež žijíc z lovu, chovu dobytka a rolnictví, zavázáno bylo dávkami naturálními k výživě knížecího dvora; k nim ovšem nenáleželi ani otroci, zaměstnaní prací všeho druhu ve dvorech knížecích i ve dvorcích Čechů svobodných. Otroků si musíme představití v každém knížetství počet nemalý; byli původu domácího, otroci rodem i otroci z trestu; byli i ze zajatců nabytých v bojích s nepřáteli; trhy na otroky v podhradích lákaly i daleké obchodníky z krajů románských ba i orientálních; arabský popis zemí slovanských, vyšlý původně ze záznamů takového židovského otrokáře z doby Boleslava II., zachoval nám prvá cenná data o situaci a povaze slovanského světa. Nekonečná šířkost zemí slovanských a tím nepřehledné množství vývozního zboží otrockého vysvětlují, že na trzích zemí románských a germánských na západě stalo se jméno Slovana a otroka synonymem. Ale nezapomínejme, že všechna hospodářská struktura společnosti starověké, Řeků a Římanů především, opírala se o práci otrockou a že i později Románi i Germáni měli otroky své krve zrovna tak jako naši slovanští předkové.

*

Co pověděno, prozrazuje, že v životě státním a společenském nebylo valného rozdílu mezi soudobými Germány, zejména saskými a normanskými, a kmeny českými; musíme si zajisté představití, že valná část severního Slovanstva žila po staletí pod vlivem nebo přímo panstvím gótských družin vojenských a že nejedna z knížecích rodin jejich, snad i na naší půdě, byla jen poslovaněnou ratolestí rodu dřív germánského, podobně jako to víme bezpečně o knížetech Slovanů ruských, jejichž pyšné čeledi vojenské byla nesmírná vitalita podmaněné massy slovanské učinila z Germánů Slovany. S německými jmény setkáváme se v české společnosti ještě v době Václavově — tak vrahové sv. Ludmily, Tunna a Gomon, mají jména patrně germánská, ale byli to již jistě »muži« českého jazyka, »Čechové«; když kníže Bořivoj, přijav křest z rukou Metodových, vrátil se do své vlasti a když strana křesťanství protivná zvolila si proti němu za knížete Stojmíra, který, žije po dlouhá léta jako vyhnanec mezi Němci, byl slovansky zapomen, byla podle Kristiána hlavním důvodem nespokojenosti s novým knížetem jeho neznalost rodné mluvy. Vůbec, mluvíce o poměru a vztahu prvních Slovanů českých ke Germánům, musíme se rozejítí se staršími teoriemi o zásadních rozdílech mezi oběma světy, zejména v nauce o holubičí nebo rolnické mírumilovnosti Slovanů na rozdíl od bojovných, tvrdých Germánů — u Čechů aspoň této protivity nenalézáme. České kmeny té doby, o níž mluvíme, jsou státně organisovány na vojenském základě podobně jako Germáni (proč a jak Germáni Slovany předstihli kulturou, zejména Germáni v mezích bývalé římské říše osídlení, nepotřebuje, tuším, výkladu), a co povahy se týče, dosvědčují nám souhlasně

soudobé výroky cizí i domácí, že právě Čechové byli pověstni svou divokou bojovností: »národ, jenž se nad jiné národy za divočejší samou povahou svou pokládá«, čteme o nich u Kristiána, »Čechy zuřivější než jejich šelmy«, čteme o nich v době Karla Velikého. Že tato surová energie vybíjela se víc ve vzájemných zápasech a nenávistech vnitřních, nevedouc pravidlem sjednotiti svou sílu proti cizině, je faktem, jenž nám poněkud vysvětluje, proč staří Slované přes svou početnost a své schopnosti byli takovou měrou státně organisováni nebo ovládnuti cizinci.

To také asi především činí srozumitelným, proč ona osudová pohroma, která stihla Slovanstvo v Podunají právě asi v době narození sv. Václava, t. j. ovládnutí Pannonie a vyvrácení státu moravského skrze ugrofinské nájezdníky maďarské, změnila trvale ethnické poměry v sousedství a ohrozila nebyvalým způsobem české kmeny i od východu. Morava, kterou v letech panování knížete Bořivoje byl Svatopluk vybudoval na velmoc dunajskou, byla za synů jeho, v době před vpádem maďarským, rozervána vnitřními boji, a kmeny české odřekše se státního společenství s ní brzo po smrti Svatoplukově (894), stály v kritických chvílích maďarského nájezdu po boku bavorských Němců, nikoliv Moravanů. Pohříchu nevíme naprosto, jak daleko k sídlům Slovanů českých zasáhlo panství maďarské, kde asi byly hranice jeho (z Kristiána se zdá vyplývat, že Morava byla v 10. stol. cele nebo z největší části v moci jejich). Neslyšíme-li nic o bojích Čechů s Maďary, není to ovšem důkazem, že bojů takových nebylo; ale není také potřebí představovati si poměr nových sousedů jako nutně nepřátelský. Maďaři ovšem vyvrátili nejen říši moravskou, ale zdeptali i vojenskou pýchu národa bavorského: učinili konec expansi jeho na východ do Pannonie a vrhli jej daleko zpět až za řeku Enži. Ano v opětovných nájezdech pozdějších, jež náležejí do dob mládí a vladaření Václavova, zeslabili moc kmene bavorského (do nedávna předního representanta moci říše východofrancké čili německé a nositele koruny císařské) tak, že to přispělo takřka k rozpadu říše na jednotlivá skoro samostatná a navzájem se nepřátelsky potírající vévodství, v nichž kmenoví vévodové, vyšší ze starých rodů domácích, byli ochotni pěstovati víc partikulární politiku kmenovou než hájiti myšlenky říšské. Tak v době Václavově vládl v Bavořích takřka samostatně vévoda Arnulf, tak na severozápadě Čech v mocném kmeni saském (t. j. ne v dnešním Sasku, jež bylo ještě slovanské, ale v severním Německu, na východ až k Labi a Sále) zakládal státní moc v zemi ještě jen na venek křesťanské vévoda Jindřich (od r. 912). Roku 919 ještě v době chlapeckých let Václavových, byl Jindřich zvolen králem kmenů německých — tu je počátek královské dynastie saské, která měla restaurovati pokleslou moc říše uvnitř a zároveň obnoviti její vrchostenské nároky na venek, zejména na Slované, sídlící na východě. České kmeny dosud, vyjma řadu let, kdy uznaly vrchní panství Svatoplukovo, uznávaly nad sebou svrchovanost říše východofrancké, Bavorsky zastoupené; s nastoupením krále Saského nastávala doba, kdy nová moc německá na severu bude pravděpodobně jako nositelka říšské myšlenky královské činiti nárok na svrchovanost nad Čechy sama.

Bavoři, kteří seděli na půdě rozličně dotčené civilisací starého římského imperia a proto stáli v každém směru výše než Sasové, přijali křesťanství vlivem svých knížat a misijní činnosti apoštolů irskoškotských a anglosaských (jaký pendant k makedonskému východisku našeho křesťanství!) již v první polovici 8. stol., t. j. ještě před dobou Karla Vel.; tenkrát již vzniklo v starých pevnostech římských na území jejich, v Řezně a v Pasově, biskupství takřka doslova na hranici sídel Slovanů českých. Sasové byli ke křesťanství a k říši donuceni v nelítostných bojích, vedených velkým dobyvatelem Karlem v l. 772—804; byli obráceni opravdu krví a železem. Kdy přijde řada na české Slované? Zdá se, jakoby na bojovné kmeny jejich, sedící v mocné hradbě svých lesnatých hor hraničních, si západ dlouho netroufal; od počátku 9. století Frankové a Bavoři, obcházejíce Čechy, šířili své panství a s ním křesťanství mezi východními Slované podél lehkou přístupnou cestu dunajské, do dnešních Rakous, tenkrát ještě slovanských, do Moravy, do uherské Pannonie; kostel zasvěcený prý sv. Jimramovi (Emmeramovi), patronu řezenskému, zbudovaný knížetem Pribinou někdy před r. 830 v Nitře, je první kostel křesťanský, o němž víme na půdě našeho státu.^[4] Teprv na počátku r. 845 slyšíme najednou, že ke králi Ludvíkovi (do Řezna) přibýlo ke slavnosti Zjevení Páně 14 knížat českých se svými družinami, žádající si křesťanství; král dal je pokřtiti.^[5] Tedy bez boje, po dobrém, vlastní volbou, a snad veškerá knížata zemí českých rozhodla se přijmouti (sto let později než Bavoři a padesát let později než Sasové) víru křesťanskou. Je to skutečnost, jež, tuším, nemá příkladu v soudobé christianisaci národů pohanských a zároveň událost, již zcela nezaslouženě věnovalo tak málo pozornosti naše dějepisce. Co se stalo, svědčí nepochybně velmi důrazně o politické zralosti a prozíravosti předků našich; delší předchozí působení křesťanských misionářů a diplomatů musíme při tom v Čechách předpokládati. Tenkrát tedy, třeba uzavíratí, přijal křest i nejmenovaný kníže kmene českého, sídlící v Praze. To vše musilo ovšem znamenati, že do Čech přibýli cizí kněží, nepochybně znající slovansky (v Bavořích mistry a ve Francích na Mohanu seděli tou dobou ještě četní, již aspoň z části pravděpodobně pokřesťanění Slované), že stavěny kostelíky na hradech a dály se pokusy rozšířiti z hradů knížecích nové poselství spásy dále do nitra země. Ale stalo se patrně, co vidíme skoro u všech národů s říší sousedících, mezi nimiž tenkrát nebo dříve šířena byla nauka křesťanská, co vidíme u Frisů, Sasů, Dánů, Švédů i Slovanů polabských. Brzy po r. 845 čteme o těžkých vojnách mezi Bavorsky a Slované, t. j. třeba si představiti, že se politická situace změnila a že v důsledku toho vzepřela se část nebo většina země novému náboženství, vracejíc se k starým kultům domácím; kostely byly pobořeny, kněží vyhnáni — třeba snad ne všude. Tím si také vysvětlíme, že česká tradice domácí neví o pokřtění českých knížat r. 845 praničevo; česká historiografie, počínající se Kristiánem, vypravuje teprv o počátku druhého, již trvalého křesťanství v rodě knížat pražských: jak mladistvý kníže Bořivoj přijal na dvoře Svatopluka moravského (asi r. 874) křest z rukou Metodových.

To bojovné utkání germánskolatinského západu a byzantskořeckého východu a jeho zápas o české Slované, do poslední čtvrtiny 9. stol. spadající, náleží nepochybně k nejdramatičtějším chvílím našich dějin. Pochopíme, že v Praze postihli výhody situace a dali přednost misii křesťanské, pochozí z Byzance, z císařského sídla, jež v perspektivě soudobé mělo význam ještě větší než Řím (Byzance a Řím byly tehdejší střední Evropě asi tím, čím jí jsou dnes Londýn a Paříž) a jež zároveň, dávajíc do rukou Slovanů svaté texty náboženské v řeči a písmě jejich, představovala v každém směru velkorysejší, sympatičtější a účinnější formu kulturní propagandy. Ale Metod byl vysvěcen na biskupa a autorisován jako apoštol zemí slovanských v Římě; on i bratr jeho starali se, aby dílo jejich bylo schváleno Římem — přes to pak, že o stanovisku Říma k otázce slovanské liturgie v době Svatoplukově (určitěji řečeno k otázce, do jaké míry možno užívat jazyka slovanského v bohoslužbě) podávají nám prameny údaje si odporující, třeba říci, že dědici a pokračovatelé bratří soluňských na západoslovanské půdě byli přesvědčeni, že slovanské písmo je schváleno Římem a že ve věcech učení a kultu, jak z literárních památek činnosti jejich poznáváme stále určitěji, přizpůsobili se snad ve všem římskému obyčeji.^[6] Pokřtění knížecího rodu pražského Metodějem (řekli jsme již, že i tato druhá christianisace potkala se s odporem v zemi, s povstáním Strojmirovým, jež bylo třeba přemoci mečem) znamenalo ovšem, že slovanští kněží a slovanské písmo zaujalo pevné místo u dvora jeho; přijala-li i jiná knížata země »české« křesťanství z Moravy Metodovy, nevíme, ale je to pravděpodobno nanejvýš; netřeba ovšem vylučovati, že někde udrželi se kněží latinští z misí bavorských. Po smrti Svatoplukově, když čeští Slované r. 895, vedeni náčelníky dvou svazů státních, představujících, jak se sdá, veškerenstvo kmenů českých — byli to Spytihněv, strýc sv. Václava a Vítislav, snad kníže Chorvatů — zřeknuvše se státního spojení s Moravou, podrobili se ve vsí formě v Řezně králi Arnulfovi, t. j. znovu Bavorům,^[7] počali jistě přicházeti do země zase kněží latinští ze západu; biskup řezenský stal se zas duchovním správcem českého křesťanství. Že by v situaci podobné nedošlo záhy k třenicím, sporům a žárlivostem mezi nimi a kněžími slovanskými, jest ovšem těžko předpokládati, třeba by zpráv o takových bojích nebylo.^[8] Co víme, opravňuje k závěru, že ještě po stu letech, v době Vojtěchově, kněží obou písem vedle sebe a zdá se svorně působili v zemi. Nepochybuji, že ti, kteří považují vliv slovanských kněží a církevněslovanského písma a literatury na české půdě za nepatrný nebo jen chvilkový, podléhají omylu, jehož vznik sahá od nepřátelství Kosmova k slovanské liturgii^[9] až k nedbání nebo neznalosti svědectví Kristiánova a počtu a významu legend slovanských.

Vnější přijetí křesťanství knížetem a dvorem jeho neznamenovalo ovšem pokřesťanění země ani ještě stvoření opravdové křesťanské kultury národní; bylo až na jednotlivce s počátku víc aktem politické úvahy nebo nutnosti než výrazem proměny duchovní, víc vnějším zdáním než pravidlem myšlenky a života. Nesmíme si také představovati, jakoby kmeny Čechů teprv křesťanstvím dostaly vše to, co zveme kulturou, jinými slovy jako by před tím žily v učiněném »barbarství«. Třeba naopak mítí za to, že knížecí rodiny zemí našich nestály, i kdyby nebylo civilisačních vlivů z Byzance, v tom, co tenkrát kulturou slulo, nikterak za knížecími rody saskými nebo normanskými na severu nebo nejpokročilejšími kmeny polabských Slovanů. Že je z části v jedno spojoval společný původ, bylo již jako pravděpodobné naznačeno, a styky obchodní s cizinou, pasivní i aktivní, cesty a výzvědy do sousedních zemí otvíraly jistě již tenkrát sebevědomému a ctízádnostivému národu širší obzory kulturní a nutily k napodobení. Naši předkové té doby znali nejen nejbližší centrum kulturní, hradiště řezenské, naplněné již kamennými kostely a kláštery, kde bylo sídlo jim nadřízeného biskupa a hrob bavorského apoštola a světce, Jimrama, ale cesty vedly jednotlivce nepochybně již tenkrát do Itálie a do Bulhar a Byzance, jako asi nechybělo v okolí knížecích mužů, kteří měli vědomost o duševních centrech germánského západu, o slavném svou školou klášteře ve Fuldě, o proslulém klášteře saském na Vezeře, Korbeji, kde chován byl poklad ostatků sv. Víta nebo o metropolitním hradě někdy Karla Velkého, Cáchách, pověstném svými stavbami a hrobem velkého císaře. Že máme právo představit si naše předky 9. a 10. stol. jako lid jistého kulturního sebevědomí (přes to, že nemůžeme neviděti jejich sklonu k násilí často barbarskému), o tom vydává svědectví pramen původní, ač málo povšimnutý: jsou to jména v rodinách knížecích obvyklá, zdroj velmi vděčný pro studium životní filosofie a psychologie knížecích vrstev kmenů našich v té době. Přes patrný základ indoevropský a zároveň přes příbuznost s prostředím severogermánským, podává on přece poučení i o duševním životě slovanském. Ideál slávy vojenské nebo slávy světské a mocenské vůbec má v těch rodných jménech všude místo přední, aniž zatlačuje mravně-výchovné výzvy jiné povahy. Není-li výmluvné v té souvislosti na př. jméno Ludmily (i když tu »lidem« rozuměti sluší zbrojný lid svobodných mužů českých), nekáže-li Spytihněvovi jméno jeho, aby krotil a moudře ovládal své hněvy, nežádá-li dobrotu a lásku jméno té, která chtěla býti světu milá (Dragomir)? Podobně nám tlumočí vojenský nebo politický program značného rozpětí, shrnutý v zkratku jména, názvy Bořivoje nebo Strojmira — a co ideálu slávy se týče, kde našli bychom nahromaděno najednou tolik výzev, tolik žádostí a slibů o lesk moci, a okázalého zdaru než u knížete Vratislava a obou synů jeho? Jméno otcovo nepotřebuje výkladu: za to zastaviti se třeba nikoli bez podivu u jmen obou historicky proslulých synů jeho: Václava a Boleslava. Obě jména vyjadřují tutéž žádost, zpovídají tutéž touhu: Větší sláva, Více slávy! volají do budoucnosti.^[10] Obojímu zvolání měl osud vskutku dopřáti sluchu — obojímu jiným způsobem.

II.

(Historie sv. Václava. Legendy Jejich obraz situace. Studie Václavovy Význam kulturních vlivů byzantských. Drahomír a Ludmila. Prvé zápasy Václavovy Václav knížetem; chvály aňů a zásluh jeho. Asketické ideály doby poměr Václavův k nim. Cizina a církevní a náboženský život v zemi Václavově. Zavraždění sv. Václava. Zločin Boleslavův a motivy jeho.

Přenesení sv. Václava.)

Běžná nauka ukládá historikovi, aby proti legendě postavil skutečnost, bez ohledu na to, podlehnou-li kritické zkoušce estetické a etické hodnoty, jimiž naplnila a vykrásnila během věků danou historii pieta legendotvorné paměti. Jsou legendy, jež při chladném doteku dějzpytného rozboru hynou smrtelně: odtud také slovo legenda nabylo smyslu takřka souzvučného s výmyslem. Vskutku slovo »legenda« znamená to, co má být čteno v den svátku výročního o životě světcově; jde tedy v zásadě o životopisy světců. Legendy václavské náležejí k těm životopisům svatých, jež zbudovány jsou v podstatě na skutečnostech historických; nejsou ovšem prosty legendárních motivů. Úkolem historika, snažícího se o rozumové zachycení skutečnosti, je v takovém případě rozlišit to, co postižitelné skutečnosti odpovídá nebo může odpovídati, od legendárních příkras a výmyslů. Ale nesmíme zapomenouti, že i tyto legendární živly jsou v jistém smyslu kusem skutečnosti, t. j. plodem ducha doby, výrazem jeho víry a naděje. Kdo chce se seznámiti bezprostředně s duchovní atmosférou doby a sledovati cesty její pravdy, nechť vezme do ruky starou legendu, na př. dílo Kristiánovo přímo; tak octne se rázem mezi lidmi 10. stol. a otevře si cestu k chápání duše jejich; bude odměněn i prostou krásou legendy jako díla literárního. Naše doba touží ovšem po výkladu věci co možná racionálním, v duchu svého světového názoru; pokusíme-li se o to, nezapomínajíc ovšem, co bylo právě pověděno o zcela odlišné duchovní konstituci středověku, obdržíme asi obraz, jak následuje.

*

Václav narodil se roku 907 nebo 908.^[11] Byl nejstarším synem knížete Vratislava; matka jeho^[12] slula Drahomír (Drahomíra) a pocházela z knížecího kmene Stodoranů (v dnešních Branibořích), týchž, kteří později sluli Lutici a náleželi k nejzdatnějším národům slovanského severu; sňatek je důkazem, že politické vztahy pražských knížat měly daleké obzory. Václav narodil se pravděpodobně mimo hranice pražského knížetství; jeho otec Vratislav neseděl totiž v té době na pražském stolci, nýbrž v některém knížetství údělném v sousedství »Čech« pražských, možná na př. že v zemi Pšovánů, odkud pocházela matka jeho Ludmila, choť někdy Bořivojova; v Praze vládl od r. asi 893—4 starší bratr Vratislavův Spytihněv a to až do r. 915, kdy po bezdětné smrti bratrově Vratislav ujal se vlády.^[13] V té době mělo mladé křesťanství české za sebou čtyřicetiletou nepřetržitou minulost; v zemi i v knížetstvích sousedních musíme předpokládati již jistý třebas neveliký počet dřevěných »církví« či kostelů na hraděch a dosti značný počet duchovenstva, slovanského i latinského, k službě jejich zřízeného. Jak o Bořivojovi, tak o Spytihněvu poznamenávají legendy všeobecně, že byli shromažďovateli kněží a žáků a budovateli kostelů božích; určitá data mají pouze o tom, že první kostel křesťanský v zemi založil Bořivoj (ještě před povstáním Strojmirovým) na Levém Hradci a zasvětil jej sv. Klimentu, témuž světcí-papeži, jehož ostatky přinesl bratr Metodův Cyril do Říma, druhý pak kostel Panny Marie postavil na hradě pražském po pokoření Strojmirova; syn jeho Spytihněv založil kostel sv. Petru apoštolu na hradě Budči.^[14] Zde v Budči ustanoveni byli (bylo to již po podrobení se Spytihněvově Bavorům) kněží latinští, kdežto u kostelů založených Bořivojem a v okolí Ludmilině třeba předpokládat kněze slovanské, příšle z Moravy. Ludmila, která přežila choť i syny Spytihněva a Vratislava, žila v době Vratislavově na hradě pražském, dělíc se se snachou Drahomírou v péči o vnuky a vnučky; Drahomír přijala křest patrně teprv po svém sňatku s Vratislavem.^[15] Vratislav a Drahomíra měly spolu tři syny (kromě Václava a Boleslava prý ještě Spytihněva, o němž potom není zmínky) a čtyři dcery; z nich známe jménem jen Přibyslav^[16]

Vratislav následoval příkladu bratrova a otcova v službě křesťanství; na hradě pražském založil vedle kostela Bořivojova druhý kostel, zasvěcený sv. Jiří;^[17] jeho vysvěcení se však nedočkal. Zemřel v únoru 920 (nebo 921), stár prý teprv 33 let^[18] — jak tu časnou smrt, podobně jako u obou jeho předchůdců na trůně, vysvětlit, snad zraněním na poli bitevním, nevíme; jedna legenda dí sice, že Vratislav přemohl nepřátele bez počtu, jiná zve jej »slávou velikým«^[19] vyplnit chválu představou konkrétní pohřbičky nedovedeme. Do let krátkého panování Vratislavova náleží slavnost postřižin mladého Václava, t. j. obřadné ujetí vlasů dospívajícímu hochovi, jak to bylo od dob pohanských obyčejem v slovanských i germánských rodinách knížecích; křesťanství, jak se zdá, posvětilo obřad zvláštním ritem, podobným asi způsobem jako u křtu, jenž tenkrát udílen také pravidlem dětem dospělým. Dovídáme se, že při slavnosti byl přítomen biskup Notar, odjinud neznámý, snad podbiskup řezenský a že obřad postřižení provedl kníže, jenž byl tehdy ve Vratislavově zemi — i tu jsme v rozpacích, zda máme mysliti na bavorského Arnulfa, s nímž přišel Notar, či některého z předních po Vratislavovi knížat země, ač by odpověď na otázku, zejména pro politicky státoprávní souvislosti její, byla nám velmi vítána. Nejnovější badání namítá myšlenku, zda Notarem nesluší rozumět biskupa slovanského; blahořečení mu v legendě v ústa vložené stýká se totiž s ritem církve východní^[20]

Hlavní je, co se dovídáme o školské výchově mladého Václava: »i dala jej bába jeho Ludmila učiti knihám slovanským a on následuje učitele, naučil se rozumu všemu vbrzce. Přesadil jej pak kníže Vratislav v Budeč a chlapec počal se učiti knihám latinským a naučil se dobře«. Dodáme-li, že legenda slovanská, mluvíc o Václavovi o několik let starším, připomíná, že Bůh seslal takovou milost naň, že rozuměl knihám latinským jako biskup nebo duchovní a že když vzal knihy řecké nebo slovanské, četl v nich bez chyby,^[21] připomeneme-li, že učitel jeho v Budči má již v nejstarší legendě latinské výmluvné jméno české »Učený«^[22] shrnuli jsme všechna data, jež pro pochopení dějinného zjevu Václavova i životní tragedii jeho jsou nepochybně zvlášť důležitá. Třeba zajisté si uvědomiti, že

středověkému panovníku dostalo se literárního vzdělání jen v případech výjimečných, že z našich knížat a králů až do 13. stol. málo kdo uměl čísti a psátí — nic z toho nebylo tenkrát pokládáno za nezbytné pro výchovu příštího panovníka; je to právě jen doba 9.—10. stol., která pod vlivy a příklady, vycházejícími z císařské Byzance, dává některým králům Franků na západě vzdělání knižní. I na dvoře Vratislavově, jak důraz položený na knihy slovanské a řecké ukazuje, je vzorem a popudem příklad Byzance, která tou dobou literární kulturou naplnila i slovanský již dvůr bulharský, vliv prostředkovaný patrně kněžími příšlymi z Moravy Metodovy; studium latinské je, možná, jen konkurenčním důsledkem pokrokového úsilí slovanského.

Neboť v německém světě je to teprv dvůr saského Oty I., syna Jindřichova, jenž otvírá se učenému studiu (Ota sám naučil se až v pozdním věku čísti), pod vlivy těmi vyrůstají potom dva císařové velkého kulturního formátu, Ota II. a Ota III., přítel sv. Vojtěcha. Protože musíme si představit, že i bratři Václavovi byli účastni podobného vzdělání jako Václav a s ním místy snad i knížecí dorost v knížetstvích s Čechy sousedících, na př. chorvatském (Slavníkovském), máme všechno právo představit si kulturní život Čech 10. stol. (na rozdíl od 11. a 12. stol.) jako v některém směru výše stojící a tím rozloučiti se s představami, jakoby prvé historické století našich dějin bylo nutně dobou větší zaostalosti kulturní, než obě století následující. Tyto mylné představy měly v nejednom směru nepříznivý vliv na chápání situace u našich historiků od doby Dobnerovy až do dob nejnovějších; jen zhostíme-li se jich, pochopíme plně nejen sv. Václava, ale i sv. Vojtěcha a dílo Kristiánovo.^[23] Německá věda zvykla si, vypravujíc o tom rozkvětu věd v Sasích v 2. pol. 10. stol. a o tom zanícení jednotlivců pro službu pokrokové myšlenky náboženské, mluvit o »otónské renaissanci«; vskutku mnohem vhodnějším slovem by bylo mluvit o romantismu v 10. stol., o romantismu, jenž byl prvním květem vyrostlým z úrodné půdy, které konečně se ujala ruka sadaře, prvním blouznivě nedočkavým rozběhem mladé a nadané rasy za hodnotami vyššího světa, jež jí otevřela kultura římskokatolická. Sv. Václav je na germánsko-slovanské půdě severu prvním představitelem tohoto nového ducha, prvním, jemuž s literárním vzděláním dostalo se nezbytné výzbroje pro vyniknutí duchovní, pro službu ideálu, jehož kouzlu duše žákova, nové slávy žádostivá, patrně podlehla mocně. Tím však lze říci, mladý horlivec vystoupil povahou i snahou z řádu svého, stal se zcela nepodobným kněžici a dědici trůnu, jak je znala a chtěla míti doba, dechem nové myšlenky ještě sotva dotčená — »co si počneme s ním; ten jenž měl býti knížetem, je zkažen od kněží a je jako mnich!«^[24] V té žalobě okolí, okolí nikoli snad nepřátelskéhdkřesťanství^[25] ale žádajícího si míti v čele kmene a státu ne zbožného učence, nýbrž knížete hrozného nepříteli a dávajícího přednost společnosti bujných dvořanů před obcováním s kněžími a před modlitbami v kostelích, tkví patrně vlastní podstata konfliktu, jenž měl znenáhla vyrůst v krvavé drama.

Celá hloubka rozporu mezi ideálem, k němuž přilnul chlapec, a světovým názorem valné části jeho okolí počala býti zřejma teprv po několika letech, když v čele nespokojenců s učenecky-mnišskými sklony Václavovými stanula jeho matka Drahomiř. Nebyla již, jak víme, pohankou a smířila se nepochybně s duchem a rázem dvora Vratislavova — ale s tím lze srovnati dobře, že když po předčasné smrti mužově stala se sama vládkyní země, snažila se vtisknouti poněkud jinou podobu dosavadnímu režimu a zejména vychování Václavovu. Zdá se, že ti u dvora pražského, kteří přáli dosavadnímu stavu a vývoji věcí, tušili, že od Drahomíry hrozí nebezpečí; čteme jistě, že sic knížecího hochy, tou dobou sotva třináctiletého, povolali z Budče na hrad pražský a povýšili jej ve vsí formě na stolec knížecí, ale rozhodli zároveň, aby péče o další vychování jeho i bratra jeho byla svěřena bábě jejich Ludmile; vladářkou státu zůstala ovšem Drahomiř.^[26] Je nasnadě, že snesením takovým cítila se uraženou a poníženou Drahomiř i jako matka i jako kněžna; za zápasu stran při dvoře, jistě rozličně osobně zakaleného, nechybělo Drahomiře rad, aby napravila mocí, co se jí jevilo křivdou a nebezpečím. »Proč má mi ona býti jako paní? Zahubím ji a dostanu v moc svou všechno bohatství její a panovati budu svobodně.«^[27] Tak zrála nenávist snachy proti tchyni k činu. Ludmila nadarmo, vidouc hněv mladé kněžny, zřekla se poručnictví nad vnuky a uchýlila se s kněžími svými z Prahy na hrádek Tetín; zloba snachy pronásledovala ji i tam, a tak došlo ke dni 16. září 920 (15. září 921?),^[28] kdy dva z »mužů« Drahomiřiných, Tunna a Gomon,^[29] přepadli se svými lidmi Tetín a Ludmilu zavraždili. Z legend, na jejichž slově záleží, plyne dosti jasně, že důvodem zločinu Drahomiřina nebylo vroucí křesťanství Ludmilino, nýbrž nezkrotné rozčilení ženy, jež se považovala v svém právu zkrácenou a s ním chtivost kněžny i jejích rádců, po nahromaděném statku Ludmilině. Impulsivní vášnivost, již při tom u Drahomíry třeba předpokládati, ilustrují dobře i další zprávy Kristiánovy, jak Drahomiř zneřádkovala se brzo na smrt s oběma muži, kteří se stali vykonavateli její vražedné zloby: tytéž, jež spolu s rody jejich zahrnovala dřív přízní a dary, pronásledovala potom nenávistí tak nelítostnou, že vyhnala ze země nebo vyhubila oba i s příbuzenstvem jejich, nešetříc ani nedospělých dětí. Tak tenkrát — a nejen tenkrát — vražda hromadná byla ještě takřka právní institucí národní, která ve chvíli rozčilení vstupovala na místo normálního řádu soudního.

Přes to že, jak pověděno, zahynula Ludmila jako oběť nenávisti osobní, není dobře myslitelné, aby rozpor mezi křesťanstvím činu a křesťanstvím slova, jenž dělil dvůr od nastoupení Drahomiřina, neměl svůj díl i v zločinu tetínském: šlo patrně i o to, odstraniti s cesty nebo potrestati tu, která sama žijíc skutkům křesťanského milosrdenství a v účinné zbožnosti závodíc se svými kněžskými rádci, byla považována za hlavní původkyni zvráceného vychování Václavova. Útěk Ludmilin do Tetína a zahubení její, jež mělo v zápětí i rozptýlení jejího kněžstva — v tom zločin tetínský jest jen předobrazem zločinu boleslavského; smrtelný souboj dvou žen, snachy a tchyně, jenž předchází, má podobné důsledky jako bratrovražda, jež následuje — měly dáti i jiný směr a ráz výchově dospívajícího hochy-knižete: tu vlastně se počíná životní boj sv. Václava.^[30] Čteme, že noví vládci na pražském dvoře bránili styku jinochově s kněžskými učiteli jeho, takže jen tajně a v noci přijímal návštěvy jejich; čteme ovšem, že všechny ty úklady vyzněly na prázdno, utvrzující jen a idealisující

zbožné odhodlání žákovo[31] Mělo-li dříve zaujetí jeho pro vše, co se službou boží souviselo, ráz dětských hříček, že na př. stál o to, aby svatý pokrm Těla a Krve Kristovy si vlastní rukou připravil, sám s věrným sluhou našel pšenice, sám ji vymlátíl a semlel a v hostii upekl, sám z hroznů vinice připravil víno, slyšíme nyní větu zásadní tíhy: horoucí duch jeho snažil se naplnit skutkem, co od učitele písem postřehl sluchem.[32] Této opravdovosti ve službě myšlenky měla plnější zvlášť dáti teprv chvíle, jež zbavila jinocha poručnictví a moci matčiny.

*

Stalo se to tuším v době, kdy překročil čtrnáct let — ten věk byl u starých národů až dlouho do středověku považován za mez mužné dospělosti; srovnej na př., že Ota II., stár 13 let, vedl vojsko do Itálie a třináctiletý byl korunován císařem. Je-li ten dohad správný, mohli bychom nastoupení Václavovo klásti nejvhodněji do r. 922. K převratu, jež Václavovo ujetí vlády v zemi musilo znamenati, nedošlo bez krveprolití. Podrobností pohříchu neznáme; čteme jen, že strana »spravedlivých«, ač byla menšinou, nabyla převahy nad stranou »nešlechtných«. Nestalo se to, jak možno uzavírat, bez zásahu z ciziny: v té souvislosti by bylo nejsnáze vysvětlitelno vojenské vystoupení bavorského vévody Arnulfa v Čechách, jež se klade celkem souhlasně právě do r. 922 a vysvětlitelno i energické provedení převratu: Dramohiř i hlavní přívrženci její, »synové sváru«, byli ode dvora nebo ze země vypuzeni, »zuřivé různice« utišeny a »pokoj církve Kristovy« založen[33] Počala se vláda Václava svatého.

O ní, jak víme, vypravuje nám několik legend, psaných ještě za dosti živé paměti na knížete, na člověka a dílo jeho. Oslavný a výchovně agitační ráz jejich vede k jednostrannosti, jež obrací pozornost především k zásluhám příštího mučedníka a dovoluje nedbatí skutečností, jež by nás neméně zajímaly. Ta tendence ovšem i způsobuje, že některé legendy sahají v své chvále a svém obdivu k schematickému vzoru, pro takové práce od staletí ustálenému. Na štěstí máme o sv. Václavu a to právě z 10. stol. životopisy, pochozí z trojího prostředí, lišícího se rozličně pojetím, vědomostmi i národním původem: to usnadňuje, abychom kritickou konfrontací jejich dospěli poněkud bezpečněji k poznání skutečností.[34] Vypravování o tom, jakým se hrdina Bohu osvědčoval, jakých škod, vojín Kristův, Pánu svému slouže, d'áblu nadělal, zaujmají ovšem v životopisech místo přední; z Václavovy historie světské, pokud s historií duchovní nesouvisí, nedovídáme se takřka ničeho; jen výjimkou čteme u Kristiána, že Václav byl vytrvale spojen šťastným přátelstvím s králem Jindřichem, jenž prvý mezi Sasy, jak se tu dí, došel z milosti Kristovy koruny (o Arnulfovi bavorském nenajdeme ani zmínky).[35] Jen výjimkou čteme tamtéž, že Václav vedl vojnu s nejmenovaným knížetem Kouřimským; kronikář Dalimil zve jej později, po bezmála 400 letech, Radslavem, knížetem Zlickým.[36] Určitě zní také zprávy, že Václav po čase povolal matku svou zpět k svému dvoru.[37] rozdíl, který najdeme v názoru na vinu její již v textech staroslovanských, zůstává však nevysvětlen.[38] Nepochybná jsou i data o tom, že Václav založil třetí kostel na hradě pražském, posvěcený proslulému tou dobou patronu národa saského, sv. Vítu, a že si vyžádal autorisaci k zbožnému úmyslu svému od biskupa řezenského Tutona.[39] Dnes přístupny jsou základy a popsána povaha toho umělého díla, prvé stavby kamenné na hradě, jehož budovateli byli ovšem cizí mniši, z Francie či Bavor pochozí.[40] Volba saského patrona pro nový nádherný kostel pražský nasvědčuje již nové politické orientaci Čech Václavových; zajímavé je ovšem, že jeden text staroslovanské legendy dí, že kostel byl posvěcen sv. Jimramu (Emmeramu), tedy patronu bavorskému; ale zdá se zároveň, že tu jde jen o náhodnou chybu písařskou[41] Nejobširněji jsme zpraveni (ale jen Kristiánem a dvěma větami staroslovanského prologu o sv. Ludmile) o tom, jak Václav dal slavnostně — stalo se to v říjnu 925[42] — přenést tělo báby své Ludmily z Tetína na hrad pražský a pohřbiti ji jako světici v chrámu sv. Jiří, jež byl právě podbiskup řezenský na žádost Václavovu vysvětil. Zázraky, jež při tom svatost mučednice prokazovaly, jsou ještě skrovné počtem i povahou, ale celé vypravování o obřadu přenesení a nepochybně již slavnost přenesení sama jsou přizpůsobeny ustálenému vzoru translací takových; nebylo snad v 8.—9. století proslulejšího kostela na západě, kde by podobně obřadným způsobem nebyli slavili přenesení nově získaných svatých ostatků a nebyli užili příležitosti doplnit novými zázraky, jež staly se při přenesení světce, serií zázraků, k nimž došlo po jeho umučení. Že ani v Tetíně takových divů se nenedostávalo, prozrazuje zpráva, že Drahomiř dala nad hrobem Ludmiliným vystavět kostel ke cti sv. Michala, aby tomuto velkému světci, nikoli zavražděné tchyni její, byly přičítány zázraky, o nichž pověst vypravovala[43] Sv. Václav je nám v legendě o přenesení sv. Ludmily představen jako prvý kníže Čechů, oslavující hrad pražský pokladem, jenž byl víře doby a mladému křesťanství země nejzvácnějším, tělem prvé světice — netušil jistě, že po sedmi letech rozmnoží mrtvé tělo jeho samého poklad na Hradčanech způsobem mnohem okázalejším.

Legendy o sv. Václavu, vypravující o činech a zásluhách jeho života, jsou psány již pod dojmem tohoto svatého konce a tedy přirozeně dotčeny snahou, aby zásluha mučednictví jevila se úměrnou hodnotě života. O ctnostech člověka i knížete zpravují nás namnoze souhlasně: je to zase jeho učenost, jež stojí v popředí, všude pak skutky křesťanského milosrdenství v starosti o chudé, sirotky a vdovy, v štedré péči o kněze, kleriky, hosty a poutníky — ty chvály vyvrcholuje Kristián pěknými větami »pravdomluvný byl v řeči, spravedlivý v soudu, věrný ve všem, co mu svěřeno, míru lidské dobroty překonáváje«[44] A staroslovanská legenda shrnuje je v prostá slova ještě mocnějšího účinku: »věřil v Boha celým srdcem svým a vše dobré činil v životě svém«. »I kostely,« pokračuje, »vystavěl na všech hradech a dobře činil jim, a boží sluhy shromáždil ode všech národů, a služba za něho se konala po všecky dni k Bohu jako u velikých národů, vedením dobrého a spravedlivého knížete Václava.« Tu v slovech »jako u velikých národů« mihne se nám před zraky ten motiv, o němž, mluvíce o žádostivosti slávy, kterou zpovídala rodná jména synů Vratislavových, zmínili jsme se výše: netřeba pochybovati, že

v povzbuzující výchově vzdělaných učitelů Václavových, příchozích z ciziny, přijímány byly ty rady, jež pobízely vyrovnat se skutky a zásluhami příkladu velkých národů, povznést význam a úctu svého kmene, nejopravdověji a nejžádostivěji. Neméně významnou chválu Václavových zásad vládních najdeme ve větě starého latinského životopisce^[45] násilím a lstí nikomu nic neodjal — věta to, již by bylo lze napsati o málokterém panovníku v dobách, kdy moc sama byla právem nejvyšším.

*

Jen v jednom směru není souhlasu mezi jednotlivými čeledmi legend: legenda staroslovanská nedí nic o mnišky asketických sklonech Václavových, o nichž souhlasně, třeba rozličně svědčí všechny ostatní životopisy. Ty vypravují, že sv. Václav týral tělo hrubým oděvem žíněným jako mnich, že potíral žádostivost tělesnou omezováním spánku i potravy, že toužil po životě v panictví — byl ženat, ale zplodiv se ženou syna Zbraslava, dědice trůnu, chtěl žiti s ní dále pouze v manželství duchovním, jako bratr se sestrou^[46] — aby konečně naplnil se touhou odebrati se do Říma k prahům apoštolů a požádati papeže té doby, aby jej oblékl v roucho mnišské a ostříhal na klerika, aby potom z lásky k Bohu vzdal se knížetství a zůstavil je bratru svému, oddanému, běda, příliš věcem světským. A to by byl, dodávajíc latinské legendy, vskutku vykonal, kdyby nebyla mu v tom bránila nedokončená stavba kostela sv. Víta. Zasloužilému historiku generace předchozí, Jos. Kalouskovi, který prvý z novodobých dějepisců našich věnoval celý spis obraně a oslavě sv. Václava, jevil se všechny zprávy toho druhu daremnými povídkami; měl za svou povinnost očistiti sv. Václava od pověsti, jako by byl oddán »růženečkářskému pobožnůstkářství«^[47] Soud Kalouskův nevezšel z pronikavějšího studia doby a její legendární literatury; šlo mu především o to, aby zjev sv. Václava byl zbaven rysů, jež jeho době a jejím představám o historické nebo mravní velikosti nezdály se obdivuhodnými, ba namnoze ani uvěřitelnými. Víme zajisté, že právě to, v čem doba Kalouskova spařovala zvrácené sklony náboženské, bylo v starším středověku, v duchovním prostředí, vzpínajícím se k vrcholnému ideálu křesťanské dokonalosti, cílem nejvyšším, předmětem svatého usilování, zápasem o nejdrahocennější metu kulturní. Askese, zejména pod vlivem byzantského východu, byla tenkrát v prostředí vroucně křesťanském kladena zásluhou svou na roveň mučednictví; jako ostatky mučedníků, tak i asketů měly ve víře doby božskou sílu. Ale víme zároveň, že právě tento kult askese vedl skladatele legend 9.—10. stol., aby pravidlem, a to takřka podle mechanického schematu, přičetli o své újmě hrdinům svých skládání všechny ty vlastnosti a zásluhy, jež byly vrcholem asketického ideálu: bezmála všichni svatí této hagiografické literatury svádějí tuhý boj s nevěreckým okolím o svou pravdu, bezmála všichni touží od počátku po tom, aby zřeknouce se svobody, panství a světa, zavřeli se do cely klášterní nebo aby dosáhli koruny dokonalosti, t. j. mučednictví, skoro všichni mají vise, v nichž předpovídají věci budoucí, mnozí dychtí po tom odebrat se do Říma, k hrobům apoštolů — a při tom každé následující vzdělání thematu chce starší předlohu svou překonat novými příklady zbožnosti světcovy, novými doklady jeho moci zázračné, podobně jako leskem slov a vět přispěti k větší oslavě nového nebešťana^[48] V tomto duchu pojala život Václavův i prvá latinská legenda, někdy v letech 70tých, nejspíš v Bavořích sepsaná, legenda *Crescente fide*, slovem i stylem ostatek ku podivu prostá; její obraz ovládal skoro všechnu pozdější tvorbu legendární, prolomen jsa místy realisticko-individualistickými rysy jen Kristiánem, ale naopak rozveden a zveličen právě v svých ryze legendárních složkách všemi pracemi dalšími. Legenda staroslovanská naproti tomu jeví se již tím, že jí cizí tento řemeslně typický portrait světce 10. stol., sepsáním nepochybně starším a původnějším, víc biografii než legendou; proto máme právo, v souhlase s Kalouskem, představit si skutečnost především podle ní. Ale zamítnouti úplně a bez výhrady všechno, co na rozdíl od legendy staroslovanské tvrdí *Crescente fide*, bylo by, tuším, ukvapené: legenda má přece hojnost určitých, v tom i nepochybně spolehlivých dat, čerpaných z českého prostředí; pochází z doby létům života Václavova poměrně blízké, některé shody s ní najdeme i v skládáních z prostředí slovanského^[49] a jedna z latinských legend málo pozdějších, legenda Vavřincova, jež nepoznala *Crescente fide*, potvrzuje, odvolávajíc se na zprávy českých informátorů, v celku její výklad a její pojetí Václavovy historie.^[50] Důležitější je, tuším, že obraz knížete, jak nám jej představuje (a to zcela nepochybně v zabarvení řemeslně legendárním) *Crescente fide*, obraz tak těžko srovnatelný s dnešními představami o ideálu knížete, podává nám historická skutečnost v císaři Otě III., císaři, jenž chce se státí mnichem — mám za to, že není důvodu, míti za nemožné v Čechách 10. stol. to, co lze bezpečně postihnouti o nemnoho později na větší scéně dějinné v sousedství, v sousedství, jež bylo teprv o půl století později zachváčeno tou mocnou vlnou blouznivě křesťanské kultury, která u nás stvořila postavu Václavovu.

Soudím tedy, že nemáme práva obrazu *Crescente fide* nedůvěřovati vůbec a bez výminky. Ani potom nemusíme si, čteme-li pozorně texty a vývody legend, představit sv. Václava jako slepého fanatika myšlenky: jeho ideál, jak byl vyložen, je dán jasně a určitě, ale náboženský zanícenec nepohlčuje v něm úplně knížete sebevědomého národa, ani nevyhýbá se kompromisům, jež diktují okolnosti. Takovým kompromisem, službou povinnosti státní a knížecí byl, zdá se, již jeho sňatek — a v nejstarší latinské legendě, téže, která prvá podtrhla asketický ráz zbožnosti Václavovy, mluvíc pěknými slovy i o jeho touze po mučednictví, dočítáme se několika zpráv, které rozličným způsobem, třeba by šlo o věci menšího dosahu, prozrazují snahu Václavovu o smíření povinností askety i knížete: hrubé roucho žíněné nosil vespod, na venek však oděn byl rouchem královským, družinu svou netoliko nejlepšími zbraněmi, ale i oděvem tělo vyzdoboval. Není-li to svědectvím péče o skvělou reprezentaci i o zdatnost vojenskou? Vskutku dočítáme se v témže životopise, že sv. Václav ve mnohých bitvách byl vítězem. Pohříchu pominuly legendy, jak pověděno, politickou historii let jeho skoro naprostým mlčením; jen z Kristiána dovídáme se o válce Čechů s Kouřimskem, v níž na konec mělo dojiti k osobnímu souboji sv. Václava s knížetem

odbojného kmene; zázrak ovšem donutil rebela, aby se pokořil ještě před bojem.[51] Ale i zprávy, že Václav vyhledával záminek rozličných, aby nemusil se účastnit bujných hodů svých Čechů, jež ještě souvisely se starým kultem pohanským, nebo že nemoha se vyhnouti podílu v kvasu a pití přes míru, spěchal ráno do kostela, aby se kál z poklesku minulé noci, dávaje knězi nejkrásnější roucho své na přimluvu za prominutí hříchu,[52] prozrazují, že mladý kníže nechtěl nebo nedovedl podříditi své okolí tvrdě a bezohledně své vůli, víc příkladem a dobrotou než zlobou nebo násilím raze cestu svému ideálu. S tím by se shodoval údaj, že předsedaje soudu, vycházel ven, když měl býti vynesena ortel smrti; psáno je zajisté: Nesuďte, abyste nebyli souzeni![53] Ale s tím by se neshodovala další zpráva téhož pramene, že Václav pobořil vězení a dal podtíti šibenice ve své zemi. Je na snadě, že kdo svolil, aby za jeho nepřítomnosti byl vynesena rozsudek smrti, stěží mohl brániti tomu, aby ortel byl proveden; odstranění vězení a trestu smrti bylo by nepochybně činem revolučním, ohrožujícím budoucnost země, která proti zlu, jehož se jistě nenedostávalo, měla dosud jediný prostředek obranný, jímž právě byly žaláře a šibenice. Zde jsme již na vahách, nemáme-li to co činiti s invencí ryze legendární a jen skutečnost, že mezi hlavní životní činnosti Václavovy, a to na předním místě, klade se i v slovanském[54] jednom textu osvobození vězňů ze žaláře, zdržuje nás od nevěry naprosté. Je také pravda, že námitky a pochybnosti, jež budí v nás naše názory o povinnostech vládnoucího knížete málo váží u těch, kdož proniknutí jsou křesťanským ideálem rázu a obsahu na př. jako u Chelčického.

*

Pověst o křesťanské horlivosti a učenosti mladého českého knížete roznesla se brzo do zemí sousedních[55] pochopíme, že kněží a klerikové z daleka, z Bavor, Šváb, Sas[56] a jiných zemí hrnuli se, jak dí legenda, na dvůr pražský, přijímání radostně sv. Václavem a štedrostí právě knížecí, jak jí doba chtěla, uctívání dary ze zlata a stříbra, drahými oděvy a otroky. Čteme, že přinášeli s sebou knihy Písma svatého[57] i ostatky svatých — nechybělo mezi nimi pravděpodobně ani kněží nehodných (poznáme jednoho z nich na dvoře knížecím v St. Boleslavi); nechybělo asi ani ostatků falešných; obchod s tím drahocenným zbožím byl v té době na západě dosti rozšířený. Nescházelo již tenkrát v křesťanstvu stesků na úpadek kázně a věrnosti v kléru, zejména klášterním, nechybělo ani bezohledných zásahů světských na rostoucí majetek klášterů (jako to učinil právě v době Václavově Arnulf bavorský). Příkladný pokus o nápravu, o návrat ke kázní a chudobě, vyšel také právě v době Václavově z burgundského klášter v Clugny a to z týchž ideálů křesťanský přísného života, jímž chtěl sloužiti i mladý kníže pražský.

Církevní a náboženský život na hradě pražském za tak čilého styku s Evropou v době Václavově musil nabýti vskutku podoby »jako u velkých národů«; pokud v povahu jeho můžeme nahlédnouti, postihneme, že lišil se v mnohém podstatně od století pozdějších. U národů pohanských, uváděných mocí v novou víru a církev, tak na př. po stu letech u Uhrů a u Poláků, kladla vláda důraz především na některé vnější znaky křesťanství, vynucujíc tvrdě zejména čtení neděle a zachovávání postů. Nic tomu podobného neslyšíme z Čech Václavových; tu zdá se naopak, jako by řády křesťanské byly v zemi od let zavedeny a ustáleny. Tak čteme u Kristiána, že sv. Václav v sobotu před svátky velikonočními a svatodušními, kdy je den obecného křtu v církvi a zkoušek křtu předcházejících, nebylo-li právě křtěnců po ruce, posílal na trh a všechny hochy otrocké, jež obchodníci měli na prodej, vykoupil a dal pokřtiti, aby slavnost křtu mohla se konati jako obvykle. Tu potkáváme se s prastarými řády církevními, jak je známe od 4. stol., s všeobecným křtem nově obrácených a dospívajících, jenž dál se v jmenovaných dnech v kostele hradním (měl-li právo křtu a s ním i baptisterium, t. j. křestní místnost nebo kapli s nádržkou, vhodnou pro ponoření křtěnců do svčené vody); zkoušky o způsobilosti křtěnce k svátosti měly předcházeti; praxe ovšem, jak zřejmo z vypravování svědkova, bývala jednodušší. Některé kostely měly tenkrát privilegium křtu, jiné jen pohřbu — uvážíme-li, že kostely byly jen na hradech a že farní obvod jejich, jak bychom řekli ve smyslu doby pozdější, měřil mnoho čtverečních mil, porozumíme, že ta skrovná síť kostelů v zemi znamenala, že nové náboženství bylo původně, pokud šlo o venkov, jen pro vrcholky společnosti, pro svobodné Čechy, kteří z dvorců svých mohli zajeti koňmo daleko do kostela hradního; jen přímo v hradech a v blízkosti jejich mohl obřadů náboženských účastnit se nesvobodný lid. Čeho si v kultu a životě prvního křesťanství českého všimneme dále, je skutečnost, že svátost oltářní přijímala se ještě pod obojí, jako v církvi prvotní,[58] že kněží byli ženatí (pravidlem se zakazovalo jenom, aby ovdovělý kněz ženil se po druhé), vedle zpovědi ústní byla zpověď veřejná všech v kostelíku nebo před ním přítomných; čtení Písma, po výtce Starého zákona, bylo povinností ukládanou kněžím i vzdělaným laikům; pro analfabety, t. j. skoro pro veškerenstvo laické obce křesťanské bylo zpívání žalmů snad hlavním obsahem a projevem výkonné pobožnosti.[59] O věrném bojovníku a dvořanu Václavově Podivenovi se dovídáme z Kristiána, že naučil všechnu čeleď dvorskou, až k nejmenším kuchařům, zpívati žalmy; je pravděpodobno, že kněží slovanští přinesli do země žaltář v jazyce slovanském; jen tou cestou také mohla poesie textů žalmových uchvátiti mysl a srdce věřícího. Nevzdělaný lid byl odkázán při bohoslužbě na vyslovování pouhého slova »krleš«, t. j. zčeštěného »Kyrie eleison« — odříkával to mechanicky, třeba stokrát za sebou, patrně jako nějakou čarodějnou formulku, jejíž recitace byla milá novému bohu křesťanskému. Neboť že všude ve společnosti národní panoval ještě duch pohanský, je na snadě, jako je známo, že jeho představám přizpůsobilo se rozličně i mladé křesťanství, aby těžkou cestu christianisace duchovní usnadnilo a snad vůbec umožnilo. Míra pověřivosti, víry ve všemožné zázraky, v božskou moc svatých ostatků v boji proti démonům, zlo člověku všude strojícím, jak ji v prvé naší křesťanské společnosti postihujeme, má ještě všude ráz naivní pověřivosti pohanského člověka-dítěte; čteme-li o tolika zázracích, invencí svou pravidlem zcela primitivních, netřeba myslit vždy na rafinované vylhavače jejich — prostý lid zázrak vskutku tak viděl nebo slyšel-li, byl o pravdě jeho pevně přesvědčen. Doba, kdy

na rozdíl od těch dětských začátků mohla církev vychovati věřící k plnému poznání pokladů a tajemství své nauky, vyžadovala staletí nenáhlého vývoje; vyžadovala také pevnější a cílevědomější organizace církevní správy. V době, o níž mluvíme, ustanovuje kněží světský pán kostela, biskupy světský kníže země; Řím má ještě volný vztah k biskupům, a v jednotlivých biskupstvích jsou řády a poměry nezřídka rozličné. Tím si také snáze vysvětlíme, že v knížetstvích Slovanů českých mohli vedle sebe působiti kněží latinští a slovanští, ač mezi nimi, přes zásadní uznávání jurisdikce římské, nemohlo chyběti rozdíl^[60]

*

Nemůže býti pochyb, že okázale křesťanský ráz a směr vlády Václavovy měl od počátku v zemi vedle straníků i protivníky, přes to, že ochotné otevření země civilisačnímu vlivu germánskorománského západu i byzantského východu musilo povznést její vážnost na venek a i uvnitř projevit se pokroky a zisky rozličnými, na př. i po stránce hospodářské. Můžeme si sice představit, že k temnému úmyslu Boleslavovu zmocnit se trůnu a moci násilným odstraněním bratra došlo bez pohnutek ideově programového obsahu, z pouhé žádostivosti moci, zejména vzpomeneme-li, že Boleslavovi bylo tenkrát nanejvýše 20 let (ale bylo by chybou hodnotiti ta mladá léta podle měřítka novodobého) — zločin takový, jímž v bibli, vypravující o synech Adamových, počíná se takřka historie lidstva, nebyl ani pokročilejšímu středověku nijak vzácným; poukažme jen na příklad nejbližší, jak o život Oty I., krále saského, usiloval o několik let později mladší bratr jeho Jindřich. Ale bylo by také nepochopitelné, kdyby Boleslavovu odvahu k činu neposilovaly rady a výzvy těch, kteří buď odstrčeni ode dvora Václavova a tím i od důstojenství a zisků mocenského vlivu, nebo těch, kteří jsouce přesvědčeni, že novotný kněžský režim pražský je nebezpečím pro budoucnost země, že je vzpourou proti tradici i potřebám chvíle, smiřovali se již dávno s myšlenkou násilného převratu Nejsrozumitelněji shrnuje nám takové rady a hněvy i jejich jednostranné upřílišení mnich montecassinský, o jehož českém zpravodaji jsm se již zmínili: »kníže Václav vede život spíše mnišský, než krále důstojný; myslí, jakoby duchovní chorobou stížen, víc na zisk života posmrtného než na život přítomný; místo nás, předních země, zve k svému stolu nepatrné jakés lidi; chceme, abys ty ujal se vlády a to dřív než bude pozdě, než všechen poklad otce tvého bude od něho pošetile rozházen. Na hradě pražském, silném jeho vojskem a jeho přívrženci, nelze proti němu vystoupiti, ale pozvi jej k sobě do Boleslavi — tam bude snadno vykonati čin žádoucí.«^[61] Jisto je, že spiknutí nebylo projevem nějaké reakce pohanské proti křesťanství, nýbrž spíš revoltou proti příliš horlivému křesťanství Václavovu. Boleslav, jenž vládl podobně jako otec jeho, dřív než došel pražského trůnu, pod svrchovaností bratrovou v údělném knížetství kmenovém se sídlem v dnešní St. Boleslavi, byl kníže jistě vzdělaný nad průměr tou dobou obvyklý a křesťanství oddaný; to nepřekáželo ovšem, aby okolí jeho nestalo se střediskem oposice proti pražskému dvoru a nepřipomínalo mladému knězi jen stinné stránky Václavova režimu. Nejstarší legendy (s výjimkou Gumpolda) zdůrazňují svorně, že Boleslav byl sveden k zločinu rádci svými; teprve pozdější legendy a s nimi především Kosmas udělaly z Boleslava ukrutníka a surovice, po případě pohana;^[62] byl to také Kosmas, který vymyslel si k dolíčení domnělé bezohledné brutality Boleslavovy historii o tom, jak zlomil odpor svých poddaných, když uložil jim prý vystavěti hrad Boleslav dílem římským, t. j. z kamene, a vymyslel bájku ještě pošetilejší, že právě v den hostiny před zavražděním Václavovým narodil Boleslavovi syn, jenž proto nazván Strachkvasem, t. j. strašnou hostinou.^[63] Hlavní rysy tragického skonu zbožného a spravedlivého knížete Václava jsou příliš, než aby bylo třeba podrobněji se jimi zabývat. Rozumí se, že legendy pozdější snaží se novými a novými detaily zdramatisovati co neúčinněji ty chvíle blízkého se zrození světce: ve všech skládaních z poslední čtvrtiny 10. století čteme již o velkém hodokvasu, jímž měl, v den sv. Kosmy a Damiána, kdy slavila se v Boleslavi památka posvěcení tamního kostela, slavnostní den vyvrcholiti^[64] a v němž spiklenci Boleslavovi měli připravené dýky pod šaty, nemajíce přece odvahy čin v té chvíli provésti.^[65] Snad sám Bůh všemohoucí, čteme u Kristiána, nedal jim toho vykonati, přeje si posvětit den následující, den 28. září, na který dosud žádný svátek nepřipadal... A vrcholem dramatické invence je, čteme-li, že sv. Václav, ač varován a znaje úmysl vrahů, povstal, aby pronesl připítek sv. archandělu Michalu, světců tenkrát i později v slovanském světě vysoko ctěnému, jehož svátek měl slaven býti pozítří: »Pijme tento kalich, snažně prosíce, aby duše naše ráčil uvéstí nyní v pokoj plesání věčného«^[66] Sv. Michal byl ctěn jako průvodce duší zemřelých do rajske blaženosti^[67] — to tedy znamená, že sv. Václav, vědom si své blízké smrti, vyzývá společnost svých vrahů, aby modlitbou svou přispěla ke vstupu jeho do nebes, do slávy života věčného. Ve vypravování, že vražda odložena na zítří, až Václav půjde časně ráno do kostela k pobožnosti, je shoda ve všech životopisech, na nichž záleží,^[68] také v tom, že Boleslav sám, bratr na bratra, tasil meč — teprv potom, když prý byl silnějším Václavem k zemi poražen, přivolal své muže, aby bratra zabili.^[69] Pozoruhodný detail, rušící povážlivě pohodu legendární tradice, má tu jen Kristián: vypravuje, že když Václav prchal napaden útočníky ke kostelu, jenž jako svaté místo byl tou dobou právně uznaným asylem i pronásledovaným zločincům, byl to kněz kostela Boleslavova, jenž zavřel včas dvěře, aby Václav nemohl dosáhnouti místa záchranu — »jeden z těch kněží«, dí Kristián, »od kterých vyšla nepravost z Babylonu«. Teprv po bezmála čtyřech letech, již v zásvitu renaissanční doby, odvážil se český vzdělavatel historie Václavovy tuto událost pojmuti znovu do svého vypravování^[70] Tak podle Kristiána zahynul Václav před obmyslně zavřenými dveřmi chrámu božského, chrámu téže církve, již chtěl otevřítí dokořán srdce a mysli svého národa. Stalo se to v pondělí dne 28. září roku 929^[71]

Vrahy Václavovy jmenuje jediná legenda staroslovanská; přední z nich slul Hněvsa, jenž měl dvorec přímo v Boleslavi, asi týž služebník Boleslavův, o němž vypravuje Kristián, že byl potom z trestu od věrného dvořana Václavova, Podivena, zabit;^[72] druhí dva sluli prý Tista a Tira.^[73] Podle téhož pramene chtěli spiklenci zavraždit i kněžnu Drahomíru, jež před úklady jejich prchla do Chorvat, t. j. do

českých Chorvat v zemi Slavníkovců; ale čteme zároveň, že ještě před útekem byla to ona, jež s pláčem vrhla se na tělo zavražděného syna svého, aby pak spolu s knězem Krastějem a Pavlem (kněz Pavel se připomíná v okolí sv. Ludmily) pohřbila tělo mučedníkovu v kostele sv. Kosmy a Damiána^[74] Boleslav se svými nespokojil se ovšem pouze zabitím bratra; co se stalo v Boleslavi, mělo být jen prvním aktem státního převratu v pravém slova smyslu; proto již v Boleslavi zbavení života někteří průvodčí Václavovi a pak následovala divá jízda na hrad pražský, kde zabíjeni muži družiny Václavovy, pokud se nezachránili útekem. I tenkrát šířila se vražedná msta na děti jejich, jež prý utápěny ve Vltavě a ovšem také na kněží a kleriky kostelů Václavových: byli oloupeni a vyhnáni ze země; ženy jejich, jak čteme v staroslovanské legendě, byly provdány za jiné muže.^[75] Je to důkaz, že nešlo jen o změnu na trůně, ale o změnu systému. Že by převrat souvisel s těžkou porážkou Slovanů daleko na dolním Labi (4. září 929), je kombinací pravdě zhora nepodobn^[76]

*

Zázraky nad tělem mučedníka nemohly se nedostavit — první, známý již legendě staroslovanské, záleží v tom, že krev zabitého po tři dny nechtěla v zemi vjít^[77] — a musilo dojít také k zbožnému přenesení svatého těla na místo pohřbu důstojnější, do chrámu sv. Víta, zatím vysvěceného. Stalo se to podle tvrzení latinských pramenů až po třech letech, dne 4. března (932)^[78] a to na rozkaz Boleslava, Boleslava již kajícího se ze zločinu svého a s pláčem Boha o milost odpuštění prosícího. Tak pojímá pokání Boleslavovo legenda staroslovanská; nejstarší legenda latinská, *Crescente fide*, nemá o Boleslavovi slova a přenesení vysvětluje z iniciativy »některých«, kteří, snem upozorněni, o půl noci vyzvednou tělo svatého a zázrakem překročivše rozvodněný potok, uloží je ještě v noci do chrámu, jež byl sv. Václav vystavěl (spisovatel legendy, patrně cizinec, nevěděl, že jde o vzdálenost mezi Boleslaví a Prahou); při tom naleznou, že všechny rány na těle světcově byly zahojeny, »jen jedna rána byla krvavá, ta totiž, kterou s počátku jeho bratr mu zasadil«. Kristián, jako častěji, kombinuje data obojí tradice: Boleslav, jat bází a podivem nad zázraky, jež daly se v Boleslavi nad tělem bratrovým a nemoha odolati, ač pozdě, velkým skutkům božím, poručil tělo přenést k sv. Vítu, ale s podmínkou, že se to pod trestem smrti musí státi v noč^[79] Historie té noční spěšné pouti do Prahy a zázračné neporušenosti těla Václavova je u něho již vyzdobena hojnějšími divy a zázraky;^[80] nikde nechybí ovšem ten pěkný motiv o nezhojené ráně, kterou byl bratr zasadil; v jedné pozdní legendě čteme již, že z rány kapala ještě teplá krev. V legendách pozdějších, rozumí se, zázraků dále přibývá, ale i Boleslavovi se upírá kající úmysl: nařídil prý přenést tělo bratrovo proto, aby eventuelní zázraky budoucí přičteny byly sv. Vítu a ne sv. Václavu. Ten výklad vnesl do tradice teprv kronikář Kosmas, Boleslava, jak povědomo, jako ohavu líčící. Při tom legendárním vypravování o noční translaci svatého těla na hrad pražský, nemožno nezpomenouti podobné noční jízdy svatováclavského klenotu z daleka do Prahy, k níž došlo mnohem, mnohem později, až po více než devíti stoletích. Tenkrát, bylo to v srpnu r. 1867, svolila vláda vídeňská k tomu, aby korunovační klenoty české, před válkou s Pruskem do Vídně zavezené, byly vráceny zpět do chrámu sv. Víta. Ale vlak s klenoty měl projeti Moravou a Čechami v noci, aby se tak zmařilo demonstrativní vítání na stanicích. Vskutku byla to právě tato noční jízda, jež dala translaci relief velkolepý. Přes noční hodiny vítaly vlak na stanicích deputace a davy lidu a noční ohně na návrších provázely jeho jízdu v ohromné linii až do Prahy. Zavzněla-li někde na uvítanou koruny svatováclavské i stará píseň svatováclavská, byla to slavnost přenesení, jejíž ideová náplň, vítající v koruně svatováclavské slib a znak nepromlčené svěstátnosti a suverenity národní, tlumočila celému světu, k jak velkolepé symbolice vyrostla během věků v zemi české úcta sv. Václava. Žádného zázraku, velikostí tomu podobného, neznaly ani nedovedly vymyslet prostomyslné staré legendy.

III.

(Zásluhy sv. Václava, domnělé a skutečné. Závislost Čechů na říši, poměr Bavor a Sas. Zprávy knízkáře Widukinda a jiných pramenů. Proti podceňování moci české v 10. stol. Skutečná zásluha knížete Václava.)

Ten velký zázrak, o němž jsme se zmínili a na němž spolupracovala celá staletí dějin našich, je ovšem dílem Václava mrtvého, mučedníka Kristova, svatého Václava. Máme-li vrátiti se k Václavu živému, Václavu knížeti a věnovat pozornost otázce, jakou životní zásluhu jest mu přiznati po výtce, musíme polemicky čeliti především výkladu, v němž si oblíbila zejména v poslední době část historiků našich, úctě k sv. Václavu jinak příznivá. Podle toho výkladu osvědčil kníže Václav své neobyčejné nadání politické tím, že se poddal říši německé, že dal přednost, pro zabezpečení klidného vývoje své země, pokoření před bojem, že slíbil poplatek a snad i plnou právní závislost, stává se tak zakladatelem dobré tradice zahraniční politiky českého státu. Jednou bylo toto stanovisko formulováno dokonce slovy, že již tím si Václav zasloužil, aby se stal národním svatým^[81]

Tomuto a tomu podobným výkladům nemohu přisvědčiti. Nikoli proto, jakobych měl zásadně za nemožné, že dáti přednost kapitulaci před bojem může být někdy vskutku projevem státnické rozvahy a tedy ziskem a zásluhou, ale především proto, že v našem případě scházejí všechny předpoklady pro závěr takový. I když dám za pravdu Widukindovi (jenž psal svou historii saskou před r. 970), že totiž král Jindřich přitrl s celou svou mocí, či lépe vojenskou družinou ke Praze a knížeti jejího, známého svým křesťanským životem (jména jeho Widukind nezná, ví jen, že byl bratrem Boleslavovým), přijal v poddanství, není žádného důvodu pojímání situaci tak, jakoby

kníže Václav z obavy před vojenskou mocí královou rozhodl se uznati svrchovanost německou, jinými slovy svobodnou dosud zemi svou zavázati službou nebo poplatkem říši. Neboť závislost knížetství českých na říši byla právní, faktickou skutečností, vytvořenou dávno před sv. Václavem. To svědčí faktum z r. 895, kdy všechna knížata »Čechů«, zastoupená na říšském shromáždění v Řezně, ve vsí formě znovu uznala svrchovanost říše, tenkrát representované bavorským Arnulfem (»znovu uznala«, dávající najevo, že jejich politické spojení s Moravou Svatoplukovou v letech předchozích bylo jaksi porušením právního řádu, výjimkou), to svědčí křest 14 českých knížat s lidmi jejich v Řezně r. 845, to svědčí zprávy ze starší doby karolinské z r. 817 a 822, podle nichž Čechové (a Moravané) byli považováni za národ, jenž sedí ve svazku a v mezích říše a to svědčí konečně nejen jméno budovatele nové římské říše frankého národa a šířitele hranic jejich daleko na východ do zemí slovanských a avarských, Velikého Karla (jež se Čechům a záp. Slovanům stalo jménem »krále« vůbec), ale snad i stará tradice česká, zachovaná u Kosmy, že prý to byl syn Karla Vel., jenž Čechy prvý podrobil ročnímu věčnému poplatku. Závislost nebo přináležitost Čechů k říši, jež v době Václavově přes občasná přerušení měla již stoletou historii, neznamovala či lépe neměla znamenati podrobení nějaké říši německé: byla uznáním svrchovanosti císařské, imperia nadnárodního, jež se považovalo za dědice moci císařů římských a mělo vztahovati se na celý svět, na celý *orbis terrarum*. Křesťanství pojalo tuto říši jako dílo a nástroj vůle boží a neslo myšlenku její bohem chtěné a posvěcené suverenity do všech krajin, kam proniklo: Čechové, jak historie 9. stol. ukazuje, nemohli ani nechtěli popírati její nároky, tím méně mohla by myšlenka taková zaujmouti sv. Václava, jenž v náboženské horlivosti své zemi svou do kořán otvíral vlivům křesťanské Evropy, toho sv. Václava, jehož předchůdci byli již poměr k říši pevně stanovili, a jenž panoval v době, kdy okupace Uher Maďary vyloučila politiku, hledající opory v druhém císařském dědictví Říma, v Byzanci. Král Jindřich saský sic, jako předchůdce jeho král Konrád, nebyli korunováni korunou císařskou, ale jako nástupci římských imperátorů považovali se za dědice nároků jejich. Václav tedy plnil jen povinnost právního stavu již trvajících a předchůdci jeho uznaného, uznal-li svrchovanost krále Jindřicha nad sebou.

Ale proč tedy, tážete se, byl Václav vojenským tažením krále Jindřicha k poplatku nebo lépe slibu věrnosti donucen? Odpovídaje, upozorním předem, že zpráva Widukindova o nějakém donucení, o nějakém boji a násilí nedí vlastně ničeho, ač bezprostředně před tím zmiňuje se o krvavém vítězství Jindřichově nad kmeny slovanskými na sever od Čech. Widukind dří, že Jindřich přitřhnuv se vším vojskem svým k Praze, přijal v poddanství křesťanského knížete a učinil Čechy poplatnými. A tuto versi, nenajdeme-li důvodů, jež tvrzení Widukindovo vůbec činí pochybným, lze ze situace vysvětliti dosti vhodně. Od let čtyřicátých 9. stol., tedy po víc než osmdesát let — nepočítáme-li dobu svrchovanosti Svatoplukovy, kdy čeští Slované, jak dří jeden pramen, byli násilím vytrženi z moci Bavorů — byli vykonavateli a představiteli římskoněmecké moci říšské vůči českým kmenům Bavoři, k bavorské diecési řezenské byli také Čechové připoutáni církevně. Ale v době Václavově stal se nositelem královské moci říšské jiný kmen německý, Sasové — to znamenalo nebo mělo znamenati, že sídlo královské měli Čechové napříště spatřovati nikoliv již v Řezně, kde všude ještě bylo viděti stopy světovládné moci římské, ale někde v Merseburku nebo Quedlinburku, dřevěných hradech jako byla Praha, kde jako v Praze teprv tou dobou stavěn prvý kostel nebo prvá zeď hradní z kamene. Ale v Řezně v době Václavově vládl vévoda Arnulf, mocí kmenovou Jindřichovi se jistě vyrovnávající a nepochybně i přesvědčený, že koruny královské mělo se dostati jemu, nikoliv Jindřichovi. Jindřich si musil uznání své svrchovanosti nad Bavorskem a zeměmi k němu slušícími (byly to Korutany v starém velkém rozsahu a východní Franky na západ od českých hranic) vynutiti vojenským tažením k Řeznu r. 921. Ostatek vše, co víme o historii Arnulfově (Arnulf zemřel r. 937), prozrazuje, že i potom vládl v zemi své jako pán samostatný; závislost na Sasku, tedy na říši, byla jen nominelní. Ze všeho plyne s dostatek jasně, že boj o svrchovanost nad Čechy v době Václavově (byl-li vskutku boj takový) byl bojem mezi nároky Sas a nároky Bavor, boj Sasy s Bavořem, boj o Čechy, ne s Čechy. Václav rozhodl se jistě a to podle práva, pro Sasy: náš svědek domácí, mnich Kristián, strýc sv. Vojtěcha, tvrdí, že sv. Václav byl s králem Jindřichem spojen vytrvalým přátelstvím^[82] a také záznam pozdní legendy, že Václav obdržel od Jindřicha část národního pokladu saského, ostatků sv. Víta,^[83] a že proto saskému světcu zasvětil svůj nový chrám na hradě pražském, zasluhuje plně víry

Údaj Kristiánův, jenž není v žádném směru jakkoliv podezřelý, předpokládá, že přátelský poměr mezi Sasy a Čechy trval delší dobu; nejsrozumitelnější je, chápeme-li jej tak, že vyplnil leta vlády Václavovy vůbec; také plán, postavit nový kamenný kostel na hradě pražském, nemůžeme posunouti až na samý konec vlády Václavovy. Z toho plyne určitě, že české uznání saské svrchovanosti a založení přátelství mezi sv. Václavem a Jindřichem nemůže náležeti do r. 929, několik měsíců před zavražděním sv. Václava, jak by se zdálo ze zprávy Widukindovy (Widukind přímých dat časových v té příčině nemá, ale souvislosti časové, do nichž tažení ke Praze klade, dovolují mysliti nejspíše na rok 929),^[84] nýbrž že (shoduje-li se vůbec se skutečností) by bylo vysvětlitelno jen v době po samém nastoupení Václavově, nebo snad již ve spojení s tažením Jindřichovým proti Řeznu z r. 921. Jak uslyšíme, je dobře možná, že Widukind zařazuje někde k roku 929, co se stalo o řadu let dříve. Došlo-li tenkrát před Řeznem k nějaké úmluvě o právo svrchovanosti nad Čechy mezi Sasy a Bavořem, nevíme; z fakta, že r. 922 zakročuje Arnulf sám v Čechách^[85] a že později, jak uslyšíme, zakročuje spolu s Jindřichem znovu, by se zdálo, že Václavovo uznání saské svrchovanosti nevyloučilo zcela vliv Arnulfův na vývoj věcí českých. Arnulf, jak lze kombinovati, mohl si jako světský pán biskupa řezenského vyhraditi aspoň ochranu církevních zájmů v české zemi, mohl zakročiti ovšem i na žádost Jindřichovu.

Zmínili jsme se o společném zakročení krále Sasa i vévody Bavora v Čechách — tu zajímavou novinu dovidáme se nikoliv z Widukinda, nýbrž z análů bavorských, pochozích sic až z 12. stol, ale obsahujících i staré zprávy původní z 10. stol.[86] Ve dvou z nich čteme: král Jindřich a vévoda Arnulf přemohli Čechy (v jednom je událost vročena do roku 929), ve dvou je pouze zmínka, že král Jindřich táhl do Čech (po prvé k r. 930, po druhé k r. 931 zařazená); u trevirského pokračovatele kroniky Reginonovy z 2. pol 10. stol. čteme k r. 928: král Jindřich vytrhl vojensky proti Čechům a s pomocí Boží je mocně přemohl.[87] Zde tedy všude je řeč o porážce Čechů, o boji s nimi, ale nikde není zmínky o tom, který kníže stál tehdy v čele Čechů a vročení kolísá mezi lety 928 až 931. Mám-li za to, že tyto zprávy nemohou z důvodů výše vyložených (i z toho důvodu, že částečně vztahují se na dobu po smrti Václavově) týkati se boje se sv. Václavem, nezbyvá než vztahovati je na pokoření *Boleslava* po zločinu boleslavském. *Musíme* zajisté předpokládati, že státní převrat v Čechách, zavraždění sv. Václava, věrného to mana a přítele krále Jindřicha, mělo v zápětí vojenské zakročení Jindřichovo a patrně i Arnulfovo k obnovení porušeného právního stavu (podobně jako dříve r. 922); bojovníci a dvořané Václavovi, prchající do ciziny před násilím bratrovraha, přinesli jistě zvěst o tom, co se stalo v Boleslavi, rychle na dvůr saský i bavorský, zároveň s prosbou o pomoc; můžeme proto míti za jisté, že snad ještě v říjnu či listopadu r. 929 přispěchaly vojenské družiny obou panovníků ku Praze a Boleslava donutily, jak zřejmo ne bez boje, ke kapitulaci. Boleslav, jak sluší míti za to, nedíval se na závazek svrchovanosti říšské jinak než jeho předkové; chtěl s odstraněním bratra pouze změnám vnitropolitickým, nikoliv zahraničním; proto podrobiv se, neporušil slibu věrnosti Jindřichovi až do jeho smrti (r. 936). V jeho dlouholetém potomním boji se synem a nástupcem jeho Otou I. nespátřuji zápas za myšlenku nezávislosti Čech na říši (jež době a situaci musila býti cizí), nýbrž odboj mocného vasala, jenž byl uražen a rozčilen protiprávní podporou, již se dostalo od nového krále Saského jednomu z mimopražských knížat země české, svrchovanosti jeho se vymknouti usilujícímu.[88] Takových odbojů jednotlivých vévod se nenedostávalo ani v říši samé; ani tenkrát, ani později.

Vojenské zakročení Jindřichovo (a Arnulfovo) v Praze po zločinu boleslavském třeba, jak opakují, považovat za skutečnost nepochybnou. Widukind však o něm nic neví — to znamená, že neubráníme se podezření, že jeho zpráva o tom, jak Jindřich přitřhnul ke Praze, přijal v poddanství bratra Boleslavova, je jen zmateným ohlasem výpravy Jindřichovy do Čech z podzimu r. 929, nikoliv proti Václavovi, nýbrž proti vrahu jeho namířené. U Widukinda lze v takový zmatek dobře uvěřiti: o věcech slovanských na východě, zejména v době Jindřichově a vůbec o věcech mimosaských je zpraven chatrně, zaměňuje i jinde osoby, nezná nebo nedrží se, jak sám připomíná, vždy chronologického pořadu událostí (byl to Widukind, jenž vzpomíná Boleslavovy bratrovraždy teprve v té chvíli, kdy dospívá k nastoupení Oty I., zavinil, že až do mé práce o Kristiánovi byl za rok smrti Václavovy kladen mylně rok 935 nebo 936[89]) a text jeho vypravování o Jindřichově tažení k Praze, domněle proti Václavovi, je sám v sobě tak zmatený, že si s ním nikdo dosud opravdu nevěděl rady. Proto třeba dáti po mém přesvědčení přednost mínění, že v často dotčené zprávě Widukindově jde o omyl; podle skutečnosti by Widukind měl vyložit, jak Jindřich, přitáhnul k Praze, přijal v poddanství *Boleslava*. Nepochybuji, že by výklad tento byl dávno se ujal mezi historiky,[90] kdyby jim bylo známo bývalo, že Václav byl zavražděn již r. 929 a nikoliv r. 935. Ale je možný i výklad, jež jsem podal prve, můžeme-li totiž Widukindův záznam datovat k r. 921—2 nebo vůbec k prvním létům panování Václavova. Také Widukindova zmínka o poplatku zachycuje sotva úplně důsledky Boleslavovy porážky — poplatek sám nebyl tou dobou ve všech případech plným svědectvím státoprávní závislosti (srovnej, že Jindřich i Arnulf sami dávali poplatek řadu let Maďarům; zde šlo vlastně o výkup z nebezpečí vojenského nájezdu) — svaz Čechů s říší, naposled r. 895 podáním ruky založený, byl nepochybně pevnější povahy než jakou by vyjadřoval pouhý poplatek. Ale výklad těchto věcí vyžadoval by místa obširnějšího. Rozhodně však třeba zavrhnouti versi, kterou ke zprávě Widukindově připojil z pouhého dohadu Palacký, že totiž sv. Václav zavázal se k poplatku 500 hř. stříbra a 120 volů. Žádný pramen, ani náš ani cizí, nepraví nic takového; Palacký prostě zkombinoval to z údaje kronikáře Kosmy, napsaného v době o dvě stě let pozdější, že prý Čechové již synu Karla Vel. k poplatku toho rozsahu se zavázali a co rok jej platili. Zpráva je ostatek celou svou povahou dosti pochybná; z dějin sv. Václava můžeme ji však cele vymýtit, a to s tím větším důrazem, čím běžnější a známější je skutečnost té domnělé kapitulace Václavovy v populární představě o jeho historii.[91]

*

Popírám-li rozhodně výklady o velké zásluze, již si prý před dějinami dobyl kníže Václav, podrobil-li se prý pro zabezpečení dalšího klidného vývoje králi Jindřichovi, musím upozorniti ještě na jednu skutečnost, jejíž přehlížení patrně souvisí s omylem, jež potírám. Slované české 9.—10. stol. nesmíme klásti co do národněpolitického sebevědomí a významu jejich na roveň s kmeny Slovanů polabských nebo vůbec si představovati, že by jejich zápas s říší musil nutně skončiti stejně tragicky. O divoké bojovnosti české jsme se zmínili již výše, lesní hradby, Čechy obkličující, byly také mocnější ochranou než jezera a blata v dolním Polabí a co politické a kulturní schopnosti našich předků se týče, prozrazují již naše dějiny 9. i 10. stol., že stála nepoměrně výše, než tomu bylo u Slovanů polabských. Co sv. Václav v této souvislosti znamenal, je kapitolou pro sebe; o kulturní žádostivosti druhého hlavního kmene v Čechách, knížat Slavnikovských, svědčí samo jméno sv. Vojtěcha i jméno Kristiánovo. Politické zisky této probudivosti prozrazuje nám již doba Boleslavů; dohadujeme se již příbuzenských svazků mezi knížecími rodinami v Čechách a knížecím rodem bavorským[92] v Boleslavovi I. poznáváme šťastného dlouholetého odpůrce moci císařské, v Boleslavu II. také ne povolného mana, ale mocného spojence v odboji v odboji bavorského Jindřicha proti králi bratranci — jako tu, tak i nejednou později jsou knížata česká předmětem nejhroznějšího

usilování, aby pomocí svou dodali váhy té neb oné politice císařské. Byly-li u srovnání s dneškem země českých Slovanů osídleny ve starším středověku poměrně malým počtem obyvatelstva, platí totéž o zemích německých na západě; s českými Slovany tu ostatek nesousedila národně jednotná říše německá, nýbrž řada si vnitřně cizích národů germánských, jež teprv nadnárodní moc císařská spojila mocí v jedno politické těleso. Čechové krátce náleželi od počátku k předním politickým silám tohoto mocenského celku; jen tím lze vysvětliti, že přes časem nepříznivé okolnosti mohli záhy vnitřní nezávislost svou dotvrditi titulem královským, že moc státu jejich naposled převyšovala moc některých německých králů samotných až konečně dosáhli koruny císařské, t. j. náčelnictví v říši. Boleslav I., 14 let mocnému Otovi vzdorující, je po této stránce dokonalejším tlumočnickem politického významu svého kmene než sv. Václav. Ale bez sv. Václava by tento význam nebyl založen tak hluboce, tak pevně a trvale.

*

Zásluha křesťanského života, již proslul Václav v dalekém sousedství na západě, nemohla — ještě za života jeho — zůstatí bez hlubokého účínu na představu o povaze a významu jeho kmene a jeho země. Vyniknouti horlivostí náboženskou v službě Kristově znamenalo inteligenci soudobé u všech křesťanských národů totéž, co by v řeči naší doby bylo vyjádřeno úsilím o nejvyšší cíle kulturní. Třídou inteligence tvořilo všude tenkrát právě jen vyšší duchovenstvo, ono bylo vlastně duchovním, ba i politickým tmelem jednoty říšské, nositelem myšlenky římskoříšské a spolutvůrcem její politiky — v jeho nazírání musilo křesťanské usilování Václavovo, zpečetěné obětí života, dáti národu jeho postavení zcela výjimečné mezi slovanskými národy východu. Bylo-li namnoze násilné šíření křesťanství na východ do zemí slovanských (tenkrát i později) jenom záminkou pro sobecké cíle dobytelské, musilo dobrovolné a radostné otevření země české nové pokrokové myšlenky učiniti Čechy nezranitelnými vůči nebezpečí takové politiky. K pověsti Čechů jako obávaného lidu vojenského připojila se i představa lidu majícího křesťanské a vzdělané vůdce. Na knižní vzdělání pražského dvora, na učenost Václavovu třeba v té souvislosti zajisté položit důraz také — řekli jsme, že tou dobou mohl se v tom vyrovnati Václavovi sotva který kníže německý, že kulturní vlivy byzantské daly dvoru pražskému díl lesku, jenž ještě chyběl jak vévodám bavorským, tak saským. Kulturní zájem Prahy nemohl zůstatí beze všeho vlivu i na jiné přední rodiny kmenů českých a tím na povzbuzení a zesílení národního vědomí — kmen, který cítil kulturně vzdělanějším než byli jeho sousedé na západě nebo který si byl aspoň vědom toho, že se jim svým pokrokovým úsilím rovná, byl duchovně zcela jinak vyzbrojen pro nebezpečí budoucnosti. Václavovou zásluhou je krátce, že přispěl nejvíc k tomu, že národ jeho vešel jako rovnocenný a plnoprávný člen do společnosti západních národů kulturních. Národ, který obávanou svou silou vojenskou doplnil díky Václavově horlivosti křesťanské i výzbrojí duchovní, byl na příště ochráněn nebezpečí, že by v něm německý soused spatřoval vítanou kořist pro své panství, šířené pod záminkou boje za pravdu křesťanskou.

IV.

(Zrození svätce Václava, význam jeho po Čechy. Legendy svatováclavské, propagace jména svätcova. Nesnáze její doma, úspěchy v cizině. Rozvoj a povaha úcty sv Václava v 11.—12. stol. Posvěcení patriotismu. Husitství, protestantism a protireformace v svém poměru k sv. Václavu.

Doba nejnovější. Závěr)

Zásluha Václavova o zrovnoprávnění národa českého s národy západní Evropy, jak byla právě vyložena, může stačiti těm, kteří chtějí oslavovati jen knížete Václava. Ale historiografie sebe »pokrokovější«^[93] musí přiznati a vyložiti, že to byl teprve svätý Václav, který zásluhu tu vyvrcholil a dal jí vlastní její význam dějinný. Zavraždění zbožného a spravedlivého knížete rukou vlastního bratra jeho chápáno bylo od počátku ve vroucně křesťanském okolí jeho jako mučednictví pro pravdu Kristovu — co to znamenalo, dovede plně pochopiti jen, kdo seznámil se s náboženským životem a duchem středověku, komu není cizí křesťanský ideál svätosti. »Ale ten blahoslavený vojín,«^[94] jása Kristián, když byl dopověděl historii umučení sv. Václava, »povstává z utrpení a potupy k slávě hojnější, stává se společníkem andělů, soudruhmem apoštolů, spoluúdem mučedníků, účastníkem pokoje vyznavačů a neporušitelnosti panen a dostává se mu věnce věčně se zelenajícího a půvabu krásy nehynoucí. Tak pohrdnuv vévodstvím vznešenosti pozemské, jímž dříve mocně vládl, v království nebeské jako pravý vévoda a mučedník vešel ...«^[95] V těchto slovech není nic falešného ani upřílišného — tak doba chápala zrození svätce, tak si představovala jeho vstup na nebesa mezi dvořany Hospodinovy. »Nebeské jest dvorstvo krásné, blaze tomu, kdož tam pojde, v život věčný, oheň jasný svätého Ducha ...«, jak blouznila u vytržení po staletích píseň svatováclavská a jak v nesčíslných variacích vyjadřovalo tutéž myšlenku zbožné vzrušení legend, hymnů, mešních oficií, písní i modliteb. Myšlenka, že je to Slovan, prvý Čech v družině Hospodinově^[94] který je nadán napříště mocí zázračnou, a pomoci nadpozemské že účastni jsou všichni, kdož vzývají jméno jeho, musila mocně zaujmouti pozemskou družinu věrných jeho a dodávati odvahy úsilí jejich, »aby se snad slunce jasněji ukázalo všem národům, že Bůh všemohoucí národu českému, již nějaký čas k němu obrácenému, velikého svou dobrotou vychoval ochránce«^[95] (Kristián). Třeba míti na paměti, že velcí národové západu od dávných dob pyšnili se a rostli slávou svých svätých, v nichž spatřovali tituly svého prvenství mezi národy a pomocníky a ochránce ve svém usilování at' veřejné, at' soukromé povahy, třeba vzpomenouti, že na př. národ saský, nemaje svätce vlastní krve a vztahuje také rámě po pomoci nadpřirozené, ozbrojil se pouhou

myšlenkou, že je držitelem ostatků legendárního svatého, umučeného před staletími v Římě, ostatků přenesených na saskou půdu a jedině ve přispění sv. Víta, jak vyznává Widukind, hledal vysvětlení pro rychlý mocenský vzrůst saského kmene a pro císařkou slávu Otónů. Čechové měli však na příště spoolehnoti na přispění světce vlastního rodu, z prastaré domácí rodiny panovnické vzešlého a sama knížete, světce, jehož moc nadpřirozenou nepřestávaly zvěstovati zázraky — tu teprve mohli Čechové soupeřícím národům pyšného západu popatřiti jako rovni rovným v tvář: dosáhli zajisté před světem i před Bohem stejného s nimi stupně národní urozenosti, stejného titulu kulturního šlechtictví. Tak počíná se historie sv. Václava, dědice a patrona české země, veliká báseň a podivuhodná skutečnost zároveň.

*

Lze míti vším právem za to, že v době, kdy seděl na stolci pražském bratrovrah Boleslav I., byla situace málo příznivá propagaci úcty světcovy. Ale legenda staroslovanská o sv. Václavu vznikla, jak se zdá, již v době vlády jeho — je v tom snad i důkaz, že v kněžstvu slovanském v zemi byla horlivě uctívána památka mučedníka a spolu snad i známka, že slovanští kněží čeští byli účastni zvláště přízně Václavovy; to ostatek zdá se vyplývati i z předchozího vypravování. Také dlouholeté války Boleslavovy se Sasy byly nepochybně překážkou, aby jméno českého mučedníka pronikalo dále na západ Evropy. Teprv za nástupce Boleslavova se situace proměnila, především založením biskupství pražského, jež náleží do prvých let Boleslava II.; tenkrát teprv asi otevřena brána kultu světce, nad jehož hrobem klenula se přední svatyně nového biskupství. V té době také, lze říci, počíná se cílevědomá propagace významu a slávy českého mučedníka; v ní účast má i světský protektor nového pražského biskupství, císař římský a vnuk přítele Václavova, Ota II. Na jeho žádost vzdělává umělým slohem historii života Václavova kol r. 980 biskup Gumpold, v italské Mantui^[95] — šlo patrně o to, aby stylista daleko proslulý svým pérem ujal se oslavného díla a roznesl sláv českého světce Evropou; základem a pomůckou mu dána do ruky prostá latinská legenda, počínající se slovy »Crescente fide« (Když za oněch časů vzrůstala víra křesťanská ...), napsaná o něco dříve, snad na bavorské půdě a to autorem patrně sběhlým v takovém díle.^[96] Nic víc, než co bylo v této předloze, krom snad zmínky o Podivenovi, Ital o sv. Václavu nevěděl; měl omylem za to, že historie Václavova náleží do doby před několika lety. Podobně asi o 10—15 let později vyzván byl spisovatel svou klasickou sečtělostí a literární kulturou proslulý, mnich Vavřinec v klášteře Montecassinském v jižní Italii, aby napsal historii sv. Václava; tenkrát poskytl mu potřebná data mnich českého původu a přítel druhého biskupa českého sv. Vojtěcha nebo sv. Vojtěch sám — oba zajisté pobýli v Montecassinu. I Vavřinec má za to, že to, co vypravuje, sběhlo se teprv v době Vojtěchově^[97] I třetí, o nemnoho mladší latinská legenda václavská, je vzdělána v cizině a zase stylistou prvního řádu a určena také asi pro svět mimočeský; je to legenda počínající se slovy »Oportet nos fratres«, psaná rýmovanou prósou, vroucně dojemná svým pojetím; věcně opírá se o data Gumpoldova, ale místy najdeme korektury nebo doplňky, pochozí z českých pramenů.^[98] Mezi těmito ovšem daleko nejdůležitější místo zaujímá legenda Kristiánova, sepsaná v l. 992—4, také na žádost sv. Vojtěcha, a to vlastním strýcem jeho, nejspíš bratrem panujícího knížete z rodu Slavníkova. Co napsal mnich Kristián, je mnohem více, než životopis sv. Václava: jsou to dějiny křesťanství českého, od báječného počátku knížat pražských, s obšírným výkladem o díle svatých Cyrila a Metoda a pokřtění Bořivojově a s historií života a smrti sv. Ludmily. Kristián užil již legend Crescente fide a Gumpolda, užil vůbec tradice se slovanskými sepsáními o sv. Václavu a sv. Ludmile související, kombinuje s taktem zprávy obojího druhu a ducha v jedno a doplňuje vlastními daty nebo korekturami ze zprávy starých pamětníků.^[99] Zdá se, že rostoucí kult sv. Václava teprv rovnal cesty k uctívání jeho báby, sv. Ludmily; teprv od založení kláštera ženského u kostela sv. Jiří, kde Ludmila byla pochována, můžeme snáze předpokládat zvýšení zájmu o prvou českou světici; ale již Kristián musil míti v rukou latinské nebo slovanské sepsání, věnované její historii. Slovanští kněží jsou na české půdě, ještě v době sv. Vojtěcha, jak se dohadují, spolutvůrci literárního díla, jež chtělo i v slovanském světě rozšířit známost českých mučedníků; jim patrně náleží i sepsání druhé slovanské legendy, jež překlad Gumpolda a Crescente fide doplňuje daty, čerpanými z tradice domácí.^[100]

Jmenovanými pracemi (bylo by je lze doplniti aspoň zmínkou o oslavných promluvách, latinské a slovanské, obou zvláštní poetické krásy, jež na české půdě, ještě v 10. století, byly napsány k oslavě svátku přenesení sv. Václava),^[101] jež jsou vůbec důkazem, jak poměrně bohatou a pozoruhodnou činností spisovatelskou mohou se pochlubit Čechy z poslední čtvrtiny 10 století, je literární oslava sv. Václava na dlouho uzavřena; pozdější stol. 11. a stol. 12. nedovedou již, krom krásné legendy o sv. Ludmile,^[102] přidati nic ze svého. Teprv v polovici 13. stol. je to druhá velká česká legenda václavská (Oriente iam sole), která znovu kreslí, opírajíc se především o Kristiána, obraz života velkého světce českého^[103] a potom je to druhá polovina 14. stol, doba Karlova, která závodí o literární uctívání hrdiny s podobnou horlivostí, jako kdysi doba Vojtěchova: sám císař Karel chápe se péra, aby účastnil se chval svého svatého předka, a jako v 10. stol. jsou to zas nejproslulejší stylisté doby, mezi nimi Jan ze Středy, kteří v nové umělé roucho odívají podání již čtyry sta let staré a přece stále životné a nově kvetoucí.^[104] V gotickém romantismu doby Karlovy jakoby ožívala nábožensky romantická nálada let Vojtěchových. Zasloužil se o to nepochybně i prostě přesvědčivý půvab tradice a jejího hrdiny: mezi svatými, dobře známými, kteří pocházeli z krve knížecí, nebylo snad postav, sv. Ludvíka francouzského v to počítaje, která by obsahem svých zásluh, ideálním obrazem křesťanského knížete, neposkvrnivšího ruce své ani násilím ani krví, rovnala se sv. Václavu, nebylo mučedníka, jenž zahynul pro Krista v květu mládí a jehož historie by byla pelem a půvabem mládí tolik naplněna.

Literární propaganda šířila slávu světce českého do světa, ale nestvořila jí; důkazem toho je nejen staroslovanská legenda, ale i častěji zmíněný Widukind saský, k němuž pověst o zázracích sv. Václava se donesla až do daleké Kročeje, ještě v době před založením pražského biskupství^[105] vlivem legend nevysvětili bychom také, že v Čechách slaven byl den umučení sv. Václava jako svátek již ku konci 10. stol. Dovídáme se o tom ku podivu nikoli z Prahy, ale z knížetství Slavníkovy, a to ke dni 28. září 995, kdy knížecí rodina, z níž pošel sv. Vojtěch a Kristián, byla v Libici Boleslavem II. vyvražděna; pro bratrovražedný boj mezi dvěma soupeřícími rodinami knížecími v zemi nemohla býti vskutku vyvolena chvíle symboličtější, než právě den, kdy v Libici slavili památku toho, jenž před 66 léty byl ubit vlastním bratrem. Nemožno tu nevsunouti poznámku, že styky Slavníkovců s dvorem pražským v době Václavově musily býti podle všeho velmi přátelské, nejspíše příbuzenské, nelze vylučovati ani, jak již napověděno výše, že Slavníkovci již tenkrát a časem i později stáli pod svrchovaností knížat pražských. A snad jde při tom slavníkovském uctívání přemyslovského knížete světce i o více: o stopy a doklady toho, jak sv. Václav spojoval rozdělené kmeny české, budoval silou a slávou své svatosti politickou jednotu země, z národů kmenových tvořil zemský národ. Ve chvíli, kdy obležena byla Pražany Libice, účinků díla toho ovšem nepozorujeme: lidé Boleslavovi volali prý do hradu libického, kde Slavníkovci, odvolávající se na zasvěcený den sv. Václava, žádali příměří: »Je-li vaším svatým Václav, je naším Boleslav!«, rozuměj: Boleslav bratrobijce^[106] Také stesk, že Čechové »skoro nedůstojně se chovají« k sv. Václavu a sv. Ludmile, jakoby nevěřící zůstávající a sloužiti jim nechtíce, ač moc jejich denně nehodni spatřují, jež čteme v předmluvě legendy Kristiánovy, psán je, ještě před vraždami libickými, pérem Slavníkovce^[107] Ač v slovech těch spatřovati sluší se asi právem jen stížnost horlitele k větší péči o vlastní hrdiny národní vybízejícího, jsou přece, tuším, důkazem, že i ve vlasti Václavově bylo s počátku třeba na velikost mučnické zásluhy sv. Václava s důrazempoukazovati, národ polopohanský ke kultu jeho vychovávat i že větší porozumění proň měly ještě církevní než politické kruhy; i tu asi ještě spolupůsobily staré viny a hněvy. O druhé choti Boleslava II., kněžně Hemmě, která měla své sídlo knížecí v zemi někdy Pšovanů Ludmiliných, na nově vystavěném hradě Mělníku, víme však, že nádhernou prací malířskou dala si vyzdobiti text legendy Gumpoldovy; malíř však ku podivu řídil se vypravováním Kristiánovým^[108] Teprv s počátkem 11. stol., v době, kdy již dávno jméno Václavovo bylo pojata mezi seznamy svatých řezenské diecése (kanonisace papežské ve vší formě doba ještě nežádala), pozorujeme, že úcta sv. Václava šíří se valem^[109] nejen za hranicemi, ale i ve vlasti Václavově. Za hranicemi jsou to (od konce 10. st.) biskupské kostely v Němcích, které vyžadují si pro své oltáře části ostatků sv. Václava, a v Čechách s nastoupením knížete Jaromíra, téhož, jenž od jednoho bratra svého byl vykleštěn a od druhého oslepen — uvažme při tom, jakým kulturním květem byl v tomto rodovém prostředí o sto let dříve sv. Václav a co znamenalo, čemu čeliti musilo působení žáků Metodových v zemi, »jejíž národ samou povahou svou za divočejší nad jiné se považuje«^[110] — najdeme obraz sv. Václava již trvale na mincích knížat českých; na denárech Boleslavů bychom jej ještě marně hledali (otázka, byl-li to již Václav či teprv Boleslav I., jenž razil prvý z knížat našich vlastní minci, ač dosud sporná, řeší se většinou ve prospěch Václavův)^[111] To znamenalo po příkladu jiných států křesťanských, že přední světec národní stává se strážcem a symbolem vládní moci panovnické nebo jak bychom dnes řekli spíše: státní; podobně později vstupuje sv. Václav na pečeti českých vévod a králů a na pečeti soudu zemského; právní řád zemský neboli, jak se tenkrát říkalo, »mír« zemský, stojí pod ochranou a autoritou sv. Václava; panující kníže vyznává svou pečeti, že je jen vykonavatelem vůle a rozhodnutí sv. Václava, jenž zobrazen jako sedící na trůně s odznaky vévodské moci panovnické, praporem v jedné a štítem v druhé ruce. Podobně den 28. září, svátek sv. Václava, stává se jaksi svátkem státním, příležitostí nejdůstojnější k shromáždění předních mužů země ke stolu knížetě; k obřadům oslavy církevní připojují se panovnické akty historického významu a porady a soudy celozemské. Kostelů zasvěcených sv. Václavu přibývá: od polovice 11. stol. buduje se na místě staré rotundy Václavem sv. Vítu zasvěcená velká románská basilika svatého Víta, Václava a Vojtěcha a po několika desetiletích vévodí chrám sv. Václava jako přední svatyně země i Moravě a Malopolsku (v Olomouci a Krakově). A co je nejvýmluvnějšího: kostelíky sv. Václava počínají chrániti hraniční pasy zemské na místech vojensky nejdůležitějších — tak na Dobeníně u Náchoda, tak na Brůdce u Kdyně ve všerubském průsmyku. Ochránce právního řádu zemského je zajisté od počátku silným pomocníkem a průvodcem v boji proti nepříteli zahraničnímu; není takřka významnějšího vítězství českých zbraní od 11. stol. do 14. stol., v tom na př. od bitvy u Chlumce r. 1126 do vítězného zápasu u Kressenbrunnu, aby nezjevil se věřícím bojovníkům v oblacích svatý patron zemský ve skvělé zbroji rytířské jako naděje a záslib triumfu. Tradice na obraze svatého knížete, jenž stává se v době gotické rytířským vůdcem v boji, dále budující, přizpůsobuje si, jak přirozeno, životní dílo jeho a panovnické zásluhy jeho ideálům své doby: v legendě Oriente iam sole z polovice 13. stol. je Václav již osvoboditelem české země z poplatné závislosti na říši a zároveň velkým osvoboditelem sociálním: všechny otroky své země učinil prý dědičně svobodnými; později čteme dokonce, že získal svému vévodství důstojnost královskou. Zvolání oslavné k sv. Václavu, »živote a naději národa našeho!«^[112] v němž modlitba nesoucí se k nebesům, naplněna je již vší silou představy o sv. Václavu jako představiteli, zástupci a ochránci národního kmene českého u trůnu božího, téže představy, již stará zbožná píseň měla brzo vnést do všech kostelů českých a naplniti jí veškerenstvo českého lidu, slyšíme již někdy ke konci 13. st.^[113] Doba Karlova ten vzestup úcty a obdivu korunuje: velký romantik na trůně, jenž byl zároveň velmi střízlivým státníkem, počíná nad hrobem sv. Václava stavěti katedrálu, jež by velebností svou mohla rovnati se nejpyšnějším monumentálním stavbám západu, hrob a kapli hrobu jeho zdobí dílem, nad nějž doba drahocennějšího

neznala, královské koruně české dává spočinouti na lebce sv. Václava; tak dostává své jméno koruna svatováclavská; svatováclavským sluje již nejen kostel, ale všecek hrad pražský a je jen důsledkem vývoje, vzrůstu a rázu celé tradice, sluje-li někdy i národ český národem sv. Václava a země jeho zemí svatováclavskou. Svatý Václav stává se vskutku jednoládcem, pánem, »dědicem« české země.

*

Jdeme-li k psychologickým kořenům této rostoucí úcty, shledáme nepochybně, že vůdčí myšlenkou její je posvěcení všeho, co je cítění národním nejdražšího nebo co je v životě státu českého nejdůležitější — jde krátce o posvěcení patriotismu. V tom je význam tradice svatováclavské nejvlastnější a v tom je, v tom zejména je její dějinná síla. Ani poměrně krátká doba převahy protestantismu v naší vlasti, 80—100 let před Bílou horou (protestantismus nebyl přízniv uctívání svatých), nedovedla jí podlomiti, a to ani u horlivých protestantů samých, na př. Komenského, jemuž je sv. Václav předchůdcem českých mučedníků za pravdu Páně. V počátcích husitství, kdy po prvé ozvaly se protesty kritického racionalismu proti přemíře svatých ostatků a pověřčivému uctívání jejich (protesty a kritiky, jimž nejvíce oprávněnosti dodalo až chorobné hromadění svatých ostatků a pověřčivé uctívání jejich v Čechách v době Karla IV.), jsou to jen Táboři, kteří, zamítající úctu svatých a přímluvy u nich, nevyjímají ani sv. Václava; ve chvílích prvního fanatismu byl by vskutku dav jejich nenávisťmi vedený pobořil i nádheru kaple svatováclavské u sv. Víta, podobně jako zbořil kostely a paláce na Vyšehradě. V té době dovolávají se katolíci sv. Václava jako svého straníka a pomocníka proti dílu revoluce, píseň svatováclavská zazní nám jednou jako takřka bojovná hymna jejich.^[114] Ale Hus sám byl ctitel sv. Václava, a u husitů z doby revoluce i v době pozdější, u husitů, kteří vskutku nechtěli býti věrou i kultem ničím jiným než dokonalejšími katolíky, žije úcta sv. Václava^[115] neporušena a nezmenšena dál; píseň svatováclavská vede k triumfu i šiky vítězů lipanských, zůstávajíc hymnou kališníků a nabývajíc čím dále tím více charakteristického pro nacionální rozčilení doby zbarvení protiněmeckého. V tom duchu dovolává se pro svou svatou při pomoci sv. Václava, dědice našeho, vášnivý manifest husitský do měst českých z jara r. 1420 poslaný, v tom duchu nese se z hrdel českých bojovníků ve velké bitvě s Němci u Ústí r. 1426 a v tom duchu mluví k nám i nápis na korouhvi sv. Václava v kancionále kutnohorském: Na Němce, na zrádce boží!^[116] A jako státní a národní hymna zní pak píseň svatováclavská ve velkých dnech, určujících napříště osudy země, opětovně: tak na př. při přijetí krále Zikmunda v Jihlavě, tak při volbě Jiřího z Poděbrad, i při volbě Ferdinanda Rakouského v kapli svatováclavské r. 1526. Teprv v pozdější době habsburské pod vlivem šířícího se protestantismu úcta sv. Václava ochabuje.

Pochopíme, že ve chvíli, kdy obrozený katolicismus dal se na výboj ztracených posic, sáhl žádostivě po podpoře sv. Václava. Starali se o to horlivě již jesuité pražští v druhé pol. 16. stol., synoda z r. 1605 přikazuje zase světit svátek sv. Václava, a po Bílé hoře je to především jméno sv. Václava, povýšené k slávě a úctě, jakou mělo za doby Karlovy, jímž vítězný katolicismus chce smířiti českou duši s novým stavem věcí a spojití ji vnitřně se stáletou minulostí, protestantismem zvrácenou. Barok je mnohem všestrannější a vynalézavější v propagaci slávy světcovy než byla gotika: v té době teprv šíří se tiskem stará píseň svatováclavská, v jednom rukopise doplněná o nové verše dosud nepoznané horoucnosti nacionální.^[117] ta doba buduje na veřejných prostranstvích první sochy sv. Václava (roku 1678 na dnešním Václavském náměstí), ta doba zakládá Dědictví sv. Václava k vydávání zbožných knih českých (1670), stará se v Římě o rozšíření úcty sv. Václava v celém křesťanstvu, ona to vytváří si tradici o sv. Václavu, dřímajícím s rytíři svými v nitru hory Blaník a připraveném vyjeti vojensky na pomoc ve chvíli nebezpečí — a s jakou vroucností kleká k modlitbě před sv. Václavem, chvěje se o osud svého národa, ohroženého cizinou, jesuita Balbín, z jakých hlubin úzkosti dere se jeho »Nedej zhynouti!«, je známo s dostatek, než aby bylo třeba šíře připomínati. Tu zase sv. Václav, jako ochránce a pomocník ohrožené národnosti stojí v popředí — už nejde o boj s protestantismem, ale s germanisující cizotou, i cizotou katolickou. Pochopíme, že již nic potom nedovedlo znovu nabytým místem sv. Václava v úctě národní ošťáti: ani úcta sv. Jana Nepomuckého, jež si vzal Balbín na pomoc ve svém boji o obnovení slávy národní, ani později osvícenství, ani doba liberalismu: r. 1848, kdy český lid po prvé vstupuje svobodně na pražskou ulici, aby formuloval své požadavky státoprávní, národní i sociální, děje se to za mešních obřadů před sochou sv. Václava na jeho náměstí, stejně jako r. 1918 na též náměstí před novým Myslbekovým pomníkem sv. Václava dochází k jedinečnému v našich dějinách triumfu radosti nad darem po generace žádané svéstátnosti, moci a svobody. Že sv. Václav pomáhal i našim legiím ve válce světové, že jeho jméno a obraz koruny svatováclavské spojeny jsou s počátky prvních pluků českých ve velké válce za svobodu, že po válce zasloužil zas obraz jeho na zlatých dukátech, jímž po příkladu starobylých králů českých přihlašovala se k sv. Václavu jako dědici české země republika československá — to obojí je z posledních historicky významných svědectví díla svatováclavského v našich dějinách. Sem náleží i zmínka o tom, čím přihlásilo se k sv. Václavu novodobé české umění: tu všude, ať jde o sochařství, malířství, poesii nebo hudbu, stvořil duch český práce mocného účinku, tu všude také dovedl, s větším snad uměním, ale nemenší opravdovostí než v minulosti, vyjádřiti dílem svým, že má býti holdem světců a svatosti.

*

Jsou národové v Evropě, kteří mají od dob středověkých světece podobného významu a kultu, jako my ve sv. Václavovi. Ale není, tuším, národa, jehož úcta by takovou měrou soustředila se k jediné postavě, takovou měrou plnila po všesky věky veškerenstvo národní společnosti, která by měla tak slavné středisko kultu, jako je hrad pražský s katedrálou sv. Víta a kaplí svatováclavskou nad hrobem

světovým ve víc než tisícileté metropoli země. A jistě není národa, který by se mohl pochlubit tak starobylou a tak slavnou hymnou národní, jako je chorál svatováclavský, tou písní naděje a útěchy, písní starou víc než šest století, jež nese se k nám z hlubin minulosti, nasyčena modlitbami věků, vždy znovu a znovu spojujíc v jedné prosbě a jedné myšlence nové pokolení národní s generacemi předků, s tou daleko větší a početnější obcí kmenovou, jež žije jen ve vzpomínce a paměti. Vyložil jsem jinde, že je to síla a vůle národního vědomí, jež je nosnou silou, bijícím srdcem našeho dějinného života, řekl jsem výše, že tradice svatováclavská je v nejvlastnější podstatě své výrazem touhy po nadpřirozeném posvěcení, po nebeském autorisování, po zbožnění citu a vědomí národního. Ta snaha smířiti a spojit v jedno profánní a svaté, lidsky národní a božské měla a musila míti nemalou sílu mravněvýchovnou: nemohla dovolávati se pomoci svatého patrona národního, leč tam, kde modlitba její byla srovnatelná se zásadami práva a pravdy. V tom záležela nepochybně a z velké míry i síla nábožensky ukázněného nacionalismu minulosti. Že v tomto požadavku, v tomto chápání národní myšlenky jako myšlenky mravní, jako programu práva, spravedlnosti a nenásilí, shodli se s tradicí svatováclavskou noví velcí vůdcové a zákonodárci vůle národní, jež nám dalo 19. stol., prozrazuje, že v myšlence svatováclavské jsou hodnoty, jež odpovídají stále reálním požadavkům přítomnosti. To všechno, nejen city piety a sentimentality, je zárukou, že úcta sv. Václava nevymizí z této země. Přejeme si, aby i dále žila a sílila jako posvěcení cítění národního a zduchovnění pout, jež spínají v jedno národ český z časových dálek desíti století. A chceme věřit se zbožně věřícími, že sv. Václav i v druhém tisíciletí své vlády neodepře podpory české zemi, otevřené s důvěrou, v naději na pomoc jeho, osudům budoucnosti.

1. Srov. níže pozn. 99.
2. Prof. *Flajšhans* mne upozorňuje, že vskutku se říkalo tehdy v naší zemi nikoliv »v Češích«, nýbrž »Čechách« — ale smysl té formy byl (jak výše tvrdím): v Češích. Proto jsem mylný údaj (jenž však usnadní čtenáři porozumění věci) nechal beze změny.
3. Tak *Kristián*, mluvě o zázračném potrestání vrahů Václavových: a zbývají-li kteří, vydělávají si živobytí vlastníma rukama.
4. *V. Chaloupecký* upozornil, že pramen náš (Anonym. de conversione etc.) nepraví, že by kostel byl zasvěcen sv. Emmeramu (Jimramovi). Ale dohad je dosti pravděpodobný.
5. *Palacký* (I, 1, 126) vyložil zprávu Annálů fuldských (»Hludovicus quatuordecim ex ducibus Boemanorum cum hominibus suis christianam religionem desiderantes suscepit et in octavis theophaniae baptisari jussit«) tak, že tu šlo o 14 lechů neboli pánů (knížátek) českých, t. j. jen o malou částku všech: kníže zemský, vévoda Hostivít (tak napsal *Palacký*, důvěřuje vybájeným *Kosmou* jménům českých knížat) nebyl mezi nimi. V události vidí přece skutek památný; má za to, že již před tím nabylo křesťanství v Čechách některých vyznavačů *Novotný* (Dějiny, I, 1, 284) mluví správně o knížatech ale má za to, že to snad byli lidé »z jižní části země«, hledající ochrany před nátlakem kmene českého; jinak, ač podobně, i já ve své školské učebnici. Považuji dnes hořejší výklad za správnější. Že domácí tradice nic o křtu z 845 neví, nesvědčí ani o nehistoričnosti ani o historické bezvýznamnosti jeho; synoda mohučská z 852 zmiňuje se o Moravě jako zemi již křesťanské (třebas vytkla, že tu jde o »rudis adhuc christianitas«) a přece i tu domácí paměť dějepisná odvozuje počátek křesťanství jejího jen od díla Cyrilova. Důležité je, že knížata byla pokřtěna spolu se svými »muži«, tedy předními osobami z urozených rodů, kteří tvořili průvod knížecí. Při tom lze stěží mysliti na to, že křest, tedy přijetí křesťanské víry a kázně, byl dílem náhlého rozhodnutí; mnohem pravděpodobnější je, že v knížetstvích českých již dříve působily missie křesťanské a že křtěnci větší nebo menší měrou podrobili se podmínkám katechumenátu, k nimž náleželo naučiti se vyznání víry (symbolu) a otčenáši. Pozoruhodno je i, že křest byl vykonán v oktávu po zjevení Páně; svátek zjevení Páně byl pod vlivem orientu oblíbeným v některých krajích dnem křestním vedle řádných dob křestních, t. j. velikonoce a letnic.
6. Hlavním svědectvím toho jsou hlaholské zlomky mešní knihy římského obřadu známé pod jménem *Kyjevský chřest* (vydal *V. Jagić* r. 1890; *Cunibert Mohlberg* o nich r. 1928 dokazuje, že je z prototypu římského z 6.—7. stol. přeložil sám sv. Cyril), ale i některé jiné památky odkazují na vývody *Snopkovy*, *Brücknerovy* a *Sobolevského*, o nichž bližší data najdeš naposled v nekrologu *Miloše Weingarta* v Almanachu čes. akademie na rok 1930 (r. XL), str. 132—168 a na stat *Jos. Vašiči*, Sv. Václav v památkách církevněslovanských (Hlídka 1929 a úplněji latinsky v *Acta conventus Pragensis pro studiis orientalibus anno 1929 celebrati* (Olomouc, 1930). Pro informaci o církevněslovanských památkách srv. *V. Vondráka*, Církevněslovanská chrestomatie (Brno, 1925). Srv. níže pozn. 71.
7. O závislosti Čech té doby na Bavořích srv. můj výklad v ČČH, 1903, 157 sq.
8. Srv. *Fr. Hýbla* (Brun Querfurtský a jeho životopis sv. Vojtěcha) v ČČH, IV (1898), 75, že v klášteře sv. Bonifáce na Aventinu v Římě žili pohromadě (jde o 10. stěti) mniši západní i východní církve podle svých vlastních pravidel.
9. Srv. pozn. 21 a 107 níže.
10. Že zmíněný obsahový smysl obou jmén byl cele přístupný porozumění dobovýkazuje *Kosmas*, jenž jméno Václavovo překládá: *maior gloria*. Ve jménu Boleslava zní nám vstříc dnešní ruské bolěje, t. j. více (z »bolšij«, veliký), dnes tak zpopularisované jménem bolševiků.
11. Srv. podrobný vývod, jakou cestou lze přiblížit, ale dosti spolehlivě časové datum toto zjistiti, v mých *Wenzels- u. Ludmilalegenden* (1906), 222—3, 260. Východiskem je datum smrti *Mětislavovy* (únor 920 nebo 921; srv. níže pozn. 18); v té době byl Václav neschopen ujmouti se sám vlády. j., jak se dohadují, neměl ještě 14 let. Předpokládáme-li, jak z výkladu nad čarou patrné, že nastoupil r. 922, t. j. že byl r. 922 již 14—15 let starý dospějeme k pravděpodobnému závěru, že narodil se v l. 907—8. Prvé bezpečné datum, jež o době jeho panování mají legendární prameny, vztahuje se ovšem až na říjen r. 925, kdy dal z Tetína převézt do Prahy tělo sv. Ludmily (srv. str. 224 výše citované knihy a níže pozn. 42). Zpráva *legendy staroslovanské* obou ruských textů (otištěna naposled *J. Vajsem* v Sborníku staroslov. liter. památek o sv. Václavu a sv. Ludmile; Praha, 1929; o rukopisech a starších edicích a j. srypodobně jako u ostatních

legend, i mé Wenzelslegenden), že Václavův bylo při smrti otcově 18 let, je ovšem zřejmým omylem, zaviněným pisařskými chybami opakujících se opisů (v tom i převodu z písma hlaholského); legenda sama ve všech svých třech textech upozorňuje, že při smrti Václavově byli oba synové jeho ještě malí a vlády neschopní.

12. Jména ani původu nejstarší legenda *Crescente fide* (a ovšem ani z ní odvozená latinská legenda *Gumpoldova*) nezná; jméno Drahomíry zachovala jen legenda *staroslovanskáa Kristián a prolog slovanskýo* přenesení sv. Ludmily; i slovanský překladatel *Gumpoldův* (*leg. Nikolského*) vsunul je nově do svého textu; údaj o zemi stodorské jako vlasti Drahomířině má jen *Kristián* (odtud přezval jej *Kosmas*, dodav ovšem podle zkušenosti své dobyže Drahomíra pocházela z divokého pohanského národa Laticů). Zajímavé je, že jména Drahomířina neuvádí ani stará legenda o sv. Ludmile, t. zv. *Menkenova* (srv. mou německou knihu, str 69—70 a 204 sq.), ani pozdější legenda *Diffundente sole*, ačkoli obě líčí obšírněji zlobu a zločin její (o obou více níže v pozn. 27 a 102).
13. Datum smrti Spytihněvo v určité jest zprávou *Kristiánovou* (a *Menkenovy legendy*), že umřel ve stáří 40 let (*legenda staroslovanská* se o Spytihněvovi nezmiňuje). Podle dat o stáří a smrti Ludmilině (srv. níže p. 27) mohl se narodit nejdříve v létech 875—876; zemřel tedy roku 915 nebo 916 (srv. mou německou práci, str 222). *Novotný* (Děj., I, 446) klade smrt jeho k r 905, což je po mémsoudu nemožné; odvolává-li se při tom na *Letopisy české* (Fontes, II, 380), stačí upozornit na to, že nespolehlivý pramen tento klade na př. smrt Bořivojovu k r 801 (smrt Spytihněvovu k r 805), což je hrubou chybou, i když opravíme číslo na 901.
14. Zprávy o založení prvních kostelů sv. Klimenta na Hradci (teprv v 12. stol. převládlo jméno Levý Hradec, jež má *Kosmas*) a P. Marie na hradě pražském zachoval nám jen prvý historik českého křesťanství *Kristián*. O založení kostela sv. Petra na hradě Budči Spytihněvem ví ovšem také *Kristián*. Legenda *Crescente fide*, starší *Kristiána*, zahajující vypravování své omylem, že Spytihněv byl prvním křesťanským knížetem Čechů (je pravděpodobno, že chce zamlčet vědomě prvou církevněslovanskou dobu českého křesťanství), praví, že vystavěl chrám Marie a jiný k počtě sv. Petra; dáme více víry *Kristiánovi*, že kostel P. Marie byl založen již Bořivojem. Že kostel sv. Petra byl v Budči, *Crescente fide* neví; ví jenom (ve shodě s *Kristiánem* a *staroslovanskou legendou*), že do Budče byl poslán sv. Václav, aby se tam učil žaltářů u jakéhosi kněze jménem »Jc en us.« *Gumpold* jen opakuje a rozvádí slova *Crescente fide*; o knězi a jménu jeho se nezmiňuje. Že v Budči počal se Václav učit knihám latinským, praví výslovně *legenda staroslovanská*, jejíž pozorný zřetel k otázce jazykové výchovy Václavovy je vůbec charakteristický pro kulturní situaci Čech v 10. stol.; před tím podle téhož pramene dala hochba bába jeho Ludmila učit knihám slovanským *Kristián* se o jazykové stránce studii Václavových nezmiňuje — není jí interesován tou měrou, jako kněží slovanští; stojí mimo tábor jejich, ač patrně nikoli nepřátelsky proti němu. Srv. i pozn. 17.
15. Srv. níže pozn. 38.
16. Zprávu, že Václav měl dva mladší bratry Boleslava a Spytihněva, má pouze *slovanský prologo* sv. Václavu (Sborník, I, c., 66; Fontes, I, 125); o čtyřech sestřích jejich, jež vdány byly v rozličná knížetství, zmiňuje se výslovně *staroslovanská legenda*. Tato legenda jako veškerá ostatní tradice legendární ví jen o dvou synech Václavových, Václavovi a Boleslavovi. O Přibyslavě vypravuje, mluvě o záracích sv. Václava, jediný *Kristián*, a to na dvou místech; po prvé ji představuje (k r 929) jako ctihodnou paní, sestru sv. Václava, jež odvoděvši, věnovala se cele pobožnosti, toužíc po tom, vstoupiti do kláštera (ve snu jí bylo sv. Václavem po zavraždění jeho zjeveno, že useknuté ucho jeho zapomenuto bylo u zdi kostela ve St. Boleslavi; naležší je, postarala se, aby bylo připojeno k tělu pohřbeného; o tom, nejmenuje však výslovně Přibyslavě ví i *Vavřinec*); po druhé, jak později po letech, zdá se, že již v době Boleslava II., jako jeptiška návodem nejmenovaného sv. Žijícího poustevníka v dorozumění s knězem Štěpánem od sv. Víty zmocnila se tajně čelisti mrtvého těla bratrova. *Kristián* mluví o tom jako o věci obecně známé (»quod quia rudis — původně snad nostris? — constat factum temporibus plurimis que patet«); všichni vinníci (v tom i syn zmíněného kněze Štěpána) byli potrestáni nenadálou smrtí. Svědectví toto nepřekáželo době Karlově, aby tělu »venerabilis et devote matrone« nepořídila nový čestný hrob, stejně jako tělu věrného služebníka Václavova Poldivena (srv. pozn. 75), a to u vnější zdi kaple svatováclavské při kostele sv. Víty (srv. *Beneše* z *Veitmile* k r. 1367 ve Fontes, IV, 536); pozoruhodno je ovšem, že pokosmovská česká tradice kronikářská vypravování o provinění Přibyslavině cele umlčela, registrujíc jen k r. 929 zmínku o nalezeném uchu. Ale z práce *L. Zoepfa* Das Heiligen Leben im 10. Jh. (1908) lze se poučiti, jak takové »laudabile furtum« (»sancti fures«) ostatků bylo v té době dosti časté a pravidlem oslavy hodné. Vypravování *Kristiánova* o Přibyslavě užil později *Dalimil*, ale nikoliv přímo, nýbrž z *Oriente iam sole* Blahosl. Přibyslavě věnoval (klassicky omylný) článek *J. Loserth* v *MVGDB*, XIV (1876). Některé výklady a zmínky o bl. Přibyslavě jsou naplněny omylem o Přibyslavě, kněžně chorvatské, se sídlem v Jablonné, omylem jenž vznikl záměnou s bl. Zdislavou z Křižanova († 1252), chotí Havla z Lemberka.
17. Že Vratislav založil kostel sv. Jiří, nepraví *legenda staroslovanská* (ta zná na hradě pražském jen chrám P. Marie); zprávu má za to *Crescente fide* (a z ní *Gumpold*), *Kristián* jí však doplňuje údajem, že Vratislav zemřel, nedočkav se vytouženého posvěcení kostela; z dalšího vypravování jeho je zřejmo, že kostel byl vysvěcen na žádost Václavovu spolubiskupem řezenským teprv potom, když do něho bylo přeneseno tělo sv. Ludmily z Tetína (ačkoli při té příležitosti *Kristián* se výslovně o kostelu sv. Jiří nezmiňuje; výšovnou zmínku takovou najdeme však *slovanském prologu* o sv. Ludmile); teprv po vysvěcení kostela podařilo se tělo sv. Ludmily umístiti v hrobě. O tom *Crescente fide* (a *Gumpold* a *legenda Nikolského*), jež obě jsou odvozeny z *Crescente*) nevědí ničeho. Srv. níže pozn. 42.
18. Dobu smrti Vratislavovy jest z údajů legend snadno určit. *Menkenova legenda* (původu zřejmě prastarého) tvrdí, že Vratislav zemřel stár 33 let (*slovanský prologo* o sv. Ludmile má však, že vládl 33 let, *Kristián* říká, že zemřel stár skoro 33 let). Bezpečným východiskem je poznání, že Vratislav zemřel ještě za života své matky Ludmily. Byla-li Ludmila usmrcena v září 920 (či 921; srv. níže pozn. 28), mohl Vratislav umřít nejpозději v první polovici r 920 (921); datum to se do souvislosti historie rodiny knížecí hodí dobře; přijmeme-li je, třeba uzavřít, že Vratislav nastoupil po Spytihněvovi r. 915—6 na pražském stolci, vládl pouze 4—5 let, s čímž se také údaj, že nedočkav se dohotovení a posvěcení kostela sv. Jiří, dobře shoduje. Byla však již výše namítána myšlenka, že se mu dostalo ještě za života Spytihněvova některého knížecího údělu mimo Prahu (srv. o mém kolísání v poměru k tomuto výkladu *Nejst. kroniku českou*, str 32, pozn. 1 a mou německou práci str 223). Také tvrzení *Menkenovy legendy* (potvrzené *Kristiánem*), že Vratislav zemřel stár 33 let, naráží na výkladové obtíže; je-li pravdivé, narodil by se Vratislav asi r. 887—8, t. j. 11—12 let po starším bratru Spytihněvovi. To je sice možné, ale přece je to velká mezera mezi zrozením dvou bratřů nápadnou. Záznam *prologu*, že Vratislav 33 let vládl, setkává se s neshodou větší: tu bychom, předpokládajíc, že Vratislav narodil se r 876—7, musili

uzavřítí, že ujal se správy svého knížetství v stáří nejvýše 11 (až 12) roků. Bezpochybným omylem, vzniklým patrně poruchou textu, v této legendě tak hojnou, je ovšem věta jedné (minejní) verze *legendy staroslovanské*, motivující dosazení hochu Václava na stolec knížecí slovyže Vratislav „sám byl stár očekával své smrti.“ Připomenouti jest, že v jednom *breviáři Kunhutině* (dcera krále Přemysla II, abatyše u sv. Jiří), pochozím z první čtvrtiny 14. stol., kde připojena jsou úmrtní léta některých Přemyslovců (srvčl. *Kalouskův* v *Osvětě* 1878, str. 32), je den smrti Vratislavovy určen na 13. únor 921; také v t. zv. *Letopisech českých*, o jejichž pochybné spolehlivosti jsme se již zmínili, je udán 1921 (vlastně 821). S možností, že aspoň prvý z těchto záznamů srovnává se se skutečností, třeba však počítati; proto výše určil jsem datum smrti Vratislavovy k r. 920, event. 921. Srv o důvodech, proč dávám přednost roku 920, níže pozn. 28.

19. »Velikým slávou« zve *nejstaršov. legenda* (nikoliv však v kráceném textu chorvatskohlaholském) *Crescente fide* a její odvozeniny v stručných zmínkách svých nevědí (krom založení kostela sv. Jiří) nic o jeho skutcích vladařských, podobně ne *Kristián*; je to tuším v shodě s předpokladem, že Vratislav vládl, aspoň v Praze, jen krátce. Prv. *Vavřinec* píše, že Vratislav přemohl slavně téměř bezpočetné své nepřátele a chválí zásluhy jeho o rozšíření pravé víry; v tom jde v chválách svých ještě dále *legenda Oporet nos fratres* (srv. o těch sepsáních více níže str. 82—83).
20. O postřih i nách dospívajícího hochu Václava nemá latinsky psaná tradice legendární ani zmínky; víme o nich jen z *legendy staroslovanské* a to pouze z dvou versí jejich; třetí nejobširnější a pravidlem nejsrozumitelnější (text minejní čili Makarijský; srv. k tomu mé výklady v ČČH, 1903, str. 322 sq.), mluví místo o postřihinách o slavnostním nastolení Václava na stolec knížecí a to ještě za života otce Vratislava, jenž prý byl stár a očekával své smrti. Pověděli jsme již, že tato poslední věta je historicky nemožná a také nastolení nedospělého chlapce na trůn za života otce je, lze říci, podivné, zejména že legenda níže, mluvíc o smrti Vratislavově, praví zase: I posadili knížete Václava na stolec otce jeho, dodávajíc ještě, že správy země ujala se Drahomír, protože synové její byli ještě mladí a vzrůstem malí. Jest tedy dáti přednost oběma druhým versím legendy. j. rumjancevské čili vostokovské a hlaholské a to tím spíše, že v líčení obřadu, o němž jde, shoduje se s nimi vlastně i text minejní. Starší literatura odmítala vůbec možnost obřadu postřihin v Evropě mimo svět pravoslavný (srv. na př. naprosté odmítnutí jeho ještě v *Novotného Děj.*, I, 453, p.; A. Naegle ve své *Kirchengeschichte Böhmens I* (1915) a nejnověji v spise *Der heilige Wenzel, der Landespatron Böhmens* (1928) ukázal, že obřad takový byl znám všem národům, zejména evropským, ode dávna a že církev katolická velmi záhy posvětila jej zvláštním rituálem, podobně jako církev východní. Pozoruhodno je, že dvě na sobě nezávislé práce z roku jubilejního, *Jos. Vajse, Postřihiny sv. Václava* (Čas. kat. duchov. 1929) a *Vladimíra Gruzína Slovanový svatý Václav* (Praha 1929, str. 27 sq.) shodly se v tom, že žehnajíc modltba, jež při postřihinách Václavových byla biskupem, obřad vykonávajícím podle vypravování *legendy staroslovanské* pronesena, shoduje se v jádře s rituálem církve východní. Potom by ovšem bylo biskupovi Notarovi (jeho jméno zachoval text Makarijský a hlaholský, v rumjancevském čteme o »jakémsi« biskupovi, ale je zřejmo, že »etera« je tu místo původního »Notara«) spatřovati nikoli podbiskupa řezenského, nýbrž kohosi z vysvěcenců Methodových. Že šlo o obřad vykonaný kněžními slovanskými, prozrazovala, by tuším, nejvíc okolnost, že o něm se vypravuje právě jenom *legendě staroslovanské*, nikoliv však v *Crescente fide*. Naproti tomu sluší uvážiti, že počátkem 10. století možno sotva mluvit o rozdílech rituálu církve východní a římské v tom smyslu, že by text východní byl nepřijatelný nebo zohla neznámý střední Evropě; zdá se mi, že může jíti jen o rozdíl mezi věroučným nikterak nepodmíněnými liturgickým obyčejí východu byzantskoorientálního a západu; vlivy orientu mohly dobře zasahovati až do Němce, jinými slovy formule žehnací, o kterou jde, mohla býti pronesena i zástupcem řezenského biskupa. Pramen náš nemluví sic o zástupci, nýbrž přímo biskupu Notarovi — biskupa toho jména neznáme ani z Řezna ani ovšem z Moravy či Bulhar; tuším, že možno počítati i s výkladem, že jde nikoli o jméno osobní, nýbrž o jméno funkcionáře, notaria, písaře a v starším středověku často posla a zástupce vysokých církevních hodnostářů (text minejní má: episkopi notarij; jistě chybou mluví o přítomných biskupech v plurálu; text hlaholský dává výslovně: im em Notara). S biskupem Nothariem (asi biskup v Lüttichu), jenž je znám *Kanapariova* života sv. Vojtěcha, nemůže míti jméno staroslov legendy ovšem nic společného. S otázkou, šlo-li o církevního hodnostáře řezenského či někoho z kruhu žáků Methodových souvisí poněkud i otázka, která to byla knížata, která (ve funkci kmotrů obřadních) vykonala ujetí vlasů Václavovi (tak text rumjancevský), či který to byl knížete, jenž byl tehdá v jeho zemi (tak text minejní). Druhá verze by ukazovala na knížete z ciziny, tedy nejspíše snad bavorského Arnulfa. V tom smyslu jsem údaj vyložil a vysvětlil v ČČH, IX, 157 sq. Ale z vydání *Vajsova* ve Sborníku (l. c., str. 21) hlásí se možnost, že i text minejní měl původně plurál (knížata) — potom by zbyl jen výklad, že kmotry při obřadu byla česká knížata, stojící pod svrchovaností Prahy nebo žijící v přátelství s knížecím rodem pražským. — Dodávám ještě, že obřad postřihin (ve stáří asi 7 let) je dosvědčen u polského Měška a Boleslava Chrabrého, tedy v nejbližším sousedství fysickém i časovém.
21. Údaje tyto má jen *legenda staroslovanská* obou textech ruských; text chorvatskohlaholský, zřejmě krácený, vynechává vracející se větu, že Václav rozuměl knihám latinským, slovanským i řeckým (srv. níže v pozn. 71 o hypotese, že text ten vzdělán je až v 14. stol.; potom by vynechání zmíněné věty bylo nejsnáze srozumitelné); zatím *legenda Nikolskéhovi* o Václavově znalosti knih jak latinských tak i řeckých, korigujíc tak vypravování svých latinských předloh. Zpráva, že sv. Václav učil se i řečtině, setkává se s nedůvěrou některých historiků (srv. na př. přednášku *Kroftovu* z r. 1929, o níž ČČH, 1929, 646), jak mám za to, neprávem. Rozsah knižního vzdělání Václavova, na tu dobu v knížecích rodinách západoevropských zcela výjimečný, vysvětlíme si jen ze skutečnosti, že péči o něj měli duchovní, kteří sami svou kulturov souviseli s dílem Methodovým a jeho vlastní řeckobyzantskou a jichž několik musíme v Čechách v okolí Studmily (i později) předpokládati; jde tu zajisté o následování toho, co na dvoře byzantském bylo zité a samozřejmě ode dávna; tomu měl se přizpůsobiti i knížecí stolec pražský, o jehož kulturní a náboženské povznesení měli péči právě odchovanci řeckoslov. propagandy; víme přece, jak tímž způsobem a touž dobou povznesli k vysoké kulturní snaze řeckoslov učitelé i barbarský dvůr bulharský. Zpráva o řečtině ve studiu Václavově jeví se mi naopak známkami vysokého stáří *legendy staroslovanské*, čím dále se vzdalujeme od 10. stol., tím nesnadněji by bylo vyložiti zprávy o řeckém studiu v Praze u legendisty z 2. pol. 11. nebo 12. stol. (srv. mou stať v Lid. Novinách 22. září 1929: Sv. Václav, kulturní prostředí doby). Předpokládati ovšem možno právem, že legenda upřilhuje, tvrdí-li se, že se sv. Václav naučil čísti ve třech jazycích bez chyby; pozoruhodné je však, že také *legenda Vavřincova* klade zvláštní důraz na neobyčejný úspěch Václavových studií (»v každém směru za rovna svým učitelům byl považován«). Dodávám, že jako dnes budí zprávy o řeckých učitelích v Praze v létech desátých 10. stol. tu a tam nedůvěru, že podobně před nalezením staroslovanské legendy byla naší vědou, ovládanou *Dobrovským*, potírána rozhodně možnost, že by slovanský obřad a slovanský jazyk spisovný mohly býti známy Čechům 9.—10. stol. (srv. mou německou knihu, str. 3 sq.). I po nalezení *staroslovanské legendy* r. 1827 pronikalo nové poznání pomalu; rozsah slovanské knižní kultury i liturgie omezován byl dohady rozličně,

zejména v pracích německých badatelů (srvoztatně ještě *Novotného Děj.* I, str. 452, že důraz *staroslov. legendy* na učení Václavovo knihám slovanským — o řeckých se N. vůbec nezmiňuje — činí zprávu její p o d e ř e l o u, dále že slov. liturgii v Čechách nesmíme přeceňovati že v době Václavově šlo již jen o její zbytky), až nové nálezy tom staroslovanské vzdělání legendy *Cresc. fide* a *Gumpoldovy* (r. 1905; *legenda Nikolského*; srv. str. 87) poučily o tom, že kněží slovanští musili na naší půdě působiti i ku konci 10. století. *Kosmovo* nepřátelství k slovanské církvi, jehož doklady jsou známy, stejně jako žádost krále Václava z r. 1079, aby papež v Čechách propustil slovanský obřad a existence slovanského kláštera sázavského, dovolují hájiti domněnku, že na české půdě udrželi se kněží slovanští až do konečného vypuzení jich za Břetislava II. koncem 11. stol. Srv. *Miloše Weingarta* v stati o *Sobolevském* v Almanachu České Akademie 1930, str. 161 sq.

22. Tak, »U c e n u s«, psáno zřetelně v nejstarších mnichovských rukopisech *Cresc. fide* (srv. *Wenzelslegenden*, str. 37, pozn. 1); přes mé upozornění setrval *Novotný* (*Děj.*, I, 452) při čtení »U c e n u s« podle tisku *Fontes* I. z vatikánského rukopisu. Vydání slovanské *legendy Nikolského* potvrdilo, že jméno kněze bylo U c e n u s, U c e n i j — tak dostalo se nám mezi prvá slova jazyka našeho, zachycená písmem v 10. stol., jména vedle jména Přemyslova kulturně zvláště významného.
23. Srv. k tomu můj výše dotčený článek v *Lid. Novinách* 22. září 1929.
24. Tak *Crescente fide* a podle ní rozvádí *Kristián*, ovšem i *legenda Nikolského* (jež dodává, že Václav »je zkažen od mé tchyně«). *Gumpold* citovanou větu *Cresc. fide* pomínil, spokojiv se všeobecným naznačením smyslu jejího; pěkně a výmluvně rozvedla důvody nespokojenosti s Václavem *legendaoportet nos fratres* (mé vydání str. 399). *Legenda slovanská* — to je hlavní rozdíl její od tradice latinské, neví nic o překážkách, jež bylo Václavu překonati v době jeho jinošství a jeho křesťanských zálib; neví také nic o účastenství *Drahomíry* v těchto bojích; ví jen, že Václav později vyhna matku svou z knížetství, ale jen na návod zlých rádců; *Drahomíř* byla nevinna. Podobně jak *Crescente* píše *Vavřinec*: lidé se horšili, odmítajíce krále, jenž jsa jakousi duševní chorobou stížen, vede spíše mnišský, než krále důstojný život.
25. To platí plně jen o líčení *Kristiánově*. *Cresc. fide* ví totiž o matce Václavově, že nevěřila v Boha a že po zavraždění *Ludmilině* vyhnala ze země mnohé kněze a žáky; ještě určitěji představuje si a líčí pohanství *Drahomířině Gumpold*, ač i jeho slova: »rodem a nešlechtností skutků pohanka« namítají výklad, že byla formálně křesťankou. — Nejdále ze starších legend jde *legenda Nikolského*, jež dodává k vypravování *Gumpoldovu* ze svého, že *Drahomíř* poručila skoliti každého kněze, jdoucího k Václavovi, že po celé zemi postavila svatyně modlám, nutíc k úctě jejich i Václava. O stanovisku *staroslovanské legendy* srovnej poznámku předchozí.
26. O tom všem neví ovšem nic *Crescente* (ani *Gumpold*) — *Crescente* si představuje situaci tak, že po smrti *Václavově* vyvolili »omnes populi« země české Václava za knížete a posadili jej na stolec otcův — aby pak vypravovala o zbožných činech jinocha knížete a konečně překvapila čtenáře větou: »Cum autem factus esset vir« a aby již dříve z nářku okolí Václavova »ten, který m ě l b ý t i knížetem, je pokažen od kněží«) prozradila, že jinoch Václavač prý již boursal vězení a šibenice a předsedal při soudech jako vládnoucí, skutečný kníže, vskutku dokud nebyl »učiněn mužem«, knížež moci nevykonával. Ten zmatek, ještě slovně rozličně zesílený, má ovšem i *Gumpold*, jenž slova *Crescente* o mužném dospění Václavově: »Cum autem factus esset vir« rozvádí: »když pak pomínil šťastný věk let jinošských a kníže sám postoupil výše v sílu ducha mužného...« Z dalšího je však zřejmo, že jde o totéž, oč *Crescente*: v krásné řeči své, ohlašující odchod vládnouti přísně křesťanskypraví Václav, ujímaje se vlády sám, že prý co pachole nastoupil na trůn, ale nyní, stav se z jinocha mužem, vyhne se všemu, což bylo jinošského atd. *Kristiána* tohoto zmatku, t. j. té představy hochy Václava knížecí vládu vykonávajícího dříve než dospěl, není; jeho výklad je jasný a vzbuzující důvěru: po smrti *Václavově* byl Václav povolán z *Budče* do *Pahy* a povýšen na stolec knížecí (»ab omni plebe«). Poněvadž však byl nedospělý, byl i s bratrem *Boleslavem* svěřen po radě všech předáků k vychování *bábě Ludmile* bylo vlastní příčinou nenávisti *Drahomířiny* k *Ludmile*; *Drahomíř* se naplnila obavou, že *Ludmila* se chce zmocniti panství v zemi. Přes to, že *Ludmila*, aby se konfliktu vyhnula, vydala oba hochy zpět v ruce *Drahomířině*, došlo k vraždě *tetínské*. *Václav Kristiánův* zatím jako hoch je oddán studiím a svým zbožným, polo ještě dětským zálibám (peče hostie a lisuje víno k svatě oběti), až konečně posílen *Bohem* a opásán statečností (virtute), povolává matku a všechny předáky a vytýká jim, že mu překáželi učiti se zákonu božímu a sloužiti Bohu. Byl-li jsem dosud pod vaší péčí a mocí, odmítám ji nyní a chci sloužiti Bohu... Tu tedy teprv postihujeme shodu s představami *Crescente*, ano i přímé užití *Gumpolda*, z něhož *Kristián* již prve slovně opsal líčení snu Václavova o zavraždění *Ludmily* (v tom i *Gumpoldovu* charakteristikou *Drahomíry*). Také *legenda staroslovanská* má výklad situace shodný s *Kristiánem*, ač mnohem stručněji pojatý: po smrti *Václavově* byl Václav (jenž dosud dlel v *Budči*) povýšen na stolec, ale protože byl nedospělý, vládla *Drahomíř*, až Václav dospěl. *Legenda* neví však nic, jak pověděno, o protivenstvích, jež bylo Václavu hochu a jinochu zažiti pro okázalou horlivost v křesťanské praksi; naopak níže, mluvíc o návratu *Drahomířině* z vyhnanství, dí, že *Drahomíř* radovala se z víry syna svého a z milosti, kterou chudým prokazoval. Ne zcela logický výklad (dí nejdříve že *Drahomíř* vládla dotud, dokud své syny nevychovala, takže počal vlásti sám Václav; potom po několika větech chval zbožného působení Václavova mluví o tom, jaká změna nastala, když dospěl i *Boleslav* a když Václav byl ještě mlád) je, jak předpokládám, krácením text vědomě upravujícího péra učiněn jasně srozumitelným v recenzi *hlaholské*.
27. Tak z legend 10. stol. jediný *Kristián* a skoro v slovné shodě s ním *legenda Menkenova* Ve své práci o legendách Václavských hájím mínění, že obě zmíněná sepsání, t. j. vypravování o sv. *Ludmile* od *Kristiána* i *legenda Menkenova* jsou odvozeny ze společného ztraceného pramene z 10. stol., životu a utrpení *Ludmilině* věnovaného, možná že slovansky napsaného. Stručným výtahem z té ztracené legendy je *staroslovanský prologo* sv. *Ludmile* ke dni 16. září se slovnými některými shodami s oběma prameny předchozími a s údajem, že *Ludmila* dosáhla 61 let stáří *Kristián* toho data nemá; *legenda Menkenova* má ve většině rukopisů číslo 41 — ukázal jsem v *ČČH*, 1903, 412, že chyba souvisí podle všeho s nepozorným převodem čísla *hlaholské předlohy*; číslo 41 v *hlaholici* znamená 60, ale v *cyrilici* 40); také *slovanský prolog* ke dni umučení sv. *Václava* ví (na rozdíl od *staroslovanské legendy*), že zlí lidé, kteří navedli Václava, aby vyhnal matku svou, vinili ji také: »neboť ta zabila i dříve bábu tvoji *Ludmilu*«. *Ludmila* je v obrazu *staroslovanské hlavní legendy*, sv. *Václavu* věnované, představena čtenáři učitelé jako odchovanka slovanských kněží; je to *Ludmila*, jež pečuje o to, aby Václav byl nejdříve vzdělán v knihách slovanských. Proto je na snadě myšlenka, že právě mezi slovanskými kněžimi v Čechách těšila se *Ludmila* úctě zvláštní a že již v 10. stol. sepsána byla její oslava v legendě slovansky psané, jejímž ohlasem, jak pověděno, jsou vyčtené práce *Kristiánem* a *legendou Menkenovou* čele. A proto je také záhadou nemalou, proč *staroslov. legenda*, sv. *Václavovi* věnovaná, se o *Ludmilině* smluvě vůbec nezmiňuje.

28. O datu smrti sv. Ludmily bylo již výše v pozn. 18 pověděno, že bezpečné zjištění jeho (1920 či 921) zápasí s dvojí nesnází; více o tom i o historii sporu o ně viz (po práci Kalouskové) v mé německé knize str 221—2, pak v spise *Fr. Stejskalově* z r. 1919 o sv. Lidmíle (str. 85), před tím u *Novotného*, Děj., I, 455, pozn., a nejnověji u *Vlad. Gruzína*, *Slovanský sv. Václav* (1929), str 38 sq. Dva rukopisy *Kristiána* (v tom jeden fragment z konce 12. stol.) mají číslo 16. září, ostatní (v tom dva kusy z konce 12. stol.) mají 15. září. Poněvad *Kristián*, stejně jako *staroslovanský prolog* (jenž klade svátek sv. Ludmily také k 16. září) praví, že vražda stala se v sobotu v první hodinu noční (*Menkenova legenda* pohříchu data dne nemá), vyplývá odtud, že zahynula-li Ludmila 16. září, mohlo to býti jen 920, neboť toho roku připadal den 16. září na sobotu; na den 15. září připadala však sobota 921. Uvážiti jest dále, že svátek sv. Ludmily slaví se, patrně od nepaměti, v den 16. září — den umučení, jenž byl středověku rodným dnem svěťce, zachoval se, jak přirozeno, v paměti nejpečlivěji a nejtrvaleji — a že k těmž dni je psán *prolog staroslovanský* (pozdější legenda *Diffundente sole* — srv. níže pozn. 102 — nemá data). Výklad *Kalouskův* a *Stejskalův*, že staršímu středověku počínal se den s večerem dne předcházejícího, event. že Ludmila byla zavražděna večerem nešporách, tedy církevně již dne 16. září a že tedy Ludmila zemřela 15. září večer k němuž jsem přiklonil se v poznámkách *k Střížovu* překladu *Kristiána* (1927), vyvrací, rozumím-li dobře, *Gruzín* na udaném místě; dospívá zajisté i tou cestou k 920. Soudím, že možno vrátiti se k mínění, že datum 15. září (XVII. kal. Octobris) ve většině textů *Kristiánových* je omylem písařským (srv o tom, jak časté jsou takové omyly o jeden den, v ČČH, 1903, str 404, pokud jde o staré texty *Cresc. fide* a i níže v pozn. 71) a tedy i k důsledku toho, že totiž *Václav* zemřel již r. 920, nikoliv 921 (srv pozn. 18 výše). Oba tyto závěry se zřetelem k rozdílu písemné tradice, o němž jde a dosud zcela nevyjasněné otázce počítání začátku dne nemohou však býti jímny za zcela bezpečně zjištěné, t. j. dávám přednost roku 920, ale nechci vyloučiti určitě ani rok 921, podepřený svědectvím sic pozdním (z *breviáře Kunhutina* z poč. 14. stol.), ale přece pozoruhodným. Zajímavé je, že k 920 kladou umučení sv. Ludmily i kronikáři 16. stol. (*Hájek* a *Veleslavin*). *Kosmas* jenž celou historii *Václava* a báby jeho s odkazem na legendu o sv. *Václavovi* (t. j. *Kristiána*) vynechal, nemá o umučení *Ludmilině* ani slova, zmínky nemají ani t. *zvetopisy pražské* a *české*. *Dalimil* již užívá dat *Kristiánových* (jména vrahů *Ludmiliných* a j.), ale na rozdíl od něho a starých legend vůbec dává *Ludmilu* uškrtiti z á v o j e m (ne provazem); je zajímavé, že touž zprávu mají pozdní rukopisy *prologu* o sv. *Ludmíle* (srv. *Serebrjanského* v *Sborníku*, I. c., str 53); v nich octl se »ušek« (závoj) asi písařskou chybou místo »uže« (provaz), z toho pak vzešlo i »uvivalo« (závoj), jak se čte již v edici *Fontes*, I. Pozoruhodno je, že touž chybu má *Dalimil*. *Neplach* má datum smrti k 16. září, datum přenesení k 10. listopadu (data tohoto nemá výslovně *Kristián*; srv. níže pozn. 42).
29. Jména vrahů i historie potrestání jejich *Drahomírou* samou jsou u *Kristiána* a v *Menkenově leg.*, potom v *Diffundente* (zkaženo v *Tumia* a *Gumon*); u *Dalimila* čteme již vedle *Tunna*, *Gomon* i *Tuma*, *Tumna*, *Tuň*, *Tym*, *Komon*, *Komoň*. *J. Jireček* v *Pam. archeol.* V, 331 shledává podobnost mezi těmito jmény a jmény osad *Tmaň* a *Kvaň*, při čemž je snad nejvíce pozoruhodno, že *Tmaň* leží blízko *Ětína*. *Tmaň* je stará ves farní a sídlo vladyčího statku; *Kvaň* je ves v okr. *zbirožském* u *Sv. Dobrotivé*, tedy již daleko. — *Staroslovanský prolog* přičiní hněvu *Drahomířina* neuvádí; praví jen, »že tehdy začala máti *Václavova* zle smýšleti proti své tchýni a všelijak hleděla ji zahubiti.« *Kristiána* je také zřejmo, že vrahové spokojili se zabítím stařeny a že *Drahomíř* zmocnila se všeho jejího statku (*suppellectile*); kněží *Ludmilini* a čelek její prchli sic po vraždě, ale nebyli dále stíháni, takže mohli se vrátiti na *Ětín* a tělo paní své pochovati. *Staroslov. prolog* praví, že *Ludmila* byla pochována nikoli v kostele, ale pod zdí hradní a vypravuje o divech, jež se tam dály (svíce v noci hořící, nějaký slepec tam prozřel); o světlech v noci nad hrobem zářících ví *Kristián*, dále i o vůni, příjemnější všech květů, jež z hrobu vycházela (připomenouti jest, že tato líbezná vůně je z nejběžnějších divů v podobných situacích v legendách té doby); to vedlo k rozkazu *Drahomířině*, aby dům *Ludmily* v *Ětíně* byl nad hrobem jejím vystavěn na způsob kostela (tak doslova) a kostel pojmenován ke cti sv. *Michala*, tak aby další zázraky byly přičteny ostatkům svatých tam chovaných (z toho by se zdálo, že nový kostel byl řádně vysvěcen a ostatky svatých opatřeny; srv. však výše, že *prolog* ví o kostele na *Ětíně* ještě za života *Ludmilina*). V 13. století byly na *Ětíně* kostely dva: sv. *Michala* a sv. *Lidmily* (srv. *Reg. Boh.* II, 201 k r. 1266, dále str. 313 a 625 k r. 1288). *Legenda Menkenova*, jež je myšlena jako *breviářový prolog* k potřebám bohoslužby (a tudy jen výňatkem z legendárního sepsání obšírnějšího) končí se vraždou svěťce; nemá tedy již nic o dalších osudech *Ětína*.
30. *Kristián*, jak pověděno (srv pozn. 29) vlastně o pronásledování nebo ze země vypuzení kněžstva *tetinského* neví nic a také důsledně nic o jeho zpět povolání po nastoupení *Václavově*, jak o tom mluví *Cresc. fide*; jen v odstavci o vísí *Václavově* o příštím umučení sv. *Ludmily*, jež převzal cele z *Gumpolda* (tedy pramene, pokud netkví na *Crescente fide*, skoro bez výjimky nevhodného) čteme — na rozdíl od vlastního *Kristiána*! — že *Ludmila* bude umučena pro vyznání víry křesťanské, a že kněžstvo křesťanské bude matkou *Václavovou* a její nenávisť k nové víře ze země vyhnána a zloupeno. *Gumpold* tu ovšem zašel (jako pravidlem) dál než pramen jeho *Cresc. fide*: ten dí pouze, mluvě přímo o smrti *Ludmilině*, že »i mnohé kněze a žáky (vrahové) oloupili a vyhnali ze země. I naplněno jest nedávné prorocství jeho.« *Slovanský prolog* nemá o vyhnání kněží slova; za *legenda Nikolského* zveličuje svým způsobem zprávu *Gumpoldovy*, že po smrti *Ludmilině* následovalo v české zemi velké pronásledování kleriků a ničení chrámů, stavba modlářských svatyní a j. (srv pozn. 25 výše).
31. I tu ovšem je rozdíl mezi *Kristiánem* a staršími předlohami jeho, *Crescente* a *Gumpoldem*. Podle *Crescente* hrozili lidé *Drahomířině* *Václavovi*, aby jej od pravé víry odvrátil (*Gumpold* má, že jej přemlouvali, aby jej aspoň poněkud odvrátili); *Kristián* tvrdí něco podobného, ale v jiné souvislosti: matka *Václavova* s rádci svými, pozorující, že syn je zkažen od kněží a jako mnichem učiněn, počali mu činiti nesnáze, hrozili a jiná přemohná příkoří připravovali, jeho kněze a některé řeholníky usilovali o život připraviti a hrozbami zastrašiti, takže je *Václav* jen tajně vpuštěl k sobě, uče se s nimi v noci. Z líčení je přece zřejmo, že kněží zůstávali nadále v Praze v okolí dvora a že hrozby a násilí *Drahomíry* a okolí jejího směřovaly jen k obmezení *Václavovy* horlivosti náboženské a studijní. Od odvracování od víry křesťanské není *Kristiána* řeči. *Legenda staroslovanská* nemá o těchto věcech ani slova; zlí rádci, *Jidášové*, jsou sic podle ní také v okolí *Václavově*, ale jsou to ti, kteří *Václava* přiměli k tomu, aby vyhnal matku svou ode dvora, ač byla nevinna a kteří pak namlouvali *Václavovi*, že *Boleslav* uradiv se s matkou, chce jej zabít.
32. Tak *Kristián*.
33. O tom vypravuje jediný *Kristián* v odstavci cele historickým zájmem neseném a (dodati možno) jen u autora písničím ještě v 10. stol. vysvětlitelném. Šlo o boj mezi předáky, kteří drželi se zbožným knížetem a těmi, kteří stáli za *Drahomírou*. Vyhnání *Drahomíry* ze země (*slovanský prolog* má: na *Budeč*) chápe *Kristián* zároveň jako trest za zavraždění *Lidmilino*,

ale poznamenává hned při té příležitosti, že kníže po čase, pamětliv jsa přikázání božího o ctění otce a matky (touže větou vykládá rozhodnutí Václavov*legenda staroslovanská*, povolal ji zpět, nedávaje jí ovšem podílu ve vládě. Nejpozoruhodnější je ve vypravování *Kristiánově* věta: Ale jak všechny ty věci se přihodily přecházíme mlčením pro velikou neobyčejnost (enormitas; či snad: obšírnost?) jejich. Cele pérem historika je stylisována i věta poslední: Potom zažila (Dragomiř) mnoho protiventství a svízělů, v tom i zavraždění syna svého jeho bratrem mladším. — O zakročěm Arnulfovi r. 922 v Čechách srv stručné zápisy bavorských annálů (S. Rudb. Salisb., auct Garst., Lisbon.), otištěné v MG. SS. IX a XVII, dále fakt, že Arnulf zove se v jedné listině »divina ordinante providentia dux Baioariorum et eciam adjacentium regionum« (*Waitz*, Heinrich I [1863], 54), konečně domněnku *Tomkem* r. 1858 (ČČM, 484) dobře odůvodněnou (na základě údaje legendy *Brunonovy* o sv. Vojtěchu, že otec sv Vojtěcha byl »proximus nepos« krále Jindřicha II.), že dcera vévody Arnulfa byla chotí knížete slavníkovského, děda sv Vojtěcha. Ze závěru toho by vyplývalo, že křesťanství bylo v zemi Slavníkově opatřeno dokonaleji než v knížectví Přemyslovců v době, kdy v něm vládla Drahomíra; strana stojící při Václavovi mohla podle všeho spoléhati na pomoc ze země slavníkovské i z Bavor

34. T. j. jednak prostředří kněžstva církevněslovanského, jednak latinsky evropského, konečně domácí prostředří české (*Kristián* a s ním česká redakce *leg. Cresc. fide*).
35. Je to zpráva zájmu historického, u *Kristiána* z nejdůležitějších; prozrazuje ovšem (což je důležité pro otázku stáří *Kristiánova*), že je psána ještě za panování králů rodu saského. Podobně pro dobu sepsání legendy je důležitá zmínka její, že slovanská země, z níž sv Ludmila pocházela a jež dříve byla nazývána Pšovskem, sluje nyní vrstevníkům (modernis) podle hradu nedávno vystavěného Mělnickem (srv. mou něm. knihu 166, 310, 371 sq. a ČČH, 1931, 217) a podobně je významný závěr *Kristiánovy* kapitoly první, v němž se dí, že v důsledku kletby Methodovy je Morava obětí rozličných pohrom, spuštění a úchvatů (direpcio, captivitas, preda, desolacio) až do dnešního dne«. Je zřejmo, že ty věty, jež jsou zároveň psány jako výstraha Čechám (qui domum vicini sui conspicit concremari, suspectus esse debet de sua), nemohou býti datovány do 2. pol. 11. stol. nebo do stol. 12. Třeba jich nepochybně užití i k řešení sporné otázky o náležitosti Moravy k Čechám v době Boleslava II., jak jsem upozornil již v ČČH, 1903, 159 a 1904, 53. Dodati třeba, že *Kristián* spisoval svou práci v letech 992—994. Srv *Wenzels- und Ludmilalegenden*, str 199.
36. Tu jde o poslední odstavec práce *Kristiánovy*, kde po obšírném vyčtení zázraků nad hrobem sv Václava u Sv Víta čte se, jakoby na závěr, že Bůh pro zásluhy sv Václava pomáhá i ve válkách. Na doklad toho vypavuje se o lidnatém hradu (urbs populosa), o knížectví (civitas) kouřimském, jehož kníže pozdvihl se proti sv Václavu. Když boj již trval déle, došlo k úmluvě takové, aby utkali se v zápose knížata sama: když oba nastoupili k souboji, spatřil kníže kouřimský na čele Václavově obraz zářícího kříže. Odhodiv zbraně, vrhl se k nohám jeho. Došlo k smíru: Václav podmanil si knížectví kouřimské, ale dal je v užívání poraženému soku na čas života jeho. — Legendární ráz historie je patrný; očekávali bychom snad, že zázračná událost takového významu by v komposici legendy měla míti místo význačné, přímo v líčení života Václavova (jako na př. později v *Oriente iam sole*) a nikoli býti posunuta na konec za řadu zázraků, z nichž některé imponují jen svou prostotou. Ale nemáme důvodu předpokládati, že tu jde o dodatek či přípisek pozdější (nic v textu na to neukazuje); zdůrazniti jest, že zápis má zřejmé rysy vysokého stáří, t. j. nemůže na př. psán býti v 12. stol., kde věty jako »urbs quedam, Kurzim vocata, populosa dum erat«, nebo »ipsum civitatemque sue dicioni firmat, donans ei civitatem regere« jsou již archaické; Kouřimsko té doby jeden ze správních krajů země, mohlo by snad býti dáno v úděl některému členu rodu panovnického, ale nikoliv již slouti »civitas« v tom smyslu, že se tím rozumí celé území. Jména knížete, jak pověděno, *Kristián* neuvádí; opírá-li se údaj *Dalimilův*, psaný o tři sta let později, o Radslavovi, knížeti Zlickém, o nějaký pramen starší, sice nevíme, ale těžko míti za jisté, že by tu šlo o pouhý výmysl *Dalimilův* (jen u něho ovšem a tedy teprv poč. 14. stol. slyšíme jméno Zlického a nů; *Dalimil* opakuje, že prý starší jméno Kouřimska je Zlicko a jmenuje (údělnými) knížaty zlickými i Oldřicha v 1. pol. 11. stol i Děpolda III. poč. 13. stol.) *Tomek* ukázal (ČČM, 1858, 486) že je takřka nepochybné, že Kouřimsko patřilo ke knížetstvím slavníkovským. Mohlo jíti tedy v době Václavově o srážku s některým z údělných knížat, patřících pod svrchovanost slavníkovskou, sotva o boj s celým státem slavníkovským; ten zajisté zaujímal plochy větší, než pouhou zemi kouřimskou; tomu nasvědčuje snad i zmínka *Dalimilova*, že Slavník (otec sv. Vojtěcha) byl sestřencem knězi zlickému. Jméno Zlicko, není-li omylem, upomíná na úřad Licko (Licek) mezi Hradištěm a Kravary u Kolína; *Dalimil*, jenž z pozdějších kronikářů první užil zprávy původně *Kristiánovy* o souboji sv. Václava s knížetem kouřimským (ke zlatému kříži, zjevivšímu se na čele Václavově, přidal ovšem — a po něm i *Pulkava* — dva anděly na obou stranách jeho) lokalisují zápas ke dvoru Žitoměři (Štolmíři) u Čes. Brodů *Pulkava* plete si, mluvě o vévodě Slavníkovi, jména »zlický« a »libický«. Nezdá se však, že by z téhož omylu vzniklo i Zlicko *Dalimilovo*.
37. V tom je, jak víme (srv pozn. 33 výše) shodamezi *legendou staroslovanskou Kristiánem*.
38. *Slovanský prologo* sv. Ludmile líčí zavraždění sv Ludmily Drahomírou zcela podobně jako *Kristián* nebo *legenda Menkenova*. Ale *staroslovanská legenda*, jak víme, nedí o tom ani slova; vypravuje pouze, že když Václav dospěl a ujal se vlády, namlouvali mu zlí rádci, že ho bratr Boleslav, v srozumění s matkou, chce zabít, titíž zlí rádci, kteří (»jiz dříve« podle textu hlaholského) přemluvili Václava, aby vyhnal matku svou bez viny. Ale Václav, porozuměv bázi boží a chtěje naplniti spravedlnost, kaje se s pláčem, povolal matku svou zpět, ona pak radovala se z víry syna svého i z milosti, kterou prokazoval. Později, ve chvíli vraždy v Boleslavi, čteme v témž prameni, že Drahomiř, uslyševši, že Václav je zabit, padla na srdce jeho a plačíc sbírala údy těla jeho; druhové radili Boleslavovi zabít i Drahomíru (Boleslav nejdřív odmítl, pak však poslal vrahy); ta však obávajíc se smrti, prchla do Chorvatska leg. *Vavřincova* z konce 10. stol. má příznivou charakteristiku Drahomíry (deo digna) a neví nic o sv Ludmile. Naproti tomu nejstarší legenda latinská *Crescente fide* (a práce na ní závislé) vypravuje, ač zcela stručně, jak matka Václavova — *Cr. fide* nezná jejího jména — jež byla nevěřící (incredula et inimica dei) dala ze zášti zavraždit Ludmilu a to proto, že syna jejího, jenž měl býti knížetem, zkazila v mnicha; z to udělala *Gumpold*, že Ludmila zahynula pro vyznávání víry křesťanské a Drahomíru představil jako obludu nenávídící křesťanství vůbec a kněze jeho ze země vymítající (že kněží byli až do nastoupení Václavova ve vyhnanství, nejdeme ostatek i v *Cresc. fide*); jak thema rozvedl v Drahomířino budování pohanských svatyň atd. slovanský překladatel *Gumpolda*, jsem již pověděl (srv pozn. 30 výše). O vyhrání Drahomíry po nastoupení Václavově a zpět povolání jejím neví *Crescente fide* a její věrní následovníci ničeho, ani ovšem o přítomnosti Drahomířině v St. Boleslavi. Zcela jinak chová se k problému *Kristián* — lze říci, že snaží se najíti střední cestu mezi oběma versemi, s nimiž se setkal v pramenech v dnech spisování svého. Je-li pozoruhodno, že již česká redakce legendy *Crescente fide* (s níž jsem po prvé seznámil ve své knize) zmírňuje nebo škrtná slova své předlohy tvrdící, že Drahomiř byla nevěřící protivnicí boží (str 35 mé německé knihy), porozumíme snáze, že *Kristián*, srovnávaje sic Drahomíř s Jezabel, že zavraždila proroky, nebo mluvě o jedovatém nitru jejím, o její aroganci, o ponuknutí dáblenském, o bohaprázdnoti (impia) její a jejích

rádců, ano přijímaje do díla svého slovně tu stránku díla *Gumpoldova*, jež vypravuje o vidění hochy Václava, předpovídajícího zavraždění Ludmilino a mluvícího o matce jako o pohance rodem i zločinností skutků (doklady ducha prorockého nesměly chyběti podle názoru doby v životopise světcově) — zdůrazňuje přece, že Drahomíř dala Ludmilu zabít jen z obav, že tchýně chce vyrvat jí zrukou vládu zemskou, neví nic o vyhánění křesťanského kněžstva Drahomírou ze země, vypravuje, jak Drahomíř sama hrozně potrestala vrahy Ludmiliny nepřítelivši se s nimi a vyhubila všecken rod jejich, vypravuje, jak nad hrobem sv. Ludmily dala vystavěti kostel sv. Michala, což by přece neučinila pohanka, vypravuje, jak Václav dospěv mužrosti a vlády, vyhnal Drahomíř z Prahy ale jen proto, aby byl obnoven mír v knížectví a aby po překonání nesvárů ji v pokoji a z lásky ke Kristu povolal zpět; má větu i o tom, že Drahomíř později zkusila mnoho protivenství, v tom i zavraždění sv. Václava, i o tom, že to byla ona, jež s několika věrnými pohřbila tělo sv. Václava v Boleslavi. Vše to je tím významnější, že kromě *legendy Menkenovy* jež vyplynula z této, snad slovanšského sepsání o sv. Ludmile jako Kristán a jako slovanský *prolog* o sv. Ludmile, veskerá tradice legendární i kronikářská jednoslovně opakuje, že Drahomíř byla tvrdou pohankou: tak *Kosmas*, tak *Diffundente sole*, tak již *Oportet nos* z poč. 11. stol. pochozí; ještě odpudivější obraz Drahomíry podává ovšem v 13. sto. *Oriente iam sole*: v ní je Drahomíř srozuměna i se zavražděním sv. Václava — až v legendě, sepsané *Karlem IV.*, je Drahomíř z trestu za zločiny své pohlcena za živa do země. Plyne-li ze všeho, co právě pověděno, že *Kristián* píše sic v době, jež měla v rukou již líceň *Crescente fide* a *Gumpoldovu*, ale zároveň v době blízké a přístupné obrazu *staroslovanské legendy* t. j., že je vyloučeno, že by spisoval dílo své v 12. stol., lze odtud odvoditi dohadem i poučením stáří *legendy staroslovanské*. Je zřejmo, že musela býti sepsána ještě před líčením *Crescente fide*, jež takovou měrou ovládlo všechnu pozdější tradici, v tom i v prostředí kněží slovanských (*sv. legendu Nikolského*). Řeším kombinací záhadu asi tak, že vznikla v době, v níž svatost sv. Ludmily nebyla ještě součástíkou českého vědomí a dodejme: české legendární propagandy v době, která sic o zavraždění Ludmily v Tetíně musila věděti, ale která zároveň byla o něm zpravena asi v tom smyslu, že tu šlo o čin některých velmožů z okolí Drahomířina, čin, v němž Drahomíra nebyla zúčastněna, jímž byla nevinna. Když pak po založení pražského biskupství a zejména kláštera svatojirského, kde byla Ludmila zbožná a ctilhodná paní, jež se tolik zasloužila o křesťanské vychování Václavovo, pochována, zrodila se v českém prostředí touha postaviti po bok svatému Václavu také prvou českou světici, když lze říci, propagována byla myšlenka, že třeba slavnými díly literárními stvořiti a národu dáti sv. Ludmilu, nabyla patrně vrchu ta verše o smrti Ludmilině, již po prvé zaznamenala *Crescente fide*, verše od staršího výkladu *staroslovanské legendy* se lišící, ač snad některými pamětníky událostí z let dvacátých hájena již dříve. Dohad ten může tuším vysvětliti poněkud poměr *staroslovanské legendy* Drahomíře; v něm zároveň hlásil by se nový argument pro větší stáří *staroslovanské legendy* jemuž, jak známo, nasvědčuje zejména okolnost, že legenda, jež sic ví již o přenesení sv. Václava z Boleslavi do Prahy neví nejen nic o nějakém zázraku při translaci nebo později v Praze u sv. Víta, že spokojuje se jedním či dvěma zázraky jež prý svatost Václavovu ozřejmily již v Boleslavi a zejména že dodává: ~~ještě~~ doufáme, že Bůh na modlitbu blahoslaveného Václava větší div zjeví. ~~to~~ vše by bylo z h o l a n e m o ž n é, kdyby, jak někteří za to mají (nepokusivše se pravdu mínění svého dosud vůbec obhájeti), složena byla *legenda staroslovanská* později v 11. nebo 12. stol. Srv k otázce stáří *legendy staroslovanské* ještě, co bylo pověděno výše (pozn. 21) o Václavově znalosti knih řeckých i co je šíře vyloženo v mé německé knize str. 15. Ale možno tuším připustiti, že práce vznikla i několik desetiletí po. 929. Srv. i pozn. 47.

39. Tak *Cresc. fide*, *Gumpoldi Kristián*; *Gumpold* všem vzdělávaje nepozorně pramen svůj, t. j. *Cr. fide*, vypravuje, jak Václav kostel sv. Víta dostavěl a skrze Tutona dal posvětit; *Cr. fide* dí totiž ve větě bezprostředně následující, že sv. Václav chtěl odebrati se do Říma a státi s mnichem a dáti knížetství Boleslavovi, ale nemohl pro kostel zmíněný, protože dosud nebyl hotov Toho *Gumpold* pominul, kdežto *Kristián* opakuje to věrně. *Legenda staroslovanská* má jen: vystavěl chrám sv. Víta, jak vložil Bůh v srdce jeho (v textu minejním místo sv. Víta: sv. Abrahama, patrně omylem z: Emmerama; srv níže). Táž legenda dí výše, že sv. Václav zřídil kostely na všech hradech. Slovan *legenda Nikolského* následuje *Gumpolda*. *Vavřinec* o založení kostela neví nic, ač vypravuje, jak tělo Václavovo bylo přeneseno z Boleslavi do Prahy do chrámu sv. Víta, jenž jak dodává nyní téměř ode všech chrámem sv. Václava je jmenován.
40. Srv. články *K. Gutha* v Památ. archaeolog., 34, str. 113 sq. a *Birnbauma* ibidem, 35, 167 sq. a stať *Jos. Cibulky* v Lid. Novinách 25. září 1929 a ovšem pojednání jeho níže v tomto Sborníku.
41. Jde tu o text minejní (nejobširnější a častěji nejsprávnější); forma »Araama« je patrně přepsání místo »Imrama« (Emmerama), jak čteme v textech hlaholských. ~~to~~ a text vostokovský, mluvící o založení nového kostela Václavem, mají: kostel sv. Víta, podobně obaprotiv o sv. Václavu. Zdá se, že v minejním rukopisu jen nedorozuměním došlo k záměně zmíněné: o několik řádek níže praví totiž legenda: Přišel pak den sv. Emmerama, jemuž byl slib svůj učinil (tak v textu minejním); ve vostokovském čteme: k němuž zaslíben (oběščan) sv. Václav, veselil se v Bohu; v hlaholském: k němuž bě obětan (Václav); věta je sice nejasná (srv ní i níže pozn. 80); na prvý pohled se zdá, že je v nějaké souvislosti se stavbou kostela sv. Víta; také neuspokojí výklad, že se míní den, kdy Václav byl pozván dvořany Boleslavovými k jízdě na posvěcení do Boleslavi (o tom totiž bezprostředně na to legenda vypravuje); připomenouti jest, že svátek sv. Emmerama slavil se 22. září, tedy několik dní před jízdou do Boleslavi. Ale ze zprávy plyne přece, že svátek bavorského světce, sv. Emmerama, zaujímal v mladém křesťanství českém význačné místo.
42. Data ku podivu přesná — šlo patrně o to slavnostní akt elevace a translace i s jeho zázrakem jak toho žádala doba u všech velikých svatých (srv zejm. knihu *Zoepfovu*, Das Heiligen-Leben im 10. Jh., str. 151, 202, 206 sq.) představiti čtenáři zevrubně a zdokumentovati určitě i chronologicky *Kristián* dí, že tělo sv. Ludmily bylo v Tetíně nalezeno ve středu 19. října, v hodině dvanácté a přineseno s plesáním do Prahy v pátek 21. října. ~~to~~ mohlo býti jen r. 925. Dnes však (a jistě od nepaměti) slaví se svátek přenesení sv. Ludmily 10. listopadu. Data toho *Kristián* nemá, ale lze je z vypravování jeho zdůvodniti dobře. Ludmila prý byla vnesena do kostela (sv. Jiří) a tu vystavena, aby zástup se sběhnuvší (křesťanů i nevěřících) přesvědčil se o neporušenosti těla i šatstva jejího; pak vykopán byl v kostele hrob. Ale když z něho vyrazila voda, odložili pohřeb, majíce za to, že sv. Ludmila se vzpírá zvolenému místu pohřebnímu (takové spolupůsobení světce na volbu místa pohřebního je v legendách té doby často dosvědčeno). Václav vkrátce vyslav posly do Řezna k biskupu Tutovi, žádal jej, aby přišel pohřbit světici sám a aby zároveň vysvětil kostel dosud nesvěcený ~~to~~ omlouvaje se svým stářím, poslal spolubiskupa, jenž kostel vysvětil a potom po šesti dnech pohřbil tělo světice v hrobě prve vykopaném — voda, když byl kostel řádně vysvěcen, se již neukázala... Ze všeho hlásí se dobře závěže konečný pohřeb sv. Ludmily byl kol 10. listopadu: 12—13 dní, jichž bylo třeba pro poslání do Řezna a pro příchod koepiskopů plus šest dní lhůty pro vysvěcení kostela vyplňují dobu od 21. října do 10. listopadu *Kristián* hned potom mluví o zázraku, jenž se stal v den

svátku sv. Ludmily (tedy 16. září), prvního svátku jejího, jenž slaven v Praze po jejím přenesení. K svátku 10. listopadu srov. i pozn. 1 v mé německé knize str 54, kde se cituje tvrzení moravského passionálu z 13. stol., že svátek (přenesení) sv. Ludmily položil kterýsi biskup pražský na 10. listopad. K tomu dni je svátek zaznamenán i v kalendáři kpsu univ. VI G 11 z konce 12. stol. (*Truhlář*, I, č. 1177) a podobně i v hlaholském kalendáři v Paříži asi z 14. stol., pochozím odněkud z Přímoří (*Vajsův Sborník*, str. 147). *Kristián* data 10. list. n e z ná; je-li vskutku stanovení toho svátečního dne pozdějšího původu (ale i bez toho předpokladu), je to novým důkazem *Kristiánovy* pravosti. — Leg. *Diffundente* zachována je, zdá se, kuse; chybí v ní historie přenesení.

43. Srv. výše pozn. 29.

44. V té oslavné větě užil však *Kristián* slov *Crescente fide*.

45. Jde tu zase o *Crescente fide*, jež přímo na to připojuje větu kulturněhistoricky vysoce zajímavou: exercitumque suum (t. j. svou zbrojnou družinu) non solum armis induebat, sed etiam optimis vestimentis.

46. Zprávu o sňatku Václavově má pouze *Kristián* a slovanská *legenda Nikolského* v samostatné vložce, od *Gumpolda* neodvislé (Sborník I. c., str 107). Zpráva *Kristiánova* není zcela jasná, ale je pozoruhodno, že je vsunuta do vět, v nichž *Kristián* takřka slovně opisuje legendu *Crescente fide* a že přímo proti tvrzení svého pramene, v němž se dí: vultu procerus et corpore castus, ita ut coelebs libenti animo optabat vitam finire, blandum habebat contra mites eloquium etc., mění slova své předlohy takto: Procerus vultu, castitatem amplectens, quamvis hec rara avis (vix?) uxoratus, martirio presentem inhians finire vitam, blandum semper cum mitibus habebat colloquium etc. Text je zřejmě porušen, ale vložena věta, počínající se určitým »quamvis« přece nenechává čtenáře v pochybnosti, že *Kristián* má na mysli pohlavní zdrženlivost u muže — že n a t é h o a že vynechává slova *Crescente*, že Václav chtěl zemřít jako paníc (srv. o podobných případech v legendách té doby citovanou práci *Zoepfovu*, str. 164). Že chtěl umřít jako mučedník, opakuje *Kristián* po *Cresc. fide* níže ještě jednou, i že chtěl v Římě obléci roucho mnišské, ale to mu nepřekáží, aby pod energickou korekturou neprotestoval proti tvrzení o panictví Václavově (*Gumpold*, ač v jiném pořádku, rozvedl chválu *Crescente fide* široce, ale věty o panictví Václavově ku podivu nedbal. Je to krom zmínky o Podivenu (pozn. 75) nejvýznamnější rozdíl obou textů) *Legenda Nikolského* vypravuje, že Václav byv přinucen od bratra a bojarů, pro zrození synů, »přiložil k sobě ženu« a zplodil s ní syna jménem Zbraslava. Pak řekl k ní, že učinili nepravost; přijavše plod, zanechme toho; měj mne za bratra, já tebe za sestru. Žena souhlasila, ale pak jednou zhřešila s milým služebníkem Václavovým. Sv. Václav, pozoruje to, vytýkal jí, proč selhala před Bohem; »tobě bylo lze vdáti se (»jít za muž«) nebo nevdati.« Vyžádal si pak od ní naprosté mlčení, aby rozvážil, co činiti, vystrojil velkou hostinu a aniž kdo věděl, co zamýšlí, provdal ji (není výslovně řečeno, za koho), čině jí onomu (v orig. »tomuže«; tedy snad zmíněnému služebníku) sestrou. Zpráva je po mém soudu plodem legendární obrazivosti, z něhož historik s pomocí *data Kristiánova* musí odvoditi jen skutečnost, že Václav byl ženat a měl syna Zbraslava a že snad vskutku po zrození syna chtěl žít se ženou beze všeho pohlavního styku. Že byjak má za to vydavatel legendy v »Sborníku« *J. Vašica*, Václav matku Zbraslavovu vůbec nepojal za ženu (jak slova »přiložil k sobě ženu«, patrně vyhýbající se zmínce o řádném sňatku, mají naznačiti), je myšlenka, na niž mohl jako na záchranu připadnouti nerozpačitý legendista, ale již tuším historik musí odmítnouti. Také proto, že by skutek takový těžko bylo uvést v soulad s mravně náboženským stanoviskem Václavovým, i proto, že chceme-li skrze často naivní výmysly legend proniknouti k historické skutečnosti, musíme míti za to, že Václav jako jiná knížata i neknížata svého věku, oženil se záhy jak žádala příroda, mravní i společenské prostředí doby i zájem rodu knížecího. Možno také ukázati na to, že kdyby šlo o pouhou soulož beze sňatku, neměl by syn tak zrozený nároku na člena a práva rodu knížecího a že by za takových okolností byla velmi podivnou žádost Václavova: napříště buď mi pouze sestrou. Naopak ve výkladu: dosud jsi mi byla ženou, nadále budeš jako sestra, je vše srozumitelnější. Ale, jak za to mám, nebyla by se matka Zbraslavova, kdyby nebyla oddána s Václavem a kdyby zavázala se slibem žítí nadále jako jeho sestra, dopustila hříchu soulož s jiným mužem. Připustiti jest, že naopak nesehadno vysvětlíme slova Václavova (šlo-li o řádnou ženu jeho, s níž se zřekl styku pohlavního): tobě bylo lze vdáti se nebo nevdati. Tě jedna z námitek *Vašicových*, jenž hájí věrohodnosti citovaného zápisu *legendy Nikolského* a s ním i these, že Václav vůbec nebyl ženat; odkazují na jeho vývody (Sborník, str 80 sq.), jež snaží se také vypravování legendy uvést v soulad s právy a obyčejí církevními. Nejsem však jimi přesvědčen, nejsem zejména přesvědčen slovyže zpráva *Nikolského* dává jasný smysl a nejsem také přesvědčen pokusem *Vašicovým* vymýtit i z *Kristiána* svědectví o sňatku Václavově. *Vašicovu* konjekturu, již text *Kristiánův* chce pozměniti v: »procerus vultu, castitatem amplectens, quamvis hec rara avis uxoratus sine matrimonio presentem inhians finire vitam«, mám za násilnou a neudržitelnou. Poznámka ibidem (s 82) o mém kolísání o úpravě textu této věty jak se jeví v rozdílu vydání *Kristiána* v »Nejst. kronice české« a potom v práci německé, je správná, také poukazuje na to, že »vix« nemá významu »nedávno«, je tuším důvodný. Ale vše přece těžko může otrásti větou *Kristiánovou* »quamvis hec rara uxoratus«, jež je v textu *Kristiánově* jasně obsažena. Nejnovější řeší záhadu porušené věty tuším dokonale *Boh. Ryba* (ČMM, 1931, 469) jednoduchou opravou: quamvis hec rara avis uxoratus. Protest druhé recenze legendy *Ut annuncietur* (z 2. pol. 14. stol.) proti utrhačům svatého muže, týká-li se opravdu zmínky o manželství Václavově (jak má za to *Vašica*, I. c.), může se týkati nejspíše právě *Kristiána*, zrovna jako proti němu je obrácena polemika legendy *Oriente iam sole*, hněvající se na slova *Kristiánova*, že Václav někdy přece pil nad míru (srv. Die Wenzelslegenden, 57, pozn. 1).

47. *Kalousek*, Obrana sv. Václava proti smyšlenkám a křivým úsudkům o jeho povaze (1901). Je to práce, jež vznikla rozšířením feuilletonů v deníku *Pokrok* z r. 1892, první větší samostatný spis, věnovaný před knihou *Stejskalovou* tematiku novodobou českou historiografií; rozboru legend a dokonalého seznámení se s prameny ovšem pomíjí. Hlavní oporou *Kalousekova* pojetí sv. Václava byla *data legendy staroslovanské*, která zdůrazňuje jednak velkou učenost Václavovu, pak jeho skutky křesťanského milosrdenství, v tom i ochranu sirotků a pocestných, zřizování kostelů na hradech, shromažďování a hojně obdarovávání kněží ze všech národů v zemi jeho: dobrý a spravedlivý panovník a ctitel Boží, sluha a milovník Kristův V oslavné uzavřenosti jejího obrazu postrádáme však skutečnosti víc světského rázu, jako na př., že sv. Václav byl ženat (*Kristián*); podivno je též, že nic nedí o smrti sv. Ludmily.

48. Srv. k tomu všemu častěji citovanou knihu *Ludwiga Zoepfa*, Das Heiligen-Leben im 10. Jahrhundert (1908), bohatě dokumentovanou příklady z legend 9.—11. století *Zoepf* rozeznává ve svém pramenném materiálu jednak biografie svatých, jednak životy jejich, jednak legendy o nich — legendou rozumí takové vyličení života světce, jež je sepsáno bez zřetele k historické skutečnosti a individuální představě a v němž obyčejně živel zázračný převládá. V tom smyslu do slova vzato by nebyla legendou žádná práce o sv. Václavovi; biografickou nejvíc by byla jen

slovanská legenda, ostatek by patřil vesměs do skupiny »životů«, v nichž ovšem hraje také značnou roli zázrak i fantasmie skladatelova, ale jež přece přinášejí řadu historických dat a usilují o obraz určité individuality v jejím vnějším i vnitřním vývoji.

49. Srv. níže pozn. 56 a 59, 66, 68, 77, 101.
50. Srv. výše v pozn. 24 citovaná slova *Vavřincova*, že Václav v jakési duševní chorobě spíše mnišský než krále důstojný život vede, dále, že rozdělil celé své rodinné dědictví (patrimonium) chudým, že stoje na zemi, duchem stále prodléval v nebi — ale i: z milosti boží nepřátele své téměř bezpočetné slavně přemohl.
51. Srv. výše pozn. 36.
52. Tak *Kristián*; srv. výše v pozn. 46 o protestu legendy z 13. stol. proti takovému snižování sv. Václava.
53. Tak *Crescente fide* a s ní skoro veškerá latinská tradice legendární.
54. Srv. níže pozn. 101.
55. Zde na štěstí můžeme odkázati na svědectví historicky podepřené a zvláště závažné: na slovo saského kronikáře *Widukinda*, jenž psal před r. 970. O sv. Václavovi praví: de quo quaedam mirabilia predicantur quae quia non probamus, silentio tegi iudicamus. Adále: virum christianum et ut ferunt dei cultura religiosissimum. I z těchto posledních slov možno tuším odvozovati, že obraz sv. Václava, jak se nesla pověst' o něm v dalekém sousedství Čech, nemohl býti prost rysů okázalé askese, na které doba kladla důraz takový. Srv. zprávu *Vavřincovu*, že Václav těšil se pověsti svatosti i v krajinách okolních i slova *Crescente fide* v poznámce následující: kněží a klerikové v cizině, »audientes famam de eo«, hrnuli se do Čech.
56. Zmínku o Bavorech a Švábsku má jen *Crescente*, po ní *Kristián*; *legenda Nikolské* hodoplňuje: i ze Sas. *Gumpold* zmínku své předlohy (o Bavorech a Švábsku) vynechal, podobně jako výše zmínku o knězi Učenovi v Budči; pro něho, dějišti tragédie, místním i osobním detailům jejím cizího, neměly tyto podrobnosti zájmu. *Legenda staroslovanská* praví, že Václav uvedl do nových chrámů, jež zřídil na všech hradech, služebníky boží z mnohých (ze všech) národů.
57. Tak u *Kristiána* v slově: »bibliotheca s plurimas«, jež *Kristián* položil na místo »libros« své předlohy *Crescente fide*. Že »bibliotheca« znamená v starším středověku knihy zákona božího, bible, vyložil *Volf* v ČČH, 1927, 572 sq.
58. Srv. u *Kristiána* o sv. Ludmile: Dominici se corporis et sanguinis participacione muniens a pozn. v Die *Venzelslegenden*, str. 164.
59. Srv. *Nejedlý*, Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách (1904), str. 14 sq. a Počátky husitského zpěvu (1906), str. 18. Sv. Václav byl podle *Crescente fide* poslán na Budeč, aby se u kněze Učena naučil žaltářů, podle *Kristiána* zpívala sv. Ludmila i sv. Václav žalmy. Výklad *Nejedlého* srv. také k tomu, co bylo pověděno o »krleš«
60. Srv. výše pozn. 20.
61. *Vavřinec* je to také, jenž jediný má zprávu, že Václav na žádost Boleslavovu postoupil mu »beneficii gratia« hrad a knížetství (civitatem), jež slulo od starodávna Boleslav Rozumí se, že pravděpodobněji je vysvětlení, že hrad Boleslav (Stará) teprv mladým Boleslavem samým byl vybudován; možné je ovšem, že, bylo-li tu hradiště již dříve, teprv usídlení se bratra Václava v něm nabylo svého historického názvu *Kristián* dí nejsrozumitelněji, že Boleslav měl svůj dům nebo dvůr v hradě, jenž nesl jeho jméno. Z dohadu píše se o tom, že Boleslav byla hradem knížetství Pšovanů (*Soraniš*, Založení St. Boleslavě v ČSPSČ, 1908), ale i tu jest dáti přednost *Kristiánovi*, že to byl po Pšovu nový hrad Mělník královny Hemmy. Zprávu *Kosmovu* o vybudování boleslavského hradu z kamene »more romano« »sicut hodie cernitur«, mám za vybájenou; *Kosmas* zajisté (krom dvou časových dat) neví z historie Boleslavovy ničeho.
62. *Legenda staroslovanská* mluví určitě a s podrobnostmi o zlých rádcích ďábelských, kteří Boleslava k zločinu navedli (zpočátku i tvrzením, že ho Václav chce zabít, uradiv se s matkou svou a muži svými), podobně *vítaprologu*, méně určitě i *Crescente fide* (Boleslav podveden Istí ďábelskou se se zlosyny ohavně uradil proti svatému muži *Gumpold* staví již v popředí závist a iniciativu Boleslava samého, jenž nemůže se ani dočkat, aby se ohavného činu dopustil a sám vymyslí lest, jak by Václava do své moci dostal *Kristián* zmiňuje se o přehojných radách zlých lidí, jež ozbrojily Boleslava zbraněmi nenávisti a vraždy proti bratru, ale vůdčí podíl Boleslava, druhého Kaina, v přípravě vraždy líčí podobně důrazně jako *Gumpold*. *Legenda Nikolské*ho, uchylujíc se podstatně od svých pramenů, klade opět důraz na zlé rádce Boleslavovy a o plánu pozvatí Václava do Boleslavi vypravuje stejným způsobem jako *Vavřinec*. I u *Vavřince* vychází iniciativa od nešlechetských rádců Boleslavových; Boleslav je charakterisován jako sluha pekla a vyvrhel vši nepravosti; ještě silnějších slov užívá o Boleslavovi při té příležitosti leg. *Oportet nos fratres*
63. Je to podle *Kosmy* týž *Strachkvas*, jež Boleslav, chtěje se káti ze zločinu bratrovraždy, zaslíbil, dospěje-li, Bohu, aby mu sloužil za jeho hřích a za lid české země (tu jediné postihneme *Kosmy* obraz Boleslava litujícího zločinu svého) a jenž pak žil v klášteře řezenském. R. 994 jej biskup sv. Vojtěch, chtěje uniknouti do Říma, přemlouval marně, aby ujal se místo něho českého biskupství — Strachkvas prý bránil se rozhořčeně, pravě, že odumřel jako mnich světu — aby po roce, když sv. Vojtěch byl prázděn Čech a jaksi vyhnán od lidu svého, zahorel v naduté ~~pe~~ po biskupství. Tu je Strachkvas *Kosmovi* najednou nevědomcem a utřačem, jenž zvolen byl biskupem žerty pekel, jenž je pokrytcem, otcem všeho bludu, arcistarostou nešlechetských — »více se o tom falešném biskupu stydím říci«. Dodal však přece, že v Mohuči, před samým vysvěcením na biskupa, Strachkvas zemřel, uchvácen »atrocí daemonio«, tedy ďáblem.
64. V *legendě staroslovanské* je dnem návštěvy Václavovy v Boleslavi slavnost »posvěcení chrámu«, tedy posvěcení (text *vostokovský* praví nejasně, že bylo [toho dne] posvěcení ve všech hradech a že Václav jezdě po hradech, přijel [i ?] do hradu Boleslavova, kde byl v neděli přítomen mši v kostele sv. Kosmy a Damiána; podobně text *hlaholský*; text *minejný* dí pouze: bylo pak posvěcení chrámu, tehdy jel do Boleslavova hradu *slov. prolog* má nejsrozumitelněji, že Boleslav požádal bratra, aby přišel k němu na posvěcení: i přišel Václav a mile ztrávil den. *U* všech těchto textech se opakuje, že po mši chtěl Václav odejti, ale Boleslav jej zdržel, dodávaje: nápoj zdravý mám (tedy pozvání k pobytu a pohoštění, ne zrovna k hostině). Václav dal se přemluvit i vsednuv na kůň, začal hrát a veseliti se s druhy svými na dvoře Boleslavově *Cresc. fide* má prvá, že Boleslav poslal posla k Václavovi, aby jej listivě pozval k hostině do domu svého; Václav vydal se na cestu a toho dne byl na hostině se svými nepřátele *Cresc. fide* neví, že to bylo v Boleslavi, neví ani ovšem o posvěcení, ale patrně ví, že to bylo mimo Prahu — v ní tedy motiv o hostině vystupuje po prvě. *Gumpold* ovšem je vše rozvedeno a zveličeno: hostina je již nebývalé okázalosti, dům Boleslavův skvostně vyzdoben, přátelé sezváni; při tom neporozuměv svému prameni, má *Gumpold* za to, že hostina byla v Praze, že Boleslav Václava osobně v paláci jeho

pozval a »vzav jej po paždí«, uvedl do domu svého *Kristián* kombinuje zase staré zprávy domácí z oblastí *staroslov. legendy* s tradicí *Crescente fide*: ví, že Boleslav pozval Václava do domu svého v hradě boleslavském k svátku s *Kosmy* a *Damiána*; kostel těm svatým zasvěcený stál v Boleslavi; *Cresc.* však přejímá, že Václav byl pozván k hostině a že věděl, jak hroznou hostinu zamýšlí bratr v skutku; po mši v kostele zasedl k stolu Boleslavov *Vavřinec* ví jako *Kristián*, že Václav byl pozván do sídla Boleslavova k svátku *Kosmy* a *Damiána* a že po mši odebral se k připravené hostině i že předem věděl, co jej očekává. Zcela podobně *legenda Nikolského*, ale s dodatkem, jež známe jen z *staroslov. legendy*, že Václav přijev do Boleslavi, počal s ozbrojenou družinou svou, vsednuv na kůň, rejdiť na nádvoří (při tom pravil k družině: Zdaž bych dovedl s v á m i Č e c h y vyhledati protivníky naše? Tj. lid knížectví Boleslavova nenáležel patrně ke kmeni Čechů); potom zasedli všichni k obědu *Oportet nos fratres* rozvádí jen *Gumpolda*.

65. Tento motiv s dýkami skrytými pod šaty uvedl do tradice teprv *Gumpold* (*Cres. fide* ho nemá): třikrát hosté vínem opojení vstali, chystajíce se k útoku a třikrát zase v mdlobě usedli; nepřišla zajisté ještě hodina umučení Bohem souzená. Z *Gumpolda* přejal vše *Kristián* a ovšem i *legenda Nikolského*; *Vavřinec* o tom neví; klade však důraz na to, že Václav odebral se do Boleslavi chráněn ozbrojeným průvodem; Boleslav chce i u něho užiti hostiny k činu, ale z obavy před vojíný Václavovými odkládá útok na noc. V tom jest s ním ku podivu zas ve shodě v samostatné větě *legenda Nikolského* (»nemůžeme ho zahubiti, neboť jeho družina je s ním střízliva«; třeba vyčkati, až časně ráno půjde do kostela).
66. O přípitku sv. Michalu zas po prvé *Cresc. fide*; *Gumpold* proslov Václavův ovšem rozšířil (*Kristián* je stručný jako *Crescente*); odtud přešel do vsí ostatní legendární tradice, krom *Vavřince*. U *Vavřince* také nenajdeme zprávu *Crescente fide* a jejich vypisovačů, že ještě před přípitkem byl Václav přítelem důvěrně vyzván, aby uprchl (jak *Kristián* zmiňuje se o koni připraveném stranníkem k útoku, totéž čteme v *Crescente* č e s k é h o vzdělání), ale třeba poznamenati, že o takové výstraže a to ve chvíli, kdy Václav s druhy rejdiť koňmo na dvoře, ví *legenda staroslovanská*, s dodatkem ještě nelegendárním, že Václav výstraže nevěřil *Legenda Nikolského* vkládá do přípitku Václavova pozoruhodná slova, že ke dni toho světce (Michala) připadá zítra půst. Ví tedy že hostina byla v neděli 27. září; půst měl býti ten den před sv. Michalem, t. j. 28. září.
67. O tom *J. Soukup*, Přípitek sv. Michalu, VUSN, 1903. *Gumpold* rozvedl svým způsobem stručnou větu *Cresc. fide* o Václavově výzvě k přípitku, ale přidal že Václav potom líbaje každého, podával mu číši k pití *Kristián* to upravil tak: Když jemu (Václavovi) někteří věrní odpověděli Amen, vypil nápoj a políbiv všecky odešel do hostinného obydlí svého. *Leg. staroslovanská* neví o scéně přípitku ničeho.
68. T. j. v *legendě staroslovanské* všech tří textů i v *prologu* (»půjde na jitřní, tehdy ulovíme jej«... »a vstav šel na jitřní. Zastihl jej pak Boleslav ve vratech«, kde došlo k útoku; raněný Václav prchá ke kostelu, ale tam je zabit ve dveřích chrámových), dále v *Crescente fide* (Václav byl přepaden a zabit, když šel na jitřní), podobně *Kristián*, že byl zabit přede dveřmi kostelními, ubíraje se na jitřní. *UKristiána* je skutečnost ta opřena zcela spolehlivě výkladem (jehož neznají jeho předlohy), že Boleslav večer dne předchozího uložil kněžím kostela s *Kosmy* a *Damiána*, aby před Václavem jdoucím do kostela zavřeli dvěře. Boleslav věděl, že Václav octne se v kostele dříve než ostatní; kdyby se čekalo, až vyjde po pobožnosti z něho, bylo nebezpečí, že zatím vejdou do kostela vojíní Václavovi nebo jeho věrní nebo sluhové (»kteří byli dosud na lůžku«) a zmaří úklad chystaný. Teprv *Gumpold*, vzdělávaje nepozorně nebo libovolně líce *Crescente*, dává Václavovi vstoupiti po kuropění do kostela k ranním službám božím; Václav vracející se po pobožnosti, aby se spánkem občerstvil, napaden je Boleslavem v úkrytu schovaným. ěk to přejal ovšem i jeho překladatel *legendě Nikolského* U *Vavřince* je Václav zabit v předsíni (vestibulum) chrámu; Boleslav čekal na jeho příchod v skryšii přede dveřmi chrámu. — To vše třeba zdůrazniti vůči pokušim, učiněným bez předchozího vážného studia, dovozovat, že verše *Gumpoldova* je spolehlivější než lícně ostatní nebo dokonce tvrditi, že *Cresc. fide* je odvozena z *Gumpolda* (tak *J. Slavík*, o němž srv. ČČH, 1930, 189). — O zajímavé skutečnosti, že nádherně ilustrovaný *wolfenbüttelský rukopis* legendy *Gumpoldovy* zobrazuje scénu zavraždění sv. Václava podle líčení *Kristiánova*, t. j. jak kněz kostela zavírá dvěře, aby se Václav v chrámu zachránil nemohl, srvniže pozn. 108.
69. *Starosl. legenda* (i *prolog*) líčí zločin tak: Boleslav udeří Václava mečem po hlavě. Václav porazí Boleslava k zemi a padne naň (var: stojí nad ním). Příběhne *Třa* a sekne Václava do ruky Václav utíká ke kostelu. Čista (Česta, *Třa*) a *Třa* zabijí jej ve dveřích chrámových, Hněvisa pak přiskočí vprosekné mu bok mečem. Zabili pak jiné muže Václavovy a na jiné šli po zemi, děti jejich hubili atd. *Crescente*: Boleslav udeří Václava v hlavu mečem; krev sotva se ukázala. Václav vyrve bratru meč, ale nechce se poskvřnit přemožením jeho. Boleslav volá své lidi; ti příběhše, meči a oštěpy Václava zabili. *Gumpold* to ovšem zveličuje a předělává s fantasií až chorobnou: Boleslav ťal silně, jak jen mohl, bratra dc hlavy. Když meč se odrazil, neporaniv opětovl ránu se stejným výsledkem. Když chtěl třetí, vypadl mu meč z ruky Václav zdvihl meč, pohrozil jím bratru (k tomu příslušný proslov Václavův) a vrátil mu jej zpět: Urychli ohavný čin! Boleslav volal soudruhy dělaje, jakoby od bratra byl přepaden a ťal po čtvrté v hlavu Václavovu. Konečně ji prorazil; v tom příběhli pomocníci a oštěpy a meči Václava ubodali a již na zemi ležícího dorazili k smrti *Gumpold* tedy, vyrobiv hodně příhod záračných, činí Boleslava vrahem bezprostředním *Kristián* upravuje výklad svůj takto: Boleslav udeří bratra do hlavy; krev sotva vystříkla. Ani druhá rána neměla účinku. Václav vida to, »jak někteří tvrdí«, uchopil Boleslava a porazil jej k zemi, ale nechtěje se poskvřniti krví bratrovou, vrátil mu rukou již zkrvácenou meč a utíkal do kostela. Boleslav jal se volati své druhy na pomoc; ti všichni příběhše zabili Václava meči a oštěpy před dveřmi kostelními (před dveřmi zavřenými zločinným knězem Boleslavovým). Je zase patrno, že *Kristián* hledá jaksi střední cestu mezi lícní *Crescente* a *Gumpoldovou* a zase pozoruhodno, že tvrdí, podobně jak *staroslovanská legenda*, že Václav porazil Boleslava na zem. *Vavřinec* je v jisté shodě s *Kristiánem*: Boleslav udeří bratra mečem, Václav zachytí ránu šatem a obrátiv se proti bratrovi, vyrve mu meč a porazí jej k svým nohám. Nechci se poskvřniti krví bratrovou, praví; odhodí meč a pozvedne bratra ze země. ěn zavolá spiklence již utíkající a spolu s nimi Václava zavraždí. Slovanské vzdělání *Gumpolda* a *Cres. fide* (*leg. Nikolského*) drží se věrně *Gumpolda*; pozoruhodný rozdíl je jen v tom, že Boleslav volaje své druhy na pomoc, praví: Roto spiklá, kteréš m ě k t o m u n a v e d l a, což mi nepomůžete? — Jména vrahů, jak vidno, zná jen staroslov legenda. *Dalimil*, jehož líčení sv. Václava je kombinováno z pozdních legend, zná jediný ve vsí pozdější písemné tradici jméno vraha Hněvisy (var Hněvsa, Hnězu), v jednom rukopise vrahů dvou, Štyrsa a Hněvisa, Štyrsa patrně podle původního *Třa*; jinde se zmiňuje o Hněvisovi (Hněvsovi) a jeho »bratřích«. Že by *Dalimil* znal staroslovanskou legendu, neprozrazuje pranic v jeho vypravování (srv Die Wenzelslegenden, str 63); připustiti by bylo lze, že znal jména vrahů z *slavanského prologu*, ať již z originálu nebo latinského překladu.

70. T. j. druhé redakce legendy *Ut annunciatur* z 2. pol. 14. st. (dílo *Jana ze Středy*). Srv. Die Wenzelslegenden, str 63 a níže pozn. 104.
71. K datu srv. mé vývody naposled v Die Wenzelslegenden, str 255 sq. Jak známo, byl před mými studiemi o nejstarší kronice české pokládán obecně za rok smrti Václavovy nejdříve rok 936. Po objevu *staroslovanské legendy* (podle jejích určitých dat jeví se — bez ohledu k celkovému datování jejímu — rokem skonu Václavova buď jen rok 929, buď 935) pronikal znenáhla (od pol. 19. stol.) rok 935; při čemž ovšem nebylo ještě dbáno svědectví domnělého fása *Kristiánova*, ani svědectví *Kosmova* ani ostatní písemné tradice domácí, jež znala se k r. 929 nebo r. 928. Teprv po vydání mých prací o pravosti *Kristiána* pronikl rok 929 obecně v české i německé historiografii. Ukázal jsem, že i datováním *staroslovanské legendy* potvrzeno je datum, obsažené v *Kristiánovi* (a potom v *Kosmovi*), t. j. rok 929. *Slovanská legenda* datuje podle světové éry a to rokem 6337, patrným omylem místo 6437, což rovná se roku 929 éry křesťanské, předpokládáme-li, že legenda byla psána v obvodu latinsko-západního ritu (kdybychom počítali podle východní éry musili bychom počínati rok s 1. zářím a tudy bychom v převodu dospěli k nemožnému roku 928). Nejnověji obíral se otázkou obšírně a na základě, jak zřejmo, vynikající znalosti východního letopočtu *Vladimír Gruzín* (*Slovanský svatý Václav Praha 1929*, str. 56—67); dospívá převody svými také a to bezpečně k r. 929, ač nesouhlasí s mým výkladem, že slovanský spisovatel řídil se érou římskou (poznamenujám, že to souvisí s celkovou tendencí *Gruzínovy práce*, chtějící chápati slovanské křesťanství české jako pravoslavné, nikoli římské) a ač i v jednotlivostech mého výkladu o číslech indikce, kruhu slunečního a epakt (všech těchto pomůcek k přesnějšímu udání léta užil totiž letopočet slovanské legendy) objevuje odpory, které po jeho soudu nelze smířiti navzájem, ani se skutečností. *Gruzín* má proto za to, že je v letopočtu slov. legendy omyl o jeden rok (podle něho měl by správně býti zapsán rok 6438) a že ten omyl vznikl později, snad až při převodu hlaholského textu v text cyrilský, ale ještě v Čechách, protože jen tak lze prý vyložiti falešné číslo 928 v některých rukopisech *Oriente iam sole* a u *Dalimila*. Zajímavé je, že *Gruzín* i na základě legendy *Nikolského*, která doplnila vypravování své předlohy t. j. *Crescente a Gumpolda* o přenesení sv. Václava z Boleslavi do Prahy některými údaji, upomínajícími na *Kristiána* a některými tvrzeními vlastními, dospívá k závěru, že Václav byl umučen 929 — *Nikolského legendy* praví totiž, že p ř e n e s e n í stalo se v roce čtvrté indikce, prý třetího roku po vraždě. Čtvrtou indikci, praví, má rok 931, tedy opravdu třetí rok po r. 929; kdyby pozdější autor podrobného data smrti Václavovy šel podle textu legendy *staroslovanské* postaven před nutnost rozhodnouti se mezi rokem 929 a 935, chtěl dáti přednost tomuto poslednímu roku, musil by hledaje třetí rok po zločinu boleslavském, voliti rok 946, neboť teprv ten má zase čtvrtou indikci. K tomu třeba ovšem poznamenat opravou, že translace podle slovenské legendy *Nikolského* byla po třech letech, tedy během čtvrtého roku po září 929 a že by tedy indikce měla p ř e t; *Vašica* také (*Sborník*, I. c., 73) se dohaduje, že v hlaholské předloze legendy bylo číslo 5. Vývodům *Gruzínovým* nelze než vzdáti chválu za bohaté poučení, jež poskytují, ale v hlavní věci nemohu než setrvati při svém výkladu, že legenda *staroslovanská* přizpůsobila svou chronologii počtu západnímu (čím lépe slovanské písemnictví západoslovanských zemí od doby Methodovy počínaje poznáváme, tím více se přesvědčujeme, že, až na jazyk liturgický, řídilo se světem římskozápadním) a že její datum je s ostatkem sepsání současné; v jednotlivostech mého výkladu, pokud jde o čísla indikce, slunečního kruhu, event. epakt větších a menších, nevykládám, že v něm rozpory nebo nesprávnosti jsou. Ale třeba přece počítati se skutečností, že texty staroslovanské legendy jsou, nejen pokud jde o vypravování samo, ale zejména pokud jde o číslce, opakujícími se opisy a ovšem i převody z předlohy hlaholské v cyrilskou rozličně porušeny (vidíme na př., že oba ruské texty mají datum přenesení sv. Václava chybně k 3. březnu, kdežto prolog ruský i texty hlaholské mají správně 4. března) i se skutečností, že o jednotlivostech datačních složek a platnosti jejich v obvodu našich zemí (a tuším i na slovanském východě) v 10. stol. nemáme vůbec bezpečného poučení *Gruzín*, předpokládaje, že přesným datem umučení byla doplněna *staroslovanská legenda* teprv později (během 10. či 11. stol.?), opírá se o fakt, že hlaholské texty její nemají data roku, nýbrž pouze datum měsíčního dne smrti Václavovy (toho dovolává se *J. Slavík* v čl. *Sv. Václav a slov. legendy*, srv. ČČH, 1930, 188). V tom vývodu spatřuji omyl: texty hlaholské jsou texty upravené pro b r e v i á ř, k účelům bohoslužebným; proto jsou z původního sepsání k r á c e n y a proto mohou postrádati přesných dat o roku umučení; jim záleželo pouze na dni výročním, na svátku svátce, v jehož den měly býti čteny; v breviáři jsou také jen podle pořadu svátků v kalendáři seřazeny; jen výjimkou setkáváme se v breviáři s celými texty legend. Proto nemá také, jak za to mám, ruský prolog, který není než čtením zkráceným z legendy pro breviář, příslušného data (ruská minej, jež také seřazuje legendy podle dat v měsíci, pravým breviářem není); proto i jeden text hlaholské legendy vynechal datum přenesení. Krácení textů pro breviář bývá nestejněho rozsahu (srovnání různých textech hlaholských na př. výklad *Vajsův* v *Sborníku*, I. c., 31 sq.); někdy se k účelům breviáře vytrhne jen kus textu legendárního; to platí na př. o t. *Legendě Menkenově* (v ní také chybí data o přenesení sv. Ludmily, jež musila míti její *Kristiánova* společná předloha) nebo o zlomcích legendy *Kristiánovy* v breviáři od konce 12. stol. se vyskytujících. Hlaholské texty *slovanské legendy* jsou kráceny poměrně málo, ale přece — ze srovnání jich s texty cyrilskými (pokusal jsem se o ně, chtěje ukázati nápadné shody v textu vostokovského čili rumjancevského s výtahy hlaholskými, v ČČH, 1903, 322 sq.; při tom dospěl jsem k hypotéze, zda nejsou hlaholské texty odvozeny snad někdy v 2. pol. 14. stol., a to v emauzském klášteře pražském, z textů cyrilských?) plyne jasně, že všechny ty texty od počátku do konce spolu souvisí, že navzájem se doplňují, event. korigují, že hojná nejasná místa a zřejmé omyly jejich svědčí o velmi staré předloze, z níž jedině novým a novým vzděláváním přepisů diktovaných písařům mohly vzniknouti věty porušené, mnohonásob poraněné v boji s délkou a zlobou časů. Nepochybuji, že pečlivé srovnání všech textů (co v tom směru se dosud stalo, je zajisté jen kusé a takřka příležitostné) dá za pravdu tomuto stanovisku. Jsou zhruba důvody jež mne nutkají míti za nepochybný omyl mínění, že hlaholská redakce má býti měřítkem spolehlivosti obou ruských textů, protože prý je nejbližší textu původnímu (tak podle *Slavíka*, ale neprávem se dovolává *Vajse*, formuluje to *B. Havránek* v referátu v Č. M. Mor, 1931, 202). Metoda již volil *Slavík*, t. j. předpokládat, kde se mu to hodí, pozdější vložky vsuvky, interpolace v textech cyrilských (vskutku víme jen o jedné nepochybné vložce pozdější v textu minejním, t. j. o srovnání se Svatoplukovou vraždou bratří Borise a Gléba r. 1015, vložce, jež se přirozeně vnovala ruskému kopistovi české legendy; domnělé jiné vsuvky bylo by nemožno v cizím prostředí vysvětliti; předpokládají ostatek zájem, jenž byl cizí mechanické v podstatě práci kopistově), je ovšem laciná, ale vskutku omylná (srv. mylné *Slavíkovo* mínění, že *Crescente* je výtah z *Gumpolda* nebo že »dnes přijímaný rok smrti Václavovy není nikterak jistý«. Stačí upozorniti na jediný argument, jímž *Slavík* pozdější interpolaci nejistého prý data smrti Václavovy podpírá: v 10. stol. prý legendární práce rok umučení sv. Václava neuvádějí. Je zhruba pravda (srv. na př., že *Kanapariův* a *Brunonův* život sv. Vojtěcha, tedy práce časově *Kristiánovi* nejbližší, spokojují se jen měsíčním datem ubití Vojtěchova), ale je vysoce zajímavé, že staroslovanské životopisy Cyrilův i Methodův (i s nimi

souvisící staroslovanské texty jiné) rok úmrtí přesně udávají (někde i indikci), podobně jako slovanská legenda václavská Souvislost práce *Kristiánovy* se slovanskými sepsáními o sv. Václavu je nepochybná a jeví se i v *Kristiánových* údajích o věku Bořivojově, Spytihněvově a Vatislavově v čase smrti jejich — odtud tedy si určitou data *Kristiánovu* nejen vysvětlíme, ale nabudeme nového poznání o vlivech církevněslovanské tradice a práce na jeho dílo. Myšlenka *Slavíkova*, že datum, o něž jde, je pozdější vložkou, je ostatek sama sebou nepřesvědčivá: interpolovat datum po jednom, dvou stoletích bylo stejně nesnadné jako ostatek nepotřebné. Podivem mne naplnilo pouze, že letmou pochybnost *Slavíkova* široce rozvedl J. Prokeš (ČČM, 1930, 192 sq.). Nezbyvá mi než ho požádati, aby vyložil, který tedy rok kromě roku 929 má za bezpečnější rok úmrtí Václavova. Předpokládat, jak činí *Gruzín*, nějakou souvislost mezi chybou starosl. legendy a rokem 928 u *Dalimila*, je snad možné (srv. jak jsem se to pokusil vyložit v své německé knize str. 260), ale upozorňuji zároveň, že *Dalimil* neví vůbec nic o slovanském klášteři sázavském a slovanské liturgii v Čechách, jako ostatek celý český středověk, jemuž *Mnich sázavský* zůstal spísem neznámým; větším právem snad možno mysliti na písácký omyl, jenž se šířil dále; v době, kdy se datovalo římskými číslicemi, mohla snadno poslední čárka v letopisu DCCCXXVIII vypadnouti. Jak velikou roli hrají takové chyby písácké v písemné tradici zejména staršího středověku, poznali jsme výše při dnu zavraždění sv. Ludmily, při dnu přenesení sv. Václava — ano lze říci, že není takřka data, jež by v některém prepise legendy nebylo takovou chybou porušeno. I práce *Kristiánova* v jednom rukopise, i jeden výťah její, kladou smrt svého hrdiny k r. 928; v právě zmíněných textech hlaholsko-chorvatských breviářů, mluvicích o sv. Václavu, je den úmrtí jeho položen jednou k 27. září. Srv. další poznámky o roli takové chyby v zápise o datu smrti Václavovy v 13.—14. stol. v mé německé knize str. 60, v 10.—11. stol. str. 33, pozn. (kodexy psané kol r. 1000 mají den smrti Václavovy k 29. září, ibidem o stejných chybách v datování translace), o stáří Bořivojově (36 a 37 let), dále str. 222, pozn.

72. Srv. níže pozn. 75.

73. Srv. výše pozn. 69.

74. Zcela shodně ve všech slovanských textech se tvrdí, že to byl Tira, jenž vyzýval k zabití Drahomíry, právě k Boleslavovi: aby najednou přemohl (var oplakal) bratra i matku; Boleslav odmítá větou nejasnou: Nikam se nepoděje, než jinými dosáhneme jí. Teprv po třech větách dalších, jež líčí, jak kněz Krastěj a Drahomiř (která uslyševši o smrti Václavově padla plačíc na srdce jeho a sbírala údy těla jeho) omývali a oblékli tělo Václavovo, aby je položili v kostele, praví se dále, že Drahomiř bojíc se smrti prchla do Chorvat (do knížectví Slavníkovského?), Boleslav pak, chtěje ji zabít (tato tři slova jen v textu minejním), poslal za ní zlé rádce; oni pak šedše nenalezli jí. I tu je zřejmé, jak hlaholský text krátil, v tom předem věty, jež nedávaly jasného smyslu, jako bylamotivace útěku Drahomiřina a jež jsou v něm vynechány (Drahomiř bála se podle ruských textů smrti, »nebo strašné je, aby jí od cizích rukou utrpěla«; čekali bychom asi: od synových rukou). Důležité je, že slovanský údaj o účasti Drahomíry v pohřbu Václavově, tolik přičítací se vsí ostatní tradici legendární, má ještě jediný *Kristián*: praví, že matka spolu s některými věrnými položili tělo Václavovo do hrobu a zemí zasypali, ne tak ovšem, jak se slušelo mučedníku, nýbrž komukoli z čestných či blažených smrtelníků *Cresc. fide* praví krátce, že vrahové sami — to je asi smysl — vložili tělo Václavovo rychle do hrobu *Gumpold* rozumí předloze a upravuje ji po svém tak, že někteří věřící, kteří tu byli přítomni, poctivě tělo do rakve vložili a po vykonaném od kněží pohřebním obřadu pochovali vně kostela, jenž stál u místa zápasu. *Ě* překládá slovně *leg. Nikolského. Vavřinec* dává pouze, že tělo Václavovo v téměř chrámu, v němž vytrpěl, leželo nepohřbeno (pak následuje zpráva o zázraku o [Přibyslavou] nalezeném kloubu ruky Václavovy, jenž připojen k tělu, přirostl hnedk němu), až za času pana Vojtěcha, vznešeného vyznavače a biskupa, bylo převezeno do Prahy

75. Nejvíce podrobností o tom v legendě staroslovanské, jež mezi zabitými muži Václavovými jmenuje výslovně nějakého Mstinu (ctného muže, dodává text hlaholský) a jež na dvou místech zdůrazňuje, že zabíjeny byly i děti jejich, *Ě* novinu najdeme potom zas jen u *Kristiána* (topili děti jejich ve Vltavě) a v legendě *Nikolského; Crescente fide*, z níž ostatek oba jmenované prameny čerpají, dává, že vrahové spěchali rychle do Prahy, kde zavraždili všechny přívržence Václavovy a pronásledovali kněžstvo jeho. Následuje ovšem, že vrahové byli potom trestáni od zlých duchů, jedni umřeli štekajíce jako psi, jiní chřadli a zůstali hluší do smrti *Gumpold* tentokrát bez zveličení (nebylo ho asi třeba) prostě opakuje *Kristián* také, ale s pozoruhodnou opravou: Zbývají-li však kteří, vydělávají si živobytí vlastníma rukama *Kristián* také v samostatné kapitole, věnované oddanému služebníku Václavovu Podivenovi a mučednické smrti jeho, vypravuje o potrestání hlavního vinníka vraždy Václavovy samostatně a obšírně. *Ě* Podivenovi ví před *Kristiánem* jediný *Gumpold. Gumpold* však nezná jeho jména; zmínka jeho je zcela stručná a patrně zmatená (mluví o služebníc h o c h u V á c l a v o v ě, jenž po smrti svého pána tolik nařikal a sv. Václava tolik chválil, že ho Boleslav dal oběsiti. Na šibenici mu během dvou let sešedivěly vlasy jakoby šlo o živé tělo), ale pozoruhodná proto, že tu jde o jediné věcné plus *Gumpoldovo*, jež nelze dobře vysvětliti pouhým románovým rozvedením jeho předlohy *Crescente fide). Kristián* věnuje Podivenovi celou kapitolu, ohlašující zjev n o v é h o m u č e d n í k a; její historické jádro budí důvěru; její zázračná výzdoba je ukázkou, jak nerozpačitě legenda rostla: po smrti sv. Václava prchl jeden z jeho »mužů« (milites), jenž býval hospodářem na dvoře sv. Václava (a jenž všechnu čeleď učil zpívati žalmy) do ciziny. Vrátil se po čase zabil (v lázni) předního z původců zavraždění sv. Václava a prchl do lesů. Byl však chycen a pověšen. Mrtvola jeho, jež tři roky visela na šibenici, nebyla dotčena zvěří ani nehnla; nehty vlasy a vousy rostly mu jako živému. Boleslav dal proto mrtvolu pochovali, ale na hrobě dály se divy a lidé počali místo uctívati. Po létech bylo tělo se ctí pochováno v Praze na hřbitově u sv. Víta a to tak, že je jen zdí odděleno od hrobu sv. Václava. *Kosmas* zmiňuje se k r. 1124 o nalezení hrobu Podivenova, odkazuje přímo na život sv. Václava, v němž se o jeho činech vypráví dostatečně, tedy zřejmě na *Kristiána*; potvrzuje také, že až do časů Šebířových byl hrob Podivenův jen zdí oddělen od hrobu sv. Václava (srv. mou německou knihu str. 135—6). Je to jeden ze zvlášť významných důkazů, že *Kosmas* znal a užil *Kristiána*.

76. To se týká výkladu *F. Bartošova*; srv. ČČM, 1929, 647.

77. *Cresc. fide* ví o tom rovněž, ale již v zveličené podobě: (vrahové) krev již byla země a stěny postříkány smyly vodou, ale druhého dne ráno krev se okázala na témže místě. Smyli ji znovu, ale zázrak se opakoval i dne třetího *Gumpold* to opakuje (ví již jen o krvi na stěně kostelní), ale ovšem zveličuje nehorázným dodatkem: až podnes skví se ta stěna zbarvením krve na znamení úcty *Kristián* drží se věrně *Crescente fide, Nikolského legendy* a *Gumpolda. Legenda staroslovanská* dodává k zmínce, že krev po tři dny nevešla do země: »a třetího dne (»večer«, *prayerolog*) se ztratila a chrám vzešel nad ním, ani všichni lidé to neviděli a se divili.« Přes rozličné pokusy dosavadní literatury nejasnou větu vyložití, třeba spokojiti se vyznáním, že věta zůstává nesrozumitelnou (tak *Gruzín*, l. c.; srv. k tomu vývod *Serebrjanského* v Sborníku l. c. 51—3; jiný výklad *B. Havránka* v ČMM. 1931, 196). Nejdůležitější je, že legenda

bezprostředně na to pokračuje: a ješ^ě d o u f á m e v Boha, že se na přímluvu (pravověrného a dobrého) blahoslaveného Václava v ě t š í z á z r a k u k á že. O významu té věty pro stáří *legendy slovanské* srv. výše pozn. 38. Z bohaté serie zázraků pozdějších, jak je zaznamenaly nebo si vymyslely pozdější legendy *zná slov. legenda* žádného, ani žádného zázraku při přenesení, o němž se zmiňuje ku podivu suše a krátce, na rozdíl od latinské tradice, již jsou translace se zázraky svými důležitým kusem oslavy i pravosti světcovy to vše sic nemusí znamenati, že by legenda byla sepsána již v letech třicátých, brzo po přenesení, ale opravňuje přece k závěru, že nemůže býti mladší let sedmdesátých 10. stol., kdy vznikla *Crescente*, event. že vznikla zcela nezávisle od *Crescente*.

78. Translace náleží k nezbytným součástkám každé řádné legendy staršího středověku (srvo tom častěji citovanou knihu *Zoepfovu*). V případě našem nemůže ovšem jíti (jako u sv. Ludmily) o vypravování utvořené uměle machou legendární; i zprávám o datu dne přenesení lze nepochybně důvěřovati, ač není jistoty o roce *Slovanský prolog* dí jen: po několika letech, podobně *kázání o přenesení*, podle *Voigta* sv. Vojtěchem složené; ostatní slovanské texty nemají zmínky o roku, kdy se to stalo, vůbec; mají jen datum dne: v obou ruských 3. března, v hlaholských a v ruské *prologu o přenesení* 4. března — máme obecně za to, že číslo 3. (března) v některých ruských textech je chybou, jež vznikla při převodu z předlohy hlaholské; písmě q znamená totiž v hlaholici číslo 4, v cyrilici 3. Zajímavé je však, že podobné kolísání, tentokrát mezi 4. a 5. březnem, najdeme v nejstarších rukopisech *Cresc. fide*, z doby kol r. 1000 pocházejících (srv mou německou knihu, str 33, pozn.); vykládám to jak výše vyloženo, chybou písařskou místo správného 4. března. *Cresc. fide* je však prvá, jež má určitou zprávu, že k translaci došlo, když bylo tělo Václavovo t ř i l e t a leželo v témž (boleslavském) chrámě. T i datum svátku přenesení k 4. březnu opakují pak *Gumpold* i *Kristián* (tento mluví výslovně o tělu pohřbeném v kostele Kosmy a Damiána po tři roky) *legenda Nikolského*, jež připojuje prvá i datum roku, vypočítané legendistou samým (čtvrtá indikce, t. j. rok 931; srwšak výše pozn. 71). *Vavřinec* data přenesení nezná; bylo však již řečeno, že je klade až do doby biskupa Vojtěcha, svého vrstevníka. T ě r v *Kosmas*, vsunuje historii minulých let do pevného chronologického rámce, vypočetl z údajů legend, t. j. *Kristiána*, rok 932 (4. března); důležitý rukopis dražďanský, interpolovaný v Sázavě, má tu však rok 931. Vzhledem k tomu, že údaj o tříletém trvání hrobu Václavova v Boleslavi je pověřen jen legendou *Crescente fide*, možno, tuším, pochybovati o spolehlivosti jeho; ale ze souhlasu většiny zpráv, že přenesení bylo 4. března, a skutečností, že slaví se k tomu dni od nepaměti, možno snad vyvoditi správnost jejich.
79. *Gumpold*, následuje *Crescente*, všechno zas zveličuje: Věrní vyzvednou tělo Václavovo ve strachu, neboť obávají se ukrutnosti knížete; u rozvodněného potoku najdou zřícený most. Že by se to stalo na cestě do Prahy *Gumpold* nepraví ani neví; věcně povrchnímu vzdělání jeho ovšem nevadí, že setkává se nyní s potokem, jenž dělil od sebe místo vraždy Václavovy a hrad pražský (výše, jak víme, mě *Gumpold* za to, že Václav byl zabit někde v Praze; v důsledku toho omylu vynechal i zprávu *Crescente*, že po zavraždění Václava odebrali se vrahové rychle do Prahy aby tam vraždili věrné jeho, upraviv si tvrzení předlohy tak, že když potom, t. j. po vraždě Václavově ujal se panství Boleslav soudil kněží a věrné Václavovy najednou k smrti). *Legenda Nikolského* kombinuje zajímavě tradici *Cresc. fide* — *Gumpold* s vědomostmi *slov. legendy* a *Kristiána*: Věřícím bylo uloženo ve spánku přenést tělo k sv. Vítu. T i procitli, ale bojíce se ukrutnosti knížete, mlčeli. Ale vidění ve snu se znovu a znovu opakovalo, děsíc je hrozně. Proto pověděli o všem knížeti jako by se probral z těžkého sna a poděšen jsa nikoli strachem božím, nýbrž ze studu před lidmi, kázal kněžím, aby šli v noci a přenesli tělo světcovo tajně (legendista napsal již dříve, že Boleslav po vraždě zmítán z trestu běs vyčítal svým mužům, že ho k zločinu svedli). S tím srovnati je *Kristiána*: sen (jen jediný) byl oznámen bratrovrahu; ten jsa oděn pláštěm křesťanského vojenství a neodvažuje se velikým skutkům božím odpírati, počal se, ač pozdě diviti. Poslal tedy poroučeje svaté tělo přenést v noci, s tou podmínkou, že všichni budou trestáni mečem, nebude-li tělo u sv. Víta před svítáním. *Kristián* tedy na rozdíl od *Cresc. fide* a *Gumpolda* tvrdí prvý, že přenesení stalo se na rozkaz bratrovraha; v tom zase je v pozoruhodné shodě *sleg. staroslovanskou*; ostatek, o podmínce Boleslavově, že se to musí státi do východu slunce, je ovšem legendární kombinací, jež vychází vsříc lícni obou latinských předlo *Kristiánem* patrně je spoluurčeno i *Kosmovo* vypravování o translaci. Potok, jehož jména *Gumpold* ovšem neznal, zve *legenda Nikolského* (podobně jako *Kristián*) R o k y t n i cí, ale nemá nic na rozdíl od *Kristiána* o zbořeném mostu přes Vltavu. *Vavřinec*, odpoutaný od tradice *Crescente fide*, představuje si přenesení sv. Václava takto: vede je sám b i s k u p V o j t ě c h s četným zástupem kněžstva a lidu, nesoucích voskové svíce a žalmy zpívajících. Zázrak záleží v tom, že koňské čtyřspřeží, jež vezlo vůz s tělem, nemohlo náhle (stoupajíc k hradu pražskému) s místa přes všechnu pomoc vnější. V tom přichází Boleslav a jako by litoval skutku svého, klesá nad mrtvolou bratrovou, prose za odpuštění. Potom zapřahají dvanáctéře spřežení volů do povozu; znovu bez výsledku. Biskup dává tedy svolati všechno kněžstvo i lid a všichni spojí se v modlitby k Bohu, o pomoc prosíce. Pak teprv zázrakem se vůz rychle pohne a tělo »svatého krále a mučedníka« je pohřbeno v chrámě sv. Víta, vedle oltáře téhož mučedníka. *Vavřinec* se dovolává toho, že co tu vypravuje, bylo mu sděleno od jednoho hodnověrného obyvatele dotčeného slovanského království (sr *Zoepfa*, l. c., o zcela podobných zázracích při translaci a o podobném dovolávání se očitých svědků).
80. *Kristián* totiž doplňuje, lze říci, líčení *Crescente fide* a *Gumpolda* o zázračném překročení rozvodněného potoka výkladem, jak i podlomený most na řec V l t a v ě bylo přejíti jen s pomocí zázračnou. *Cresc. fide*, jak víme, nemá jasného názoru o tom, kde byl Václav zabit a odkud tedy byl převážen *Gumpold* proto si představoval, že to bylo přímo někde v Praze. *Kristián* však, čta v *Cresc. fide* o rozvodněném potoku, porozuměl snadno, že jde o potok na cestě z Boleslavi, tedy jak kombinoval, Rokytku u Prahy. Ale musil si uvědomiti, že na té cestě bylo překročiti i Vltavu (zapomenul, že vlastně i Labe!); byla li Rokytnice rozvodněna, byla rozvodněna jistě i Vltava; tak prostou obměnou prvního zázraku připojil pár vět, jak díky modlitbám podařilo se přejíti prolomený most přes Vltavu a zvednouti tělo mučenníkovo, které nabylo najednou veliké tíhy (srvtžž motiv, při translacích běžný, v zázraku *Vavřincově*). O mostu přes Vltavu (že tu byl totiž most aspoň v 2. pol. 10. stol.) srvmé výklady proti pochybnostem *Novotného* v ČČH, 1931, str. 225. V druhém zázraku, jež *Kristián* dodává, vypravuje se o nějakém knězi, jenž byl sv. Václavovi za života jeho nejvěrnějším přítelem a jenž po přinesení těla mučenníkova k sv. Vítu s leknutím pozoroval, že tělo je blízko rozkladu, neboť hýbají se již nehty rukou jeho. Ale při druhém doteku shledal, že nehty sedí pevně v těle. T ě d e v skutku o nesmělé embryo zázraku. Hned na to zmiňuje se *Kristián* o usečeném uchu Václavově, jež sestra sv. Václava, P ř i b y s l a v a, již v Boleslavi připojila, otevřevši s věrnými hrob jeho, k tělu jeho. Nyní po translaci shledáno, že ucho srostlo s hlavou úplně nejvíc vůbec stopy rány — T ě l o V á c l a v o v y b y l o p ř e n e s e n o p o d l e v š e h o j i ž d o d o b u d o v a n é h o ř á d ě v y s v ě c e n é h o k o s t e l a s v . V í t a . O vysvěcení tom máme zprávu *Kosmovu*, že se stalo 22. září, bez udání roku, ale podle chronologického pořadí jeho zpráv třeba míti za to, že akt klad *Kosmas* do let 929—931. *Kosmas* dí, že kostel byl

vysvěcen od biskupa Michala řezenského, jež prý svVáclav ctil a miloval jako duchovního otce svého. Zde je jistě omyl v jméně; biskupem řezenským byl, jak víme v době Václavově T u to, jenž zemřel v říjnu 930; Michael byl biskupem teprv od r. 941. *Ann. Pragenses*, pramen sic pozdní a sporné autority tvrdí, že kostel sv. Víta byl vysvěcen 22. září 929 od biskupa Tůtona a od Boleslava bratrovraha. Dne 22. září 929 byl sv Václav ještě živ jinými slovy: časový údaj *Annálů* je patrně nesprávný. Pozoruhodno je však, že dne 22. září slavil se svátek svEmmerama a *zelegenda staroslovanská* má o tom dnu, t. j. o svátku svEmmerama (r. 929) nejenom zmínku, že »k němu (jsa) „obščan“, „obětan“, sv Václav veselil se v Bohu« (nebo podle textu minejního: „jemuž byl slib svůj učinil“). Nelze ovšem dobře uvěřiti, že by legenda zamlčela, že snad právě 22. září 929 dal Václav vysvětit kostel svVíta, kdyby k tomu bylo vskutku tenkrát došlo; také ze souvislosti vypravování ostatních legend, kde se tvrdí výslovně, že kostel nebyl za Václava dostavěn, třeba odmítnouti takovou kombinaci. Je-li chronologicky kus pravdy v datu *Annálů* pražských, lze, tuším, hádati, že kostel byl vysvěcen 22. září r. 930. Legendy václavské se o vysvěcení kostela sv. Víta nezmiňují slovem; *Kristián*, jenž doplňuje právu o snu »věrných«, žádajícím, aby přenesli tělo světcovo z Boleslavi do chrámu svVíta, větou, že prý Václav sám jednou, v době stavby kostela, citoval slova žalmu: Tto jest odpočinek můj na věky věkův (to upomíná na slova *legendy staroslovanské*: i položili jej v kostele sv Víta po pravé straněoltáře dvanácti apoštolů, kdež byl sám řekl: vystavím chrám tento — tato poslední věta jen v textu rumjancevském; *prologu* čteme: kdež byl sám řekl, postaviv ten kostel), nezmiňuje se přece o důvodu, jenž takovou roli hrál při pohřbu svLudmily, že by totiž Václav žádal, aby byl přenesen k svVítu především z toho důvodu, že kostel je již vysvěcen. Z ostatních zázraků (chceme-li přestatí na těch, jež zná nejstarší tradice, *Kristiánem* uzavřená), zmínil jsem se již (srv pozn. 16) o dvou, při nichž hraje roli sestra svVáclava P ř i b y s l a v a. Oba jsou *Kristiánovi* vlastní, t. j. neznámy jeho předlohám; druhý z nich, o zločinu kněze Štěpána od svVíta a syna jeho, náleží k svědectvím, že *Kristián* psal ještě v 10. stol. (o zázraku prvé, neznaje však jména Přibyslavvy i *Vavřinec*). O jiném také jen *Kristiánovi* známém zázraku, jenž oslavil Václava ještě za života jeho, t. j. o vítězství nad knížetem Kouřimským, srv pozn. 36 výše. Ostatní závažné příhody jsou *Kristiánem* vzdělány věrně podle *Cresc. fide* a *Gumpolda* — v pěti případech týkají se zazračného osvobození vězňů, úpících v žaláři nebo v zajetí pohanském a vzývajících o pomoc sv Václava, v jednom případě uzdravení slepé a chromé ženy v jiném chromého cizince ze země Francké v kostele sv Víta. Tak prostičká invencí je zázraková výzbroj obou latinských legend nejstarších; na jejím základě uzavřel již *Kristián*, že sv. Václav pomáhá zejména lidem spoutaným nebo vězněným. Zdá se však, že měl sám přece za místné, aby zlomil hrot skepsi v tom směru pravděpodobné. Dodal zajisté ze svého k materiálu předloh zázrak nový: nevěřící počali tvrditi, že je to podplacený žalářík a nikoli svVáclav, jenž osvobozuje vězně. Žalářík ovšem prokázal božím soudem (musil v ruce nésti rozžhavené železo) svou nevinu a zásluhu svVáclava.

81. Tak V. *Novotný*, *Dějiny* I, 470. Srv i str. 488: Čechy se staly opět lénem říše (po pokoření Boleslava I. 950); »bylo to jistě nejšťastnější rozřešení české otázky Tím dosaženo základní existenční podmínky našeho národa, rychlým splynutím s říší zabezpečena jeho národní samobytnost ... Lze snad říci, kdyby Čechy nebyly se včas staly částí německé říše, že by později obyvatelstvo jejich bylo se stalo částí německého národa ...« Srv odmítnutí této these (v níž jádro přijatelné myšlenky je do nemožna porušeno nevhodnou formulací *Kroftou* v jeho přednášce o sv Václavu, str. 12.
82. Srv. výše pozn. 35.
83. Jde o legendu *Oriente iam solez* polovice 13. stol. (srv mé vydání v *Die Wenzelslegenden etc.*, str 413), v níž najdeme obšírnější výklad o tom, jak se opozdil svVáclav, byv volán k poradě říšských knížat ke dvoru císařovu, jak usneseno jej proto potrestati a jak nakonec příchozího Václava poctil císař sám okázale, protože Václav vstoupil do shromáždění s andělským průvodem a křížem na čele zářícím. Pozdější legendy mluví již určitě o rameni svVíta, darovaném Václavovi. *Oriente iam sole* ještě poznamenává, že Václav tenkrát dosáhl od císaře »patrie liberacionem«, jež byla dříve zemí poplatnou.
84. Srv. k tomu G. *Waitz*, *Jahrbücher des deutschen Reiches unter K. Heinrich I*, 3. vyd. (1885), 125 sq *Novotný*, *Děj.*, I, 468 a j.
85. Srv. výše pozn. 33.
86. Srv. k tomu *Waitze*, I. c., 125, *Novotného*, I. c.
87. Tím teprv se vysvětluje ve vypravování *Widukindově* (*Kehr*, str. 43: Post Pragam adiit, Boemiorum urbem regemque eius in dedicationem accepit, de quo quedam mirabilia predicantur quae quia non probamus, silentio tegi iudicamus) věta následující: Frater tamen erat (Václav) Bolizlavi, qui quamdiu vixit, imperatori fidelis et utilis mansit (rozumíme-li: jenž, t. j. Boleslav, pokud císař Jindřich žil, mu zůstal věren), věta, s níž si dřív vykladači nevěděli rady (zejména ovšem proto, že za rok smrti Václavovy považovali rok 935), takže ji vydavatel *Widukinda* prohlásil konečně za pozdější vsuvku. Ovšem vyložili-li bychom slova věty: qui quamdiu etc. ra V á c l a v a, našli bychom v ní plné potvrzení toho, co tvrd *Kristián*, ale stanuli zas před otázkou (jež je i otázkou mou), proč by se Jindřich vypravoval vojensky k Praze proti věrnému manu svému Václavovi? Výklad hořejší řeší záhady tradice i situace tuším nevhodněji.
88. »Vicinum subregulum«, jenž podrobil se Sasům, jmenuje jej *Widukind*.
89. Srv. výše pozn. 71.
90. Výklad ten, s jehož možností jsem již v své *Nejst. kronice české* (1904) i v německé práci z roku 1906 počítal, je dnes v říšskoněmecké literatuře přijat obecně zásluhou *Bretholzovou* (srv. jeho stať Über Heinrichs I. Feldzug nach Böhmen im J. 925 v *Neues Archiv* 3, 4, 1908). *Novotný* (*Děj.*, I, 469) upozornil na to, že zrovna tak chápe situaci i kronikář *Dalimil*, který prvý z českých kronikářů ví o bojích Sasů s Čechy té doby: dho léta, když byl zavražděn sv Václav, císař, mstě sv. Václava, ide na kněze Boleslava. Císař Čechy (pro hříchy Boleslavovy) bojem pobi a zemi v daň porobi. Knězi u dvora službu jmíti, kotel nad ohněm káže držeti. Pozdní zpráva doplňuje ku podivu *Widukindovo*: Bohemias tributarias faciens. Podobně ví o trestné výpravě Sasů proti Boleslavovi (pro zavraždění svVáclava) druhá redakce legendy *Oriente iam sole*, s verši *Dalimilovými* asi současná; klade ji ovšem až do doby Oty I. (srv *Die Wenzelslegenden*, str 60). — *Novotný*, I. c., přidržel se však (proti *Bretholzovi* — a nepřímo ovšem i proti *Kristiánovi*) výkladu staršího a s ním i většina drobné jubilejní literatury z r 1929 (výjimkou je práce *Naeglova*), z části vyšlá ještě před prvým vydáním mé zde znovu otiskované stati o sv Václavovi, z části setrvávajíc i později proti ní při starém výkladu o souvislosti věcí. Jsem přesvědčen, že odchylný názor můj je bližší skutečnosti.
91. Také *Novotný*, *Dějiny*, I, se o nějakém takovém poplatku v době Václavově vůbec nezmiňuje. Mluví jen všeobecně o obnovení poplatku.

92. Srv. výše pozn. 33.
93. Týká se agitace t. zv. pokrokových směrů proti oslavám tisícileté památky sv. Václava, event. sporů toho se týkajících, jimiž je rozličně dotčena drobná jubilejní literatura, zastávající však většinou stanovisko oslavám příznivé (srv. publikaci *Kroftovu, Stloukalovu, Šimákovu, Urbánkovu*— o nich i o jiných více v ČČH, 1929, 434 a 645 sq. a 1930, 186 sq.).
94. Nejen prvý Čech, ale i prvý Slovan, jemuž se dostalo plného uznání svatosti v světě latinsko-římské kultury
95. To se dovídáme z prologu *Gumpoldovy* práce samé. Mluví o »svatém rozkazu«, jehož se mu dostalo od »nejvíteznějšího císařského Veličenstva« Oty II. Že práce je dílem *Gumpolda*, biskupa v Mantově, dovídáme se z jediného rukopisu jejího, toho totiž, jenž obsažen jest v nádherném kodexu *Wlfenbüttelském*; o jeho ilustracích a souvislosti s dílem *Kristiánovým* srv. níže pozn. 108. Důkaz, že legenda *Gumpoldova*, kterou kdysi *Pertz* v souhlase s *Dobrovským* byl prohlásil za základ a kořen všeho, co bylo později napsáno o sv. Václavu, je bezcenným vzděláním krátké legendy *Crescente fide*, srv. v mých *Wenzelslegenden*, str. 26—34; jak a kterak si *Gumpold* při tom počínal, vysvitá s dostatek z mých poznámek v této práci. Jen v jednom krátkém odstavci o služebném hochu Václavově (srv. výše pozn. 75), vypravuje *Gumpold* něco, co není v jeho předloze. Protože je sotva myslitelné, aby *Gumpoldu* v italské Mantui byly k dispozici doplňky z tradice ústní, jeho thematu se týkající (kdyby takových zpráv mohl užiti, musili bychom postihnouti mnohem hojnější stopy jejich v práci, ne pouze v jediném detailu; srv. však pozn. 46), kombinuji, že zmínka o (nejmenovaném) hochu Podivenovi byla připojena již k textu *Crescente fide*, jenž dodán byl od propagátorů jména Václavova *Gumpoldovi*, aby stal se jedinou pomůckou a jediným zřídlem informačním jeho básnického vzdělání. Dohady jako by snad *Gumpold* i *Crescente fide* vyplynuly přímo na sobě nezavisejice, ze společného pramene (tak *Novotný* v brožuře Český kníže, Václav Svatý, str. 31), lze bez nesnázi usvědčiti z naprostého omylu, podobně pokusy jako by poměr odvislosti *Gumpoldovy* od *Crescente* nebyl ve všech směrech jasný a průkazný, nýbrž jen většinou pravděpodobný nebo nepochybný (tak *Vacek* v sborníku *Od pravěku k dnešku*, I, str. 47 sq.).
96. Tím rozumím vzdělání života Václavova tak, aby se v svých jednotlivostech srovnávalo s vládnoucí v té době představou v literatuře a produkci legendární o ctnostech a zásluhách světcových a o divech činy jeho provázejících. Jimi bylo třeba historické (lze říci) podání o něm okrášlit. Srv. náležitostech takového obrazu výše str. 23; o tom pak, co *Gumpold* ví víc než jeho pramen, pozn. 46, 75. Původce sepsání *Crescente fide* předpokládám (vzhledem k tomu, že neví na př. nic o Boleslavi, tedy místě vraždy a i jinak v líčení českých věcí prozrazuje se Nečechem) někde v Bavořích, v okolí biskupa nebo některého kláštera řezenského; možno se domýšleti i, že práce náleží již do doby, kdy se o zřízení pražského biskupství jednalo a kdy k zduaru úsilí užito jako mocného argumentu svěťce Václava; proto kladu sepsání do let sedmdesátých 10. stol. (kol r. 980 má je zajisté v ruce již *Gumpold*). Rukopisy jeho v Mnichově jsou nejstarší, již z doby kol r. 1000; o jiných rukopisech a vydáních viz mou německou knihu, str. 24 sq. V českých rukopisech z 13. a 14. stol. najdeme text *Cresc. fide* poněkud pozměněný, event. opravený; v něm počíná se křesťanství českých knížat Bořivojem (a nikoliv Svytlachem), v něm je na př. vynecháno, že matka Václavova byla pohanka a je v něm několik dodatků, s nimiž se z části setkáváme u *Kristiána*. Nazval jsem tento text »českou« *Crescente fide*; zdá se, že úprava jeho náleží také ještě do sklonku 10. stol.
97. O legendě *Vavřincově* (otištěna je naposledy podobně jako *Crescente fide* a *Gumpold*, v *Pramenech dějin českých*, I, [1873]), srovnej můj výklad ve *Wenzelslegenden*, 18—24. Je to jediná latinská legenda, jež unikla vlivu *Crescente fide*; prostotou svého pojetí života Václavova a částečně i svým materiálem datovým blíží legendě staroslovanské, ač přímé souvislosti s ní, stejně jako ani s jinou václavskou legendou, postihnouti nelze — zde jde vskutku o práci vysoce literárně vzdělaného italského mnicha, jenž sepsal své dílo na základě ústních informací, poskytnutých mu od jednoho obyvatele českého (vlastně jen: slovanského) království (ten asi mu vysvětloval i etymologii slovanských jmen knížecích) a od jednoho mnicha v Monte Cassinu, pochozícího ze Sas (sv. Vojtěch pobyl v Monte Cassinu nejspíše poč. r. 989). Že i u *Vavřince* se s rysy askety v obraze Václavově setkáváme, je, jak výše pověděno (str. 55), důvodem, abychom vyvarovali se omylu míti za to, že v tuto podobu upravila křesťanský život Václavův jenom *Crescente fide*. Montecassinský rukopis legendy náleží ještě do konce 10. stol.; i z vnitřních důvodů hlásí se práce tato do dob sv. Vojtěcha. *Vavřinec* měl za to, že umučení sv. Václava náleží do doby zcela nedávné; proto si mohl dobře představit, že biskup Vojtěch vedl procesí translační. Práce *Vavřincova* imponuje jako literární dílo i jako dokument rozsáhlého klasického vzdělání autora.
98. Srv. *Die Wenzelslegenden*, str. 42 sq. (kde pivé její vydání na str. 388—408) a mou stat' v *Čes. Čas. Histor.* 1904, 414—443. Do češtiny přeložil ji *Ant. Stříž* v knížce: *Život a umučení sv. Václava* (Praha, 1929, Kuncíř, str. 52).
99. V mých poznámkách nemůže, tuším, chyběti krátký výklad o historii legendy *Kristiánovy* a o bojích o pravost její, aspoň pro čtenáře, kteří jsou pracím a sporům naší historiografie v posledních desetiletích vzdáleni. Práci *Kristiánovu*, která již svým prologem, adresovaným biskupu pražskému Vojtěchovi (i níže, uprostřed práce, obrací se autor znovu přímo k biskupovi) hlásí se do konce 10. stol., vydal tiskem po prv. *Balbín* ve svých *Dějinách českých* (*Epitome rer. bohemicarum*) r. 1677, pak znovu v l. 1755—60 *Bollandisté*, známí učením jesuitů vydavatelé ohromného díla, neukončeného do dneška, t. j. velkého souboru *Životů svatých celého světa*. Ale již tenkrát byla napsána mladistvá disertace prvního velkého kritického vzdělavatele českých dějin *G. Dobnera*, pokoušející se methodou ještě naivní zachrániti slávu *Kosmy* jako prvního kronikáře českého a *Kristiána* dolíčiti jako falsátora z konce 12. stol. Svou práci později *Dobner* jako začátečnickou odsoudil sám a také jí nikdy nevydal tiskem, ale při mínění jednou pojatém setrval, a to i když jeho přítel, augustinián *P. Athanasius* (vlastním jménem *Eliáš Sandrich*, jenž zemřel r. 1772), poučen od *Dobnera* o jeho stanovisku, vystoupil na obranu pravosti *Kristiánovy* zvláštním spisem z r. 1767 (111 str. v 4°, v tom i důkazem, že již *Kosmas Kristián* znal a užil. *Dobner* se vůbec nepokusil vyvrátiti jeho argumentaci; spokojil se s odpovědí, že *P. Athanasius* nemá pravdu a odkazem na manuskript své netištěné práce z let 1754—5; nadpisy jejich kapitol s krátkým udáním jejich obsahu otiskl. Čeští historikové té doby (na př. *Pubička, Procházka*) dávali však za pravdu *P. Athanasiovi*, nikoli *Dobnerovi*. To byla první vojna o *Kristiána*, před 160 léty ... Do nové fáze vstoupila otázka teprv vystoupením *Dobrovského*, když r. 1803 počal uveřejňovati své »Kritische Versuche die ältere böhm. Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen«. Ač žádný z těchto »pokusů« (poslední vyšel až 1826) nebyl věnován kritickému rozboru *Kristiána* přímo, ač *Dobrovský* na př. vůbec nevěnoval pozornosti obraně *P. Athanasia*, zastával přece ve svých rozptýlených poznámkách rozhodně stanovisko, že dílo *Kristiánovo* je ubohou bezcennou kompilací ze 14. stol. Práce *Dobrovského* zůstane pro vždy klassickým dokumentem povrchní a nedbalé hyperkritiky; odvahu k ní čerpal *Dobrovský*

ze dvou thesís, v něž pevně věřil: předně, že legenda *Gumpoldova* je nejstarší legendou václavskou a normou pravdy pro všechny ostatní, za druhé, že slovanská liturgie v Čechách 9.—10. stol. je bajkou pozdějších věků (to bylo namířeno i proti spisu *Dobnerovu* z r. 1786 *Über die Einführung des Christentums in Böhmen*). Vydavatel prvé velké kritické edice starých pramenů dějin německých, *Pertz*, pochválil stanovisko Dobrovského, podobně souhlasil s ním *Palacký* — tak se stalo, že povrchní práci *Dobrovského* dostalo se sankce takřka posvátné autority, že nikdo neodvážil se pochybovat o pravdě její, a to ani tenkrát, když objevena byla v Rusku (1827 *Vostokovem* staroslovanská legenda o sv. Václavu, jež sama vyvracela vývody a víry Dobrovského ze základů. Pak přišla doba, která neměla staré legendy svatých vůbec za hodny zájmu nebo zvláštní pozornosti — krátce vývody *Dobrovského* zůstaly pochybností nedotčeny i po r. 1849, když *Wattenbach* z rukopisu z konce 12. stol. vydal zlomek *Kristiána*, jednající o umučení sv. Ludmily (řeklo se prostě, že ten zlomek *Kristián* pojal v 14. stol. slovně do své kompilace), i když r. 1857 *Büding* dovozoval hodnotu staroslovanské legendy a bezcennost *Gumpoldovu*, poznamenává o *Kristiánovi*, že užil také starých, dobrých pramenů, v tom i slovanské legendy, že mu *Dobrovský* patrně ukrivdil (ale i *Büding* opakoval a věřil, že je *Kristián* padělan už v 14. stol.), i když r. 1860 *Tomek* dovozoval, že *Wattenbachem* nalezený zlomek *Kristiána* (tenkrát byl ovšem považován za samostatnou legendu, *Kristiánem* do jeho kompilace převzatou) pochází nikoli z 12., nýbrž z 10. stol. Pak se stalo, že prvé české souhrnné vydání legend českých svatých v *Pramenech dějin českých* (1873), vydání povrchní a nevyčerpávající ani materiál, známý *Dobrovskému*, setrvalo při starých omylech *Kristiánovu* práci otisklo přece, ač menšími typy a na konec), že při nich setrval *Ľindř. Friedjung* v práci o době Karla IV (ten posunul sepsání *Kristiánovo* až do časů Karla IV.; učinil je tedy mladším než je jeho nejznámější rukopis) *J. Kalousek* ve své *Obraně knížete Václava* z r. 1901. R. 1901 pojal jsem plán napsati kráti o vnitřních poměrech českých do pol. 13. stol.; nezbytnou přípravou k tomu jevil se mi rozepsati na lístky všechna kulturně (v nejširším slova smyslu) důležitá slova a fráze našich pramenů letopisných i listinných. Strávil jsem tou pilnou prací přes rok; na konec dal se i do prvního dílu *Fontes*, do textů legendy *T* po prvé jsem se seznámil s prací *Kristiánovu* a poznal brzo, že to nemůže naprosto býti sepsání ze 14. nebo 12. stol. (za dílo 12. stol. prohlásil je zatím beze všeho odůvodnění berlínský historik *Holder-Egger*) — byl jsem se zajisté s výrazovými prostředky a formami české práce písemné seznámil úplně, zejména pro dobu 12. stol. a postřehl proto hluboký rozdíl jejich od dat a dikce práce *Kristiánovy* zcela bezpečně. Uvědomil jsem si, že jsem na stopě velkému omylu a počal ovšem horlivě otázkou se obírat — tak vyšla ku konci r. 1902 v *Čes. Čas. Hist.* má Nejstarší kronika česká a poč. r. 1903 její rozšířené knižní vydání. Měl jsem za to, že jsem omyl, kterým byla nejstarší česká práce literární z konce 10. stol., práce, jež po některých stránkách zasluhuje vskutku názvu nejstarší české kroniky, prohlášena za bezcenný padělek, prokázal jasně a přesvědčivě. Ale nepočítal jsem se silou omylu již více než stoletého a s oposicí badatelů, postižených v opakování nebo nepostřehnutí toho omylu. Pak počaly se boje, v nichž proti mně vystoupil nejdříve *Kalousek*, pak *Vacek*, konečně (1904) *Bretholz*, jemuž dostalo se podpory se strany říšskoněmecké. Částečně také proto, že můj boj s *Bretholzem* (red 2) chtě nechtě nabyl povahy zápasu mezi českou a německou pravdou, českou a německou vědeckou erudicí. Mé polemické stati, sem náležející, plní bohatě ročníky *ČČH* z r. 1903—1905 (srv. bibliografické údaje o nich v mé německé knize, str. 9, pozn.); podnítily mne ovšem zároveň k rozsáhlému studiu legend o sv. Václavu a sv. Ludmile vůbec, k shledávání jejich rukopisů doma i v cizině; při tom se mi podařilo najíti v městské knihovně v Gdánsku fragment neukončené práce profesora greifswaldské university *Th. Hirsche*, psané před r. 1857 a dokazující proti *Dobrovskému* pravost *Kristiána*; vydal jsem jej ve *Věstníku Uč. Spol.* 1905. Potřeba seznámiti s mými polemikami pro *Bretholze* německou odbornou veřejnost ovládajícímu, i čtenářstvo češtiny neznající, vynutila si konečně i německé vzdělání celého thematicu, rozšířeného v monografii o legendách o sv. Václavu i Ludmile vůbec, vzdělání doplněné překladem tří mých polemických statí proti *Bretholze* a vydáním tří důležitých legendárních prací o sv. Václavu, dosud v textech svých neznámých. Tak vznikla kniha *Die Wenzels- und Ludmilallegenden und die Echtheit Christi* (Praha, 1906, str. 443), již jsem vydal vlastním nákladem. V knize mohl jsem již užiti textu nové slovanské legendy, t. zv. *legendy Nikolského*, o níž jsem podal prvé zprávy (na základě příspěvů prof. *Nikolského* z Petrohradu) již v *ČČH* 1904 a jejíž petrohradské vydání dokončeno bylo právě r. 1906. *Bretholz* po vydání této knihy umlkl, *Holder-Egger* spokojil se poznámkou, že má práce je dílo diletanta, jenž nemá ponětí o methodách kritického rozboru pramenů, že je mu hrubou nehorázností (krasse Ungeheulichkeit) uvěřiti, že by dílo *Kristiánovo* mohlo býti z konce 10. st., jak k větší slávě Čechů chce dokázati český profesor (srv. více o tom v *ČČH*, 1907, 347 sq.; infámie tyto byly předloženy s radostí v *Čas. Čes. Musea českému čtenářstvu*). Ale má německá kniha měla přece ten dobrý účinek, že přihlásil se nový obhájce pravosti *Kristiánovy*, známý autor velkého životopisu sv. Vojtěcha, prof. *H. G. Voigt*, a to zvláštní prací: *Die von dem Přemysliden Christian verfasste und Adalbert von Prag gewidmete Biographie des h. Wenzel und ihre Geschichtsdarstellung* (Praha, 1907; srvo ní můj referát v *ČČH*, 1907, 333 sq.; v některých vedlejších otázkách hájí práce mínění od mého odchýlné). Pomíjím data o tom, jak zachovaly se k mé práci t. z. odborné posudky (šlo pravidlem o projevy všeobecného rázu pro nebo contra); většina německých soudů (tak ovšem *Bachmann*, *Loserth*, *Naegle*) stála na straně *Bretholze*; v Čechách však mé stanovisko opanovalo pole, ač projevy souhlasu a uznání velké a tolik nového poučení poskytující práci nepotlačily někde všech pochybností; v zásadní oposici setrval ovšem *M. Novotný*, jenž v poznámkách k 1. až 3. dílu svých *Dějin* (1912—28) přihlásil se k mínění, že *Kristián* padělal svou práci v polovici 12. stol. O tom sliboval opětovně podrobný důkaz obšírný, jehož však dosud, omlouvaje se nedostatkem času a chuti, nepodal. Pouze ve své přednášce o sv. Václavu (1929) vložil zcela krátce své mínění o genealogii legend václavských a některé své důvody proti pravosti. Má stručná odpověď v *ČČH* 1929, 435 sq., ukazující na neudržitelnost jeho stanoviska, přiměla jej konečně k otištění článku, výhradně známým podvrženost *Kristiánovy* věnovaného (v *ČČM* 1930); můj polemický rozbor jejich, jenž dovozuje, že pochybnosti ty nemají vůbec průkazné váhy a naplněný stížeností, že *Novotný* se dosud proti hlavní mé argumentaci pravosti nepostavil, nalezne se v *ČČH*, 1931. Nepochybují (jak mohu napsati s jistotou poznání, jež uvážilo všestranně a objektivně během tolika let zápasu stanoviska odpůrců), nepochybují v nejmenším, že další polemiky dojde-li k nim, skončí jako dříve jen rozmnožením důkazů pro pravost práce *Kristiánovy*. Vzpomínám tu na př. poznání, že *codex Wolfenbüttelský*, prozrazující rozličně vliv sepsání nebo stanoviska *Kristiánova*, náleží již do doby kol r. 1000 (srv. níže pozn. 108), dále nález (v březnu 1931; srv. *ČČH*, 1931, 148) víc než 70 kusů denárů kněžny *Hemmy* z let 990—95 s nápisem »Melnic civitas«, potvrzujících, že hradi Melník byl vybudován vskutku v době *Kristiánově* (srv. výše pozn. 35; dříve bylo známo jen několik málo kusů této mince, takže popěrači *Kristiána* ji vylašovali za podezřelou), konečně zjištění, že *kronikář sázavský* z 2. pol. 12. stol. prozrazuje na jednom místě (o nálezu cilicia sv. Václava r. 1143), že doba jeho čerpala své vědomosti dhistorii sv. Václava z *Kristiána* (srv. *ČČH*, 1931, 226).

100. O prvním vydání jejím prof. *Nikolským* v Petrohradě r. 1906 (vydal palaeograficky paralelně vedle sebe texty obou dosud známých rukopisů jejích z 15. a 16. stol.), srvoznámku předchozí. Nové pečlivé vydání její, zároveň s českým i latinským překladem a obšírným úvodem viz v práci *Vašicové* v Sborníku staroslov literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile, jež uspořádal *J. Vajs* (Praha 1929, str. 71—135). Současně přetiskl ji z vydání *Nikolského* a přeložil do češtiny *VI. Gruzín* (Slovanský sv. Václav, str. 135 sq.). *Vašica* ukazuje, že cyrilské rukopisy legendy *Nikolského* jsou také přepsány z hlaholských textů původních a zdůrazňuje, podobně jako již dříve *A. Sobolevskij*, že legenda vznikla v Čechách ke konci 10. nebo poč. 11. stol. (téhož mínění jsem byl ve své německé práci, vyslovuje je s rezervou jen s ohledem na to, že úplný text legendy nebyl mi ještě znám); zkomolení textu někde až k nesrozumitelnosti postřehujeme v práci podobně jako v první legendě staroslovanské je to i zde důsledek četných přepisů, stoletími od sebe vzdálených. *Vašica* má za to, že skladatel druhé slovenské legendy překládá *Gumpolda* a *Crescente*, měl před sebou latinský text *Gumpolda* již rozšířený přídávky v překladu se nalézajícími, a to i přídávky podobného rázu, jak se s nimi setkáváme v druhé redakci legendy *Ut annuncietur* (z 2. pol. 14. st.). Vývody ty mám za mylné; chybné čtení »capillos« místo »capulam« může být zaviněno čtenářem a překladatelem původního textu *Gumpoldova* přímo; shoda pozoruhodná je jen v úryvku z oslavné řeči *Licet plura*, složené k svátku přenesení sv. Václava (vydal jsem ji v své německé knize, str. 285—8; H. G. Voigt o ní dokazuje, že ji složil sv. Vojtěch), ale naproti tomu stojí tolik zásadních neshod mezi obsahem *Ut annuncietur* a legendou *Nikolského* že z jediné této shody by bylo odvážno činiti závěry tak dalekosáhlé; třeba, soudím, hledati vysvětlení prostší. Mám za to, že *Nikolským*, *Sobolevskými* a *Vašicou* shodně konstatovaný rozdíl mezi prostou a jednoduchou dikcí legendy kde nepřekládá z latiny a mezi těžkým stylem míst přeložených je sám důkazem, že místa, jimiž rozmnožil autor legendy své vypravování na rozdíl od bezpečně poznatelných předloh jeho, t. *Gumpolda* a *Crescente fide*, ukazují sama a spolehlivě, že jeho plus nejsou překladem, nýbrž samostatnými dodatky čerpanými z vědomostí, s nimiž se setkáváme rozličně i u *Kristiána* nebo již z tradice v Čechách kol r. 1000 se rozvíjející. Tu lze připojiti i projev pochybnosti, zda je správné stanovisko prof. *Serebrjanského*, jenž v právě zmíněném Sborníku vydal nově, a to na základě velkého počtu rukopisů (nejstarší jsou z 14. stol.) *Prologu* (proložní legendy) o sv. *Ludmile*, o sv. *Václavu* a o přenesení sv. *Václava* (vydání na str. 64—8; úvod k tomu str. 48—63). *Serebrjanskij* má za to, že *prology*, t. j. krátké výtahy z legend pro čtení breviářová pořízené, byly sepsány nejdříve v 2. pol. 12. stol., snad až poč. 13. stol., na základě staroslov legend o sv. *Václavu* i (ztracené legendy) o sv. *Ludmile* a že užily i legendy *Nikolského*, a že skládány byly podle vzoru ruského prologu o sv. *Borisovi*. Ukazuje přesvědčivě, že v nejstarší bulharsko-ruské redakci *Prologu* jich není, ani v nejstarších rukopisech ruskoslovanského *Prologu*, že přešly teprv do *Prologu* jihoruského a to současně a že prý jsou sestaveny tímž autorem, a to autorem ruským, v jižní Rusi v době předmongolské. Autorův výklad o pozdním vzniku *prologů* mne nepřesvědčuje; nerozumím, jak by se do sepsání tak pozdě v Rusku vzniklých mohly dostat některé pozoruhodné podrobnosti, jež ukazují na přímou tradici českou; přirozenějším i srozumitelnějším se mi jeví předpoklad, že *prology* byly upraveny ze slovenských legend o sv. *Václavu* a sv. *Ludmile* ještě na české půdě (srv. že v *Sázavě* v 2. pol. 12. stol. mají, jistě ze staré zásoby z doby slovenského kláštera, již »prolog« — tak lze pojmenovat pro breviář upravenou legendu *Menkenovu* — o smrti sv. *Ludmily*) a že spolu se slovenskými předlohami a prameny jejich byly ke konci 11. stol., když slovanští mniši musili na vždy opustiti Čechy přeneseny do *Kyjeva*. Nepochybují, že these tato musí podniknouti zkoušku své spolehlivosti teprv v úplnějším a všestrannějším uvážení důvodů pro a proti, než možno zde vůči učené výzbroji výkladu *Serebrjanského* rozvinouti. V poznámce mimotně dávám na uvážení, zda věta jednoho rukopisu *prologu* o sv. *Ludmile*, na nějž upozorňuje *Serebrjanskij*, praví, že *Ludmila* odešla na hrad zvaný *Тѣи н с т р а н ы с е р б с к и я*, nesouvisí nějak s jednoduchou skutečností, že *Тѣи* stál v blízkosti (vsi, dvora) *С р б с к а*. Je ovšem na snadě i výklad, že přepisovatel *prologu*, jenž začíná se větou, že *Ludmila* byla ze země srbské, knížete srbského dcera a že provdala se za knížete českého, skombinoval si sám, že hra *Тѣи*, na nějž uprchla, byl také v srbské zemi.
101. Tu jde o kázání o přenesení sv. *Václava*, počínající se slovy *Licet plura*, o němž je zmínka v poznámce předchozí (více srv. v mé německé práci str. 38 až 39, o rukopisech jeho ibid. 379—81, text na str. 385—91). V něm čteme i větu, že dosud je více svědků, kteří viděli (po přenesení těla *Václava* do Prahy) zázrak, že tělo bylo neporušené a rány jeho zhojené. V některých rukopisech následuje kázání před legendou *Gumpoldově* Český překlad z pera *Ant. Střížové* otištěn je r. 1929 v *Střížově* převodu legendy »*Oportet nos*« (Život a umučení sv. *Václava*). Druhou parámkou podobně ctihodného stáří je staroslovanský kanon (t. j. oslavný zpěv neboli óda na sv. *Václava*), vydaný již v *Pramenech dějin čes. I* (1873), str. 136—9, před ním *I. Srezněvským* v Petrohradě 1863 (*Drevnije pamjatniki russk. pisma*), pak *W. Jagičem* v *Carminum christianorum versio palaeoslovenicorussica* (Petrohrad 1886) z moskevského rukopisu z konce 11. stol., po čtvrté *J. Vajsem* ve Sborníku I. c. 139—145. *Vajs* nemá za bezpečně prokázané, že by kanon musil býti složen v Bulharsku, jak má za to *Jagič* (ke konci 10. stol.); k tomu možno dodati, že óda hlásí se sama do Čech, do Prahy: »vesele plesá dnes Prag, přeslavný tvůj hrad, uctíváje tvou památku..., zastkvěl jsi se nad slunce v zemi české (v zemi b o e m' s cě) ... svatě tělo tvé, blahoslavený, přijav dnes Prag, proslulý tvůj hrad, zvěstuje světu tvé zázraky ...« Že takové ódy jejich podoba i terminologie zrodily se v řeckém prostředí kulturně náboženském, ukazuje výklad *Vajsův* zřetelně. Zajímavé je, že obsah kanonu dotýká se ctností sv. *Václava*, a to ve smyslu zázraků, vyložených po prvé v *Crescente fide*: »sproštjuješ spoutané bez viny a všeliké nemoci zaháníš od těch, kteří tě volají na pomoc, dáváš věřícím hojná uzdravování ... Blaze od malička v čisté víře jsi vychován, postem si získav čistý život, *Václave* divuplný, stal jsi se spoluobčanem andělů ... Kdo vypoví, ó, slavný, tvé nescíslné zázraky které činíš na světě a jimiž nad slunce jsi osvítil severjih i západ ...« Z jedné věty bylo by snad lze dohledati se vysvětlení nerozluštitelné věty »chrám vzešel nad ním« staroslov. legendě (srv. výše pozn. 71): »Skvoucí tvou krví ozdobený tvůj chrám vysílá jasné paprsky zázraků na tykdož opěvají tvou památku, chvály hodný.« To týká se ovšem kostela sv. *Víta*, ale myšlenka o chrámu krví ozdobeném spojuje přece poněkud větu s nejasnou zmínkou staroslovanské legendy. Český překlad kanonu najdeš ve *Fontes I.* a v Sborníku (zde prací *J. Vašicovou*).
102. T. j. legendy *Diffundente sole*, o níž srv. mou německou práci str. 71 až 74. Legenda má ve dvou rukopisech nadpis: *De s. Quirillo et Metudio*. Je to často slovný výtah z *Kristiána*, věnovaný jeptiškám u sv. *Jiří* (kde je hrob *Ludmilin*) a ovšem v legendární tvorbě prozrazující již pozdější stadium (*Method* tu na př. přichází osobně do Čech a křtí *Ludmilu* a prorocky *Methodovo* vůči *Bořivojovi*: »Staneš se pánem pánů svých« doplňuje se větou, že se to splnilo na knížatech českých). Není v něm však vřak ještě znalost *Kosmy*, proto by bylo lze sepsání klásti nejdále do poč. 12. stol. Udána je (povrchně) ve *Fontes I.* Srv. pozn. 42, že v ní chybí přenesení sv. *Ludmily*. O českém vzdělání jejím z 13.—14. st. srv. mou německou knihu.

103. Vydána po prvé v mé německé knize, str 408—430; výklad o ní ibid. 52 až 61. Je to po *Kristiánovi* druhá václavská legenda českého původu a základ vši legendární tradice pozdější. Je zachována ve dvou recensích, z nichž druhá je rozmnožena zázraky datovanými do let 1260—1347. Legenda je vzděláním *Kristiána*, *Gumpolda* a *Crescente*, rozšířeným o nová data (v tom vypravování o dánském králi *Erichovi* [† 1250], jemuž se ve snu zjevil ukřižovaný Kristus, ukládá mu, aby vystavil kostel ke cti sv. Václava, dále vypravování, jak sv. Václav byl poctěn zázrakem před císařem a shromážděním říšských knížat a jak od císaře obdržel darem ostatky sv. Víta i osvobození Čech od poplatku). Prvá recenze věcně i formálně pečlivě vzdělané legendy pochází z časů krále Václava I.; druhá recenze sepsána byla asi kolem roku 1300 a pak novými zázraky až do r. 1347 rozšířena. Rukopisy první recenze kolísají, udávající rok smrti Václavovy, mezi r. 929 a 928; druhá má jen 928, ale zároveň zprávu, že císař (Oto!) trestá bratrovraha Boleslava vojenským tažením do Čech a že bídák Boleslav zemřel malomocenstvím (podobně *Galimil*, ale s tím rozdílem, že Boleslav neumírá; za to země jeho stává se říší poplatnou). Srv. výše pozn. 90. — O souvislostech mezi králem Erichem dánským a sv. Václavem srv. nová data v článku *Jos. Opra Kult sv. Václava v Estonsku* v *Lid. Listech* z 3. prosince 1931.
104. O legendách doby Karlovy srv. *Die Wenzelslegenden*, str. 61—7. Prvá z nich je práce, začínající se slovy *Ut annuncietur*, zachovaná také ve dvou recensích, z nichž druhá je rozsahem trojnásob větší než první; tato druhá recenze, slohem zvláště vybraným psaná a místy již vlivy humanistické kritiky církevních poměrů prozrazující, je v některých rukopisech výslovně přičtena biskupu olomouckému a pak kancléři Karla IV. proslulému stylistovi a kulturnímu činiteli své doby *Janu z Středy* († 1380). Sepsání její kladu do let čtyřicátých 14. století. Legendu vydal po první *Antonín Podlaha* (*Vita sancti Venceslai*, incipiens verbis »Ut annuncietur«, Praha, 1917, str. 67); kratší první recenzi otiskl petitem pod čarou, srovnáv i částečně starší tisky ze 17. stol. Práce je vzdělaná především na základě *Oriente iam sole a Kristiána*. Dále je to krátká legenda *Inclitum et gloriosam festivitatem*, psaná také v první polovici 14. stol., původně skládaná k svátku sv. Václava (začátek její, od slov *Inclitum et gloriosam festivitatem* počínaje, kryje se s lekcemi veršovaného officia sv. Václava, jež vydala *Elsa Promnitz* [1929, *das Reimofficium des hl. & Wenzeslaus*]), ale rozšířená o historii jeho (podle první recenze *Ut annuncietur a Gumpolda*), potom zvětšená kompilováním celých odstavců *Oriente iam sole a Kristiána* (dosud nevydáno). *Václavská legenda Karla IV.*, dosud jen z mála rukopisů známá (jedním z nich je nádherný rukopis *Liber viaticus Jana z Středy* z let 1354—64), ale převzatá skoro cele do *Kroniky Vulkavovy* a pak vydaná *Bollandisty* (český překlad největší části její, učiněný ještě v 14. stol., jež tištěn byl již r. 1480, byl v 19. stol. vydán r. 1845 ve Výboru z liter. české a 1878 *Emlerem* v *Spisové Karla IV.*), objímá historii Václavovu v časovém rámci skoro *Kristiánově* (počíná se křtem Svatopluka moravského); vzdělaná je však hlavně na základě *Oriente iam sole*, *Diffundente sole* a *Kosmy*. Je stručná a střízlivá, pomíjí (až na hroznou smrt Drahomíry) fantastické upřílišnosti svých pramenů; složena byla asi v letech čtyřicátých.
105. Srv. výše pozn. 87.
106. Srv. vypravování *Brunonovy legendy* o sv. Vojtěchu (*Fontes*, I, 289). Bruno měl o katastrofě libické přímé zprávy od svědka jejího, kněze *Radly*.
107. O otázce, je-li *Kristián*, strýc sv. Vojtěcha, jak se v prologu a své legendě představuje synem bratrovraha Boleslava I. či snad Přemyslovcem, stojícím ve vzdálenějším poměru příbuzenském k němu či spíše členem rodu Slavníkovců, srv. mé výklady ve *Wenzelslegenden*, 283 sq., a pak v mém úvodu k *Střížovu* překladu *Kristiána* (*Křišťan, Život a umučení* etc., 2. vyd. 1927). V své německé práci hájil jsem mínění, že lze předpoklad, že *Kristián* byl synem bratrovraha, srovnati se skutečností, ale nevyučoval jsem, že mohou mít pravdu badatelé, kteří možnost toho popírají (první z nich je *Dobner*; naopak mínění, že *Kristián* je synem Boleslava I., hájí *H. G. Voigt*; srv. výše pozn. 99) a naznačil jsem některé možnosti řešení tomu odpovídající; v předmluvě k dotčenému českému překladu přiklonil jsem se k mínění, že *Kristián* nebyl synem Boleslava bratrovraha. Namítl jsem tu výklad, že *Kristián* byl bratrem knížete *Slavíka* a tedy vskutku, jak praví sám, strýcem *Vojtěchovým*. Data potřebná ke kontrole tohoto závěru poskytují nám jen obě hlavní legendy vojtěšské: *Legenda Kanapariova*, psaná v Římě roku 999, zmiňující se o českém poselství v Římě (r. 992?), jež chtělo dosáti zpětpovolání *Vojtěchova* na biskupský stolec pražský, praví, že *údcem* (primas) poselství byl bratr knížete, jehož zemi stál *Vojtěch* jako biskup v čele. *Legenda Brunonova*, psaná o několik málo let později, čerpala sic především z práce *Kanapariovy*, ale měla i přímé a spolehlivé zprávy o mládí *Vojtěchově*, o *Libici*, vůbec o jeho prostředí rodovém, zprávy pochozí od vychovatele *Vojtěchova*, kněze *Radly* (který byl přítomen vyraždění bratří *Vojtěchových* v *Libici*) — ta dává o zmíněném poselství, že k němu národem (*populus terrae*) byli vybráni vychovatel *Vojtěchův Radla* a mnich *Kristián*, *v ý m l u v n ý* m už, jež byl rodným bratrem svému knížeti (*frater carnis suod uci erat*). Tento *Kristián*, tu po první (a naposled) v pramenech našich zmíněný, je jistě totožný se spisovatelem naší velké historie; mám za to, že zprávy o něm, jak je sdělují obě citované legendy, připouštějí výklad, že to byl sic bratr knížete země české, ale země *Slavíka* o vy; lze zajisté předpokládati, že úsilí o návrat biskupa *Vojtěcha* do jeho diecéze vycházelo především z knížectví jeho, od rodiny jeho, jinými slovy že tu šlo spíše o *slavíka* o *slavíka* než přemyslovské, než celozemské; *Vlachy Kanapariovi* (či papeži *Sylvestrovi*), jemuž se také přičítá sepsání legendy jeho) mohly zcela dobře tyto poměry a souvislosti uniknout *Kosmas*, jež znal dobře jak práci *Kanapariovu*, tak *Brunonovu*, mohl odvoditi z dat jejich mylný závěr, že mnich *Kristián* byl bratrem Boleslava II., synem otcovraha — toho tuším užila románová fantazie jeho ke zruční kombinaci, že narodil se v den boleslavské vraždy proto dáno mu jméno *Strachkvas* (*terribile convivium*) a že proto dán byl do kláštera v *Rezně*, aby pomáhal smýt vinu otcovu. Proč *Kosmas* zamlčel, že slul vskutku *Kristián*, že napsal velký spis o nejstarších dějinách českých a o životě sv. Ludmily a sv. Václava, je záhadou, již lze se přiblížiti jen tím neb oním dohadem *Kosmas* v *yn e c h a l* ve své práci právě vše to, čím se obírá *Kristián*, od pokřtění *Bořivoje Methodem* až do smrti sv. Václava (mezi jeho pořadovými čísly chronologickými zeje proto od r. 894 do r. 929 mezera), spokojuje se několikařádkovým výčtem o potomcích a nástupcích *Bořivojových* až do zrození Boleslava a Václavova *Kosmas* poznamenává výslovně, že vynechává vypravování o tom, kterak došel *Bořivoj* křtu, kterak za nástupců jeho se šířilo křesťanství, který kněz a kolik vystavěl kostelů, protože prý je to s dostatek známo. *Kosmas* odkazuje tak přímo na sepsání, v němž vedle historie sv. Václava a báby jeho jsou vyloženy české dějiny od křtu *Bořivojova*, na sepsání, jímž může být *je n d í l o Kristiánovo*, jež obsahuje vskutku vše to, co *Kosmas* nejeví se nutným opakovati, neboť prý »i jídla se zprotivují, která se častěji jídají«. Apřece *Kristiána* slovem nejmenuje, nýbrž praví, že písemnými zřídly toho, co jako obecně známé pomínul, jsou »privilej kostela moravského, epilog země moravské i české a život sv. Václava«. I tu shledáme, že se to může týkati jen *Kristiána*: privilejem země moravské se patrně míní schválení slovanské liturgie, jehož (dle vypravování *Kristiánova*) dosáhl *Cyrl* v Římě, epilogem země moravské a české vypravování *Kristiánovo* o dějinách Moravy za

Svatopluka a o zničení jejím a o dějinách prvního křesťanství českého v době Bořivojovců; životem sv. Václava ostatek jeho díla. *Kosmas* umlčel v díle svém všechna data o slovanské liturgii na české půdě (sr. výše pozn. 21), ano falšoval i papežský list, jímž se v Praze zřizuje biskupství a panenský klášter u sv. Jiří, ale nikoliv prý podle ritu bulharského nebo ruského a jazyka slovanského, ale pod biskupem latinsky vzdělaným. Zdá se mi, že v této opisi *Kosmova* proti slovanské liturgii sluší hledati vysvětlení, proč *Kosmas* pominul *Kristiánovy* dějiny sv. Cyrila a Methoda a proč i autora jejich umlčel vůbec, jako umlčel zmínku o slovanském klášteře v Sázavě a o žádosti krále *Atislava* v Římě, aby v Čechách byl propuštěn obřad slovanský. Je možné, že patrná nenávisť, s níž líčí osudy a povahu mnicha *Strachkvaša* s v é h o *Kristiána* (sr. výše pozn. 63), s tím souvisí.

108. O ní ví *Kosmas*, pravě, že rodem byla nad jiné urozenější, ale, což je důležitější, i ušlechtilostí mravů skvělejší. Podle všeho byla příbuzna s královským rodem saským v Bavořích. Zajímavou památkou na její knížecí postavení v zemi (držela patrně někdejší údělné knížectví Pšovské, z něhož pocházela sv. Ludmila; v něm, jak třeba kombinovat na základě *Kristiána*, dala někdy poč. let devadesátých vystavěti s h r a d M ě l n í k) je její samostatná mince s nápisem: Hemma regina — Melnik civitas (sr. výše pozn. 99). Podle *Kosmy* zemřela r. 1006. O nádherném k o d e x u w o l f e n b ü t t e l s k é m, jí pořízeném, v němž najde se i ilustrovaná *Gumpoldova legenda* sv. Václavu, sr. nejnověji práci A. *Friedla* *Illuminace Gumpoldovy legendy o sv. Václavu ve Wolfenbüttlu* (Praha, 1926), před tím *Ant. Matějčka*, v Pam. Archaeol., 1914, str. 158 sq. a V. *Birnbauma* (ibid., 1921, str. 249). *Birnbaum* byl prvý, jež upozornil na to, že ilustrace, provázející život Václavův v tomto kodexu, nejsou ku podivu (aspoň ne vesměs) malovány podle textu *Gumpoldova*, nýbrž p o d l e *K r i s t i á n a*; scéna před zavražděním světce u kostela boleslavského představuje nám kněze (podle *Kristiána* s Boleslavem smlouveného), jak zavírá dveře kostela, aby Václav nemohl se zachránit v svatém asyly kostelním. Že i text *Gumpoldův* v kodexu wolfenbüttelském je doplňován na třech místech *Kristiána*, upozornil jsem již r. 1906 ve své německé práci (str. 151); postřeh *Birnbaumův*, jež *Friedl* šíře dokumentuje a rozvádí, byl tedy nečekaným potvrzením mého stanoviska o stáří *Kristiánově*. Sr. k tomu mé poznámky v ČČH, 1926, 63—8 a 1931, 220. Zajímavé je, že *Friedl* konstatuje, že malíř obrázků wolfenbüttelských podléhal i představám původu byzantského; byzantské vlivy patrný jsou na př. v oděvu knížat. Václav je kreslen jako kulturní Evropan své doby, Boleslav takřka jako hoch; tváře Boleslavových bojovníků mají představití nekulturní orientálce se šikmýma listivýma očima a svislými dlouhým kníry. *Friedl* odvozuje ten typ z autopsie malířovy v českém okolí. Že kodex pochází z konce 10. nebo počátkem 11. stol., je dnes postaveno na jisto; v své německé práci jsem počítal ještě s eventualitou, že je z konce 11. stol.
109. O tom a následujícím sr. práci *Kalouskovy* *Obrana knížete Václava* sv. z r. 1901, str. 77 sq. a pak práci *Fr. Stejskalovu*, *Sv. Václav, jeho život a úcta* z r. 1925 (str. 284). Drobná literatura jednotlivostmi se obírající je tak rozsáhlá, že na př. bibliografický soupis prací a příspěvků k jubileu svatováclavskému z r. 1929 plní v *Jonášově-Hájkově Bibliografii české historie za léta 1927—29* (vyšlo r. 1931) celýh pět stran (str. 265—279). Z přehledů zachycujících to hlavní, co bylo publikováno v době jubilea r. 1929 o díle svatováclavském ve výtvarném umění, upozorniti jest na referát *Zd. Wirtha* v ČČH, 1930, 403—406. O jubil. literatuře vůbec sr. pozn. 93.
110. Tak *Kristián* v druhém oslovení biskupa *Vojtěcha* v své práci (str. 113 mého vydání).
111. Pravděpodobný důkaz o existenci denárů sv. Václava vede obšírně *Gustav Skalský* (*Denár knížete Václava* sv. a počátky českého mincovnictví; Praha, Akademie, 1929, str. 82). Denár je znám dosud v 7 kusech; že jde tu o denáry sv. Václava, dokazoval již numismatik *V. Katz* ve *Věstníku numismat. společnosti* 1923, podobně *Šejnost* (ibid., 1926) proti pochybnostem starších numismatiků; proti psal *K. Chaura* (1929) v spisku *Pravda o denáru svatováclavském* a *J. L. Červinka* (sr. ČČH, 1931, 148).
112. Tak čteme v officiu pro svátek přenesení sv. Václava: Ave beate Wenceslae, vita spes gentis tue... ora pro populo, interveni pro clero, ut nullius de tuis preda fiat hostis (*Die Wenzelslegenden*, I. c., str. 68, pozn.).
113. O písni svatováclavské dokazuje nejnověji *Roman Jakobson* (*Nejstarší písně duchovní*, Praha 1929), že prvá strofa její vznikla již v 2. pol. 12. stol. Starší literaturu sr. *Nejedlého*, *Dějiny předhist. zpěvu* (1904), str. 246 sq. a *Počátky husit. zpěvu* (1907), str. 455 (*Nejedlý* kladl vznik do 13. stol.) a u *J. Jaroše* v *Čas. katol. duchovenstva*, 1914, 1 sq.
114. Sr. *Tomka*, *Děj. Prahy*, III, 544 o vraždě v Praze r. 1413. Sr. i stížnost protitáborského publicisty jehož veršovaná polemika je známa pod titulem „Václav Havel a Tábor“ (*Pekař, Žižka*, I, str. 85). Zde již pojmenování výmluvného obhájce staré víry V á c l a v e m, je příznačné pro smysl, jež přikládán byl v té době významu světcově, podobně jako věta, že v bouři „osta Čechův něco vedle Václava svatého“, t. j. mezi stoupence Václavovy nejsou počteni nejen Táboři, ale ani Pražané a nerozhodní.
115. Sr. k tomu data *F. M. Bartoše* (*Kníže Václav sv. v dějinách a v legendě*, Praha, 1929, str. 46). Zde vzpomenu i katolické písně, utěšující se, že sv. Václav, „jenž jest české země hlava, vžene Husy do měcha“ i s psu *Hilaria Litoměřického* proti králi Jiřímu z r. 1467: „Dajž to, Pane Bože, svatý Václave, ať tvá země i tvé plémě nezahyne,“ v němž setkáváme se s ohlasem proslulé sloky písně svatováclavské: *Ů jsi dědic české země ...*; o ni rozmnožil se text její někdy v době krále Václava IV. (ale sr. k tomu pozn. *Bartošovu*, I. c., str. 69).
116. Sr. *R. Urbánek*, *Sv. Václav a jeho úcta* (Brno, 1930), str. 19—20.
117. Z práce *Jarošovy* (sr. výše pozn. 113) cituje *Bartoš*, I. c.:

Tys sláva rodu našeho, pochvala jména českého,
rozpomeň se na rod svůj, viz bídu naši, při nás stůj!
Viz, kterak hubí lid tvůj, nás, národové cizí. Baň nás, slavný
muži, příteli boží! Chraň lidu tvého, svatý Václave.
Nedej potlačit Čechů tvých, však byvši zde, stál jsi při nich.
Přijď na pomoc, zažeň zlou moc škůdcův našich, svatý Václave.
V tvém rameniť my doufáme, tu naději k tobě máme,
že své vlasti, svého království, neopustíš.

Vypros u Boha milosti, ať slavných předkův hrdinství
užíváme, v paměti máme
jich statečnost, bohabojnost.

Redakční poznámky

Toto jsou redakční poznámky projektu Wikizdroje, které se v původním textu nenacházejí.

1. Tato nečíslovaná poznámka pod čarou se v originále nachází na konci první strany Zde je z technických důvodů umístěna na konci úvodu. Rovněž ostatní, číslované poznámky se v originále nachází na konci jednotlivých stran, zde jsou však umístěny až na konci celého textu.
2. Viz např. Pekařovo pojednání Objevy Bretholzovy z roku 1922.

Citováno z https://cs.wikisource.org/w/index.php?title=Svatováclavský_sborník_na_památku_1000._výročí_smrti_knížete_Václava_svatého,_I._díl/Svatý_Václav&oldid=154065

Stránka byla naposledy editována 5. 10. 2017 v 14:34.

Text je dostupný pod licencí [Creative Commons Uveďte autora – Zachovejte licenci](#) případně za dalších podmínek. Podrobnosti naleznete na stránce [Podmínky užití](#).